

ศึกษาการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูต
ประจำอำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด
A STUDY OF THE DHAMMADUTS ON BUDDHIST DISSEMINATION
AT KASETVISAI DISTRICT, ROI-ET PROVINCE

พระครูวิโรจน์คุณากร (จรัส อติสโย/พลศิลา)

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาพระพุทธศาสนา
บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๕๕

ศึกษาการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูต
ประจำอำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด

พระครูวิโรจน์คุณากร (จรัส อติสโย/พลศิลา)

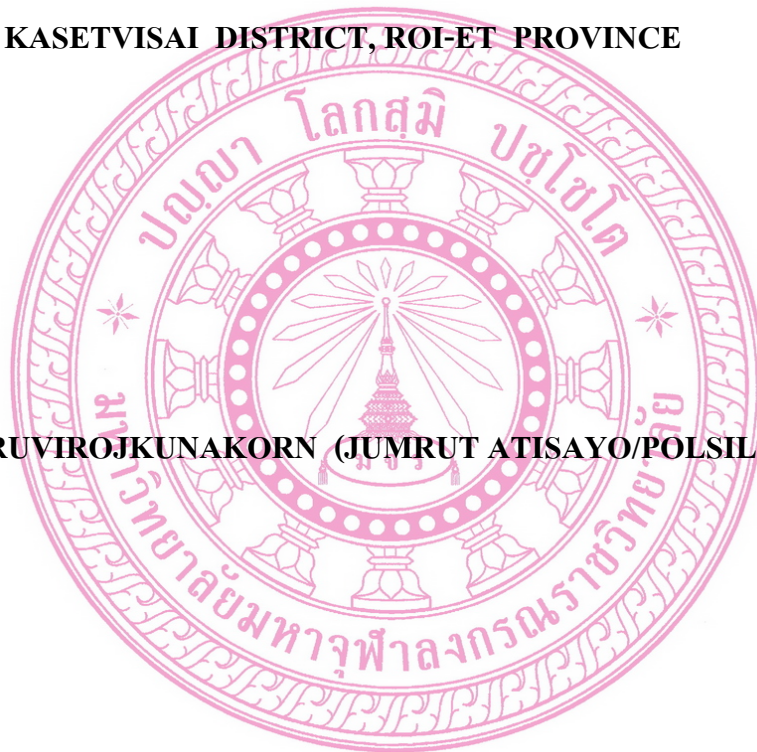
วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาพระพุทธศาสนา
บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๕๕

(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

**A STUDY OF DHAMMADUTA MONKS ON BUDDHISM PROPAGATION
KASETVISAI DISTRICT, ROI-ET PROVINCE**

PRAKRUVIROJKUNAKORN (JUMRUT ATISAYO/POLSILA)

Thesis Submitted in Partial Fulfillment of

The Requirement For The Degree of

Master of Arts

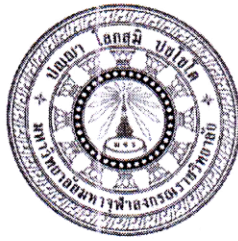
(Buddhist studies)

Graduate School

Mahachulalongkornrajavidyalaya University

Bangkok, Thailand

(Copyright by Mahachulalongkornrajavidyalaya University)

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อนุมัติให้นับวิทยานิพนธ์
เรื่อง “ศึกษาการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูต ประจำอำเภอเกษตรวิสัย จังหวัด
ร้อยเอ็ด” เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชา
พระพุทธศาสนา

(พระสุธีธรรมานุวัตร, ผศ.ดร.)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

คณะกรรมการตรวจสอบวิทยานิพนธ์

(พระมหาสมบุรณ์ วุฑฒิกโร, ดร.)

ประธานกรรมการ

กรรมการ

(พระมหาประมวธ ฐานตโต,ดร.)

กรรมการ

(ดร.ประยูร แสงใส)

กรรมการ

(ผศ.ดร.โสวิทย์ บำรุงศักดิ์)

กรรมการ

(ผศ. ดร. หอมหวล บัวระภา)

คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์

พระมหาประมวธ ฐานตโต,ดร.

ประธานกรรมการ

ดร.ประยูร แสงใส

กรรมการ

ผศ.ดร.โสวิทย์ บำรุงศักดิ์

กรรมการ

ชื่อผู้วิจัย

(พระครูวิโรจน์คุณากร)

ชื่อวิทยานิพนธ์ : ศึกษาการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูต
ประจำอำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด

ผู้วิจัย : พระครูวิโรจน์คุณากร (จรัส อติสโย/พลศิลา)

ปริญญา : พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (พระพุทธศาสนา)

คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์

: พระมหาประมวล ฐานตฺโต, ดร. ป.ธ. ๖, พธ.บ.(ภาษาไทย),
M.A. (Ling), M.A., Ph.D.(Pali & Bud).

: ดร.ประยูร แสงใส, ดร. ป.ธ. ๔, พ.ม., พธ.บ., P.G. Dip. In
Journalism., M.A. (Ed), Ph.D. (Ed).

: ผศ.ดร.โสวิทย์ บำรุงศักดิ์ ป.ธ.๗, พธ.บ. (ปรัชญา), M.A. (Bud.),
พธ.ด. (พระพุทธศาสนา)

วันสำเร็จการศึกษา : ๔ / มีนาคม / ๒๕๕๖

บทคัดย่อ

วิทยานิพนธ์เล่มนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาประวัติและความเป็นมาของพระธรรมทูตแห่งคณะสงฆ์ไทย รูปแบบและวิธีการเผยแผ่ และผลของการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตประจำอำเภอเกษตรวิสัย ในทัศนะของชาวพุทธในเขตอำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด ดำเนินการวิจัยโดยกระบวนการเชิงคุณภาพและเก็บข้อมูลภาคสนาม

ผลการวิจัยพบว่า การเผยแผ่พระพุทธศาสนาในสมัยพุทธกาลนั้น พระพุทธองค์ทรงเป็นพระธรรมทูตด้วยพระองค์เองในฐานะธรรมราชา ทรงมีรูปแบบและวิธีการเผยแผ่ที่หลากหลาย และทรงประกอบด้วยคุณสมบัติของนักเผยแผ่ผู้ยอดเยี่ยม โดยการคำนึงถึงประโยชน์สุขอย่างยั่งยืนของผู้ฟังเป็นสำคัญ ต่อมาจึงทรงมอบให้พระสาวกได้ช่วยกันเผยแผ่พระศาสนาให้กว้างไกล แม้ในสมัยหลังพุทธกาล พระธรรมทูตก็ยังคงปฏิบัติตามหลักการเป็นนักเผยแผ่ที่ดีของพระพุทธองค์ ใช้สื่อการสอนและกิจกรรมให้สอดคล้องกับสภาพเศรษฐกิจ สังคมและการเมือง และได้รับการทะนุบำรุงจากฝ่ายราชอาณาจักรทั้งในรูปของกฎหมายและปัจจัย ๔ จึงเจริญรุ่งเรืองจนถึงปัจจุบัน ส่วนงานพระธรรมทูตในประเทศไทยได้มีการฟื้นฟูและดำเนินการโดยกรมการศาสนา จนได้ผลเป็นที่น่าพอใจ จึงมอบให้มหาเถรสมาคมรับไว้เป็นงานด้านการเผยแผ่ของคณะสงฆ์ เมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๗ และในอีกสองปีต่อมา

มหาเถรสมาคมมีมติให้รับงานนั้นไว้ในรูปแบบของพระธรรมทูตด้วยการจัดตั้งเป็นกองงานพระธรรมทูตขึ้นเป็นกิจกรรมถาวร

งานเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูต อำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด เป็นงานที่ดำเนินตามกฎ ระเบียบ และคำสั่งของมหาเถรสมาคม มีรูปแบบและวิธีการการเผยแผ่ที่หลากหลาย แต่ละรูปแบบก็มีวิธีการแตกต่างกันออกไป ตามคตินิยม ความเชื่อ สภาพแวดล้อมทางสังคม เศรษฐกิจและการเมือง ส่วนเนื้อหาหลักธรรมที่ใช้ในการเผยแผ่นั้น ไม่มีรูปแบบที่ตายตัวซึ่งพระธรรมทูตสามารถประยุกต์หลักธรรมมาใช้ในการเผยแผ่ได้ด้วยตนเอง ส่วนเรื่องเทคนิควิธีการเผยแผ่ เป็นความสามารถเฉพาะบุคคล และการหมั่นพัฒนาความสามารถในการเผยแผ่ของตนเอง

ในทัศนะของกลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัยโดยภาพรวมแล้ว พระธรรมทูตมีการใช้เนื้อหาหลักธรรมหลายหมวด รวมทั้งข้อคิดคำคมในสถานการณ์ปัจจุบันมาใช้ โดยพิจารณาถึงความเหมาะสมกับเพศ วัย อาชีพ สภาพแวดล้อมทางด้านเศรษฐกิจ สังคมและการเมือง มีการใช้หลักธรรมร่วมกับการทำกิจกรรมสร้างสรรค์ สื่อการสอนประกอบในการเผยแผ่ที่นำมาใช้แตกต่างกันขึ้นอยู่กับความรู้ ความชำนาญของพระธรรมทูตแต่ละรูป และขึ้นอยู่กับสภาพแวดล้อมที่เกี่ยวข้องกับผู้ฟัง ในส่วนของการได้รับประโยชน์และคุณค่านั้นโดยภาพรวม พบว่า ผู้ฟังได้รับประโยชน์ทั้งด้านกายภาพ ด้านจิตภาพ ด้านเศรษฐกิจ ด้านสังคมในระดับที่ดีขึ้น

Thesis Title : A study of Dhammaduts monks on Buddhism Dissemination
Kasetvisai District, Roi-Et Province

Researcher : Prakruvirojkunakorn (Jumrut Atisayo/Polsila)

Degree : Master of Arts (Buddhist Studies)

Thesis Supervisory Committees

: Phramaha Pramuan Thanatatto, Pali VI, B.A. (Thai), P.G. Dip. in
I.P.R. (Phi.&Religion), M.A.(Ling.), M.A.(Pali&Bud.),
Ph.D.(Pali&Bud.)

: Dr. Prayoon Saengsai (Pali IV, B.A., M.A. (Ed.), P.G. Dip.
(Journalism), Ph.D.)

: Assist. Prof. Dr. Sowit Bamrungphak, Pali VII, B.A. (Phil.),
M.A. (Bud.), Ph.D. (Bud.)

Date of Graduation : 4 / March / 2013

ABSTRACT

The thesis's objectives are to study the history, background of the Dhammaduts under Thai Sangha, forms and dissemination methods and the results of Buddhist dissemination of the Dhammaduts at Kasetwisai District, in Roi-Et province according to the Buddhists' opinions at Kasetwisai district, in Roi-Et province. The research methods are provided as qualitative process and collecting data in the field by observation and interview

The result of research was found that on the Buddhist dissemination in the Buddha's period, Lord Buddha had been the sermon preacher by himself as being the king of Dhamma, with many forms and dissemination methods and having the excellent dissemination quality. He had focus on the permanent benefit of listeners. Later, He gave the opportunity of Buddhist to dissemination the followers even if in the Buddha's time. The Dhammaduts still follow the Buddha's good method of dissemination by using the instructive media and activities in harmony with the conditions of economics, society and politics. They also were supported by the kingdom in the forms of law and four necessary

factors and then Buddhism would be progressive until the present times. For the Dhammaduts affairs in Thailand, the Religious Affairs Department had restored and managed them until getting the impact as satisfiable and then gave the authority to the sangha supreme Council for accepting these affairs as the Sangha's Buddhist dissemination affairs in 2507 B.E and in two years later, the the sangha supreme Council had the resolution of getting these affairs in the forms of Dhammaduts! by setting it as the permanent activity.

The Dhammaduts' dissemination on Buddhism at Kasetwisai Roi-Et province had followed the the sangha supreme Council's rules and commands by having many forms and dissemination methods. Each of them had different style according to the tradition, the belief, conditions of society, economics and politics. For the principles of Dhamma for dissemination, there were no the permanent forms and the Dhammaduts themselves could apply Dhamma for their own propagation, with their own methods as individual ability and by their own diligence to develop the propagation capacity.

On the overall images of samples used in this research, the Dhammaduts had used many groups of Dhamma including the ideas and epigams in the present times by considering about suitability for sex, age, career, and condition of economics, society and politics. They also used the Dhamma and mixed them with the creative activities. The instructive media for dissemination as different were under each Dhammaduts knowledge, expert and environments around the listeners. For the benefit and worth in overall views, it was found that the listeners had received the benefit in these ways; physical, mental, economics, and society at the better level.

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์เล่มนี้สำเร็จได้ด้วยดีก็เพราะอาศัยท่านทั้งหลายเหล่านี้ คือประธาน พระมหาสมบุญ วุฑฒิกโร, ดร., กรรมการ ดร. หอมหวล บัวระภา, พระมหาประมวล ฐานตโต, ดร. ประธานกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์ ดร. ประยูร แสงใส และ ผศ.ดร. โสวิทย์ บำรุงศักดิ์ กรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์ ที่ได้คอยให้คำแนะนำปรึกษาที่เป็นประโยชน์ต่องาน วิทยานิพนธ์ แม้ท่านเหล่านี้จะมีภาระมาก แต่ก็ได้ให้ความอนุเคราะห์ เสียสละเวลาอันมีค่า ตรวจสอบ แก้ไขงานวิทยานิพนธ์ให้ด้วยดีตลอดมา ขอขอบคุณเจ้าหน้าที่ห้องสมุด มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น ที่ให้ความสะดวกในเรื่องของข้อมูลการศึกษา เพื่อนิสิตที่ได้เมตตาอนุเคราะห์เป็นธุระคอยติดต่อบอกข่าวสารการศึกษาตลอดระยะเวลาที่ศึกษาอยู่

ขอขอบพระคุณ พระครูบุญวราภรณ์ เจ้าคณะอำเภอเกษตรวิสัย พระครูสุวัฒนวิธรรม รองเจ้าคณะอำเภอเกษตรวิสัย ที่ได้ให้ความเมตตาอนุเคราะห์ในการสนับสนุนข้อมูล ตลอดทั้งพระธรรมทูตประจำอำเภอเกษตรวิสัยทุกรูปที่ได้อนุเคราะห์ข้อมูลเกี่ยวกับการปฏิบัติงานของพระธรรมทูตอย่างเต็มที่ และขอขอบคุณท่านผู้ให้สัมภาษณ์ทุกรูป/ทุกท่านที่ได้เสียสละเวลาให้สัมภาษณ์แก่ผู้ศึกษาจนสำเร็จแล้วด้วยดี

หากบุญกุศลใดอันจะพึงเกิดมีจากการศึกษาวิจัยทำวิทยานิพนธ์นี้ เพื่อประโยชน์แก่ผู้ที่สนใจงานด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ผู้ศึกษาขออุทิศบุญกุศลนั้นให้แก่บิดามารดา ครูอาจารย์ทุกท่านที่ได้ประสิทธิ์ประสาทความรู้วิชาทุกอย่างให้ รวมทั้งผู้มีบุญคุณทุกท่านไว้ ณ โอกาสนี้

พระครูวิโรจน์คุณากร (จรัส อติสโย/พลศิลา)

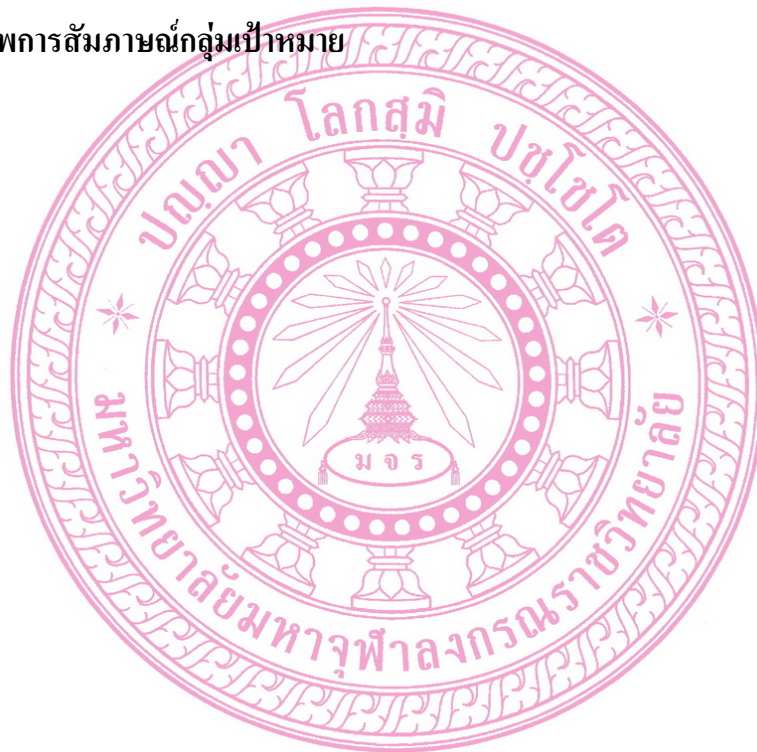
๕ มกราคม ๒๕๕๖

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	ค
กิตติกรรมประกาศ	จ
สารบัญ	ฉ
คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ	ณ
บทที่ ๑ บทนำ	๑
๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	๑
๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย	๕
๑.๓ ขอบเขตในการวิจัย	๕
๑.๔ นิยามศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย	๖
๑.๕ ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	๖
๑.๖ วิธีดำเนินการวิจัย	๑๑
๑.๗ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	๑๑
บทที่ ๒ ประวัติและความเป็นมาของพระธรรมทูตแห่งคณะสงฆ์ไทย	๑๒
๒.๑ ความหมายของพระธรรมทูต	๑๒
๒.๒ ประวัติและความเป็นมา	๑๕
๒.๒.๑ งานพระธรรมทูตสมัยพุทธกาล	๑๕
๒.๒.๒ งานพระธรรมทูตสมัยหลังพุทธกาล	๑๗
๒.๒.๓ งานพระธรรมทูตในประเทศไทย	๒๓
๒.๒.๔ หลักคำสอนที่ใช้เป็นหลักในการเผยแผ่ของพระธรรมทูต	๒๖
๒.๒.๕ พระราชบัญญัติคณะสงฆ์เกี่ยวกับการเผยแผ่	๒๙
๒.๓ คุณสมบัติของพระธรรมทูต	๓๑
๒.๔ วิธีการเผยแผ่พระพุทธศาสนาแบบต่างๆ	๓๗

๒.๔.๑	วิธีการเผยแพร่พระพุทธศาสนาของพระพุทธเจ้า	๓๘
๒.๔.๒	เทคนิควิธีการสอนของพระพุทธเจ้า	๔๕
๒.๔.๓	วิธีการเผยแพร่ของพระธรรมทูตในประเทศไทย	๕๒
บทที่ ๓ รูปแบบและวิธีการเผยแพร่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูต		
ประจำอำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด		๗๓
๓.๑	ข้อมูลและสภาพทั่วไปของอำเภอเกษตรวิสัย	๗๓
๓.๑.๑	ข้อมูลและสภาพทั่วไปของฝ่ายบ้านเมือง	๗๓
๓.๑.๒	ข้อมูลและสภาพทั่วไปของคณะสงฆ์	๗๔
๓.๑.๓	พระธรรมทูตประจำอำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด	๗๕
๓.๒	รูปแบบและวิธีการเผยแพร่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูต	
	ประจำอำเภอเกษตรวิสัย	๗๗
๓.๒.๑	รูปแบบและวิธีการโดยการแสดงธรรมเทศนา	๗๗
๓.๒.๒	รูปแบบและวิธีการเผยแพร่โดยการบรรยายธรรมหรือปาฐกถา	๘๓
๓.๒.๓	รูปแบบและวิธีการเผยแพร่โดยการบรรยายธรรมผ่านสื่อแพร่ภาพหรือสื่อวิทยุกระจายเสียงออกอากาศ	๘๕
๓.๒.๔	รูปแบบและวิธีการเผยแพร่โดยการจัดโครงการส่งเสริมคุณธรรม	๘๖
๓.๒.๕	รูปแบบและวิธีการเผยแพร่โดยการนำฝึกสมาธิ	๘๘
๓.๒.๖	รูปแบบและวิธีการเผยแพร่โดยการนำปฎิญาณตนเป็นพุทธมามกะ	๘๓
๓.๒.๗	รูปแบบและวิธีการเผยแพร่โดยการนำพัฒนาท้องถิ่น	๘๓
๓.๒.๘	รูปแบบและวิธีการเผยแพร่โดยการทำกิจกรรมสังคมสงเคราะห์	๘๘
บทที่ ๔ ผลของการเผยแพร่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตอำเภอเกษตรวิสัย		
ในทัศนะของชาวพุทธในเขตอำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด		๑๐๕
๔.๑	กลุ่มพุทธศาสนิกชนทั่วไป	๑๐๕
๔.๒	กลุ่มนักเรียนและเยาวชน	๑๑๓
๔.๓	กลุ่มผู้นำชุมชน	๑๒๓
๔.๔	กลุ่มข้าราชการครู	๑๒๓

๔.๕ กลุ่มพระสังฆาธิการ	๑๓๐
บทที่ ๕ สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ	๑๓๖
๕.๑ สรุปผลการวิจัย	๑๓๖
๕.๒ ข้อเสนอแนะ	๑๔๐
บรรณานุกรม	๑๔๒
ภาคผนวก ก แบบสัมภาษณ์เพื่อการวิจัย	๑๕๐
ภาคผนวก ข ภาพการสัมภาษณ์กลุ่มเป้าหมาย	๑๕๓
ประวัติผู้วิจัย	๑๖๔

คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ

อักษรย่อในวิทยานิพนธ์นี้ อ้างอิงจากอักษรย่อในวิทยานิพนธ์นี้ อ้างอิงจาก พระไตรปิฎก ฉบับภาษาบาลี ของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ. ๒๕๐๐ พระไตรปิฎก ฉบับภาษาไทย ของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ. ๒๕๓๕ โดยได้ กล่าวแหล่งที่มา/เล่ม/ข้อ และหน้า ตามลำดับ เช่น อก. จตุกก. (บาลี) ๒๑/๑๓๓/๑๘๓. หมายถึง อกุตุตตนิคาย จตุกกนิปาตปาลี พระไตรปิฎกภาษาบาลี เล่มที่ ๒๑ ข้อที่ ๑๓๓ หน้า ๑๘๓, พุ. อิติ. (ไทย) ๒๕/๕๒/๔๖๕. หมายถึง ขุททกนิคาย อิติวุตตกะ พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย เล่มที่ ๒๕ ข้อที่ ๕๒ หน้าที่ ๔๖๕

พระวินยปิฎก					
วิ.ม.	(บาลี) =	วินยปิฎก	มหาวคคปาลี	(ภาษาบาลี)	
วิ.ม.	(ไทย) =	วินยปิฎก	มหาวรรค	(ภาษาไทย)	
วิ.จุ.	(บาลี) =	วินยปิฎก	จุพวคคปาลี	(ภาษาบาลี)	
วิ.จุ.	(ไทย) =	วินยปิฎก	จุพวรรค	(ภาษาไทย)	
พระสุตตันตปิฎก					
ที.สี.	(บาลี) =	สุตตฺตปิฎก	ทีฆนิกาย	สีลขนฺธวคคปาลี	(ภาษาบาลี)
ที.ม.	(ไทย) =	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	มหาวรรค	(ภาษาไทย)
ที.ปา.	(บาลี) =	สุตตฺตปิฎก	ทีฆนิกาย	ปาฎิกวคคปาลี	(ภาษาบาลี)
ม.มู.	(บาลี) =	สุตตฺตปิฎก	มัชฌิมนิกาย	มูลปณฺณาสปาลี	(ภาษาบาลี)
ม.ม.	(ไทย) =	สุตตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย	มัชฌิมปณฺณาสก	(ภาษาไทย)
ส.ส.	(บาลี) =	สุตตฺตปิฎก	สัญฺยตฺตนิคาย	สคาถวคคปาลี	(ภาษาบาลี)
ส.สพ.	(บาลี) =	สุตตฺตปิฎก	สัญฺยตฺตนิคาย	สพายตฺตวคคปาลี	(ภาษาบาลี)
ส.ม.	(ไทย) =	สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิคาย	มหาวรรค	(ภาษาไทย)

อง.ติก. (ไทย)	=	สูตรตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	ติกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.จตุกก. (บาลี)	=	สูตรตันตปิฎก	องคุตตรนิกาย	จตุกกนิปาตปาติ	(ภาษาบาลี)
อง.อฏฐก. (บาลี)	=	สูตรตันตปิฎก	องคุตตรนิกาย	อฏฐกนิปาตปาติ	(ภาษาบาลี)
ขุ.ข. (ไทย)	=	สูตรตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	ขุททกปาฐะ	(ภาษาไทย)
ขุ.ธ. (ไทย)	=	สูตรตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	ธรรมบท	(ภาษาไทย)
ขุ.อิติ. (ไทย)	=	สูตรตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	อิติวุตตะกะ	(ภาษาไทย)

ที.สี.อ. (บาลี) = **อรรถกถาพระสูตรตันตปิฎก**
 ติฆนิกาย สุมงควลวิลาสินี สิลกขนฺธวคคอฏฐกถา(ภาษาบาลี)

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

หลังจากที่สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ตรัสรู้อนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ เป็นศาสดาเอกของโลกแล้ว ในตอนแรกพระองค์ทรงมีพระทัยน้อมไปเพื่อความขวนขวายน้อย เพราะทรงเห็นว่าธรรมที่พระองค์ได้ตรัสรู้นั้นลึกซึ้งยิ่งนัก ยากที่ปุถุชนผู้ยังมีกิเลสหนาจะรู้ตามได้ แต่ทว่าสัทธัมมปริพจน์ก็มาอาราธนาให้พระองค์ได้โปรดแสดงธรรมแก่เหล่าสรรพสัตว์ให้รู้ตาม เพราะสัตว์ทั้งหลายที่มีกิเลสน้อยมีปัญญารู้ธรรมของพระองค์ได้ก็มีอยู่ อาศัยความกรุณาในสัตว์ทั้งหลายพระองค์จึงได้ทรงตรวจดูโลกด้วยพุทธจักขุ ทรงเห็นความหย่อนและยิ่งแห่งอินทรีย์ของสัตว์ทั้งหลาย จึงทรงตกลงพระทัยที่จะแสดงธรรมโปรดเหล่าเวไนยสัตว์แล้ว ก็ทรงพิจารณาหาบุคคลที่มีสติปัญญาแก่กล้าพอที่จะรับรู้เข้าใจธรรมอันลึกซึ้งที่พระองค์แสดง และทรงทราบด้วยพระญาณว่าทั้งอาฬารดาบสและอุทกดาบสได้ทำกาละแล้ว จึงได้เสด็จไปโปรดเหล่าปัญจวัคคีย์แทน จนปัญจวัคคีย์ได้บรรลุธรรม เป็นพระอรหันต์ทั้งหมด ต่อมาก็ทรงแสดงธรรมโปรดยสกุณฑลบุตร และสหายรวม ๕๕ ท่าน จนได้บรรลุธรรมเช่นเดียวกัน เป็นอันว่าได้มีพระอรหันต์เกิดขึ้นในโลกแล้ว ๖๑ องค์ รวมทั้งพระองค์ด้วย เมื่อทรงเห็นว่าเหล่าพระสาวกมีมากเพียงพอที่จะประกาศศาสนาได้แล้ว จึงทรงส่งไปประกาศศาสนาด้วยพระดำรัสว่า “จรธ ภิกขเว จาริกัม พุชฌนหิตาย พุชฌนสุขาย โลกานุกมฺปาย อตฺถาย หิตาย สุขาย เทวมนุสฺसान”^๑

“ภิกษุทั้งหลาย พวกเธอจงจาริกไป เพื่อประโยชน์สุขแก่ชนจำนวนมาก เพื่ออนุเคราะห์ชาวโลก เพื่อประโยชน์เกื้อกูลและความสุขแก่ทวยเทพและมนุษย์”^๒

เหล่าพระสาวกทั้ง ๖๐ รูปที่ทรงส่งไปประกาศพระศาสนานั้น ถือว่าเป็นคณะพระธรรมทูตชุดแรกที่ปรากฏในประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา โดยที่พระองค์ก็ได้ทรงเสด็จไปเผยแผ่พระพุทธศาสนาเหมือนกัน คือเสด็จไปตำบลอุรุเวลาเสนานิคม เพื่อโปรด

^๑ วิ. ม. (บาลี) ๔/๓๒/๒๓.

^๒ วิ. ม. (ไทย) ๔/๓๒/๔๐.

ชฎิล ๓ ฟีน้องซึ่งเป็นเจ้าลัทธิผู้คนนับถือมาก เมื่อเจ้าลัทธินับถือเสื่อมใสแล้ว เหล่าบริวารทั้งหลายก็จะได้นับถือเสื่อมใสตามด้วย ทำให้พระพุทธศาสนาเผยแผ่ไปได้เร็ว พระพุทธศาสนาก็ได้แพร่หลายนับตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา

ต่อมาเมื่อพุทธศตวรรษที่ ๓ พระพุทธศาสนาได้เจริญรุ่งเรืองด้วยความอุปถัมภ์ของพระเจ้าอโศกมหาราช มีการจัดสังคายนาพระธรรมวินัยครั้งที่ ๓ ตลอดทั้งให้การอุปสมบทพระราชโอรส พระราชธิดา เพื่อสืบทอดพระพุทธศาสนา ทรงมีพระราชดำริที่จะเผยแผ่พระพุทธศาสนาไปยังประเทศต่างๆ ด้วยการจัดส่งพระสมณะทูต ๘ สาย พร้อมกับอัญเชิญกิ่งต้นศรีมหาโพธิ์เป็นเครื่องบรรณาการพุทธบูชา ทำให้สมณะทูตมีความสะดวกสบายในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ซึ่งมีต้นศรีมหาโพธิ์เป็นสัญลักษณ์ของพระพุทธศาสนา^๓

ประเทศไทยเป็นประเทศที่นับถือพระพุทธศาสนามาช้านาน คือ นับถือพระพุทธศาสนาแบบเถรวาท จากการนำเข้ามาเผยแผ่ของพระโสณะและพระอุตตระ และนับถือพระพุทธศาสนาแบบมหายาน โดยได้รับอิทธิพลจากการที่ถูกขอมปกครอง จนมาถึงปัจจุบัน พระพุทธศาสนาแบบเถรวาท มีการศึกษาพระพุทธพจน์และการปฏิบัติธรรมอย่างแพร่หลายพุทธศาสนิกชนมีจิตใจใฝ่ในการทำบุญ จนกล่าวได้ว่าเป็นประเทศที่พระพุทธศาสนารุ่งเรืองที่สุดในปัจจุบัน^๔

การเผยแผ่ของพระสงฆ์ในปัจจุบันมีทั้งแบบเชิงรับคือยึดถือกันมาเป็นประเพณี เช่น เทศน์สอนโยมที่วัด เป็นต้น และแบบเชิงรุกคือปรับให้เหมาะสมกับสภาพปัจจุบัน ตรงกับความต้องการของผู้ฟัง เช่น จัดค่ายอบรมเยาวชน เป็นต้น ลักษณะของผู้เผยแผ่มีทั้งแบบปัจเจกบุคคลคณะ และหน่วยงานองค์กร การเผยแผ่ที่ทำเป็นหน่วยงาน หรือองค์กร เช่น พระธรรมทูต หน่วยอบรมประชาชนประจำตำบล เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีหน่วยงาน องค์กรเผยแผ่ต่างๆ ที่มิอาจเป็นผู้ดำเนินงาน เช่น องค์กรพุทธศาสนิกสัมพันธ์แห่งโลก พระพุทธสมาคมแห่งประเทศไทย ในพระบรมราชูปถัมภ์ เป็นต้น ในที่นี้จะกล่าวเฉพาะงานของพระธรรมทูต

^๓ ดูรายละเอียดใน วิ.อ.(บาลี) ๑/๔๒-๕๕, สุธรรมปาโล ภิกขุ, เมื่อพระเจ้าอโศกมหาราชเป็นใหญ่ในแผ่นดิน, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐), หน้า ๕๕.

^๔ พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), พระพุทธศาสนาในเอเชีย, (กรุงเทพมหานคร : ชรรณสภา, ๒๕๔๐), หน้า ๑๔๓.

เฉพาะงานของพระธรรมทูตสามารถแบ่งพระธรรมทูตออกได้เป็น ๒ ประเภท ใหญ่ๆ คือ (๑) พระธรรมทูตภายในประเทศ (๒) พระธรรมทูตในต่างประเทศ งานพระธรรมทูตภายในประเทศเกิดขึ้นก็เพราะคณะสงฆ์เห็นว่าประชาชนในชนบทยังขาดแคลนพระนักเผยแผ่ที่มีความรู้ความสามารถ และเพื่อเป็นการสนองงานนโยบายของรัฐในด้านการเผยแผ่หลักธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธศาสนา ให้แพร่หลายออกไป ดำเนินงานโดยมติมหาเถรสมาคม

การดำเนินงานก็ปฏิบัติตามระเบียบคำสั่งของมหาเถรสมาคม คือ หลังจากสิ้นสุดการจาริกปฏิบัติงานในปีนั้นๆ แล้วพระธรรมทูตฝ่ายปฏิบัติก็รายงานผลการปฏิบัติงานต่อ หัวหน้าพระธรรมทูตอำเภอต่อจากนั้นหัวหน้าพระธรรมทูตอำเภอก็รายงานผลการปฏิบัติงานต่อหัวหน้าพระธรรมทูตจังหวัดหัวหน้าพระธรรมทูตจังหวัดก็จะรายงานต่อแม่กองงานพระธรรมทูตตามลำดับ

พระธรรมทูต แปลว่า ทูตธรรมะ หมายถึง ผู้นำธรรมะไปเผยแผ่ เทียบได้กับทางฝ่ายบ้านเมือง ก็มีราชทูต มีรัฐทูต แต่ว่าทูตในทางธรรมะมีความหมายต่างจากทูตอื่น ทูตในทางบ้านเมืองนั้นไปเพื่อผลประโยชน์ของประเทศชาติ เป็นเรื่องของโลกมนุษย์ที่มีการแบ่งกันเป็นหมู่ชน เป็นชนชาติต่างๆ แต่ละชนชาติ ก็ย่อมพิทักษ์รักษาผลประโยชน์ของตนเอง ราชทูต รัฐทูต ทำหน้าที่เป็นตัวแทนของแผ่นดิน ของชาติของประเทศนั้นๆ มีหน้าที่รักษาผลประโยชน์ของประเทศของตนเอง ไปเจรจากับประเทศที่ตัวไปทำหน้าที่นั้น ต่างจากพระธรรมทูตที่ว่า พระธรรมทูตนั้นเป็นผู้นำธรรมะไปเผยแผ่แก่ประชาชน เพื่อประโยชน์สุขของประชาชน^๕

พระธรรมทูตมีคุณสมบัติที่เป็นหลักอยู่ ๓ ประการ คือ ๑. พระธรรมทูตจะต้องมีความมั่นใจในคุณค่า ความดีงาม ความประเสริฐของพระพุทธศาสนา ๒. พระธรรมทูตจะต้องมีความประพฤติที่ดีงามอันชวนให้เกิดความศรัทธา เลื่อมใส แก่ผู้ที่พบเห็น ๓. พระธรรมทูตจะต้องมีความหนักแน่น คือ เมื่อไปอยู่ในภูมิประเทศที่มีภูมิหลังทางวัฒนธรรมแตกต่างกับสังคมไทย พระธรรมทูตจะต้องมีความหนักแน่นในพระธรรมวินัยไม่

^๕ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), งานพระธรรมทูต, ในพระธรรมทูตในต่างประเทศ, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๓๖.

ห้วนไหวไปตามสภาพแวดล้อม เป็นต้น และภารกิจที่สำคัญของพระธรรมทูตนั้นก็เป็นการกิจที่ยิ่งใหญ่เพราะเป็นการจาริกไปเพื่อสร้างสรรค์ประโยชน์แก่มนุษย์ชาติทั้งโลก^๖

ซึ่งสภาพสังคมในปัจจุบัน ประชาชนมีความเดือดร้อนวุ่นวายเนื่องจากปัญหาสังคมต่างๆ เช่น ปัญหาเศรษฐกิจ ปัญหาการละเมิดทางเพศ ปัญหาการก่อทะเลาะวิวาทกันของนักเรียน เป็นต้น โดยเฉพาะเกี่ยวกับการละเมิดศีลธรรมนั้นเป็นที่มาของคำถามว่าประเทศไทยได้ชื่อว่าเป็นเมือง พุทธ ทำไมจึงเกิดปัญหาเช่นนี้ได้ และนับวันปัญหาก็ยิ่งรุนแรงพระสงฆ์ในฐานะผู้นำทางจิตวิญญาณไม่ได้ทำหน้าที่ของตนหรืออย่างไร ส่วนหนึ่งก็สรุปว่าเป็นเพราะพระสงฆ์ปรับตัวตามกระแสโลกไม่ทัน พระสงฆ์ส่วนมากยังไม่เข้าใจพระพุทธศาสนาดีพอ ไม่มีเทคนิคในการเผยแผ่ที่ดี สื่อสารไม่ตรงกับความต้องการของผู้ฟังหรือผู้รับสาร

ดังนั้น การประกาศพระพุทธศาสนาปัจจุบันนี้ ไม่ควรใช้วิธีเทศน์อย่างเดียว ควรเปิดโอกาสให้ผู้สงสัยได้ซักถาม และอธิบายให้ผู้ฟังคลายความสงสัยและได้ทราบข้อเท็จจริงอย่างแจ่มแจ้ง เป็นการประเมิณผลไปในตัวตามความก้าวหน้าทางวิทยาการสมัยใหม่ ซึ่งประกาศพระศาสนาให้ชาวต่างประเทศฟัง จะต้องมีการศึกษาเรียนรู้ด้านภาษา มีปฏิภาณปฏิสัมภิทาปัญญาอันแตกฉานในปฏิภาณ คือไหวพริบในการที่จะโต้ตอบ แต่ต้องโต้ตอบโดยฉับพลันและความรู้ต้องแน่นต้องพร้อม ธรรมะที่เรียนไปแล้วตั้งแต่ต้นกัณฑ์มนัสนักธรรมโทและนักธรรมเอก มีประโยชน์มากที่สุด ในปัจจุบันความรู้เรื่องการเจริญกรรมฐาน เป็นที่สนใจของชาวต่างประเทศมาก เพราะฉะนั้น การมีความรู้พร้อมทั้งทางด้านปริยัติและปฏิบัติ เป็นสิ่งที่ดีจะได้รับความสนใจมากเป็นพิเศษหากมีความรู้ด้านปริยัติเพียงอย่างเดียวจะได้รับความสนใจจากคนบางกลุ่มเท่านั้น คนที่ปฏิบัติได้แต่อธิบายไม่ได้ ก็เป็นเรื่องที่ยากต่อการเผยแผ่ให้คนอื่น ได้รู้วิธีการและผลแห่งการปฏิบัติ

ผู้วิจัยในฐานะเป็นพระสังฆาธิการรูปหนึ่งที่ได้รับแต่งตั้งในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา แต่ละปีก็ได้พบปัญหาและอุปสรรคหลายประการจากการปฏิบัติงานของพระธรรมทูตในเขตอำเภอเกษตรวิสัย จึงมีความสนใจที่จะศึกษาความเป็นมาของพระธรรมทูต รูปแบบ วิธีการ และผลของการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ทั้งนี้เพื่อนำผลการศึกษาไปเน้นฐานข้อมูลในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของคณะสงฆ์สืบต่อไป

^๖ พระธรรมปิฎก(ป.อ.ปยุตฺโต),พระธรรมทูตไทยเบิกทางสู่อารยธรรมใหม่, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๔๕).

๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

๑.๒.๑ เพื่อศึกษาประวัติและความเป็นมาของพระธรรมทูตแห่งคณะสงฆ์ไทย

๑.๒.๒ เพื่อศึกษารูปแบบและวิธีการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตประจำอำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด

๑.๒.๓ เพื่อศึกษาผลของการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตประจำอำเภอเกษตรวิสัย ในทัศนะของชาวพุทธ ในเขตอำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด

๑.๓ ขอบเขตในการวิจัย

๑.๓.๑ ด้านเอกสาร

ผู้วิจัยจะดำเนินการศึกษาจากเอกสารที่เกี่ยวข้องประกอบด้วยเอกสารในชั้นปฐมภูมิ ได้แก่ พระไตรปิฎก เอกสารชั้นทุติยภูมิ ได้แก่ หนังสือ เอกสาร รายงานการปฏิบัติงานของพระธรรมทูต คู่มือพระธรรมทูต และสื่อสิ่งพิมพ์ต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัย เพื่อให้ได้ข้อมูลที่ครบถ้วนยิ่งขึ้น ผู้วิจัยจะทำการสอบถามผู้ปกครองคณะสงฆ์จังหวัดร้อยเอ็ดในระดับต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูต ทั้งโดยตรงและโดยอ้อมตามความเหมาะสม

๑.๓.๒ ด้านเนื้อหา

ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยมุ่งที่จะศึกษาถึงประวัติและความเป็นมาของพระธรรมทูตแห่งคณะสงฆ์ไทย รวมทั้งศึกษารูปแบบและวิธีการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูต ประจำอำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด เมื่อได้ดำเนินการศึกษาแล้วก็จะได้องค์ความรู้ในผลของการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตประจำอำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด ในทัศนะของชาวพุทธ ในเขตอำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด

๑.๓.๓ ด้านกลุ่มเป้าหมาย

ได้ใช้การสำรวจแบบเจาะจงกลุ่มเป้าหมาย ดังนี้

๑. กลุ่มพุทธศาสนิกชนทั่วไป	๑๐ คน
๒. กลุ่มเด็กนักเรียนและเยาวชน	๑๐ คน
๓. กลุ่มผู้นำชุมชน	๑๐ คน
๔. กลุ่มข้าราชการครู	๑๐ คน
๕. กลุ่มพระสงฆ์ฆราวาส	๑๐ รูป
รวม	๕๐ รูป/คน

๑.๓.๔ การได้มาซึ่งกลุ่มเป้าหมาย : ได้มาโดยวิธีการเจาะจง (Purposive Sampling) โดยผู้วิจัยจะทำการสัมภาษณ์กลุ่มเป้าหมายข้างต้นจนครบ ๕๐ รูป /คน

๑.๔ นิยามศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย

การเผยแผ่ หมายถึง การประกาศคำสอนในทางพระพุทธศาสนาของพระสงฆ์ เพื่อประโยชน์สุขแก่พหุชน และทำให้พระพุทธศาสนามีความเจริญ มั่นคงถาวรสืบไป

พระธรรมทูต หมายถึง พระภิกษุในอำเภอเกษตรวิสัยที่ได้รับแต่งตั้งและมอบหมายให้นำธรรมะไปเผยแผ่แก่ประชาชนตามกฎ ระเบียบ คำสั่ง ของมหาเถรสมาคม

คณะสงฆ์ หมายถึง คณะสงฆ์ในสังกัดมหานิกาย ในเขตปกครองคณะสงฆ์ อำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด

ชาวพุทธ หมายถึง ผู้นับถือพระพุทธศาสนาทั้งบรรพชิต และคฤหัสถ์ ที่อาศัยอยู่ในอำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด

๑.๕ ทบทวนเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ก. เอกสารที่เกี่ยวข้อง

พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตโต) กล่าวว่า การทำงานของพระธรรมทูตก็เช่นเดียวกับการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ซึ่งเป็นการให้การศึกษา เพื่อประโยชน์แก่ประชาชน ถ้าเราไปในถิ่นไหน ก็ต้องรู้ถิ่นนั้น รู้สถานการณ์ความเป็นไป สภาพความต้องการจิตใจ อะไรต่ออะไร ต่างๆ ของเรา แล้วเราก็สรุปประเมินว่า ในถิ่นนี้ เทศะนี้ ในกาลยุคสมัยนี้ เราควรจะเน้น เช่นว่า เป้าหมายอะไร จะยื่นในหลักธรรมข้อไหน เป็นต้น คิดว่าถ้าเราทำอย่างนี้ จะเป็นการทำงานที่ เรียกว่า มีเป้าหมายที่เด่นชัด^๖

พระพิจิตรธรรมพาที (ชัยวัฒน์ ธมฺมวฑฺฒโน) กล่าวว่า เทคนิคเป็นภาษาต่างประเทศ ตรงกับภาษาไทยว่า ศิลปะ ะ ๆ คือวิธีการเผยแผ่ที่จะประสบผลสำเร็จ ต้องประกอบด้วยสิ่งเหล่านี้ คือ (๑) คำคมนิมิต (๒) สุภาษิตหน้อย (๓) อร่อยต้องมีคำกลอน (๔)

^๖ พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตโต), พระธรรมทูตสายต่างประเทศ รุ่นที่ ๖, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๑๖-๑๗.

ไม่่วงนอนต้องมีข้าขัน (๕) ตรึงใจไปนานต้องมีแห่ รวมความว่า ต้องมีทั้ง “ศาสตร์” และ “ศิลป์” ศาสตร์คือความรู้ ศิลป์คือวิธีการหรือเทคนิค^๔

ทิสนา แชมมณี กล่าวว่า การบรรยายที่ดี ต้องอาศัยการเตรียมการที่ดี ผู้สอนจำเป็นต้องศึกษาเนื้อหาสาระที่จะบรรยายให้เข้าใจแจ่มแจ้งก่อน หากพบว่า มีจุดใดที่ตนยังไม่เข้าใจแจ่มแจ้งหรือมีข้อสงสัยควรศึกษาค้นหาให้กระจ่างก่อน ต่อการนั้นควรคัดเลือกเนื้อหาสาระใดมีความจำเป็นหรือมีประโยชน์ต่อผู้เรียนของตนเพียงใดเนื้อหาสาระใดไม่จำเป็นต้องออกต่อไปควรจัดลำดับเนื้อหาสาระว่า สิ่งใดควรพูดก่อน พูดหลัง และจะเชื่อมโยงกันอย่างไร ในเนื้อหาสาระแต่ละส่วนมีส่วนใดที่ยังคลุมเครือ ควรหาตัวอย่างประกอบหรือควรใช้สื่อใดช่วย และควรหาเทคนิคในการนำเสนอสาระแต่ละส่วนให้น่าสนใจ ทำทลายความกึกและเข้าใจได้ง่าย ซึ่งอาจเป็นกรใช้คำถามกระตุ้น หรือการเล่าประสบการณ์แปลกใหม่ หรือนำเสนอปัญหาที่ทำทลายความกึกก่อนการบรรยาย ผู้สอนควรจะมีโครงร่างสำหรับการบรรยาย และมีเอกสารประกอบการบรรยายให้นักเรียน^๕

จ่านงค์ อติวัฒนสิทธิ์ กล่าวว่า พระพุทธศาสนา มีบทบาทต่อการพัฒนาการศึกษาเป็นอย่างมาก กล่าวโดยเฉพาะเนื้อหาคำสอนของพระพุทธเจ้า ก็ล้วนแต่เป็นคำสอนที่มุ่งอบรมพัฒนาบุคคลให้มีสติปัญญา และมีความคิดในเรื่องต่างๆอย่างแท้จริง^๖

เสถียร โพธิ์นันทะ กล่าวว่า ในท่ามกลางลัทธิศาสนาอินเดียดังกล่าวมา พระพุทธองค์ได้อุบัติตั้งพระพุทธศาสนาขึ้น โดยอาศัยบุคลิกภาพอันยิ่งใหญ่ของพระองค์ พร้อมด้วยสัตตสุภาษต์อันประกอบด้วยเหตุผล ศาสนาจึงมีขึ้นเป็นปึกแผ่น พระองค์มีหลักการ ๓ ข้อใหญ่ คือ

๑. ทรงสั่งสอนโดยปฏิรูป เช่น การถือว่าอาบน้ำในแม่น้ำคงคาล้างบาปได้ พระองค์ก็แก้ไขให้ล้างบาป ด้วยวิธีทำสุจริตให้เป็นทางในทวารทั้งสามทวารทั้ง ๓ คือ กายทวาร มโนทวาร และ วจิตวาร

^๔ พระพิจิตรธรรมพาที (ชัยวัฒน์ ฐมวาทฺฒโน), พระธรรมทูตสายต่างประเทศ รุ่นที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๑๓๗.

^๕ ทิสนา แชมมณี, ๑๔ วิธีสอน สำหรับครูมืออาชีพ, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๕), หน้า ๑๓ – ๑๔.

^๖ จ่านงค์ อติวัฒนสิทธิ์, สังคมวิทยา ตามแนวพุทธศาสนา, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๕), หน้า ๓๒ .

๒. ทรงสั่งสอนโดยปฏิวัติศีลทศศาสนา ในยุคนั้นเพ่งอาตมมันเป็นใหญ่ คือ การถือเรื่องอัตตาของนิกายมหายาน ทรงสอนตรงกันข้ามถือหลักอนัตตา ซึ่งเป็นการคัดค้าน พระเวทอย่างรุนแรง

๓. ทรงสั่งสอนโดยตั้งหลักธรรมใหม่ คือ หลักอริยสัจ ๔

๑. ทุกข์ ก็คือความไม่สบายกายสบายใจเรียกว่าทุกข์

๒. สมุทัย ก็คือเหตุให้ทุกข์เกิด

๓. นิโรธ ก็คือความดับทุกข์

๔. มรรค ก็คือข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์^{๑๑}

สนิท สีลำแดง กล่าวว่าสิ่งสำคัญที่เรานำมากำหนดเป้าหมายทางการศึกษา คือ ชีวิตมนุษย์ หลังจากเราตกลงใจว่าจะให้มนุษย์เป็นอย่างไร เราจึงกำหนดเป้าหมายขึ้นไว้ หากการเป็นอยู่ของมนุษย์เปลี่ยนไป เป้าหมายของการศึกษาก็ต้องเปลี่ยนไปตาม การศึกษา ไม่ใช่การเตรียมคนเพื่ออนาคตการศึกษาเป็นพลวัตมีการเปลี่ยนแปลงได้มนุษย์มีเหตุผล มีสติ ปัญญา มีอารมณ์และมีร่างกาย ระบบการศึกษาที่มีเป้าหมายชัดเจนสมบูรณ์ จะต้องจัดเพื่อ พัฒนาในแง่ของสติปัญญาเหตุผล อารมณ์และร่างกายของผู้เรียน^{๑๒}

ข. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

พระมหาสนธิญาณ รักษาภักดิ์ ได้ศึกษาวิเคราะห์เรื่อง “การศึกษาความคิดเห็นของผู้เข้ารับการฝึกอบรมหลักสูตรพระธรรมทูตต่อการฝึกอบรม ประจำปี พ.ศ.๒๕๕๑” สรุปได้ว่า การฝึกอบรมพระธรรมทูตมีส่วนอย่างมากในการพัฒนาพระธรรมทูตให้มีความรู้ ประสพการณ์ ทศนคติที่ดี และมีบทบาทในการสงเคราะห์ประชาชนในด้านต่างๆ และช่วย พัฒนาสังคมไทยอย่างมีระบบมากขึ้น ซึ่งนับว่าสอดคล้องกับพุทธดำรัสที่ว่า “ภิกษุทั้งหลาย พวกเธอจงเที่ยวจาริกไปเพื่อประโยชน์และความสุขแก่คนหมู่มาก”^{๑๓}

^{๑๑} เสถียร โพธิ์นันทะ , ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาฉบับมุขปาฐะ ภาค ๑, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์พิมพ์มกุฎราชวิทยาลัย, ม.ป.ป.) , หน้า ๑๑๗ .

^{๑๒} สนิท สีลำแดง, พระพุทธศาสนากับการศึกษา, (กรุงเทพมหานคร : นิพนการพิมพ์, ม.ป.ป) , หน้า ๗๖ .

^{๑๓} พระมหาสนธิญาณ รักษาภักดิ์, “การศึกษาความคิดเห็นของผู้เข้ารับการฝึกอบรมหลักสูตรพระธรรมทูตต่อการฝึกอบรม ประจำปี พ.ศ. ๒๕๕๑“ วิทยานิพนธ์สังคมสงเคราะห์ศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๕๒).

พระมหาประสิทธิ์ รวมพิมาย ได้ศึกษาวิเคราะห์เรื่อง “บทบาทพระธรรมทูตภายในประเทศ : ศึกษาจากกรอบความคิดโครงการพระธรรมทูตสำนักงานพระธรรมทูตสายที่ ๒ เฉพาะกรณีศูนย์งานพระธรรมทูตจังหวัดลพบุรี” สรุปได้ว่า พระธรรมทูตเป็นทั้งบุคคลและสังคมในอุดมคติที่มีวิถีชีวิตอันประเสริฐเรียบง่าย มีอิสรภาพทั้งภายในและภายนอก กล่าวคือ ปราศจากการถูกรอบงำจากกรอบความคิดความเชื่อหรือกระบวนทัศน์^{๔๔}

พระมหาธีรวุฒ ธีรธมฺโม ได้ศึกษาบทบาทของพระสงฆ์ สื่อนุคคลในการชี้นำและปลูกฝังจิตสำนึกประชาชนบท เพื่อมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ ผลการศึกษาพบว่าประชาชนแต่ละคนนั้นมีการติดต่อซึ่งกันและกันในชีวิตประจำวัน และเป็นสมาชิกของสถาบัน สังคมต่างๆ คนแต่ละคนมีการใช้สื่อมวลชนไม่เท่ากัน และมีอิทธิพลในการเป็นผู้นำไม่เท่ากัน ในสังคมแต่ละสังคมหรือชุมชนแต่ละแห่ง จะมีบุคคลซึ่งเป็นผู้นำความคิด ทำหน้าที่เป็นผู้ถ่ายทอดข่าวสารจากสื่อมวลชนไปยังประชาชนคนอื่น และมีอิทธิพลต่อความคิดแก่การตัดสินใจของประชาชนคนอื่นด้วย^{๔๕}

พระวุฒิกมล วุฑฺฒิกมล (พรหมพิมพ์) ได้ศึกษาวิเคราะห์เรื่อง “ศึกษาเทคนิคและวิธีการเผยแผ่พุทธธรรมของพระราชาวรมุณี (ประยูร ธมฺมจิตฺโต)” ได้กล่าวถึงเทคนิคและวิธีการเผยแผ่ของพระราชาวรมุณี มี ๖ วิธี ดังนี้

๑. การนำเสนอโดยยกอุทาหรณ์และการเล่านิทานประกอบ
๒. นำเสนอโดยวิธีการยกอุปมาเปรียบเทียบ
๓. นำเสนอโดยวิธีการยกพุทธศาสนสุภาษิต สุภาษิต ปรัชญา โคลง คำคม บทประพันธ์ และบทกลอน เป็นต้น
๔. นำเสนอโดยวิธีการพูดเชื่อมโยงเรื่องราวหรือเหตุการณ์สถานการณ์ต่างๆ
๕. นำเสนอโดยวิธีการยกบุคคลตัวอย่างประกอบการบรรยาย

^{๔๔} พระมหาประสิทธิ์ รวมพิมาย, “บทบาทพระธรรมทูตภายในประเทศ : ศึกษาจากกรอบความคิดโครงการพระธรรมทูตสำนักงานพระธรรมทูตสายที่ ๒ เฉพาะกรณีศูนย์งานพระธรรมทูตจังหวัดลพบุรี”, *วิทยานิพนธ์สังคมสงเคราะห์ศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๓๘).

^{๔๕} พระมหาธีรวุฒ ธีรธมฺโม, “บทบาทของพระสงฆ์ สื่อนุคคลในการชี้นำและปลูกฝังจิตสำนึกประชาชนบทเพื่อมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ป่าไม้ ศึกษาเฉพาะกรณี พระสังฆาธิการระดับเจ้าอาวาสจังหวัดอุดรธานี”, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓).

๖. นำเสนอโดยวิธีการแทรกด้วยเรื่องที่ทำให้เกิดอารมณ์ขัน^{๑๖}

ไพศาล โอพารวัฒน์ ได้ศึกษาเปรียบเทียบบทบาทของพระสงฆ์กับผู้นำมุสลิมในการปลูกฝังคุณธรรมในชุมชน ผลการศึกษาพบว่า ในการสอนจริยธรรม พระพุทธเจ้าทรงใช้สอนหลายวิธี วิธีต่างๆเหล่านั้นไม่ได้ใช้สอนจริยธรรมอย่างเดียวเท่านั้น แต่ทรงใช้ในการสอนจริยธรรมเพื่อปลูกฝังให้แก่พุทธศาสนิกชนโดยทั่วไปด้วย ในการสอนแต่ละวิธีนั้น พระพุทธเจ้าทรงพิจารณาเรื่อง “จริต” หรือพื้นฐานปัญหาและอารมณ์ความรู้สึกของแต่ละบุคคลเป็นสำคัญและทรงอธิบายให้สอดคล้องไปตามบุคคลในภายหลัง^{๑๗}

ปรีชา พงษ์พัฒนา ได้ศึกษาวิเคราะห์เรื่อง “การติดตามและประเมินผลโครงการอบรมพระธรรมทูตสายต่างประเทศ : ศึกษาเฉพาะกรณีพระธรรมทูตไทยในสหรัฐอเมริกา” ได้กล่าวว่า คุณสมบัติสำคัญซึ่งจะขาดเสียไม่ได้สำหรับพระธรรมทูตในต่างประเทศ ก็คือ พระธรรมทูตจะต้องมีทั้งภูมิธรรมและภูมิปัญญา ภูมิธรรมก็คือ เป็นผู้หนักแน่นและสนใจในเรื่องธรรมะ ส่วนภูมิปัญญาก็คือ จะต้องมีความรู้ทางโลก (ศาสตร์สมัยใหม่) กล่าวอย่างสั้นก็คือ พระธรรมทูตที่พึงประสงค์จะต้องมีวิชาและจรณะนั่นเอง^{๑๘}

สรุปได้ว่า พระธรรมทูตในงานวิจัยนี้ หมายถึง พระสงฆ์ไทยผู้ทำหน้าที่เผยแผ่พระพุทธศาสนา เป็นผู้ดำเนินการฟื้นฟูพระพุทธศาสนา พร้อมทั้งเป็นผู้ส่งเสริมการเรียนรู้และสร้างความสามัคคีให้แก่สังคมด้วยการนำหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาแบบเถรวาทมาเป็นแกนกลางในการพัฒนา

^{๑๖} พระวุฒิกุล วุฑฒิกุลโน (พรมพิมพ์), “ศึกษาเทคนิคและวิธีการเผยแผ่พุทธธรรมของพระราชมารมณี (ประยูร ธมฺมจิตโต)”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓).

^{๑๗} ไพศาล โอพารวัฒน์ การศึกษาเปรียบเทียบบทบาทของพระสงฆ์กับผู้นำมุสลิม ในการปลูกฝังคุณธรรมในชุมชน ศึกษาเฉพาะกรณีในอำเภอไชยา จังหวัดอ่างทอง”, วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘).

^{๑๘} ปรีชา พงษ์พัฒนา, “การติดตามและประเมินผลโครงการอบรมพระธรรมทูตสายต่างประเทศ : ศึกษาเฉพาะกรณีพระธรรมทูตไทยในสหรัฐอเมริกา”, วิทยานิพนธ์สังคมสงเคราะห์ศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๔)

๑.๖ วิธีดำเนินการวิจัย

๑.๖.๑ ดำรวจและรวบรวมข้อมูลจากเอกสารที่เกี่ยวข้องซึ่งมีแหล่งข้อมูลดังต่อไปนี้ คือ

ก. เอกสารชั้นปฐมภูมิ ได้แก่ พระไตรปิฎก

ข. เอกสารชั้นทุติยภูมิ ได้แก่ หนังสือ เอกสาร สิ่งพิมพ์ต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัย

ค. แบบสัมภาษณ์

๑.๖.๒ เครื่องมือในการรวบรวม

ข. แบบสัมภาษณ์

ค. สมุดจดบันทึก

๑.๗ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

๑.๗.๑ ทำให้ทราบถึงประวัติและความเป็นมาของพระธรรมทูตแห่งคณะสงฆ์ไทย

๑.๗.๒ ทำให้ได้ความรู้เกี่ยวกับรูปแบบและวิธีการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตประจำอำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด

๑.๗.๓ ทำให้ทราบถึงผลการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูต อำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด ในทัศนะของชาวพุทธในเขตอำเภอเกษตรวิสัย และนำผลดังกล่าวไปเป็นแนวทางในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาต่อไป

บทที่ ๒

ประวัติและความเป็นมาของพระธรรมทูตแห่งคณะสงฆ์ไทย

เป็นการศึกษาเกี่ยวกับประวัติและความเป็นมาของพระธรรมทูตแห่งคณะสงฆ์ไทย ซึ่งประกอบด้วยความหมายของพระธรรมทูตประวัติและความเป็นมาของพระธรรมทูตสมัยต่างๆ คุณสมบัติของพระธรรมทูตวิธีการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในรูปแบบต่างๆ สื่อการสอนของพระธรรมทูตองค์ประกอบของการเผยแผ่พระพุทธศาสนามีรายละเอียดดังนี้

๒.๑ ความหมายของพระธรรมทูต

พระธรรมทูต คือ พระสงฆ์ผู้ที่เป็นแบบอย่างการดำเนินชีวิตที่ประเสริฐดั่งงาม ด้วยทางสายกลาง ไม่น้อมเอียงจนล้าไปสู่การดำเนินชีวิตอย่างเข้มงวด จนกลายเป็นการเบียดเบียนตนเองหรือแก้ปัญหาด้วยความรุนแรง (อัตตakilมณานุโยค) หรือใช้ชีวิตปรนเปรอตนเองอย่างมัวเมาด้วยการบริโภควัตถุอย่างฟุ่มเฟือย (กามสุขัลลิกานุโยค) อันเป็นการให้ความสำคัญกับการสร้างคุณค่าทางวัตถุด้านนอกของชีวิตที่ผิวเผินเป็นคุณค่าเทียมละลายคุณค่าแท้โดยดำเนินชีวิตมุ่งตรงสู่การบรรลุถึงคุณค่าแท้หรือแก่นสารของชีวิตที่สูงขึ้น ไม่หยุดชะงักอยู่กับความมั่งคั่งทางวัตถุ (ภิกขุขันธมิกัตถะ) การยึดติดคุณธรรมความดี (สัมปราชิตัตถะ) เท่านั้น ยังคงดำเนินชีวิตมุ่งสู่ความปล่อยวางอย่างแท้จริง (ปรมัตถะ) ด้วย ซึ่งเรียกว่าเป็นการดำเนินชีวิตที่ประเสริฐยิ่งขึ้นตามลำดับ^๑

พระธรรมทูต หมายความว่าผู้เป็นทูตแห่งธรรม^๒ ผู้ปฏิบัติพระพุทธศาสนา ผู้เป็นทูตแห่งธรรมที่นำพระวินัยไปเผยแผ่แก่ชาวต่างประเทศ ให้ได้รับแสงสว่างแห่งธรรมอันพระบรมศาสดาตรัสไว้ดีแล้ว คือ การเผยแผ่ธรรม และเพื่อยังประโยชน์เกื้อกูลและความสุขแก่มหาชนเป็นอันมากยิ่งขึ้นไปโดยทั่วกัน

^๑ พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), “งานพระธรรมทูต”, ใน พระธรรมทูตในต่างประเทศ, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓) : หน้า ๓๖.

^๒ สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราชสกลมหาสังฆปริณายก (เจริญ สุวฑฺฒโน) “พระวรธรรมคด”, ใน พระธรรมทูตสายต่างประเทศ รุ่นที่ ๕, มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖) : หน้า ๔ .

ธรรมทูต (Dhammaduts) Dhammamesseger ; ทูตแห่งธรรม Buddhist field – preacher ; Buddhist missionary ; การเผยแผ่พระพุทธศาสนา การจาริกแสวงบุญในพระพุทธศาสนาเดินทางเพื่อศาสนกิจ^๓

พระธรรมทูต คือ พระสงฆ์ที่จะไปปฏิบัติงานเผยแผ่พระพุทธศาสนาในต่างท้องถิ่น ในต่างจังหวัดแล้วแต่ทางราชการจะกำหนดสายงานเอาไว้ พระสงฆ์จะเข้าไปในท้องถิ่นนั้น ทั้งการเข้าไปในท้องถิ่นนั้นน้อยๆที่สุดเราก็ต้องรู้จักหลายประการที่เป็นปัจจัยสำคัญอยู่ในท้องถิ่น ประการแรก คือ พระธรรมทูตจะไปอบรมสั่งสอนประชาชนในท้องถิ่น ดังนั้น พระธรรมทูตต้องรู้จักประชาชนในท้องถิ่นนั้น การรู้จักประชาชนในท้องถิ่นนั้นก็คือการรู้จักวัฒนธรรมของท้องถิ่นนั่นเอง

พระธรรมทูต คือ พระสงฆ์ที่ผ่านการอบรมและได้รับการแต่งตั้งอย่างเป็นทางการจากสำนักฝึกอบรมพระธรรมทูต ให้ปฏิบัติหน้าที่เผยแผ่พระพุทธศาสนาเพื่อความมั่นคงของสถาบันชาติ ศาสนาและพระมหากษัตริย์ เป็นการส่งเสริมให้พระสงฆ์ได้บำเพ็ญประโยชน์ต่อสังคม ที่ไม่ขัดต่อสมณะวิสัยและพระธรรมวินัย ตลอดจนอิทธิมาจารอื่นๆของพระสงฆ์ โดยดำเนินกิจกรรมตามโครงการพระธรรมทูตมาตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๐๓^๔

พระธรรมทูต ในระเบียบกองงานพระธรรมทูต ว่าด้วยการจัดระเบียบงานพระธรรมทูต พ.ศ. ๒๕๓๔ หมวด ๑ บทนิยาม ข้อ ๕ พระธรรมทูตในระเบียบนี้ ได้แก่^๕

๑. พระธรรมทูตฝ่ายอำนวยการ หมายถึง แม่กองงานพระธรรมทูต รองแม่กองงานพระธรรมทูต หัวหน้าสำนักฝึกอบรมพระธรรมทูต รองหัวหน้าสำนักฝึกอบรมพระธรรมทูต ผู้ตรวจการงานพระธรรมทูต เลขานุการแม่กองงานพระธรรมทูต เลขานุการรองแม่กองงานพระธรรมทูต เลขานุการหัวหน้าสำนักฝึกอบรมพระธรรมทูต และพระธรรมทูตประจำสำนักผู้ตรวจการ

^๓ พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๓๘๒ .

^๔ กรมการศาสนา, คู่มือการดำเนินงานของหน่วยเผยแผ่ศีลธรรม, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย, ๒๕๕๑), หน้า ๖ .

^๕ สำนักฝึกอบรมพระธรรมทูต กองงานพระธรรมทูต, การประชุมปัจฉิมนิเทศงานพระธรรมทูต ปี ๒๕๓๗, (นครปฐม : กรมการศาสนา, ๒๕๓๗) (อัดสำเนา)

๒. พระธรรมทูตฝ่ายบริหาร หมายถึง หัวหน้าพระธรรมทูต รองหัวหน้าพระธรรมทูต หัวหน้าพระธรรมทูตจังหวัด รองหัวหน้าพระธรรมทูตจังหวัด หัวหน้าพระธรรมทูตอำเภอ รองหัวหน้าพระธรรมทูตอำเภอ เลขานุการหัวหน้าพระธรรมทูต เลขานุการรองหัวหน้าพระธรรมทูต เลขานุการหัวหน้าพระธรรมทูตจังหวัด พระธรรมทูตประจำสำนักงานพระธรรมทูต และพระธรรมทูตประจำศูนย์งานพระธรรมทูตจังหวัด

๓. พระธรรมทูตฝ่ายปฏิบัติการ หมายถึง พระธรรมทูตประจำหน่วยปฏิบัติการงานพระธรรมทูตอำเภอ

คำว่า “พระธรรมทูต” ตามความหมายที่ชาวบ้านเข้าใจกัน หมายถึงพระภิกษุผู้นำธรรมะไปเผยแผ่ให้แก่ประชาชน ส่วนในภาษาบาลี ซึ่งเป็นภาษาธรรม หรือภาษาวัด หมายถึงผู้ได้รับมอบหมายให้นำข่าวสารคือธรรมะไปบอก หรือไปเผยแผ่แทนคณะสงฆ์

คำว่า “ทูต” มาจากรูปวิเคราะหว่า โย เปลียเต โส ทูโต แปลความว่า ผู้ใด ถูกส่งไปแจ้งข่าว (หรือคำสอน) หรือได้รับมอบหมายให้ไปติดต่อสื่อสาร ผู้นั้น ชื่อทูต

ในทางโลก คำว่า ทูต หมายถึง ผู้ที่ได้รับมอบหมายให้ไปติดต่อสื่อสาร ข้าราชการต่างบ้านต่างเมืองหรือกับต่างประเทศตลอดถึงธุรกิจต่างๆกับนานาอารยประเทศ เช่น เอกอัครราชทูตแทนพระเนตรพระกรรณ หรือของรัฐบาล และเป็นกิจการที่มีสืบมาแต่โบราณ ในปัจจุบันได้มีการพัฒนาขยายงานออกไปตามความจำเป็นของบ้านเมือง เพื่อเป็นการแบ่งเบาภารกิจของเอกอัครราชทูต จึงมีผู้ช่วยทูตฝ่ายการพาณิชย์ และการทหาร เป็นต้น แม้กระนั้นก็ยังนิยมเรียกว่า ทูตพาณิชย์ หรือทูตทหาร

แต่ในทางธรรม หรือในทางศาสนา ท่านนำเอาคำว่า “ธรรมะ” มานำหน้าหรือมาเชื่อมต่อข้างหน้า “ทูต” จึงสำเร็จรูปเป็น “ธรรมทูต” ซึ่งหมายถึงพระภิกษุที่ได้รับมอบหมายจากคณะสงฆ์ให้นำธรรมะไปเผยแผ่แก่ประชาชนทั้งในประเทศ และต่างประเทศ ตลอดถึงต่อชาวโลกด้วย

ฉะนั้น “ธรรมทูต” โดยความหมาย ได้แก่ ผู้ทำหน้าที่เป็นทูตทางธรรมนั่นเอง ซึ่งมีทั้งคฤหัสถ์และบรรพชิตหรือพระภิกษุ ถ้าเป็นพระภิกษุเรียกว่า “พระธรรมทูต” และมีทั้งพระธรรมทูตฝ่ายในประเทศและฝ่ายต่างประเทศ พระธรรมทูตฝ่ายในประเทศ นั้น คือพระธรรมทูตที่ออกไปสงเคราะห์แก่ประชาชนทั้งชาวเราที่อยู่ในบ้านในเมืองในชนบทและชาวเขาเผ่าต่างๆที่อยู่ตามป่าดอยลึกในชนบทที่ห่างไกลความเจริญในประเทศไทย

ส่วนพระธรรมทูตฝ่ายต่างประเทศนั้น คือ พระธรรมทูตที่ไปปฏิบัติศาสนกิจ สงเคราะห์ประชาชนชาวไทยและชาวต่างประเทศที่อยู่ในต่างประเทศหรืออยู่นอกประเทศ ไทย อย่างท่านทั้งหลายนี้

จากความหมายดังกล่าวสรุปได้ว่า พระธรรมทูต หมายถึง พระภิกษุผู้มีความรู้ ความสามารถ ประพฤติดี ปฏิบัติดีที่ผ่านการอบรมและได้รับการแต่งตั้งอย่างเป็นทางการ จากสำนักฝึกอบรมพระธรรมทูตหรือได้รับการคัดเลือกจากเจ้าคณะอำเภอ ให้ปฏิบัติหน้าที่ เผยแผ่พระพุทธศาสนา อบรมศีลธรรม วัฒนธรรมอันดีงามแก่ประชาชน และเด็กนักเรียน เยาวชนในท้องถิ่นนั้นๆ

๒.๒ ประวัติและความเป็นมา

๒.๒.๑ งานพระธรรมทูตสมัยพุทธกาล

การจัดตั้งองค์กรพระธรรมทูตในสมัยพุทธกาลทรงมีพุทธประสงค์เพื่อการ ประกาศพรหมจรรย์ หาความหลุดพ้นจากทุกข์ทั้งปวง โดยในพรรษาแรกทรงวางแผน ประกาศพระศาสนาโดยส่งพระสาวก ๖๐ รูปแยกย้ายกันไปทิศต่างๆเพื่อประกาศศาสนา ดัง พระดำรัสที่ว่า “ภิกษุทั้งหลาย เราพ้นจากบ่วงทั้งปวง ทั้งที่เป็นของทิพย์ ทั้งที่เป็นของมนุษย์ แม้พวกเธอพ้นแล้วจากบ่วงทั้งปวงทั้งที่เป็นของทิพย์ และเป็นของมนุษย์ เธอทั้งหลายจงเที่ยว จาริกไปเพื่อประโยชน์และความสุขแก่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย แต่อย่าเที่ยวไปทางเดียวกัน สองรูป แม้เราเองก็จะไปยังตำบลอุรุเวณเสนานิคมเพื่อแสดงธรรม” ต่อมาทรงวางรากฐานใน การประกาศพระศาสนาแก่พระธรรมทูตในยุคแรกๆด้วยการแสดงโอวาทปาฏิโมกข์ ในวัน มาฆบูชาแก่พระอรหันต์ ๑,๒๕๐ รูป ซึ่งถือว่าเป็นคำสอนหลักสำคัญในการเผยแผ่ พระพุทธศาสนา เป็นแนวทางในการดำเนินงาน มีการกำหนดแนวทางที่ชัดเจน ด้วยหลัก ๓ ประการ คือ การไม่ทำบาปทั้งปวง การทำความดีให้ถึงพร้อม และการทำจิตใจให้ผ่องใส นอกจากนี้ยังกำหนดวิธีการประกาศพระศาสนา โดยใช้การเผยแผ่ด้วยขันติ หรือความอดทน ไม่ให้ว่าร้ายและเข่นฆ่าประหารกัน

เมื่อมีสมาชิกเพิ่มมากขึ้นพระพุทธเจ้าทรงมอบความเป็นใหญ่ให้คณะสงฆ์ ทรง กระจายอำนาจการเผยแผ่ ทรงใช้หลักในการบริหารงานบุคคลคือการยกย่องเชิดชูผู้ทำดีทำ ถูกต้อง ใครทำผิดก็ควรได้รับการลงโทษ ดังพระบาลีที่ว่า “นิคฺคณฺเห นิคฺคหารหํ ปคฺคณฺเห ปคฺคหารหํ ขมฺคนที่ควรรخم ยกฺยงฺคนที่ควรรยกย่อง”

บุคคลผู้ที่บริหารองค์กรต่าง ๆ นั้น จะต้องมีความสำคัญและจะต้องมีภาวะความเป็นผู้นำที่สามารถทำให้คนอื่นทำงานตามที่ตนต้องการได้ ทั้งอัตตหิตสมบัติ ความเพียบพร้อมด้วยคุณสมบัติส่วนตัวที่เหมาะสมกับการเป็นผู้นำ และปรหิตสมบัติ คือ ความมีน้ำใจในการปฏิบัติงานเพื่อส่วนรวมและองค์กรของตน ซึ่งพระพุทธเจ้าทรงเพียบพร้อมด้วยคุณสมบัติดังกล่าว

การบริหารองค์กรพระพุทธศาสนาเริ่มตั้งแต่การรับกุลบุตรเข้ามาบวชที่มีการกลั่นกรองหลายขั้นตอน การให้ศึกษาตามกระบวนกรไตรสิกขา ผู้ใดมีความชำนาญก็ทรงแต่งตั้งให้เป็นเอตทัคคะรับภาระงานต่างๆ เป็นการใช้คนให้เหมาะกับงาน^๖ การเผยแผ่พระพุทธศาสนามีทั้งเชิงรุกและเชิงรับ กล่าวคือ การเผยแผ่เชิงรุก เป็นการเผยแผ่ด้วยการเทศน์การสอนเป็นหลัก ส่วนการเผยแผ่เชิงรับ เป็นการให้การสงเคราะห์และสาธารณสงเคราะห์ พระธรรมทูตจึงทำงานในนามของพระสาวกของพระพุทธเจ้า

วิธีการที่พระพุทธเจ้าทรงใช้ในการบริหารงานองค์กรพระธรรมทูต คือ การกำหนดให้ภิกษุทุกรูปเริ่มต้นจากศูนย์ คือไม่อนุญาตให้นำชาติชั้นวรรณะหรือตำแหน่งหน้าที่ในเพศฆราวาสเข้ามาใช้ในองค์กรคณะสงฆ์ เพราะการอยู่ร่วมกันของผู้ที่ไม่เท่าเทียมกันนี้อาจก่อให้เกิดปัญหาในการบังคับบัญชาภายในองค์กรได้ เพราะเหตุว่า ถ้าภิกษุถือตัวว่าไม่เท่าเทียมกับภิกษุรูปอื่น ก็จะไม่เชื่อฟังใครหรือยอมให้ใครลงโทษ จึงกำหนดให้พระภิกษุเคารพกันตามลำดับพรรษา^๗

พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตโต) ได้สรุปพุทธวิธีการเผยแผ่ไว้ ดังนี้^๘

๑. บุคคลที่พระพุทธเจ้าทรงสั่งสอนมีมากมายหลายชนชั้นหลายประเภท ตั้งแต่ระดับสติปัญญา ฐานะ ตำแหน่งทางสังคม

๒. ในการสอนหากอธิบายให้สามารถเข้าใจได้เต็มบริบูรณ์ตามความหมายของพระสูตรก็เป็นการดี สอนให้ทราบคำสอนแนวเดียวกันที่พระพุทธเจ้าตรัสสอนแก่คนอื่น ๆ ซึ่งเป็นคำสอนเบื้องต้นและเหมาะสำหรับการดำรงชีวิต

^๖ พระธรรมโกศาจารย์ (ประยุทธ์ ฐมฺมจิตฺโต), พุทธวิธีบริหาร, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘), หน้า ๕๖.

^๗ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๘.

^๘ พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตโต), พุทธวิธีการสอน, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท สหธรรมมิก จำกัด, ๒๕๔๐), หน้า ๗๔.

๓. แม้คำสอนของพระพุทธเจ้าจะมีหลายระดับ แต่สาระสำคัญอยู่ที่แกนกลางคงเป็นแนวเดียวกันคือการดำรงชีวิตอยู่ด้วยปัญญาหรือมีชีวิตอยู่อย่างผู้รู้จักชีวิต รู้เท่าทันกระแสโลก ไม่โง่งมงายปล่อยตัวตกเป็นทาสของกิเลสและความทุกข์

งานพระธรรมทูตครั้งพระพุทธกาลนั้น พระพุทธองค์ทรงเน้นองค์ผู้เผยแผ่เองว่า ต้องมีความพร้อมและความรู้ความสามารถในหลายๆด้าน คือ ตัวผู้เผยแผ่ เป็นปัจจัยสำคัญที่สุดในการสร้างศรัทธาให้เกิดแก่ผู้ฟัง เพื่อจะได้รู้แจ้งเห็นจริงในสัจธรรม งานพระธรรมทูตในครั้งพุทธกาลจึงเป็นงานที่ทำกันอย่างจริงจังและใช้พุทธวิธีอันควรแก่การศึกษาเป็นอย่างมาก เช่น การเน้นหลักการสอนประชาชน โดยเน้นหลักประโยชน์ ๓ สังคหวัตถุ ๔ การกำหนดเส้นทางจาริก เป็นต้น

๒.๒.๒ งานพระธรรมทูตสมัยหลังพุทธกาล

งานพระธรรมทูตหลังพุทธกาล บุคคลผู้เผยแผ่พระพุทธศาสนาประเภทพระธรรมทูตยังมีความจำเป็นและดูเหมือนจะจำเป็นมากยิ่งขึ้นด้วย เพราะมีเหตุ ๓ ประการ คือ

- ๑) เพื่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนาไปยังประเทศที่ยังไม่มีพระพุทธศาสนา
- ๒) ได้มีคนแอบแฝงปลอมบวชเข้ามาในพระพุทธศาสนา
- ๓) ได้เกิดมีศาสนาต่างๆเกิดขึ้นในโลกอีกหลายศาสนา

งานพระธรรมทูตในสมัยหลังพุทธกาลจุดสำคัญอยู่ที่พระเจ้าอโศกมหาราชที่ได้ส่งพระธรรมทูตไปพร้อมด้วยลักษณะทั้ง ๓ คือ บุคคล ภายหลัง และวัตถุ

การเผยแผ่พระพุทธศาสนาในสมัยพระเจ้าอโศกมหาราชใช้รูปแบบดั้งเดิมคือการอาศัยพระสงฆ์เป็นผู้เผยแผ่พุทธธรรม จุดเด่นของการเผยแผ่พุทธธรรมในสมัยพระเจ้าอโศกมหาราช คือ การเปลี่ยนการขยายอำนาจด้วยศาสตราวุธมาเป็นธรรมาวุธโดยอาศัยพระราชอำนาจของพระองค์ในการใช้นโยบาย “ธรรมวินัย” ซึ่งเริ่มด้วยวิธีการต่างๆ เช่น การบำรุงพระพุทธศาสนาและปฏิสังขรณ์สร้างวัดวาอาราม การอาราธนาให้พระสงฆ์ทำการสังคายนาพระธรรมวินัย การประกาศนโยบายธรรมวินัยในราชอาณาจักร

การเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระเจ้าอโศกมหาราชนั้นต่อมาได้กลายเป็นแบบอย่างแก่ประเทศต่างๆที่นับถือพระพุทธศาสนา แม้ว่าพระพุทธศาสนาได้เข้ามาเจริญรุ่งเรืองแพร่หลายในประเทศไทยแล้วก็ตามพระมหากษัตริย์ที่ยิ่งใหญ่ของไทยแทบทุก

พระองค์ก็ได้ทรงปฏิบัติและเจริญรอยตามแบบอย่างของพระเจ้าอโศกมหาราชมาโดยตลอด
แทบจะทุกสมัยรัชกาล^๕

ในปีพุทธศักราช ๒๓๖ หลังการสังคายนา ครั้งที่ ๓ พระโมคคัลลีบุตรติสสเถระ ดำริว่า ในอนาคตพระพุทธศาสนาจะพึงตั้งมั่นอยู่ด้วยดีในประเทศใด จึงมอบศาสนกิจให้เป็นภาระของภิกษุ แล้วส่งภิกษุเหล่านั้นไปประกาศพระพุทธศาสนาให้กว้างขวางในรัฐต่างๆ โดยความเห็นชอบของพระเจ้าอโศกมหาราช โดยการส่งสมณทูตไปประกาศพระศาสนา ๘ สาย คือ^๖

๑. พระมัทธันตีกะ ไปกัมพูระและคันธาระ
๒. พระโยนธรรมรักจิต (เชื้อสายกรีก) ไปอปรินตะ
๓. พระมัทธิมะ ไปหิมาวันตประเทศ (แถบภูเขาคาบูล)
๔. พระมหารักจิตะ ไปแคว้นโยก (เข้าใจว่าจะเป็นราชอาณาจักรแบบเดรียทางทิศพายัพ)
๕. พระมหาธรรมรักจิตะ ไปแคว้นมหาราษฎร์
๖. พระรักจิตะ ไปแคว้นวนวาสี (กัณนาดะกะตอนเหนือ)
๗. พระมหานามะ ไปมหิสมาณฑล (ไมซอร์)
๘. พระโสณะและพระอุตตระ ไปสุวรรณภูมิ
๙. พระมหินท์ พร้อมด้วยศิษย์พระโมคคัลลีบุตรติสสเถระ อีก ๔ รูป คือ พระอัญญะ พระอุตติยะ พระสมณะ และพระภัทรสาละ ไปประกาศศาสนาในลังกา

นอกจากนั้น การเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตสมัยหลังพุทธกาลที่น่าสนใจ คือ วิธีการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระนาคเสน ซึ่งถือว่าเป็นพระธรรมทูตที่มีความรู้ความสามารถ มีสติปัญญาเฉลียวฉลาด แดกฉานในพระไตรปิฎก เข้าใจหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาอย่างลึกซึ้ง ได้พบว่า มีวิธีการที่น่าสนใจอย่างยิ่ง ท่านอธิบายสภาพที่เกิดขึ้นในพระพุทธศาสนา สร้างความเข้าใจอย่างถูกต้อง อีกทั้งต้องหักล้างทิฐิภายนอก

^๕ วสิน อินทสระ, ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์เจริญกิจ, ๒๕๓๕), หน้า ๖๗ – ๖๘.

^๖ วิ.อ. ๑/๕๘, อ้างใน พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), จารึกอโศก, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๔), หน้า ๗-๘.

พระพุทธศาสนา เพื่อไม่ให้คนเกิดความสับสนและเพื่อแสดงหลักความจริงในพระพุทธศาสนาให้ปรากฏชัดเจน^{๑๑} พระนาคเสนมามีวิธีการเผยแผ่พระพุทธศาสนาที่เป็นเอกลักษณ์ คือ การใช้ปฏิภาณโวหารโต้ตอบปัญหากับพระเจ้ามิลินท์ เพราะท่านมีคุณสมบัติของนักเผยแผ่พระพุทธศาสนาที่เหมาะสมกับยุคสมัยในขณะนั้น จึงทำให้การเผยแผ่ประสบความสำเร็จเป็นอย่างยิ่ง คุณสมบัติของพระนาคเสนที่นำมาใช้ในการเผยแผ่ มีอยู่ ๓ ประการ คือ

๑. มีความรู้แตกฉานในพระไตรปิฎก

๒. เชี่ยวชาญในการใช้ปฏิภาณโวหาร

๓. มีหลักการอธิบายธรรม ดังนี้ คือ

- ก. อรรถะ อรรถะ อธิบายความของธรรมะข้อนั้นๆ ว่ามีความหมายอย่างไร แยกอธิบายได้เป็น ๒ นัย คือ (๑) โดยอรรถ คือ ความหมายที่เป็นจุดประสงค์ หรือความหมายที่แท้จริง (๒) โดยพยัญชนะ คือ ความหมายของพยัญชนะตามหลักบาลีไวยากรณ์
- ข. ประเภท คือ ธรรมะข้อนั้นๆ แยกประเภทออกไปได้อย่างไรหรือไม่ และแยกประเภทออกไปได้เท่าไร คืออะไรบ้าง
- ค. เหตุ คือ ธรรมะข้อนั้นๆ มีอะไรเป็นมูลเหตุทำให้เกิดขึ้น หรือมีธรรมอะไรเป็นสมุฏฐาน คือ เป็นเหตุทำให้เกิดขึ้น
- ง. ผล คือ ธรรมะข้อนั้นๆ มีผลเป็นอย่างไรแก่บุคคลผู้ปฏิบัติตาม และแก่คนผู้ปราศจากธรรมะข้อนั้นๆ กล่าวคือ มีอานิสงส์หรือมีโทษแก่บุคคลผู้ปฏิบัติอย่างไร
- จ. อุปมา คือ ธรรมะข้อนั้นๆ มีอุปมาเปรียบเหมือนอะไร เพื่อช่วยให้ผู้ฟังเกิดความเข้าใจธรรมะข้อนั้นๆ ได้อย่างแจ่มแจ้งยิ่งขึ้น
- ฉ. สาธก คือ ธรรมะข้อนั้นๆ ควรยกเรื่องอะไรนำมาเล่าประกอบเป็นบุคลากริฐาน เพื่อช่วยให้ผู้ฟังทรงจำธรรมะได้ดียิ่งขึ้น^{๑๒}

^{๑๑} พระมหาสาขเพชร วชิรเวที (หงษ์แพ่งจิตร), “การศึกษายาทาบทและวิธีการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระนาคเสนเถระ”, วิทยานิพนธ์พระพุทธศาสตรมหาบัณฑิต (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๕), หน้า ๑๗๔.

^{๑๒} พิสิฐ เจริญสุข, คู่มือการเผยแผ่พระพุทธศาสนา, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๓๕), หน้า ๖๐-๖๑.

ลักษณะการถามและการตอบนั้นว่ามีความน่าสนใจเป็นอย่างยิ่ง ซึ่งมีความหลากหลาย ไม่ได้จำกัดเฉพาะเรื่องใดเรื่องหนึ่ง โดยสรุปแล้วมีลักษณะการถามการตอบ ปัญหาอยู่ ๔ ประการ คือ

๑. มีการถามไม่จำกัดเรื่อง
๒. มีการยั่วให้โกรธ เพื่อทำลายสมาธิปัญญาของอีกฝ่ายหนึ่ง หรือเพื่อการตอบโต้ให้รู้ว่ามิได้มีความเกรงกลัวหรือยอม
๓. มีการใช้อุบายและอุปมาประกอบกับการถามและการตอบ เพื่อความแจ่มแจ้งของเรื่อง
๔. มีวิธีการตอบด้วยการย้อนถาม ให้ผู้ถามตอบเอง ดังนั้น ผู้ที่ตอบก็คือผู้ถาม

นอกจากนั้น พระนาคเสนยังมีคุณสมบัติของผู้สื่อสารธรรม ต้องชี้แจงสื่อสารเรื่องเกี่ยวกับพระธรรมวินัยที่เรียกว่า ทุต หรือธรรมทุต หมายถึงผู้สื่อสารธรรมของพระพุทธเจ้า มีหน้าที่อยู่ ๘ ประการ^{๑๑} คือ

๑. รู้จักฟัง
๒. สามารถพูดให้ผู้อื่นฟังได้
๓. ใฝ่ศึกษา
๔. ทรงจำได้ดี
๕. เป็นผู้รู้ได้เข้าใจชัดเจน
๖. สามารถพูดให้ผู้อื่นเข้าใจได้
๗. ฉลาดในสิ่งที่เป็นประโยชน์และไม่เป็นประโยชน์
๘. ไม่ก่อความทะเลาะวิวาท

จากการศึกษางานวิจัยของพระมหาสายเพชร วชิรเวที (หงษ์แพงจิตร์) ที่ได้ศึกษาวิจัยเรื่องการศึกษาบทบาทและวิธีการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระนาคเสนเถระ^{๑๒} พบว่าวิธีการเผยแผ่ของพระนาคเสนเถระนั้น พระนาคเสนเถระยึดถือแบบอย่างในการเผยแผ่

^{๑๑} อัง.อรรถกถ.(ไทย) ๒๓/๑๖/๒๔๒ , อัง.อรรถกถ.(บาลี) ๒๓/๑๖/๑๖๑ .

^{๑๒} พระมหาสายเพชร วชิรเวที (หงษ์แพงจิตร์) , “การศึกษาบทบาทและวิธีการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระนาคเสนเถระ” ,วิทยานิพนธ์พระพุทธศาสนามหาบัณฑิต , (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย , ๒๕๕๕) , หน้า ๑๗๗ .

ธรรมของพระพุทธเจ้า และพระสาวกที่ได้ปฏิบัติสืบต่อกันมา วิธีการที่พระพุทธเจ้าทรงใช้ในการเผยแผ่ธรรม คือ แสดงธรรมให้ผู้ฟังอย่างแจ่มแจ้งเป็นลำดับขั้นตอน แสดงจากเรื่องที่มีเนื้อหาง่ายไปหาเรื่องที่มีเนื้อหาลุ่มลึก อธิบายเหตุผลความสำคัญของเรื่องที่แสดง เพื่อมุ่งที่จะให้เกิดประโยชน์อย่างแท้จริงแก่ผู้ฟัง โดยดำเนินการตามวิธีการเผยแผ่ที่พระพุทธเจ้าได้ทรงปฏิบัติอยู่เป็นประจำ วิธีการเผยแผ่ของพระนาคเสนมียุ ๔ ประการ^๕ คือ

๑. สันทสสนา ชี้แจงให้เห็นชัด คือ จะสอนอะไรก็ชี้แจงจำแนกแยกแยะ อธิบาย และแสดงเหตุผลให้ชัดเจน จนผู้ฟังเข้าใจแจ่มแจ้งเห็นจริงในสิ่งที่สอน ครูชี้ให้เห็นด้วยตัวตัวเอง ในแต่ละครั้งที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรมจบลง จะมีคำสรรเสริญจากผู้ฟัง ธรรมในตอนท้ายว่า ภาสิตของพระองค์แจ่มแจ้งนัก ภาสิตของพระองค์แจ่มแจ้งนัก พระองค์ทรงประกาศธรรมโดยอนนคปริยาย เปรียบเหมือนหงายของที่คว่ำ เปิดของที่ปิด บอกทางแก่คนหลงทาง หรือส่องประทีปในที่มืดด้วยคิดว่าผู้มีจักษุจักเห็นรูปได้^๖

๒. สมาปทนา ขวนให้อยากรับเอาไปปฏิบัติ คือ สิ่งใดควรปฏิบัติหรือห้าทำ ก็แนะนำบรรยายให้ซาบซึ้งในคุณค่า มองเห็นความสำคัญที่จะต้องฝึกฝนบำเพ็ญ จนเกิดยอมรับ อยากลงมือทำหรือนำไปปฏิบัติ คนผู้ฟังธรรมจากพระพุทธเจ้าแล้ว มีจิตคล้อยตาม พระธรรมเทศนา เกิดอุตสาหะอยากปฏิบัติตามในสิ่งที่พระองค์ทรงแสดง เช่น คนผู้ได้ฟังทานกถา คือ วาจาเป็นเครื่องพรรณนาถึงการให้ทาน พรรณนาถึงอานิสงส์ของการให้ทานเอง และการชักชวนให้ผู้อื่นในการให้ทาน จะทำให้ได้ทั้งโภคสมบัติและบริวารสมบัติ จึงพยายามชวนชวนทำกรรมที่จะยังสมบัติทั้งสองนั้นให้สำเร็จได้^๗

๓. สมุตเตชนา เร้าใจให้อาจหาญแก่งกล้า คือ ปลุกเร้าใจให้กระตือรือร้น เกิดความอุตสาหะ มีกำลังใจแข็งขันมั่นใจที่จะทำให้สำเร็จลงได้ สู้งานไม่หวั่นไหว ไม่กลัวเหนื่อย ไม่กลัวยาก คำนึงถึงประโยชน์ที่เกิดขึ้นจากการปฏิบัติ ตามคำสอนของพระพุทธเจ้า เช่น พระจกขุपालเถระ ได้ตั้งจิตอธิษฐาน ที่จะไม่จำวัดตลอดไตรมาสเพื่อปฏิบัติกรรมฐาน จนได้บรรลุพระอรหัตต์ พร้อมกับการแตกสลายของประสาทตา แม้นัยน์ตาของท่านจะแตกไปแต่ท่านก็ได้ทรงไว้ซึ่งพระพุทธศาสนา^๘

^๕ ที.ม. (ไทย) ๕/๓๕๘/๑๕๐. ที.ม. (บาลี) ๕/๓๕๘/๑๕๐ .

^๖ ที.ส. (ไทย) ๕/๒๕๐/๘๕. ที.ส. (บาลี) ๕/๒๕๐/๘๕ .

^๗ พุ.ธ.อ. ๑/๑๓๐ .

^๘ พุ.ธ.อ. ๑/๑๐-๑๑ .

๔. สัมผัสหงสนา ปลอดภัยโลมใจให้สดชื่นร่าเริง คือ บำรุงจิตใจให้เข้มแข็ง เบิกบาน โดยชี้ให้เห็นผลดีหรือคุณประโยชน์ที่จะได้รับ และทางที่จะก้าวหน้าบรรลุผล สำเร็จยิ่งขึ้นไป ทำให้ผู้ฟังมีความหวังและร่าเริงเบิกบานใจ เช่น ในคราวที่พระพุทธเจ้าเสด็จ เข้าไปบิณฑบาตที่บ้านของอุทัยพราหมณ์ พราหมณ์ก็เอาข้าวใส่บาตรถวายแด่พระองค์ แม้ใน วันที่ ๒ พระองค์ก็เข้าไปบิณฑบาตที่บ้านของอุทัยพราหมณ์เหมือนเดิม พราหมณ์ก็ได้เอา ข้าวใส่บาตรถวายพระองค์เหมือนเดิม แม้ในวันที่ ๓ พระองค์ก็เสด็จเข้าไปบิณฑบาตที่บ้าน นั้นอีกพราหมณ์ก็ได้เอาข้าวใส่บาตรถวายพระองค์อีกเหมือนเดิม แต่คราวนี้พอถวายเสร็จก็ กล่าวว่าพระสมณโคดมองค์นี้ คิดในรสจึงมาบ่อยๆ พระพุทธองค์จึงได้ตรัสตอบพราหมณ์ เป็นคาถาเล่นคำโดยปฏิภาณ สอดแทรกไปด้วยความร่าเริงในธรรม เป็นทำนองเตือน พราหมณ์ไม่ให้ท้อถอย เพราะการกระทำจะให้ผลได้โดยส่วนมากก็ต้องทำบ่อยๆ

กลีกรย่อมหวานพืชบ่อยๆ (ปุนปฺปุนิ เจว วปฺนติ พืช)
 ฝนย่อมตกบ่อยๆ (ปุนปฺปุนิ วสุตติ เทวราชา)
 ชวานาย่อมไถนาบ่อยๆ (ปุนปฺปุนิ เขตตํ กสนฺติ กสฺสกา)
 แว่นแคว้นย่อมสมบูรณ์ด้วยรัชชาติบ่อยๆ (ปุนปฺปุนิ ธนญฺมฺเปนฺติ ฐฏฺฐิ)
 ผู้ขอย่อมขอบ่อยๆ (ปุนปฺปุนิ ยาจกา ยาจยนฺติ)
 ทานบดีย่อมให้บ่อยๆ (ปุนปฺปุนิ ทานปฺติ ททฺนติ)
 ครั้นให้แล้วบ่อยๆ (ปุนปฺปุนิ ทานปฺติ ททิตฺวา)
 ก็เข้าถึงสวรรค์บ่อยๆ (ปุนปฺปุนิ สกฺกมฺเปนฺติ ฐานิ)
 คนผู้ต้องการน้ำนมย่อมรีดน้ำนมบ่อยๆ (ปุนปฺปุนิ จีรณิกา ทูหนฺติ)
 ลูกโคย่อมเข้าหาแม่โคบ่อยๆ (ปุนปฺปุนิ วฺจฺโฆ อฺเปติ มาตฺริ)
 บุคคลย่อมลำบากและดิ้นรนบ่อยๆ (ปุนปฺปุนิ กิลฺมติ ผนฺทติ จ)
 คนเขลาย่อมเข้าถึงครรรค์บ่อยๆ (ปุนปฺปุนิ คพฺพมฺเปติ มนฺโท)
 สัตว์ย่อมเกิดและตายบ่อยๆ (ปุนปฺปุนิ ชายติ มียฺยติ จ)
 คนทั้งหลายย่อมนำซากศพไปป่าช้าบ่อยๆ (ปุนปฺปุนิ สิวฺธิกํ ทรนฺติ)
 ส่วนผู้มีปัญญาจุกแผ่นดินย่อมไม่เกิดบ่อยๆ (มคฺคญฺจ ลทฺธา อปฺนพฺกฺวาย)
 เพราะได้มรรคแล้วไม่มีภพใหม่อีกต่อไป (น ปุนปฺปุนิ ชายติ ฐฺริปฺญฺโย)^{๙๕}

^{๙๕} ส.ส.(ไทย) ๑๕/๑๕๘/๒๕๖, ส.ส. (บาลี) ๑๕/๑๕๘/๒๐๕-๒๑๐ .

วิธีการสอนเพื่อเผยแผ่พระพุทธศาสนา ทั้ง ๔ ประการ พระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้เพื่อปลดปล่อยความเขลาหรือความมืดมัว เพื่อปลดปล่อยความประมาท ความเกียจคร้าน และเพื่อให้เกิดผลสัมฤทธิ์ในการปฏิบัติ การเผยแผ่ธรรมในแต่ละครั้ง ต้องประกอบไปด้วยวิธีการทั้ง ๔ ประการ ดังกล่าวมานี้ คือ ชี้ให้ชัด ชวนให้ปฏิบัติ คว้าให้กล้า ปลุกให้รำแริงหรือแจ่มแจ้ง จูงใจ แก่ล้าเกล้า รำแริง^{๒๐} จึงจะทำให้เกิดอรรถรสในการฟังและเกิดประโยชน์ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาด้วย เพราะรสแห่งพระธรรมย่อมชนะรสทั้งปวง^{๒๑}

๒.๒.๓ งานพระธรรมทูตในประเทศไทย

ภายหลังจากพระพุทธศาสนาได้เข้ามาสู่ประเทศไทยและคนไทยได้ยอมรับนับถือพระพุทธศาสนาแล้วก็มีปรากฏว่า พระมหากษัตริย์ไทยทุกพระองค์ต่างก็ทรงเป็นพุทธศาสนูปถัมภ์และเป็นพุทธศาสนิกชนมาโดยตลอด จึงพอสรุปแบบการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในประเทศไทย ได้ดังนี้

ก. การเผยแผ่พระพุทธศาสนาในสมัยสุโขทัย ยังมีรูปแบบไม่แน่นอน เพราะพระภิกษุที่มีความฉลาดแตกฉานด้านพระพุทธศาสนามีน้อย มุ่งเผยแผ่พุทธธรรมไปสู่พระมหากษัตริย์ ขยายไปสู่ข้าราชการและประชาชนในภายหลัง เป็นการออกไปหาประชาชนและวิธีการเผยแผ่พระพุทธศาสนาที่เข้าถึงจิตใจประชาชนจนกระทั่งหยั่งรากลึกลงในสังคม มีวัดและพระสงฆ์เพิ่มมากขึ้น จากจุดนี้เองที่เกิดการตั้งมั่นของพระพุทธศาสนาจนกลายเป็นสถาบันหนึ่งของสังคม^{๒๒}

ข. การเผยแผ่พระพุทธศาสนาในสมัยกรุงศรีอยุธยา ยังนิยมใช้รูปแบบและวิธีการดั้งเดิม คือ ทรงอาศัยพระมหากษัตริย์ทรงอุปถัมภ์และควบคุมนโยบาย การพัฒนากิจกรรมคณะสงฆ์และศาสนจักรอิงอาศัยกันอยู่กับอาณาจักรทุกยุคทุกสมัย

การเผยแผ่พระพุทธศาสนาปรากฏออกมาในรูปแบบของการเทศน์เป็นหลัก และต้องเป็นการเทศน์แบบเป็นพิธีการ มีการอาราธนาศีล อาราธนาธรรม แล้วพระสงฆ์จะเทศน์โดยการอ่านใบลานเป็นท่วงทำนองเทศน์อย่างเป็นพิธีและรูปแบบตายตัวตั้งแต่เริ่มต้น

^{๒๐} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) ,พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์ ,พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย , ๒๕๔๓) ,หน้า ๑๕๕ .

^{๒๑} บ.ร. (ไทย) ๒๕/๓๕๔/๑๔๔ ,บ.ร. (บาลี) ๒๕/๓๕๔/๓๘ .

^{๒๒} พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตฺโต) .พระพุทธศาสนาในเอเชีย,พิมพ์ครั้งที่ ๔,(กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ,๒๕๓๑) ,หน้า ๑๑๓ – ๑๑๖ .

และการใช้วัดเป็นสาธารณสถานสำหรับการบริการประชาชนในด้านต่างๆ เช่น เป็น โรงเรียน โรงพยาบาล ที่พัก สโมสร ที่ประชุม

รูปแบบการเผยแผ่พระพุทธศาสนาที่น่าสนใจอีกประการหนึ่ง คือ การ สอดแทรกธรรมะไปยังประชาชนในรูปวรรณคดีทางพระพุทธศาสนา เช่น นันโนปันนทสูตร คำหลวง พระมาลัยคำหลวง ปุณโณวาทคำฉันท์ และพระราชปจฉาถามคณะสงฆ์ เป็นต้น^{๒๓}

ค. การเผยแผ่พระพุทธศาสนาในสมัยกรุงธนบุรี สืบเนื่องจากกรุงศรีอยุธยา เสียดแก่พม่าเมื่อปี พ.ศ. ๒๓๑๐ จึงมีผลทำให้การเผยแผ่พระพุทธศาสนาต้องหยุดชะงักลงโดยสิ้นเชิง เพราะหลักฐานต่างๆทางพระพุทธศาสนา วัดวาอาราม ศาสนสถานและพระไตรปิฎก ได้รับความเสียหายเป็นอันมาก การเผยแผ่พระพุทธศาสนาในสมัยนี้จึงไม่มีความก้าวหน้า จะ มุ่งเน้นไปในด้านงานฟื้นฟูพระพุทธศาสนาและงานปฏิสังขรณ์เป็นส่วนใหญ่^{๒๔}

ง. การเผยแผ่พระพุทธศาสนาในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ สมัยรัชกาลที่ ๑-๔ มีการรวบรวมและสังคายนาพระไตรปิฎกตลอดจนการ สนับสนุนการศึกษา มีการจัดสอนพระปริยัติธรรมในพระบรมมหาราชวัง ในรัชกาลที่ ๔ อาจจะมีการปรับการเผยแผ่พระพุทธศาสนาบ้าง เช่น การเทศน์ก็มีการเทศน์ด้วยปากเปล่า และก็ใช้สำนวนธรรมดาที่ฟังแล้วเข้าใจได้ง่าย เน้นการนำมาปฏิบัติได้ตามวิถี ชีวิตประจำวัน

สมัยรัชกาลที่ ๕-๙ เป็นสมัยที่มีรูปแบบในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาหลากหลาย ยิ่งขึ้น ในสมัยนี้จะไม่เน้นการสร้างวัดวาอาราม จะเน้นการพัฒนาที่ตัวบุคคลคือมีการพัฒนา การศึกษา เช่น สร้างโรงเรียน การจัดพิมพ์หนังสือธรรมะ และการนำเทคโนโลยีสมัยใหม่ มาใช้ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาขึ้น รูปแบบการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในสมัยนี้ สรุปได้ ตั้งแต่ มีการตรากฎคณะสงฆ์และตราพระราชบัญญัติลักษณะปกครองสงฆ์ (พ.ศ. ๒๔๔๕) เพื่อเป็นแนวทางในการบริหาร การสถาปนามหาวิทยาลัยสงฆ์ ๒ แห่ง คือ มหามกุฏราช วิทยาลัย ที่วัดบวรนิเวศวิหาร และมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ที่วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ เพื่อเป็นที่ศึกษาพระไตรปิฎกและวิชาชั้นสูง โดยพระปิยมหาราชเจ้า การจัดพิมพ์ พระไตรปิฎก การชำระพระไตรปิฎก การอุปถัมภ์การศึกษาภาษาบาลีและการศึกษาธรรม

^{๒๓} เสถียร โพธิ์นันทะ,ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา ฉบับมุขปาฐะ ภาค ๒, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐), หน้า ๑๕๖ – ๑๕๘ .

^{๒๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๕๕ – ๒๐๖ .

การสนับสนุนให้มีการแต่งหนังสือธรรมะในรูปแบบต่างๆ การออกหนังสือวารสารเกี่ยวกับการเผยแผ่พระพุทธศาสนา และการนิพนธ์และแต่งหนังสือธรรมะขึ้นมาหลายเล่ม^{๒๕}

พระพรหมวชิรญาณ (ประสิทธิ์ เขมงฺกโร)^{๒๖} ได้กล่าวถึงวิถีแห่งพระธรรมทูตไว้ว่างานพระธรรมทูตในประเทศไทยนั้น มีความเป็นมาหลายสมัยที่มีการเผยแผ่พระพุทธศาสนาอยู่ในประเทศไทย พอสรุปได้ว่า งานพระธรรมทูตในอดีต ตั้งแต่สมัยสุโขทัย อยุธยา จนถึงรัตนโกสินทร์โดยทั่วไปแล้วนิยมใช้รูปแบบและวิธีการดั้งเดิม คืออาศัยพระมหากษัตริย์ทรงอุปถัมภ์และควบคุมนโยบาย การพัฒนากิจกรรมคณะสงฆ์และศาสนจักรอิงอาศัยกันอยู่กับอาณาจักรทุกยุคทุกสมัย วิธีการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในรูปแบบดังกล่าวมักปรากฏออกมาในรูปแบบของการเทศน์เป็นหลัก ส่วนวิธีการเผยแผ่โดยอ้อมนั้นจะแฝงมาในรูปของการสร้างถาวรวัตถุต่างๆ เช่น วัดวาอาราม โบสถ์ วิหาร และการใช้วัดเป็นสาธารณสถาน สำหรับการบริการประชาชนในด้านต่างๆ เช่น โรงเรียน โรงพยาบาล ที่พักสโมสรมิตร ที่ประชุม^{๒๗}

กรมการศาสนา อันเป็นหน่วยงานฝ่ายศาสนูปถัมภ์ของราชอาณาจักร ได้ฟื้นฟูจัดให้มีงานพระธรรมทูตขึ้นในปี พ.ศ. ๒๕๐๗ ถึง พ.ศ. ๒๕๐๘ โดยมีจุดมุ่งหมายในการเสริมสร้างศรัทธาประชาชน ให้ยึดมั่นในพระพุทธศาสนาให้มีศีลธรรมประจำใจ มีความเคารพรักต่อประเทศชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์ และเพื่อให้มีความเข้าใจอันดีระหว่างชนที่นับถือศาสนาต่างๆ ได้ทดลองดำเนินงานโดยวิธีอาราธนาพระเถระผู้ใหญ่เป็นหัวหน้าคณะอำนวยการจัดส่งพระสงฆ์ออกจาริกประกาศพระศาสนาในที่ต่างๆ ในรูปแบบงานพระธรรมทูต นับว่าเป็นวิธีการที่ได้ผลเป็นทวีคูณ กรมการศาสนาจึงมอบถวายการดำเนินงานพระธรรมทูตให้เป็นกิจกรรมถาวรของคณะสงฆ์

มหาเถรสมาคม จึงมีมติให้รับงานเผยแผ่พระพุทธศาสนาในรูปแบบของพระธรรมทูตนี้ให้เป็นกิจกรรมถาวร โดยตั้งเป็นกองงานพระธรรมทูตขึ้นดำเนินการ ตั้งแต่ปี พ.ศ.

^{๒๕} เสถียร โพธิ์นันทะ, ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา ฉบับมุขปาฐะ ภาค ๒, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐), หน้า ๒๐๗ – ๒๔๗.

^{๒๖} พระพรหมวชิรญาณ (ประสิทธิ์ เขมงฺกโร), “วิถีแห่งพระธรรมทูต”, ใน พระธรรมทูตสายต่างประเทศ รุ่นที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖): ๑๒๔ – ๑๒๕.

^{๒๗} สำนักฝึกอบรมพระธรรมทูต กองงานพระธรรมทูต, “เอกสารการบรรยายในการอบรมพระธรรมทูต รุ่นที่ ๑” (กรุงเทพมหานคร : วัดปากน้ำ ภาษีเจริญ, ๒๕๓๘), หน้า ๓.(อัคราณา),

๒๕๐๕ เป็นต้นมา โดยมอบหมายให้ สมเด็จพระวันรัต (ปุ่น) เป็นแม่กองงานพระธรรมทูต สมเด็จพระมหาธีรราช (พิมพ์) เป็นรองแม่กองงานพระธรรมทูต รูปที่ ๑ พระอุบาลีคุณูปมาจารย์ (ธีร์) เป็นรองแม่กองงานพระธรรมทูต รูปที่ ๒ ครั้งต่อมาเมื่อสมเด็จพระวันรัต ได้รับสถาปนาขึ้นเป็นสมเด็จพระสังฆราช สมเด็จพระมหาธีรราช มรณภาพ มหาเถรสมาคมจึงมีมติมอบให้ พระอุบาลีคุณูปมาจารย์ เป็นแม่กองงานพระธรรมทูต และมอบหมายให้พระพุทฺธพจนวราภรณ์ (ทองเจือ) เป็นรองแม่กองงานพระธรรมทูต รูปที่ ๑ มอบให้พระพรหมคุณาภรณ์ (เกี้ยว) เป็นรองแม่กองงานพระธรรมทูต รูปที่ ๒

กองงานพระธรรมทูตได้มีการปรับเปลี่ยนคณะทำงานตามยุคสมัย ซึ่งได้มีการแผ่ขยายขอบข่ายงานเป็นหลายฝ่าย แต่ยังขาดระเบียบที่จะให้พระธรรมทูตได้ยึดถือเป็นหลักปฏิบัติ ดังนั้น ในปี พ.ศ. ๒๕๓๓ ในการประชุมปัจฉิมนิเทศงานพระธรรมทูตในที่ประชุมจึงมีมติให้วางระเบียบขึ้น เพื่อความสะดวกต่อการปฏิบัติงาน เพราะแต่เดิมนั้นไม่มีระเบียบเพื่อถือเป็นหลักปฏิบัติได้ ปี พ.ศ. ๒๕๓๔ โดยคำสั่งแม่กองงานพระธรรมทูต ได้แบ่งคณะทำงานเพื่อดำเนินการในเรื่องนี้อย่างชัดเจน จนกระทั่งได้ระเบียบกองงานพระธรรมทูตออกมาใช้เป็นยึดถือปฏิบัติสืบมา

สรุปว่า งานพระธรรมทูตในประเทศไทย ตั้งแต่สมัยสุโขทัย จนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ ได้อาศัยพระมหากษัตริย์ทรงอุปถัมภ์ จึงทำให้งานเผยแผ่พระศาสนาเจริญขึ้นไปเรื่อยๆจนทำให้มีระเบียบกองงานพระธรรมทูตขึ้นมา จนสามารถทำให้พระธรรมทูตนำไปเป็นแนวทางปฏิบัติ แล้วไปเผยแผ่พระศาสนาอย่างเป็นระบบถูกต้องตามหลักธรรมวินัย

๒.๒.๔ หลักคำสอนที่ใช้เป็นหลักในการเผยแผ่ของพระธรรมทูต

อาจกล่าวได้ว่าหลักคำสอนที่สำคัญที่สุดของพระพุทธศาสนาก็คือ หลักคำสอนว่าด้วยเหตุและผลของสรรพสิ่ง สิ่งที่เกิดขึ้นเป็นไปในชีวิต ในโลก และในปรากฏการณ์ทั่วไปนั้น ล้วนมีสาเหตุทั้งสิ้น ไม่มีสิ่งใดเกิดขึ้นโดยบังเอิญ เหตุเป็นเช่นใดผลก็เป็นเช่นนั้น เหตุดีย่อมก่อผลดี เหตุชั่วย่อมให้ผลชั่ว ดังนั้น จึงจำแนกหลักธรรมออกเป็นขั้นตอนที่

พระพุทธเจ้าทรงกำหนดเป็นแนวทางในการเผยแผ่พระธรรมคำสั่งสอนสำหรับพระสาวก ไว้ดังนี้^{๒๘}

ก. หลักทั่วไป มี ๓ ประการ คือ

๑. ให้เว้นความชั่วทั้งปวง
๒. ให้ทำความดี
๓. ให้ชำระจิตใจให้สะอาด

หลักทั่วไป ๓ ประการนี้ ตั้งจุดศูนย์กลางอยู่ที่การปฏิบัติทางศีลธรรม และการทำจิตใจให้บริสุทธิ์จากกิเลสเป็นประมาณ มิได้ยึดถือบุคคลใดบุคคลหนึ่งเป็นที่ตั้ง

ข. หลักการศึกษา มี ๓ ประการ คือ

๑. ศีลศึกษา ศึกษาเรื่องศีล ได้แก่ การทำกายวาจาให้เรียบร้อย ถูกต้องตามวินัย จนสามารถทำลายกิเลสหลายอย่างได้
๒. จิตตศึกษา ศึกษาเรื่องจิต คือ หัดทำจิตให้สงบเป็นสมาธิ จนสามารถทำลายกิเลสชั้นกลางได้
๓. ปัญญาศึกษา ศึกษาเรื่องปัญญา คือ อบรมปัญญาให้เกิดขึ้น เป็นเหตุให้รู้จริงในเรื่องของร่างกาย จิตใจและชีวิตได้

การศึกษา ๓ ชั้น ย่อมส่งให้ถึง “วิมุตติ” คือ “ความหลุดพ้น” ได้แก่ หลุดพ้นทั้งเพลิงกิเลสและเพลิงทุกข์อันเป็นจุดมุ่งหมายสำคัญทางพระพุทธศาสนา

ค. หลักสังคหวัตถุ หรือสังคมสงเคราะห์ มี ๔ ประการ คือ

๑. การเอื้อเฟื้อให้ปัน เรียกว่า ทาน
๒. การเจรจาอ่อนหวานไพเราะ เรียกว่า ปิยวาจา
๓. การบำเพ็ญประโยชน์แก่กัน เรียกว่า อตถจริยา
๔. การวางตนให้เหมาะสม เรียกว่า สมานัตตตา

จะเห็นได้ว่า งานสังคมสงเคราะห์ที่พระสงฆ์หรือพระธรรมทูตใช้ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาและกระทำกันอยู่ในปัจจุบันนี้ จะหนีหลักใหญ่ทั้ง ๔ ข้อนี้ไม่พ้น

^{๒๘} กองพุทธศาสนศึกษา สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, ประวัติความสำคัญของการเผยแผ่พระพุทธศาสนา, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร, โรงพิมพ์สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ : ๒๕๕๓), หน้า ๘๖-๘๗.

- ง. หลักเรื่องทศ ๖ หรือการปฏิบัติชอบระหว่างบุคคล ๖ ประการ คือ
๑. การปฏิบัติชอบระหว่างมารดาบิดาผู้เปรียบด้วยทศบุรพา กับบุตรธิดา
 ๒. การปฏิบัติชอบระหว่างครูอาจารย์ผู้เปรียบด้วยทศทักษิณ กับศิษย์
 ๓. การปฏิบัติชอบระหว่างมิตรผู้เปรียบด้วยทศอุคร กับมิตรด้วยกัน
 ๔. การปฏิบัติชอบระหว่างภริยาผู้เปรียบด้วยทศปัจจิม กับสามี
 ๕. การปฏิบัติชอบระหว่างสมณพราหมณ์หรือนักบวชผู้เปรียบด้วยทศเบื้องบน กับชาวบ้าน
 ๖. การปฏิบัติชอบระหว่างลูกจ้าง ผู้เปรียบด้วยทศเบื้องต่ำกับนายจ้าง
- จ. หลักของผู้มีใจสูง หรือพรหมวิหารธรรม อันได้แก่
๑. เมตตา ไม่ตรีจิตคิดให้เป็นสุข ตรงข้ามกับพยาบาท
 ๒. กรุณา เอ็นดูสงสารคิดจะช่วยให้พ้นทุกข์ ตรงข้ามกับความโหดร้าย
 ๓. มุทิตา พลอยยินดีเมื่อผู้อื่นได้ดี ตรงข้ามกับความริษยา
 ๔. อุเบกขา วางใจเป็นกลาง ตรงข้ามกับความลำเอียง
- ฉ. หลักจริยศาสตร์ ประกอบด้วย
๑. จริยศาสตร์ขั้นมูลฐาน ได้แก่ เบญจศีล-เบญจธรรม
 ๒. จริยศาสตร์ขั้นกลาง ได้แก่ กุศลกรรมบถ ๑๐ ประการ
 ๓. จริยศาสตร์ขั้นสูง ได้แก่ อริยมรรค มีองค์ ๘ หรือ ทางอันประเสริฐ หรือ มัชฌิมาปฏิปทา
- ช. หลักกรรมและหลักการพึ่งตนเอง กล่าวคือ หลักการทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว
- ซ. หลักเอาชนะทุกข์หรือดับทุกข์ (อริยสัจ ๔) การเอาชนะทุกข์หรือดับทุกข์นี้ พระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้ในพระธรรมเทศนาคราวแรก เรียกว่า อริยสัจ หรือของจริงอย่างประเสริฐ
- ณ. หลักอุดมคติสูงสุด คือ พระนิพพาน
- สรุปได้ว่า หลักธรรมคำสอนขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าที่ทรงใช้เป็นหลักในการเผยแผ่ของพระสาวกนั้น ทรงมีจุดมุ่งหมายเพื่อประโยชน์สุขแก่ชาวโลก โดยให้เกิดประโยชน์สุขตามที่พระพุทธองค์ทรงมีพระประสงค์ ๓ ประการ คือ ทิฏฐธรรมมิกัตถประโยชน์ (ประโยชน์ในชาตินี้) สัมปรายิกัตถประโยชน์ (ประโยชน์ในภพหน้า) และปรมาตถประโยชน์ (ประโยชน์อย่างยิ่ง) อันได้แก่ การบรรลุพระนิพพาน

๒.๒.๕ พระราชบัญญัติคณะสงฆ์เกี่ยวกับการเผยแผ่

การปกครองคณะสงฆ์หลังจาใช้การปกครองตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๔๘๔ จนถึงสมัยรัฐบาลคณะปฏิวัติ ซึ่งมีจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ เป็นนายกรัฐมนตรี ได้มีประกาศใช้ พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ ในราชกิจจานุเบกษา วันที่ ๓๑ ธันวาคม ๒๕๐๕ และมีผลบังคับใช้ตั้งแต่วันที่ ๑ มกราคม ๒๕๐๖^{๒๕}

พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ นี้ได้มีผลบังคับใช้มาจนกระทั่งปัจจุบัน โดยมีการแก้ไขเพิ่มเติมใน พ.ศ. ๒๕๒๕ เรียกว่า พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕ มีการแก้ไขบางมาตราเพื่อความเหมาะสม ซึ่งมีมาตราที่สำคัญเกี่ยวกับการเผยแผ่ คือ

ด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนา

มาตรา ๑๕ ตี ของพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ และพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕ ระบุว่า มหาเถรสมาคมมีอำนาจหน้าที่ดังต่อไปนี้

ข้อ ๓ ควบคุมและส่งเสริมการศาสนศึกษา การศึกษาสงเคราะห์ การเผยแผ่พระพุทธศาสนา การสาธารณูปการ และการสาธารณสงเคราะห์ของคณะสงฆ์

ดังนั้น การเผยแผ่พระพุทธศาสนา เป็นกิจการของคณะสงฆ์ประเภทหนึ่งที่สำคัญในอำนาจหน้าที่ของมหาเถรสมาคม มีความตอนหนึ่งว่า “ควบคุมและส่งเสริมการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของคณะสงฆ์” (ม.๑๕ ตี) และในระเบียบการปกครองคณะสงฆ์ส่วนกลาง มหาเถรสมาคมได้กำหนดวิธีดำเนินการควบคุมและส่งเสริมการเผยแผ่พระพุทธศาสนา “ให้เป็นไปตามที่กำหนดไว้ในระเบียบมหาเถรสมาคม” ทั้งได้กำหนดอำนาจหน้าที่เจ้าคณะทุกส่วน คือ เจ้าคณะใหญ่ เจ้าคณะภาค เจ้าคณะจังหวัด เจ้าคณะอำเภอ เจ้าคณะตำบล และเจ้าอาวาส ทุกชั้นว่า “ควบคุมและส่งเสริมการเผยแผ่พระพุทธศาสนา...ให้ดำเนินการไปด้วยดี” จนถึงปัจจุบันนี้ จึงขอเอาหน้าที่พระภิกษุผู้เป็นเจ้าอาวาส หรือผู้รักษาการแทนเจ้าอาวาสมีหน้าที่จะต้องรับผิดชอบด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ตามบทบัญญัติมาตรา ๓๗(๓) แห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ แก้ไขเพิ่มเติมโดยพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕ ดังนี้

มาตรา ๓๗ ได้กำหนดให้เจ้าอาวาสมีหน้าที่ตาม (๓) ว่า มีหน้าที่เป็นธุระในการศึกษาอบรมและสั่งสอนพระธรรมวินัยแก่บรรพชิตและคฤหัสถ์

^{๒๕} พระมหาอุทัย นิลโกสีย์, “กระบวนการยุติธรรมของคณะสงฆ์ไทย”, วิทยานิพนธ์สังคมสงเคราะห์ ศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๔), หน้า ๔๓.

ตามบทบัญญัตินี้ได้กำหนดการเผยแผ่พระพุทธศาสนาอันเป็นหน้าที่ของเจ้าอาวาสหรือผู้รักษาการแทนเจ้าอาวาสจะต้องประพฤติ จะต้องปฏิบัติ จะต้องทำ อันเป็นการกิจประจำตลอดเวลาที่ดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาสหรือผู้รักษาการแทนเจ้าอาวาส มี ๒ ประการ คือ

๑) เป็นธุระในการจัดการศึกษา อบรม และสั่งสอนพระธรรมวินัยแก่บรรพชิต

๒) เป็นธุระในการจัดการศึกษา อบรม และสั่งสอนธรรมแก่ฤหัสถ์^{๓๐}

ตั้งแต่นั้นมางานพระธรรมทูตในประเทศไทย ได้ดำเนินการอย่างเป็นแบบแผน โดยเริ่มดำเนินการมาตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๐๓ จนมาถึงระเบียบกองงานพระธรรมทูต ว่าด้วยการจัดระเบียบงานพระธรรมทูต พ.ศ. ๒๕๓๔ มาจนถึงปัจจุบัน

ในพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๔๔ ได้จัดให้มีระบบการบริหารเป็น ๔ องค์การ คือ องค์การปกครอง องค์การศึกษา องค์การเผยแผ่ และองค์การสาธารณูปการ และพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ ว่าด้วยระเบียบการปกครองคณะสงฆ์ส่วนกลางและส่วนภูมิภาค ได้มีมติให้เจ้าคณะหน เจ้าคณะภาค ฯลฯ มีหน้าที่ควบคุมและส่งเสริมการรักษาความเรียบร้อยดีงาม การศาสนศึกษา การศึกษาสงเคราะห์ การเผยแผ่พระพุทธศาสนา การสาธารณูปการ และการสาธารณสงเคราะห์ให้ดำเนินไปด้วยดี^{๓๑}

ส่วนพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕ มาตรา ๑๕ ตรี กำหนดหน้าที่ของมหาเถรสมาคมซึ่งได้รับอำนาจหน้าที่ปกครองคณะสงฆ์ให้เป็นไปด้วยความเรียบร้อยนั้นได้ชัดเจนกว่าที่กำหนดไว้ในพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ อาจกล่าวได้ว่ามหาเถรสมาคมในปัจจุบันมีอำนาจหน้าที่เกี่ยวกับงานคณะสงฆ์ ๖ ประเภท คือ

๑. การปกครอง
๒. การศาสนศึกษา
๓. การศึกษาสงเคราะห์
๔. การเผยแผ่
๕. การสาธารณูปการ

^{๓๐} กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ, คู่มือพระสังฆาธิการว่าด้วยการคณะสงฆ์และการพระศาสนา, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์กรมการศาสนา, ๒๕๔๐), หน้า ๑๓๔-๑๓๕ .

^{๓๑} กรมการศาสนา, พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ กฎกระทรวง กฎมหาเถรสมาคม, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๒๖), หน้า ๑๒๑ .

๖. การสาธารณสงเคราะห์^{๓๒}

พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ แก้ไขเพิ่มเติมโดยพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕ ที่เกี่ยวกับการเผยแผ่พระพุทธศาสนานั้น และระเบียบกองงานพระธรรมทูต พ.ศ. ๒๕๓๔ ถือว่ามีความสำคัญอย่างยิ่งที่ทำให้การเผยแผ่พระพุทธศาสนา มีกฎระเบียบ ข้อบังคับ เพื่อเป็นแนวทางการเผยแผ่ จนทำให้งานเผยแผ่พระพุทธศาสนา แพร่มาหลายมาจนถึงปัจจุบันนี้ ก็เพราะพระสงฆ์หรือพระธรรมทูตได้ยึดเป็นแนวทางช่วยกันเผยแผ่พระพุทธศาสนา ถ้าขาดการเผยแผ่แล้ว พระพุทธศาสนาจะไม่แพร่หลายมาจนถึงทุกวันนี้

จะเห็นได้ว่าพระราชบัญญัติ ทั้ง ๓ ฉบับนั้น ได้ให้ความสำคัญกับการเผยแผ่พุทธธรรมเสมอมา เพราะการเผยแผ่พุทธธรรมเป็นงานมวลชน เป็นงานหลักของพระสงฆ์ คนจะรู้จักวัด รู้จักศาสนา รู้จักพระ รู้จักธรรมะ กลุ่มคนที่ฟังเทศน์ปฏิบัติธรรมมากที่สุดนั้น มาจากพระธรรมทูต และพระธรรมกถึกผู้เผยแผ่พุทธธรรม^{๓๓}

๒.๓ คุณสมบัติของพระธรรมทูต

ผู้ที่ควรจะเป็นทูตนั้น สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ตรัสไว้ว่า ต้องเป็นผู้ที่มีคุณสมบัติ ๘ ประการ คือ^{๓๔}

๑. โสตา รู้จักรับฟังผู้ที่ตนนำข่าวสารหรือธรรมะไปบอกหรือไปเผยแผ่ ยอมรับฟังข้อแนะนำในกติกา กฎหมายหรือความเป็นไปของบ้านเมืองนั้นๆ

๒. สวาเวตา รู้จักทำให้เขาได้ยินหรือรับฟังจุดประสงค์ที่ตนมาหรือธรรมะที่ตนนำมา

๓. อุคคเหตา รู้จักเรียนรู้อุปนิสัย สภาวะความเป็นไปของบ้านเมืองนั้นๆเพื่อจะได้ปรับตัวให้เข้ากับสังคมของเขาได้โดยไม่ให้เสียความเป็นสมณสารูป

^{๓๒} พระเมธีธรรมาภรณ์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) , การปกครองคณะสงฆ์ไทย , พิมพ์ครั้งที่ ๕ , (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิพุทธธรรม , ๒๕๓๕) , หน้า ๕๖ .

^{๓๓} พระพิจิตรธรรมพาที (ชัยวัฒน์ ธมฺมวฑฺฒโน) , “เทคนิคการเผยแผ่ธรรม” ใน พระธรรมทูตสายต่างประเทศ รุ่นที่ ๔ , (กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย , ๒๕๔๑) , หน้า ๑๓๔ .

^{๓๔} วิ.จุ.(ไทย) ๓/๓๔๓/๒๐๘, ๓/๓๕๕/๒๒๑ , อ.อ.อ. (ไทย) ๒๓/๑๖/๒๔๒ .

๔. ชารดา ทรงจำไว้ด้วยดี เมื่อเรียนรู้อุปนิสัยความเป็นไปของบ้านเมืองนั้นแล้ว ต้องทรงจำไว้ได้ดีไม่ให้เกิดข้อผิดพลาด และทรงจำไว้ได้ดีว่าตนเองมาในฐานะอะไร มาทำหน้าที่อะไร

๕. วิญญาตา รู้จักสิ่งที่เป็นประโยชน์และมีประโยชน์ รู้เท่าทันต่อสภาพปัญหาที่เกิดขึ้นอย่างแจ่มแจ้ง ไม่มองแต่เพียงด้านเดียว

๖. วิญญาเปตา ทำให้ผู้อื่นเข้าใจแจ่มแจ้งในสิ่งที่เป็นประโยชน์และมีประโยชน์นั้นๆตามวิถีแห่งพุทธธรรม

๗. กุสโล จ สหิตาสหิตสฺส เป็นผู้ลาดในข้อที่ควรปฏิบัติและไม่ควรปฏิบัติ เมื่อจะเผยแผ่ธรรมให้แก่คนในบ้านเมืองนั้นๆ ต้องกำหนดแต่สิ่งที่เป็นประโยชน์เกื้อกูลจึงเผยแผ่

๘. โน เจ กลหการโก ไม่ก่อการทะเลาะวิวาทหรือขัดใจกับใคร

อีกประการหนึ่ง พระพุทธเจ้าทรงยกย่องสรรเสริญพระสารีบุตร ว่าเป็นตัวอย่างที่ดีในการเป็นทูต เพราะเป็นผู้ประกอบด้วยธรรมทั้ง ๘ ประการ ดังกล่าวมานี้ และภิกษุที่ประกอบด้วยคุณธรรมของทูตจะเข้าไปสู่ชุมชนที่ได้เถียงกันอย่างรุนแรงก็ไม่สะทกสะท้าน ไม่ทำคำพูดให้เสียหาย ไม่ปกปิดข่าวสาส์น ซึ่งแจ่มอย่างไม่มีข้อสงสัย เมื่อถูกขอร้องถามก็ไม่โกรธ^{๓๕} ภาพลักษณ์ของนักเผยแผ่ธรรม จะต้องมีบุคลิกลักษณะของความเป็นคนกล้า คือ กล้าที่จะเผชิญกับปัญหา กล้าที่จะยอมรับกับความจริง และกล้าที่จะทำในสิ่งที่ถูกต้อง บุคคลที่จะมีความกล้าก็ต้องมีคุณธรรม ๕ ประการ^{๓๖} คือ

๑. เป็นผู้มั่งคั่งร่ำรวย
๒. เป็นผู้มั่งคั่ง
๓. เป็นพหุสูต
๔. เป็นผู้ปรารถนาความเพียร
๕. เป็นผู้มั่งคั่งปัญญา

^{๓๕} อัง.อุฎฺฐก.(ไทย)๒๓/๑๖/๒๔๒,อัง.อุฎฺฐก.(บาลี)๒๓/๑๖/๑๖๑ .

^{๓๖} อัง.ปญฺจก.(ไทย) ๒๒/๑๐๑/๑๓๕, อัง.ปญฺจก.(บาลี) ๒๒/๑๐๑/๑๑๘ .

พระเทพโสภณ (ประยูร ปยุตโต)^{๓๓} กล่าวว่า ผู้ที่จะเป็นพระธรรมทูตที่ดีต้องมีคุณสมบัติ ดังนี้

๑. สันทัสสนา (แจ่มแจ้ง) คือ พุทให้คนฟังเข้าใจแจ่มแจ้งเหมือนเห็นกับตาตัวเอง ถ้าจะพูดบรรยายให้ได้ขนาดนี้ นักพูดต้องเข้าใจชัดเจนในเรื่องที่ตนเองจะพูด อย่าพูดในเรื่องที่ตนเองไม่เข้าใจ

๒. สมาทปนา (จงใจ) คือ ปลุกใจให้อยากรับธรรมไปปฏิบัติ การพูดที่ดีต้องทำให้ผู้ฟังเกิดศรัทธา มีผลในทางเปลี่ยนเจตคติหรือพฤติกรรมของคน

๓. สมุตเตชนา (แก้แค้น) คือ การให้กำลังใจผู้ฟังเมื่อเกิดศรัทธาในการนำไปปฏิบัติเพื่อให้เกิดความสำเร็จ

๔. สัมปหังสนา (ร่าเริง) คือ พูดแล้วฟังไม่เครียด มีความสุข สนุกในการฟัง คนพูดมีอารมณ์ขัน

ทวี วรคุณ^{๓๔} กล่าวว่า พระธรรมทูตควรมีคุณสมบัติดังนี้

๑. ต้องมีความรู้และความสามารถที่จะทำหน้าที่ได้ดี เข้าใจในหน้าที่และมีความเอาใจใส่ทุกประการ เพื่อทำหน้าที่ให้สำเร็จสมประสงค์ของเจ้านายตนเป็นสำคัญ รวมถึงพระธรรมทูตด้วย

๒. ต้องมีประวัติดี ไม่เป็นผู้มีประวัติเสื่อมเสียเป็นที่รังเกียจของประเทศที่จะเป็นทูต โดยประเทศนั้นเมื่อสืบประวัติแล้ว ยินดีให้เกียรติต้อนรับ และเต็มใจเจรจาเรื่องงานด้วย จึงจะสะดวกที่จะทำให้งานลุล่วงได้อย่างดี

๓. ต้องมีรูปลักษณะสง่างาม กินอยู่มีระเบียบเรียบร้อย นุ่งห่มสะอาดตามประเพณีของชนชาติตน ข้อดีสำหรับพระธรรมทูตในเรื่องรูปกายนั้น แม้จะมีความสูงต่ำดำขาวอย่างไร ไม่ใช่เรื่องสำคัญ แต่ต้องระวังรักษาอิริยาบถให้เป็นไปด้วยความเรียบร้อยตามเสขียวัตถ์ทุกประการอย่างเคร่งครัด แม้การนั่ง การเดิน การนุ่งห่ม นอกจากความสำรวมแล้ว จะต้องสะอาดอีกด้วย เพราะการที่จะเข้าสอนเขานั้นเขาย่อมพิจารณาอุปลักษณะ

^{๓๓} พระเทพโสภณ (ประยูร ปยุตโต), ยุทธศาสตร์แห่งการเผยแผ่พระพุทธศาสนา, (กรุงเทพมหานคร : กรมการศาสนา, ๒๕๔๖) .หน้า ๑๔๔ .

^{๓๔} ทวี วรคุณ, “งานพระธรรมทูต”, [ออนไลน์]. แหล่งที่มา : <http://www.ddhad.org> , สืบค้นเมื่อ [๑๕ พฤศจิกายน ๒๕๕๕] .

ตลอดจนความมีระเบียบทุกประการของผู้ที่จะสอนเขา เพื่อมั่นใจว่าเป็นผู้ที่เชื่อถือได้ หากบกพร่องด้วยคุณสมบัติข้อนี้ เขาก็ดูหมิ่นและไม่เชื่อถือ ก็จะเป็นผลเสียหายได้

๔. ต้องมีกิริยามารยาทงดงาม พุฒจาไพเราะ ทั้งต้องรู้จักระงับอารมณ์ โดยเฉพาะต้องอดทนไม่แสดงความโกรธให้ปรากฏ รวมถึงพระธรรมทูตด้วย

๕. ต้องเป็นผู้ฉลาดรอบคอบ ไม่ประมาทในกิจการตามหน้าที่ มีปฏิภาณแก้ไขปัญหาได้ฉับพลัด และเข้าใจตอบได้ปัญหาด้วยความนุ่มนวลเพื่อให้อีกฝ่ายยอมรับ

พระพรหมคุณาภรณ์ (ปอ ปยุตโต) ถึงคุณสมบัติของพระธรรมทูต ในฐานะนักเผยแผ่ที่ทำหน้าที่เป็นผู้ส่งสาร โดยได้อธิบายคุณลักษณะของผู้ส่งสารที่พึงประสงค์ตามแนวทางแห่งพุทธศาสนา ตามหลักแห่งสัปบุริสธรรม ๗ ดังนี้^{๓๕}

(๑) มีธัมมัญญตา เป็นผู้รู้ธรรมะคือหลักการ หลักความจริง เนื้อหาสาระของเรื่องที่จะสื่อสาร รู้แจ้งแทงตลอดในทฤษฎีและปฏิบัติในศาสตร์และศิลป์ของตน

(๒) มีอัตถัญญตา รู้จักเนื้อหาสาระ ความหมาย ความมุ่งหมาย วัตถุประสงค์ของการสื่อสารที่แน่นอน ชัดเจน (Goal oriented)

(๓) มีอัตถัญญตา รู้จักตนเอง รู้ว่าตนคือใคร มีความพร้อม หรือไม่พร้อมอย่างไร การรู้จักตนเป็นสิ่งที่สำคัญยิ่ง เมื่อเรารู้จักตนเองดีแล้ว จะนำไปสู่การยอมรับตน (Self Acceptance) แล้วจะเปิดเผยตน (Self Disclosure) สามารถสื่อสารภายในตนได้อย่างดี ยิ่งผู้ที่สามารถสื่อสารภายในตนได้ดี จะเป็นผู้ที่สามารถรับรู้ วิเคราะห์ สังเคราะห์ และมีวิจารณญาณที่สุขุมรอบคอบ มีเหตุมีผล ทำให้การสื่อสารมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น

(๔) มีมัตถัญญตา รู้จักประมาณ รู้จักความพอดี การสื่อสารบางอย่างหากมากเกินไป ผู้รับสารก็รับไม่ได้ หากน้อยไป ก็ไม่เพียงพอ การรู้จักประมาณในการสื่อสาร (Frequency) คือ ไม่ส่งสารที่ซ้ำซากมากเกินไปจนเกินไป

(๕) มีกาลัญญตา รู้จักเวลา ผู้ส่งสารต้องรู้จักเวลาในการสื่อสารว่าเวลาไหนควรเวลาไหนไม่ควร หากผู้ส่งสารไม่รู้จักเวลาในการสื่อสาร แม้ว่าจะเป็น การสื่อสารภายในตน การสื่อสารระหว่างบุคคลหรือการสื่อสารมวลชน นอกจากการสื่อสารนั้นจะไม่ประสบความสำเร็จแล้ว บางครั้งอาจจะมีข้อพิพาทหรือข้อบาดหมางใจตามมา หากเราย้อนดู

^{๓๕} พระพรหมคุณาภรณ์ (ปอ ปยุตโต) บรรณานุกรมพุทธศาสตร์, : ฉบับหลวงพิมพ์ครั้งที่ ๑๗ (กรุงเทพมหานคร ๒๕๕๑), หน้า ๒๘๗

ประวัติศาสตร์ แม้แต่นักวิทยาศาสตร์ผู้มีชื่อเสียงของโลก ยังได้รับโทษจากการประกาศ
สัจธรรมหรือทฤษฎีความรู้ของตนในเวลาที่ไม่เหมาะสม

(๖) **มีปรีชาญาณ** รู้จักชุมชน รู้จักสังคม ในทางนิเทศศาสตร์เรียกว่า กลุ่มผู้รับ
สารเป้าหมาย ผู้ส่งสารต้องรู้จักกลุ่มเป้าหมาย การสื่อสารจึงจะประสบความสำเร็จ ยิ่งรู้จักมาก
เท่าไร การสื่อสารก็ยิ่งมีประสิทธิภาพมากขึ้นเท่านั้น พระพุทธเจ้าเผยแผ่ธรรมะของพระองค์
ได้อย่างมีประสิทธิภาพ เพราะว่าพระองค์ทรงรอบรู้รับสารอย่างรู้แจ้งแทงตลอด ทรงรู้ไปถึง
ภูมิหลังหรือกรรมเก่าตั้งแต่ชาติก่อนของผู้รับสาร ผู้ส่งสารที่เป็นปุถุชนธรรมดาที่มีความ
จำเป็นต้องรู้กลุ่มเป้าหมายว่าเขาเหล่านั้นเป็นใคร ต้องรู้จักเพศ อายุ การศึกษา สถานภาพทาง
เศรษฐกิจ และสังคม ฯลฯ ยิ่งรู้กลุ่มเป้าหมายมาก การสื่อสารยิ่งมีประสิทธิภาพมาก

(๗) **มีบุคลลปโรปริยญาณ** รู้จักความแตกต่างระหว่างบุคคลว่าผู้รับสารแต่ละคน
แต่ละกลุ่ม มีลักษณะเฉพาะเป็นของตนเอง มีจริต มีอัธยาศัย มีศักยภาพในการรับสารมากน้อย
เพียงใด การที่ผู้ส่งสารรู้จักความแตกต่างระหว่างบุคคลได้นั้น ทำให้สามารถแยกแยะผู้รับสารได้

มีอธิบายเพิ่มเติมว่า การที่พระพุทธเจ้าทรงเข้าใจชัดในทุกข์ว่าเกิดแต่สมุทัยและ
นิโรธว่าเกิดแต่มรรค สืบสาวไปหาเหตุได้อย่างนี้จัดเป็น**ธัมมัญญา** ทรงเข้าใจชัดว่าสมุทัย
เป็นเหตุให้เกิดทุกข์และมรรคว่าเป็นเหตุให้ถึงความดับทุกข์ สืบสาวไปหาผลได้อย่างนี้จัดเป็น
อัตถัญญา ทรงบำเพ็ญประโยชน์ในฐานะเป็นพระพุทธเจ้า คือในส่วนสังคมสงฆ์พระองค์ก็
ทรงบัญญัติพระวินัยปกครองคณะสงฆ์ ในสังคมโลกทรงเผยแผ่ธรรมประกาศพระศาสนา
ของพระองค์ นี้จัดเป็น**อัตถัญญา** ทรงสั่งสอนในหลักแห่งมัชฌิมาปฏิปทา แม้พระเทวทัต
จะทูลขอให้ภิกษุทั้งหลายประพฤติดนอย่างเคร่งครัด เช่น ไม่นั่งนอนปลาดตลอดชีวิต
พระองค์ก็ไม่ทรงอนุญาต เพราะทรงเล็งเห็นว่า แม้จะฉันทปลาหรือเนื้อก็สามารถบรรลุธรรมได้
เหมือนกัน แต่ปลาหรือเนื้อนั้นภิกษุต้องไม่ได้สั่งให้มาทำอาหารหรือมีความรังเกียจสงสัยใน
อาหารนั้น การบริโภคน้ำจืด ๔ ขึ้นอยู่กับความมุ่งหมายหรือจิตใจของผู้บริโภคเป็นสำคัญ
หากยังบริโภคด้วยคณหาหรือความยึดมั่น เช่น มีมานะว่าตนประพฤติดได้เคร่งครัดกว่า
ผู้อื่นเพราะเหตุที่ไม่ฉันทปลาและเนื้อนั้น ปฏิปาดังกล่าวย่อมจะเป็นอุปสรรคต่อการปฏิบัติ
ธรรมแน่นอน ไม่สามารถที่จะทำให้พ้นจากทุกข์ได้ หรือทรงวางหลักมหาปเทศ ๔ ไว้แก่ภิกษุ
เพื่อความยึดหยุ่นทางพระวินัย โดยเฉพาะยุคหลังพุทธกาลที่เกิดมีความเข้าใจคลาดเคลื่อนใน
พระวินัยมากขึ้น ถือว่ามีความจำเป็นมากในการใช้วินิจฉัยพระวินัย นี้จัดเป็น**มัตถัญญา** การ
ที่พระองค์ไม่ทรงบัญญัติพระวินัยกันภิกษุไม่ให้ประพฤติเสียหายก่อนนั้นก็เพราะทรงเล็งเห็น

ว่า หากพระองค์ทรงบัญญัติพระวินัยกันไว้ก่อนก็จะทำให้ถูกติเตียนได้ เพราะเหตุยังไม่เกิด เหมือนกับทรงไม่ไว้วางใจในความประพฤติกของเหล่าภิกษุที่บวชด้วยศรัทธา ดังนั้น เมื่อมีการประพฤติเลิหายเกิดขึ้น พระองค์จึงได้ทรงบัญญัติพระวินัย โดยทรงกำหนดความประพฤติเลิหายนั้นพร้อมทั้งทรงชี้ให้เห็นโทษในการประพฤติล่วงเกินและอานิสงส์แห่งการรักษาพระวินัยได้ เหล่าภิกษุสาวกก็ปฏิบัติตามด้วยความเคารพ นี่จัดเป็นกาลัญญตา ชาวกาลามะกำลังสับสนเรื่องคำสอนต่าง ๆ กันของเหล่าสมณพราหมณ์ พระองค์ทรงทราบสถานการณ์ว่า กำลังเกิดอะไรขึ้นกับเขาเหล่านั้น และจะแก้ไขได้อย่างไร จึงได้ทรงแสดงกาลามสูตร ซึ่งใจความกล่าวถึงหลักแห่งการเชื่อที่ถูกต้อง ทรงปฏิเสธหลักเหตุผลตามแนวตรรกะว่าไม่สามารถให้ความรู้ที่ถูกต้องแม่นยำได้ การจะเข้าใจสิ่งต่าง ๆ ได้ถูกต้องนั้นจะต้องลงมือปฏิบัติจนเห็นผลประจักษ์แก่ตนเอง นี่จัดเป็นปริสัญญตา การที่พระองค์ทรงแสดงธรรมได้ตรงกับอุปนิสัยหรือความต้องการของผู้ฟังนั้น เช่น ตรัสทรงแสดงความไม่เที่ยงแห่งรูปแก่พระนางรูปนันทา ซึ่งยึดมั่นถือมั่นในรูป หรือทรงแสดงธรรมอุปมาด้วยอุปกรณ์การทำนาแก่พราหมณ์ผู้เป็นชาวนา เป็นต้น นี่จัดเป็นปุคคลปริสัญญตาของพระพุทธเจ้า

พระธรรมทูตถือว่าเป็นทูตแห่งธรรม การปฏิบัติงานของพระธรรมทูตจึงเป็นการทำหน้าที่เผยแผ่หลักธรรมคำสอนของพระพุทธศาสนาแก่พุทธศาสนิกชนและผู้ที่เกี่ยวข้องในศรัทธาในบวรพระพุทธศาสนา พระธรรมทูตต้องมีความรอบรู้ในด้านจิตวิทยา ประวัติศาสตร์ ศาสนา ปรัชญา ต้องมีจริยธรรมและคุณธรรมควบคู่กันไป ซึ่งพระพรหมวชิรญาณ ได้กล่าวถึงคุณสมบัติของพระธรรมทูตที่ดี คือต้องรักษาบทบาทของพระธรรมทูตให้ได้ ซึ่งบทบาทที่ต้องมีและรักษาไว้นั้น มีดังนี้^{๔๐}

๑. พระธรรมทูตต้องใช้สติและธรรมปัญญาในการถ่ายทอดความรู้เต็มความสามารถ
๒. พระธรรมทูตต้องปฏิบัติในกิจวัตรและรักษาสัมณะอาจารย์
๓. พระธรรมทูตต้องปฏิบัติให้ความรู้เกี่ยวกับศาสนกิจด้วยความรอบคอบ หนักแน่น อุดหนุนและด้วยความเสียสละ
๔. พระธรรมทูตต้องถือคติว่าไฟในอย่านำออกไฟนอกอย่านำเข้า ยึดมั่นในสามัคคี

^{๔๐} พระพรหมวชิรญาณ, โอวาทถา : การอบรมพระธรรมทูตสายต่างประเทศ รุ่นที่ ๑๗ .

[ออนไลน์]. แหล่งที่มา : <http://www.obm17.com> , [๑๕ พฤศจิกายน ๒๕๕๕]

๕. พระธรรมทูตต้องยึดติดหลักอุดมการณ์และวิธีการของพระธรรมให้มั่นคง พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) ได้กล่าวถึงหน้าที่ของพระธรรมทูต ไว้ดังนี้^{๔๑}

๑. พระธรรมทูตมีหน้าที่ประกาศพุทธธรรม

๒. พระธรรมทูตต้องวางตัวให้มีลักษณะเป็นที่พึ่ง

๓. พระธรรมทูตต้องวางตัวให้คงเส้นคงวาเชื่อถือได้

๔. พระธรรมทูตต้องวางตัวให้หนักแน่น มั่นคง ให้เป็นที่ตั้งแห่งศรัทธา

พิสิฐ เจริญสุข ได้เสนอแนะเกี่ยวกับบทบาทหน้าที่ของพระธรรมทูต อันเป็นองค์คุณของพระธรรมทูตประการหนึ่ง ไว้ดังนี้^{๔๒}

๑. พระธรรมทูตต้องเป็นพระภิกษุสงฆ์ที่ผ่านการอบรมตามโครงการอบรมพระธรรมทูต

๒. พระธรรมทูตต้องปลูกฝังพัฒนาจิตใจประชาชน

๓. พระธรรมทูตต้องยึดมั่นในหลักคำสอนของพระพุทธศาสนา

๔. พระธรรมทูตต้องอบรมพัฒนาเยาวชนตามระยะเวลาที่กำหนด

๕. พระธรรมทูตต้องพัฒนาให้เยาวชนและประชาชนมีคุณภาพชีวิตที่ดี

กล่าวโดยสรุป คุณสมบัติของพระธรรมทูตต้องเป็นพระสงฆ์ที่มีความรู้ความสามารถ และความเข้าใจเกี่ยวกับหลักธรรมคำสอนในพระพุทธศาสนาอย่างชัดเจนและมีความพร้อมที่จะถ่ายทอดความรู้ให้กับเยาวชนและประชาชน นอกจากนี้ ต้องเพียบพร้อมด้วยประวัติดี ลักษณะสง่างาม มีมารยาทเรียบร้อย สามารถชักจูงโน้มน้าวจิตใจของผู้ฟังให้เกิดศรัทธา ความเชื่อ เกิดความเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา และนำไปประพฤติปฏิบัติเป็นหลักในการดำเนินชีวิตต่อไปได้ รวมทั้งมีความมุ่งมั่นรักษาทบพาทและหน้าที่ของพระธรรมทูตไว้ให้ได้จนเกิดเป็นองค์คุณที่ดีต่อไปด้วย

๒.๔ วิธีการเผยแผ่พระพุทธศาสนาแบบต่างๆ

ในการศึกษาการปฏิบัติหน้าที่ของพระธรรมทูต ผู้เผยแผ่พุทธธรรม ซึ่งมีวิธีการสอนที่หลากหลายแตกต่างกันออกไปนั้น จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องนำเอาวิธีการเผยแผ่และ

^{๔๑} พระธรรมปิฎก, “งานพระธรรมทูต” ใน พระธรรมทูตในต่างประเทศ, หน้า ๖.

^{๔๒} พิสิฐ เจริญสุข, คู่มือการเผยแผ่พระพุทธศาสนา, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, ๒๕๔๗), หน้า ๑๑.

วิธีการสอนของพระพุทธเจ้า ผู้ทรงเป็นธรรมราชา และวิธีการสอนแบบต่างๆของพระมหาเถระ ผู้ประพฤติกปฏิบัติตามแบบอย่างพระพุทธเจ้า ซึ่งได้รับการยอมรับว่าเป็นพระธรรมทูตที่เพียบพร้อมด้วยองค์คุณของพระนักเผยแผ่ ในที่นี้ผู้วิจัยจึงแสดงวิธีการสอนแบบต่างๆของพระพุทธเจ้าและพระมหาเถระ ดังนี้

๒.๔.๑ วิธีการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระพุทธเจ้า

วิธีการสอนแบบต่างๆของพระพุทธเจ้าในหัวข้อนี้ ผู้วิจัยได้กำหนดขอบข่ายในการวิจัยตามลักษณะหัวข้อการสอนธรรมะของพระพุทธเจ้าซึ่งมีวิธีการที่หลากหลาย พระองค์จะทรงพิจารณาจากบุคคลที่กำลังรับฟัง ถ้าบุคคลมีระดับสติปัญญาน้อย ก็จะทรงสอนธรรมะอีกรูปแบบหนึ่ง ผู้มีสติปัญญามากก็จะใช้อีกรูปแบบหนึ่ง แต่ถึงจะมีวิธีการสอนที่หลากหลายอย่างไร เมื่อจัดเข้าอยู่ในประเภทแล้ว สามารถจำแนกวิธีการสอนของพระพุทธเจ้าได้ ๔ ประเภท คือ

๑) การสอนแบบสาธกัจฉาหรือสนทนา เป็นการสอนโดยใช้วิธีการถามคู่สนทนา เพื่อทำให้เกิดความเข้าใจธรรมะและความเลื่อมใสศรัทธา วิธีการสอนแบบนี้จะเห็นได้จากการที่พระองค์ ใช้โปรดบุคคลในกลุ่มที่มีจำนวนจำกัดที่สามารถพูดตอบโต้กันได้ การสอนแบบนี้จะมีปรากฏในพระไตรปิฎกหลายๆที่ เช่น กรณีของปริพพาชก เชื่อว่า วัจนโคตรที่เข้าไปทูลถามเรื่องความเห็นสุดโต่ง ๑๐ ประการกับพระพุทธองค์^{๔๓} และได้มีการสนทนาแบบถาม-ตอบ ในเรื่องดังกล่าวระหว่างปริพพาชกและพระพุทธองค์^{๔๔} เป็นต้น ในการสอนแบบสาธกัจฉาหรือสนทนาจะมีการถามในรายละเอียดได้มากกว่าการสอนแบบทั่วไป เพราะเป็นการให้ข้อมูลต่อกลุ่มชนที่มีจำนวนจำกัด ซึ่งเมื่อพระพุทธองค์แสดงธรรมจบ ผู้ฟังมักจะได้รับคุณวิเศษจากการฟังธรรมโดยวิธีนี้อยู่เสมอ

๒) การสอนแบบบรรยาย พระพุทธเจ้าจะทรงใช้ในที่ประชุมใหญ่ ในการแสดงธรรมประจำวัน ซึ่งมีประชาชนและพระสาวกเป็นจำนวนมากมารับฟัง ถือว่าเป็นวิธีการที่พระพุทธองค์ใช้มากที่สุดในการแสดงธรรม มีทั้งการแสดงธรรมที่มีใจความยาวและมีใจความสั้นๆ ตามแต่สถานการณ์ที่เห็นว่าเหมาะสม เช่น ในพรหมชาลสูตร พระองค์ก็ได้บรรยายเกี่ยวกับเนื้อหาของศีล ซึ่งแบ่งออกเป็น ๓ ระดับ คือ ๑) ศีลระดับต้นที่เรียกว่าจตุศีล ๒) ศีลระดับกลางที่เรียกว่า มัชฌิมศีล ๓) ศีลระดับสูงที่เรียกว่า มหาศีล และ

^{๔๓} ม.ม. (บาลี) ๑๓/๑๘๓-๑๘๕ / ๑๖๓ - ๑๖๖ , ม.ม.(ไทย) ๑๓/๑๘๓-๑๘๕ / ๒๑๕-๒๒๓ .

ในตอนท้ายก็ทรงแสดงเรื่องทิลุ ทฤษฏีหรือปรัชญาของลัทธิต่างๆร่วมสมัยพุทธกาล ซึ่งมีทั้งหมด ๖๒ ทิลุ โดยพระพุทธเจ้าทรงนำมาแสดงหรือบรรยายและชี้ให้เห็นว่า พระพุทธศาสนามีความเห็นหรือมีหลักคำสอนที่ต่างจากทฤษฏีทั้ง ๖๒ ประการนี้อย่างไร^{๔๔} เป็นต้น

๓) การสอนแบบตอบปัญหา การสอนแบบนี้พระพุทธเจ้าจะทรงสอนให้พิจารณาคุณลักษณะของปัญหาและใช้วิธีตอบให้เหมาะสมกัน ซึ่งในการตอบปัญหาของพระองค์นั้น จะทรงพิจารณาจากความเหมาะสมตามลำดับแห่งภูมิรู้ของผู้ถามเป็นสำคัญ เช่น ในเวทาสังยุต ที่มีเวทดาไปทูลถามพระพุทธเจ้าว่า “บุคคลให้อะไรชื่อว่าให้กำลัง ชื่อว่าให้วรรณะ ชื่อว่าให้ความสุข ชื่อว่าให้จักขุ ชื่อว่าให้ทุกสิ่งทุกอย่าง” พระพุทธเจ้าก็ตรัสตอบว่า “บุคคลที่ให้ข้าว ชื่อว่าให้กำลัง ให้ผ้าชื่อว่าให้วรรณะ ให้ยานพาหนะชื่อว่าให้ความสุข ให้ประทีปชื่อว่าให้จักขุ และผู้ให้ที่พักชื่อว่าให้ทุกสิ่งทุกอย่าง ส่วนผู้พร่ำสอนธรรมชื่อว่าให้อมตะ”^{๔๕} ซึ่งในเนื้อหาดังกล่าว แสดงให้เห็นถึงลักษณะการสอนแบบตอบปัญหา และแสดงถึงการให้ความหมาย ด้วยการตีความคำถามในขณะเดียวกันด้วย

๔) การสอนแบบวางกฎข้อบังคับ เป็นการสอนโดยใช้วิธีการกำหนดหลักเกณฑ์ กฎ และข้อบังคับให้พระสาวกหรือสงฆ์ปฏิบัติ หรือยึดถือปฏิบัติด้วยความเห็นชอบพร้อมกัน วิธีการนี้จะเป็นลักษณะของการออกคำสั่งให้ผู้ศึกษาปฏิบัติตาม ซึ่งถือว่าเป็นการสอนโดยการวางระเบียบให้ปฏิบัติร่วมกัน เพื่อความสงบสุขแห่งหมู่คณะ ดังจะเห็นได้จากการที่พระองค์ทรงบัญญัติพระวินัยต่างๆ ซึ่งใช้เป็นข้อบังคับให้พระภิกษุได้ปฏิบัติตาม และที่สำคัญกฎข้อบังคับที่พระองค์ทรงบัญญัติขึ้น สามารถเป็นตัวแทนของพระองค์ได้ ดังที่ทรงตรัสในวันที่จะเสด็จปรินิพพานว่า “ธรรมและวินัยที่เราแสดงแล้ว บัญญัติแล้วแก่เธอทั้งหลาย หลังจากเราล่วงลับไปแล้วก็จะเป็นศาสดาของเธอทั้งหลาย”^{๔๖}

วิธีการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในสมัยพุทธกาล

พระพุทธศาสนาเกิดขึ้นในท่ามกลางสังคมและวัฒนธรรมแบบพราหมณ์อินเดียโบราณ ซึ่งระบบสังคมและวิถีชีวิตแทบทุกด้านของผู้คนถูกกำหนดด้วยความเชื่อข้อปฏิบัติตามหลักศาสนาพราหมณ์ บทบัญญัติทางศาสนาถูกนำมาใช้เป็นเครื่องมือในการสร้าง

^{๔๔} ที.สี.(บาลี) ๕/๒๘-๑๐๔/๑๒-๓๕, ที.สี.(ไทย) ๕/๒๘-๑๐๔ / ๑๑-๓๕ .

^{๔๕} ส.ส.(บาลี) ๑๕/๔๒/๓๖, ส.ส.(ไทย) ๑๕/๔๒/๕๘ .

^{๔๖} ที.ม.(บาลี) ๑๐/๒๑๖/๑๓๔, ที.ม.(ไทย) ๑๐/๒๑๖/๑๖๔ .

ความชอบธรรมให้แก่ตนเอง เช่น ระบบวรรณะ ๔ และ ทิฏฐิ ๖๒^{๔๗} ซึ่งสรุปแล้วรวมจัดลงในครุทั้ง ๖ หรือเจ้าลัทธิทั้ง ๖ ได้แก่ ปุณณะ กัสสป , มัคขลิ โคสาล , อชิตะ เกสกัมพล , ปุณณะ กัจจายณะ , สัณฺขั เวลัฏฐบุตร , และนิครนถ์ นาลบุตร หรือศาสดามหาวิระ

สภาพดังกล่าวย่อมเป็นสิ่งท้าทายต่อหลักการและวัตรปฏิบัติแนวใหม่ที่พระพุทธองค์ทรงสอนและที่บรรดาสาวกนำมาเสนออย่างไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ ดังนั้น ในการนำหลักการแนวใหม่ออกเผยแผ่ต่อสาธารณชนนั้นจะต้องใช้เทคนิคและวิธีการนำพุทธธรรมไปประยุกต์ให้เข้ากับสังคมสภาพแวดล้อม ชุมชน จารีตประเพณีตลอดกับอุปนิสัยและระดับภูมิปัญญาของผู้ฟังแต่ละคน มีอุบายในการเลือกคน จึงสามารถสรุปวิธีการนำเสนอพุทธธรรมของพระพุทธเจ้าได้ ๑๐ วิธี ดังนี้ คือ^{๔๘}

๑. วิธีการเข้าหาผู้นำทางศาสนา การเมือง และทางเศรษฐกิจ
๒. วิธีการปฏิบัติคำสอนและหลักความเชื่อบางประการของศาสนาเดิม
๓. วิธีการใช้ปาฏิหาริย์
๔. วิธีการเผยแผ่ด้วยบุคคลิก
๕. วิธีการปฏิรูป
๖. วิธีการปฏิบัติเชิงรุก หรือเยี่ยมเยือนตามบ้าน
๗. วิธีการเสนอหลักคำสอนที่เป็นแก่นแท้ของพระพุทธศาสนา
๘. วิธีการบริการชุมชน
๙. วิธีการปรับตัวให้เข้ากับวัฒนธรรมท้องถิ่น
๑๐. วิธีการสนทนา-บรรยายพุทธธรรม-และตอบปัญหาธรรม

ในแต่ละข้อพอสรุปวิธีการได้ดังนี้

๑. วิธีการเข้าหาผู้นำทางศาสนา การเมือง และทางเศรษฐกิจ นั้น พระพุทธเจ้าทรงตั้งเป้าหมายที่ผู้นำทางศาสนาที่เป็นผู้คงแก่เรียน เจ้าลัทธิ ซึ่งเป็นที่เคารพนับถือของผู้ปกครองและประชาชนทั่วไป ผู้นำทางการเมือง โดยเฉพาะกษัตริย์และราชวงศ์ในฐานะที่

^{๔๗} ที.ลี้. (ไทย) ๘/๒๘ – ๑๐๔ /๑๑-๑๕ .

^{๔๘} พระวุฒิกธณ์ วุฑฺฒิกธฺ โธ (พรมพิมพ์) . ศึกษาเทคนิคและวิธีการเผยแผ่พุทธธรรมของพระราชาวมุนี (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) , วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาธรรมนิเทศ, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย , ๒๕๕๓) , หน้า ๑๘ – ๑๙ .

เป็นผู้ปกครอง และผู้นำทางเศรษฐกิจ ซึ่งถือว่าเป็นผู้มีอิทธิพลต่อการชี้นำสังคมได้ มีพลังไม่แพ้กลุ่มผู้นำศาสนาและผู้นำทางการเมือง

ผู้นำทางศาสนานั้นบางครั้งก็มีอิทธิพลต่อจิตใจของประชาชนมากกว่าผู้นำทางการเมืองหรือนักปกครองเสียอีก เพราะนักปกครองคุมเสียงประชาชนด้วยอาวุธ ด้วยอำนาจ แต่ผู้นำทางศาสนาคุมเสียงประชาชนด้วยธรรม เสียงที่ประชาชนมีต่อผู้นำที่เป็นพระและนักบวชจึงมั่นคงกว่า เพราะเป็นเสียงที่เกิดมาจากศรัทธาของประชาชน^{๔๕}

๒. วิธีการปฏิบัติศาสนกิจและหลักความเชื่อบางประการของศาสนาดั้งเดิม

การปฏิบัติ หมายถึง การเปลี่ยนแปลงหลักข้อมูลและระบบความเชื่อบางประการของศาสนาพราหมณ์ฮินดูที่ทรงเห็นว่าผิดพลาดและไม่ชอบธรรม โดยทรงชี้แนะให้เห็นส่วนที่ผิดพลาดและทรงเสนอหลักการใหม่ขึ้นแทนที่ กล่าวคือ

๒.๑ ล้มล้างระบบความเชื่อเรื่องวรรณะ โดยเน้นความเสมอภาคในสังคม

๒.๒ ปฏิเสธแนวทางปฏิบัติเพื่อการบรรลุธรรม ๒ วิธีที่ผิดพลาด คือการหมกมุ่นกามคุณและการทรมานตนแบบสุดโต่ง และเสนอแนวทางที่ถูกต้องคือ มัชฌิมาปฏิปทา หรือแนวทางปฏิบัติสายกลางที่ไม่เข้มงวดและไม่หละหลวมเกินไปซึ่งทรงถือว่าเป็นทางปฏิบัติที่ถูกต้อง^{๔๖}

๒.๓ ปฏิเสธการบูชาอัญมณี มีเมตตากรุณา และบำเพ็ญสังกัหวัดอุทธรณ

๒.๔ ทรงแสดงทศ ๖ แนวใหม่เป็นการปฏิบัติที่ดีต่อกันในสังคมต่อบุคคล ๖ กลุ่ม ที่เรียกว่าวิธีการสร้างภราดรภาพในสังคม^{๔๗}

๓. วิธีการใช้ปาฏิหาริย์ต่างๆ อันได้แก่ อิทธิปาฏิหาริย์ การสอนด้วยการใช้ความสามารถพิเศษ อาเทศนาปาฏิหาริย์ การสอนโดยวิธีเข้าใจหรือเข้าใจผู้อื่น อนุศาสนีปาฏิหาริย์ การสอนด้วยการบรรยาย การพราศอนให้รู้ผิดรู้ถูก รู้ดีรู้ชั่วด้วยตนเอง

๔. วิธีการเผยแผ่ด้วยบุคลิกภาพ

บุคลิกภาพถือว่าเป็นองค์ประกอบหนึ่งของนักเผยแผ่ นอกเหนือไปจากคุณสมบัติด้านคุณธรรม เพราะบุคลิกภาพที่สง่างามย่อมสร้างความศรัทธาให้เกิดแก่ผู้ที่พบเห็นเป็นครั้ง

^{๔๕} พระกวีวรรณ (จันทน์ ทองประเสริฐ), ประวัติศาสตร์พุทธศาสนาในเอเชียอาคเนย์, (กรุงเทพมหานคร : อภิธรรมมูลนิธิมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๑๔), หน้า ๑๒๐ .

^{๔๖} วิ.ม.พ.(ไทย) ๔/๑๓-๑๔ / ๒๐-๒๕ .

^{๔๗} ที.ป.พ.(ไทย) ๑๑/๒๔๓-๒๔๔/๑๖๕-๑๗๒ .

แรก พระพุทธเจ้าขึ้นพระองค์ทรงมีพระวรกายที่สง่างาม ประกอบด้วยมหาปฐักลักษณะ ๓๒ ประการ ดังมีผู้ชมว่า “พระสมณโคดมทรงมีพระรูปงาม น่าดู น่าเลื่อมใส มีพระฉวีวรรณผุดผ่องยิ่งนัก มีวรรณะและสีระดุจดั่งพรหมนำชมยิ่งนัก”^{๕๒} มีพระสุรเสียงไพเราะ ดุจเสียงแห่งพรหม ตรัสมีสำเนียงไพเราะดุจนกการเวก^{๕๓} ตรัสถ้อยคำงดงาม มีพระวาจาสุภาพสละสลวย ไม่มีโทษ ยังผู้ฟังให้เข้าใจเนื้อความแจ่มแจ้ง ยังก่อให้เกิดความเพลิดเพลิน สุขใจ ชวนอยากให้ฟัง^{๕๔}

นอกจากนี้ บุคคลทั่วไปนั้นยังยึดติดอยู่กับลักษณะของประมาณอยู่ ที่เรียกว่า ปมาณิก ๔ ประการ คือ

๑. รูปปมาณิก	พวกถือรูปเป็นประมาณ
๒. โฉมปมาณิก	พวกถือเสียงเป็นประมาณ
๓. ลูขปมาณิก	พวกถือความเคร่งครัดหรือความเศร้าหมองเป็นประมาณ
๔. ฌัมปมาณิก	พวกถือธรรมเป็นประมาณ ^{๕๕}

การเผยแผ่พุทธธรรมนอกจากมีความรู้ความสามารถในการเผยแผ่แล้ว คุณสมบัติของนักเผยแผ่ก็เป็นสิ่งหนึ่งที่สร้างความศรัทธาให้เกิดขึ้นได้ เพราะนักเผยแผ่ที่ดีนั้นแม้จะไม่ออกปากพูด ก็สามารถเผยแผ่พุทธธรรมได้ บุคลิกลักษณะที่ดีสง่างามก็ยังคงความผ่องใสแห่งจิตใจให้เกิดศรัทธาได้แก่ผู้ที่พบเห็น

๕. วิธีการปฏิรูป เป็นการปรับปรุงให้สมควร ให้เข้ากับสังคมและวัฒนธรรมนั้นโดยไม่ให้เกิดความขัดแย้ง ซึ่งพระพุทธองค์ทรงใช้วิธีปฏิบัติต่อสังคมวัฒนธรรมและประเพณีของชุมชนนั้นๆ ในลักษณะที่นุ่มนวล ไม่หักล้างความเชื่อดั้งเดิมแบบแตกหัก ไม่ใช่ถ้อยคำที่รุนแรง แต่ทรงใช้วิธีเปลี่ยนแปลงแบบไม่รู้สีกตัวหรือโอนอ่อนผ่อนตาม เช่น พรหม ทรงให้ความหมายใหม่ให้หมายถึงมารดาบิดาบ้าง^{๕๖} และหลักการสงเคราะห์

^{๕๒} ม.ม.(ไทย) ๑๓/๓๘๖/๔๗๔-๔๗๘ .

^{๕๓} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๓๓-๓๖/๑๕-๒๐ .

^{๕๔} ม.ม.(ไทย) ๑๓/๓๘๗/๔๗๘-๔๘๑ .

^{๕๕} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, (กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๑), หน้า ๑๔๕ – ๑๔๗ .

^{๕๖} อ.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๖๓/๑๐๗-๑๐๘ .

ประชาชนของนักปกครองแทนการบูชาด้วยเรื่องในพรหมสูตร (พรหมวิหารธรรม คือ เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา)^{๕๗} เป็นต้น

๖. วิธีการปฏิบัติเชิงรุก หรือเยี่ยมเยือนตามบ้าน

อีกวิธีการหนึ่งที่พระพุทธองค์ทรงใช้ในการเผยแผ่พุทธธรรมคือการเสด็จไปโปรดถึงบ้านโดยเฉพาะผู้ที่พระองค์ทรงเล็งเห็นว่ามิอุปนิสัยสมบัติแก่กล้าพอที่จะบรรลุธรรมได้ การเสด็จไปโปรดถึงบ้านดังกล่าวในอรรถกถาได้แสดงไว้ว่าเป็นพระกรณียกิจประจำวันประการหนึ่งใน ๕ ประการ คือ

ปุพฺพณฺเห ปิณฺฑปาตณฺจ สาณฺณเห ธมฺมเทสนํ
ปโทเส ภิกฺขุโสภา อชฺฌตฺตเต เทวปญฺหนํ
ปจฺจุเสว กเต กาลเ ภพฺพภพฺเพ วิโลกนํ

เวลาเช้าเสด็จไปบิณฑบาต บ่ายทรงแสดงธรรม ค่ำทรงประทานโอวาทแก่พระภิกษุ กลางคืนทรงตอบปัญหา (พวกชนชั้นสูง) เวลาจวนสว่างทรงตรวจดูผู้ที่ควรและยังไม่ควรตรัสรู้ (บรรลุธรรม)^{๕๘}

๗. วิธีการเสนอหลักคำสอนที่เป็นแก่นแท้ของพระพุทธศาสนา การสอนโดยวิธีนี้เป็นการสอนที่สืบเนื่องมาจากวิธีการอื่นๆ จากนั้นพระองค์ก็จะทรงสอนหลักการหรือหลักพุทธธรรมของพระพุทธศาสนาที่เป็นแก่นหรือเป็นหัวใจของพระพุทธศาสนา เช่น หลักไตรลักษณ์ หรือสามัญลักษณ์ หลักกรรม หลักอริยสัจ ๔ นิพพาน

๘. วิธีการบริการสังคมชุมชน เป็นวิธีการเผยแผ่พุทธธรรมที่พระพุทธเจ้าและพระสาวกเข้าไปสัมผัสกับสังคมและชุมชน พบได้บ่อยครั้งและเห็นได้ชัดเจนมาก จัดเป็นการเผยแผ่เชิงรุกซึ่งได้ผลมากอีกวิธีหนึ่ง อาจจำแนกประเภทงานออกได้ดังนี้

๘.๑ การสังคมสงเคราะห์ เช่นที่ปรากฏในธรรมบทว่า “พุทฺธา กิร

^{๕๗} อัง.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๖๓/๑๐๗-๑๐๘ .

^{๕๘} ที.อ.๑/๖๑/๔๐ ; ตี.อ. ๑/๒๘๕/ ; ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๐๐ .อ้างใน พระราชมุนี (ประยูร ปยุตฺโต) , เทคนิคการสอนของพระพุทธเจ้า,(กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๓๑), หน้า ๒๘ .

บุคคลเตสุ อนุคมปิ กโรนติ”^{๕๕} (นับว่าพระพุทธเจ้าทั้งหลายย่อมทรงทำความอนุเคราะห์ในพวกคนเจ็บใจ) และสงเคราะห์อุปปพุทธกฤติ ที่เป็นโรคเรื้อนซึ่งเป็นคนยากจนอนาถาไม่มีใครเหลียวแล มีสภาพไม่ต่างกับขอทานโดยทั่วไป แต่พระพุทธเจ้าทรงสงเคราะห์เขาจนได้บรรลุลหรรณชั้นสูง^{๖๐} เป็นต้น

๘.๒ การเผยแผ่ด้วยการบำบัตทางจิต เป็นวิธีการหลักในพระพุทธศาสนาที่เน้นไปที่การพัฒนาจิตเป็นสำคัญเมื่อสุขภาพจิตดีมองโลกเห็นตามหลักความจริงของธรรมชาติก็จะทำให้สุขภาพกายดีไปด้วย เช่น ที่ปรากฏในพระธรรมบท ที่ทรงโปรดนางปฐาจาราที่สติวิปลาสเพราะความเสียใจที่ต้องสูญเสียสามี ลูก และพ่อแม่พี่น้องในคราวเดียวกันจนต่อมานางได้ฟังพระคำรัสตรัสเตือนสตินาง จากนั้นนางก็ได้เห็นแจ้งและบรรลุพระอรหันต์พร้อมกับขออุปสมบทเป็นภิกษุณีอีกเรื่องก็คือการโปรดองค์कुสิมารและนางกิสาคโคตมิ เป็นต้น

๘.๓ การให้การศึกษาแก่สังคม วิธีการเผยแผ่พุทธธรรมของพระพุทธองค์เปิดโอกาสให้การศึกษาแก่สังคมโดยเท่าเทียมกันโดยไม่มีการแบ่งชนชั้นวรรณะ ทุกคนสามารถที่จะศึกษาและประพฤติพรหมจรรย์ได้เท่าเทียมกัน ให้เคารพกันตามลำดับพรรษา ไม่แบ่งแยกว่าจะมาจากวรรณะไหนถ้ามาประพฤติพรหมจรรย์แล้วต้องเคารพพระธรรมวินัยและความอาวุโสเท่านั้น

๘. วิธีการปรับตัวให้เข้ากับวัฒนธรรมท้องถิ่น วิธีการนี้พระพุทธองค์นั้นทรงกระทำได้อย่างแนบเนียนจนกระทั่งทำให้ผู้ฟังเกิดความรู้สึกเหมือนกันว่าพระพุทธองค์คือครูเถา คือพวกเดียวกันกับตนและเต็มใจที่จะรับฟังพุทธธรรมที่ทรงแสดง การปรับตัวเข้ากับสังคมแต่ละท้องถิ่นนั้นแบ่งได้ดังนี้ คือ ด้านภาษา ด้านพิธีกรรม ด้านจารีตประเพณีและระบบความเชื่อ

จะเห็นได้ว่าวิธีการที่พระพุทธองค์นำมาใช้นั้นส่วนมากจะใช้วิธีการที่ยืดหยุ่นและก็ปรับตัวให้เข้ากับสังคมวัฒนธรรมประเพณีของแต่ละท้องถิ่นได้อย่างกลมกลืนและประสบความสำเร็จเป็นอย่างมากในการเผยแผ่พุทธธรรม ซึ่งในเวลาอันไม่นานนั้นประมาณ ๘ เดือน ที่พระองค์ใช้ในการเผยแผ่พุทธธรรมนั้นสามารถทำให้คนเกิดความรู้ถึงขั้นโพธิญาณ

^{๕๕} มหาหมกุฎราชวิทยาลัย , ธรรมปัทมฐกถาแปล , พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาหมกุฎราชวิทยาลัย , ๒๕๓๔) , ภาค ๔ หน้า ๑๔๓ – ๑๔๗, (ภาค ๗ : หน้า ๘๓ – ๘๔) .

^{๖๐} พุ.อุ.๒๕/๑๑๒-๑๑๓/๑๗๔-๒๐๘ .

กลายเป็นอริยบุคคลถึง ๑,๒๕๐ องค์ และในชั่วพระชนม์ชีพของพระองค์นั่นเอง พระพุทธศาสนาก็ตั้งเป็นหลักแหล่งลงอย่างมั่นคงในดินแดนแถบลุ่มแม่น้ำคงคา และต่อมาก็กลายเป็นศาสนาของโลก

๑๐. วิธีการสนทนา การบรรยายพุทธธรรมและการตอบปัญหาธรรมะ

วิธีสอนของพระพุทธเจ้ามีหลายแบบอย่างที่น่าสังเกตหรือพบบ่อยคงจะได้แก่ วิธีต่อไปนี้ คือ

๑. แบบสากัจฉา หรือสนทนา วิธีนี้เป็นวิธีที่ทรงใช้บ่อยไม่น้อยไปกว่าวิธีใดๆ โดยเฉพาะในเมื่อผู้มาเฝ้าหรือทรงพบนั่น ยังไม่ได้เลื่อมใสศรัทธาในพระศาสนา ยังไม่รู้ ไม่เข้าใจหลักธรรม ในการสนทนาพระพุทธเจ้ามักจะทรงเป็นฝ่ายถามนำคู่สนทนา เข้าสู่ความเข้าใจธรรมและความเลื่อมใสศรัทธาในที่สุด แม้ในหมู่พระสาวก พระองค์ก็ทรงใช้วิธีนี้ไม่น้อย และทรงส่งเสริมให้สาวกสนทนาธรรมกัน อย่างในมงคลสูตรว่า “กาลณธมฺมสากัจฉา เอตมฺมงฺกมฺมุตฺตมํ - การสนทนาธรรมตามกาล เป็นมงคลอันอุดม ดังนี้”

๒. แบบบรรยาย วิธีสอนแบบนี้ น่าจะทรงใช้ในที่ประชุมใหญ่ในการแสดงธรรมประจำวัน ซึ่งมีประชาชน หรือพระสงฆ์จำนวนมากและส่วนมากเป็นผู้มีพื้นความรู้ความเข้าใจ กับมีความเลื่อมใสศรัทธาอยู่แล้วมาฟังเพื่อหาความรู้ความเข้าใจเพิ่มเติม และหาความสงบสุขทางจิตใจ นับได้ว่าเป็นคนประเภทและระดับใกล้เคียงกันพอจะใช้วิธีบรรยายอันเป็นแบบกว้างๆ ได้ ลักษณะพิเศษของพุทธวิธีสอนแบบนี้พบในคัมภีร์บอกว่า ทุกคนที่ฟังพระองค์แสดงธรรมอยู่ในที่ประชุมนั้น แต่ละคนรู้สึกว่พระพุทธเจ้าตรัสรู้อยู่กับตน โดยเฉพาะ ซึ่งนับว่าเป็นความสามารถอัศจรรย์อีกอย่างหนึ่งของพระพุทธเจ้า

๓. แบบตอบปัญหา ผู้ที่ถามปัญหานั้น นอกจากผู้ที่มีความสงสัยข้องใจในข้อธรรมต่างๆ แล้ว โดยมากเป็นผู้นับถือลัทธิศาสนาอื่น บ้างก็ถามเพื่อต้องการรู้คำสอนทางฝ่ายพุทธธรรมหรือเทียบเคียงกับคำสอนในลัทธิของตน บ้างก็ถามเพื่อลองภูมิ บ้างก็เตรียมมาถามเพื่อข่มปราบให้จน หรือให้ได้รับความอับอาย ในการตอบพระพุทธองค์ทรงสอนให้พิจารณาคุณลักษณะของปัญหาและใช้วิธีตอบให้เหมาะสม

๒.๔.๒ เทคนิควิธีการสอนของพระพุทธเจ้า

การสอนหรือการถ่ายทอดความรู้ทุกเรื่อง ถึงแม้ผู้ถ่ายทอดจะมีความรู้ดีสักเพียงใดก็ตาม หากขาดอุปายการสอนที่ดีจึงควรให้ผู้เรียนมีความสนใจได้ การสอนนั้นก็

ประสบความสำเร็จ หรือภาษาในปัจจุบันเรียกว่า ขาดเทคนิคในการสอน พระพุทธเจ้าทรงแสดงให้เห็นถึงความเป็นเลิศ ในการใช้กลวิธีหรือเทคนิคการสอนเป็นอย่างดี ประกอบด้วย ๑๐ วิธี คือ

๑) การยกอุทาหรณ์และเล่านิทานประกอบ

การยกตัวอย่างประกอบคำอธิบาย ช่วยให้เข้าใจเนื้อความได้ง่ายและชัดเจน ซึ่งการสอนแบบนี้ จะเห็นได้ชัดเจนจากนิทานที่ปรากฏอยู่ทั่วไป เฉพาะนิทานชาดกอย่างเดียวที่ปรากฏในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา ก็มีมากถึง ๕๔๗ เรื่อง เช่น สอนเรื่องความเสียหายอันเกิดจากไม่สามัคคี โดยยกตัวอย่างเรื่องภิกษุชาวเมืองโกสัมพี^{๖๑} หรือสอนเรื่องการอยู่อย่างสงบต้องอาศัยการประกอบความเพียรอยู่เสมอ โดยการยกเอาพระมหากัสสปะเป็นตัวอย่างโดยตรัสยกย่องว่า “เป็นผู้มีสติ มั่นประกอบความเพียร ไม่คิดในที่อยู่ ละความห่วงอาลัยไปเหมือนหงส์ละเปลือกตมไป ฉะนั้น”^{๖๒}

ดังนั้น การสอนแบบนี้จึงถือว่าเป็นเรื่องที่ทำให้มองเห็นภาพคำสอนให้เป็นรูปธรรมมากยิ่งขึ้น โดยตัวละครอื่น ๆ จะมีบทบาทเข้ามาเกี่ยวข้องเป็นจำนวนมาก และการสอนแบบนี้เป็นการนำตัวละครมาใช้ตีความธรรมะ ให้มีความหลากหลายและเข้าใจง่ายยิ่งขึ้น

๒) การเปรียบเทียบกับข้ออุปมา

เป็นการอธิบายเพื่อทำเรื่องที่เขาใจยากให้เข้าใจง่ายขึ้น โดยเฉพาะในเรื่องที่เป็นนามธรรม พระพุทธเจ้าก็ทรงเปรียบเทียบให้เห็นเป็นรูปธรรมโดยชัดเจน เช่น ครั้งพระพุทธเจ้าตรัสสอนแก่เมณฑกเศรษฐีว่า “โทษของคนอื่นเห็นได้ง่าย ส่วนโทษของตนเห็นได้ยาก เพราะคนนั้นชอบโปรยโทษของผู้อื่น เหมือนคนโปรยเมล็ด แต่กลับปกปิดโทษของตนไว้เหมือนพรานนกปกปิดรางพรางกายตนไว้”^{๖๓} หรือครั้งที่พระองค์ตรัสในคราวที่ประทับอยู่ในอารามของอนาถบิณฑิกเศรษฐี เขตกรุงสาวัตถีว่า “สมณะพราหมณ์พวกหนึ่งเล่นเลยไป ไม่บรรลुरुธรรมที่เป็นสาระ ชื่อว่าพอกพูนเครื่องพันทนาการใหม่ๆยิ่งขึ้น ยึดมั่นในสิ่งที่ตนได้เห็นแล้วและฟังอย่างนี้ จึงตกสู่หลุมถ่านเพลิงตลอดไป เหมือนแมลงตกสู่ประทีปน้ำมันฉะนั้น”^{๖๔} คำอุปมาช่วยให้เรื่องที่ลึกซึ้งเข้าใจยาก ปรากฏความเด่นชัดออกมา

^{๖๑} บ.พ. (บาลี) ๒๕/๖ / ๑๖, บ.พ. (ไทย) ๒๕/๖/๒๕ .

^{๖๒} บ.พ. (บาลี) ๒๕/๕๑/๓๓, บ.พ. (ไทย) ๒๕/๕๑/๕๗ .

^{๖๓} บ.พ. (บาลี) ๒๕/๒๕๒/๖๐ , บ.พ. (ไทย) ๒๕ / ๒๕๒/๑๑๐ .

^{๖๔} บ.พ. (บาลี) ๒๕/๕๕/๒๐๐ , บ.พ. (ไทย) ๒๕ /๕๕/๓๐๖ .

และเข้าใจง่ายขึ้น โดยเฉพาะมักใช้ในการอธิบายสิ่งที่เป็นนามธรรม เปรียบเทียบให้เห็นชัดด้วยสิ่งที่เป็นรูปธรรม หรือเปรียบเทียบที่เป็นรูปธรรมด้วยข้ออุปมาแบบนามธรรม ก็ช่วยให้ความหมายมีความหนักแน่นขึ้น การใช้อุปมานี้เป็นกลวิธีประกอบการสอน ที่พระพุทธองค์ทรงใช้บ่อยมากในการแสดงธรรม

๓) การใช้อุปการณการสอน

เป็นการใช้สิ่งต่าง ๆ รอบตัวเป็นสื่อในการสอน ซึ่งก็จัดอยู่ในลักษณะที่คล้ายการใช้วิธีการอุปมา วิธีการสอนแบบนี้ พระพุทธองค์ทรงใช้อุปการณรอบตัวพระองค์เป็นสื่อในการแสดงธรรม เช่น ในครั้งประทับอยู่ที่สี่สรวณโกศลเมืองโกสัมพี ก็ได้สอนภิกษุทั้งหลายโดยใช้ใบประดู่เป็นอุปการณ คือพระองค์ได้หยิบใบประดู่หลายมาเล็กน้อยแล้วถามภิกษุทั้งหลายว่า ใบไม้ในป่ากับใบพระหัตถ์ของพระองค์ที่ไหนดีกว่ากัน ภิกษุทั้งหลายก็ทูลว่า ใบไม้มีมากกว่ายิ่งนัก แล้วพระองค์ก็ตรัสแสดงการที่พระองค์ไม่ทรงสอนทั้งหมด เพราะคำสอนของพระองค์นั้นมีมากมาย เหมือนไม้ประดู่หลายในป่า แต่ที่ตรัสเปรียบคำสอนที่จำเป็นเหมือนใบไม้ในกำมือ เพราะมีความจำเป็นต่อการทำที่สุดแห่งทุกข์ให้สิ้น ^{๖๕}

๔) การทำเป็นตัวอย่างหรือสาธิตให้ดู

วิธีการสอนที่ดีที่สุดอย่างหนึ่งโดยเฉพาะในทางจริยธรรม คือ การทำเป็นตัวอย่าง ซึ่งเป็นการสอนแบบไม่ต้องกล่าวสอน เป็นทำนองสาธิตให้ดู ในวิธีการสอนนี้เป็นลักษณะของความเป็นผู้นำที่แท้จริง เพื่อให้ผู้ปฏิบัติตามเกิดความมั่นใจในผู้สอน วิธีการที่ดีที่สุดคือการทำให้ดู พระพุทธเจ้าถือว่าเป็นแบบอย่างในเรื่องนี้ เช่น กรณีของภิกษุที่ป่วยจนต้องนอนจมกองมูลและคูของตนเอง ไม่มีภิกษุรูปใดมีความปรารถนาที่จะเข้าไปดูแลพยาบาล พระพุทธเจ้าจึงสอนภิกษุทั้งหลายที่อยู่ในอาวาสนั้น ด้วยการลงมือปฏิบัติดูแลพยาบาลภิกษุรูปนั้นด้วยพระองค์เอง หลังจากที่ทรงดูแลจนภิกษุที่อาพาธให้มีอาการดีขึ้นแล้วในตอนประชุมได้ตรัสไว้เพื่อเป็นข้อคิดแก่ภิกษุทั้งหลายว่า “ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย พวกเราไม่มีมารดา ไม่มีบิดา ผู้ใดเล่าจะพยาบาลพวกเรา ถ้าพวกเราไม่พยาบาลกันเอง ใครเล่าจะคอยพยาบาลพวกเรา ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ผู้ใดจะพึงอุปฐากเรา ขอให้ผู้นั้นพยาบาลภิกษุผู้อาพาธเถิด” ^{๖๖}

๕) การเล่นภาษา เล่นคำ และใช้คำในความหมายใหม่

^{๖๕} ต.ม. (บาลี) ๑๕/๑๑๑/๓๑๘, ต.ม. (ไทย) ๑๕/๑๑๑/๖๑๓ .

^{๖๖} วิ.ม. (บาลี) ๕/๓๖๕/๑๖๖, วิ.ม. (ไทย) ๕/๓๖๕/๒๔๐ .

เป็นเรื่องของการใช้ความสามารถในการใช้ภาษาผสมปฏิภาณ การสอนแบบนี้แสดงให้เห็นถึง พระปรีชาสามารถของพระพุทธเจ้าที่ทรงรอบรู้ทุกด้าน ในการที่พระองค์ทรงใช้วิธีการสอนแบบเล่นภาษา เล่นคำและใช้คำในความหมายใหม่นี้ จะเห็นได้จากกรณีของเวรัชฌพราหมณ์ที่มากล่าวต่อว่าพระองค์ต่างๆ นานา แทนที่พระองค์จะปฏิเสธการกล่าวหา นั้น กลับนำคำกล่าวหา มาอธิบายด้วยการใช้ภาษา การเล่นคำ โดยการนำเข้าสู่หลักการที่ถูกต้องของพระองค์ เช่น ในข้อกล่าวหาที่พราหมณ์ต่อว่าพระพุทธองค์ว่า “ท่านพระโคตม เป็นคนไม่มีสมบัติ” ซึ่งสมบัติในความหมายของพราหมณ์ เป็นการกล่าวถึงสมบัติภายนอก ที่เป็นเครื่องตอบสนองความต้องการพื้นฐาน แต่พระพุทธเจ้าให้ความหมายการไม่มีสมบัติคือ การละสิ่งที่ทำให้ชีวิตติดอยู่กับวัตถุนั้นๆ เพราะการตัดรากเหง้าแห่งอกุศลทั้งหลายชื่อว่าไรซึ่งความเป็นคนมีสมบัติ เพราะการละอกุศลทั้งหลายได้อย่างสิ้นเชิง”^{๖๓} ดังนั้น เป็นต้น ด้านการสอนหลักธรรมทั่วไป พระพุทธองค์ก็ทรงรับเอาคำศัพท์ที่มีใช้อยู่แต่เดิมในลัทธิศาสนาเก่ามาใช้ แต่ทรงกำหนดความหมายใหม่ ซึ่งเป็นวิธีการช่วยให้ผู้ฟัง ผู้เรียนหันมาสนใจและกำหนดคำสอนได้ง่าย เพียงแต่มาทำความเข้าใจเสียใหม่ และเป็นการช่วยให้มีการพิจารณาเปรียบเทียบไปในตัวด้วยว่าอย่างไรถูก อย่างไรผิด อย่างไรจึงเห็นได้ว่าคำว่าพรหม พราหมณ์ อริยะ ยัญ ตบะ ไฟบูชา ฯลฯ ซึ่งเป็นคำในลัทธิศาสนาเดิม ก็มีใช้ในพระพุทธศาสนาด้วยทั้งสิ้น แต่มีความหมายต่างออกไปเป็นอย่างอื่น ^{๖๔}

๖) การใช้อุบายเลือกคนและการปฏิบัติเป็นรายบุคคล

การเลือกคนเป็นอุบายสำคัญในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ที่จะทำให้พระพุทธศาสนาเจริญรุ่งเรืองได้เร็ว ซึ่งวิธีการนี้เราจะเห็นได้จากหลังการตรัสรู้ใหม่ๆ ของพระพุทธองค์ การสอนแต่ละครั้งในช่วงนั้นจะเน้นหนักในด้านผู้นำในชุมชน เช่นครั้งตรัสรู้แล้วก็เลือกที่จะโปรดปัญจวัคคีย์ก่อน พระทรงเห็นว่าพวกเขามีพื้นฐานความศรัทธาเป็นทุนเดิมอยู่แล้ว ง่ายต่อการทำความเข้าใจคำสอนของพระองค์ และต่อมาก็สอนชายหนุ่มที่ชื่อว่าสกุณบุตร ซึ่งเป็นบุตรของเศรษฐีและผู้นำของชายหนุ่มในชุมชนนั้น เพราะพระองค์ทรงเล็งเห็นว่าปัญจวัคคีย์และสกุณบุตรนี้จะป็นสาวกที่จะช่วยในการเผยแผ่คำสอนได้มาก ^{๖๕}

^{๖๓} วิ.ม.หา.(บาลี) ๑/๒-๑๐ /๒-๔, วิ.ม.หา.(ไทย) ๑/๒-๑๐ /๒-๔ .

^{๖๔} กรมวิชาการ ,การจัดสาระการเรียนรู้พระพุทธศาสนา ,(กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว , ๒๕๔๔) , หน้า ๑๓๑ .

^{๖๕} วิ.ม.(บาลี) ๔/๑๒-๓๑/๑๘-๔๐ , วิ.ม.(ไทย) ๔/๑๒-๓๑ / ๑๒-๒๗ .

การสอนผู้ปกครองแผ่นดินของพระพุทธองค์ ก็ทรงวิธีการนี้เช่นเดียวกัน เพราะเมื่อทำให้ผู้นำมีความเข้าใจและศรัทธาได้แล้ว ผู้ที่อยู่ได้บังคับบัญชายอมปฏิบัติตาม ผู้นำในที่สุด เช่น กรณีของพระเจ้าพิมพิสาร เป็นต้น ซึ่งวิธีการนี้แสดงให้เห็นได้ว่า พระพุทธเจ้าทรงมองการณ์ไกลในเรื่องการเผยแผ่พระพุทธศาสนาจึงมีการเริ่มต้นสอนที่บุคคลซึ่งเป็นประมุขหรือหัวหน้าของชุมชนนั้นๆ ก่อนการเผยแผ่ธรรมของพระพุทธองค์เมื่อครั้งตรัสรู้ใหม่ๆ ได้เสด็จไปโปรดปัญจวัคคีย์ผู้ที่อยู่ใกล้ชิดพระองค์ เมื่อครั้งออกแสวงหาธรรมก่อน ข้อนี้พิจารณาได้ทั้งในแง่ที่ปัญจวัคคีย์เป็นผู้ใฝ่ธรรมมีอุปนิสัยอยู่ก่อนแล้ว ทั้งในแง่ที่เป็นผู้เคยมีอุปการะกันมา หรือในแง่ที่เป็นการสร้างความมั่นใจ ทำให้ผู้เคยเกี่ยวข้องหมดความเคลงเคลงใจในพระองค์ ตัดปัญหาในการที่ท่านเหล่านั้นอาจไปสร้างความเคลงเคลงใจแก่ผู้อื่นต่อไปด้วย ครั้นเสร็จจากการสั่งสอนปัญจวัคคีย์แล้วก็ได้โปรดขลุบุตร พร้อมทั้งเศรษฐีผู้เป็นบิดาและญาติมิตร ครั้นเมื่อเสด็จเข้าแคว้นมคธก็ได้โปรดขลุ ๓ พี่น้องพร้อมบริวารทั้งพัน หลังจากนั้นที่พระราชเป็นสาวก^{๓๐} นี่เป็นการแสดงให้เห็นถึงหลักการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระองค์ด้วยพระปรีชาญาณอย่างแท้จริง เพราะพระองค์ทรงรู้จักเลือกที่จะหาแกนนำในการเผยแผ่ธรรมของพระองค์จากบุคคลที่เป็นหัวหน้าในชุมชนนั้นๆ

๓) การรู้จักจังหวะและโอกาส

พระพุทธเจ้าแสดงให้เห็นถึงพุทธวิธีในการสอน ที่พระองค์ทรงปฏิบัติต่อบุคคลระดับต่างๆ ได้ดี การสอนแบบนี้พระองค์จะทรงดำรงถึงความเหมาะสม ความพร้อมของผู้ที่จะรับฟัง ตลอดจนถึงเหตุการณ์ที่เห็นว่าเหมาะสม ในการที่จะแสดงธรรมหรือบัญญัติข้อปฏิบัติต่างๆ เช่น กรณีของการบัญญัติพระวินัยแต่ละข้อ พระองค์ก็จะต้องมีมูลเหตุของความผิดที่เกิดขึ้นเสียก่อนแล้วจึงสอนโทษที่เกิดจากการล่วงละเมิด หลังจากนั้นก็จะบัญญัติสิ่งที่ไม่ควรปฏิบัติหรือที่ควรปฏิบัติ ซึ่งต่อมาเรียกว่าพระวินัย เช่น กรณีของพระสุทินที่ต้องอาบัติปาราชิกด้วยการเสพเมถุนธรรมกับอดีตภรรยาของตน^{๓๑} ต่อมาพระองค์ก็ได้ทรงบัญญัติในเรื่องความผิดที่ประพฤติแล้วขาดจากความเป็นพระข้อที่ ๑ และอีกกรณี que แสดงถึงการรู้จักใช้จังหวะและโอกาสของพระพุทธองค์ก็คือ ในเรื่องของการสังคายนา เมื่อครั้งยังทรงพระชนม์อยู่มีพระภิกษุหลายรูปเข้าไปทูลแสดงความประสงค์ให้พระองค์ทำสังคายนา แต่กาลเวลายังไม่สมควรจึงตรัสห้ามเสีย แต่เมื่อมีเหตุการณ์เกิดขึ้นต่อลัทธิอื่นๆ ที่มีการแตกแยก

^{๓๐} กรมวิชาการ, การจัดสาระการเรียนรู้พระพุทธศาสนา, หน้า ๑๗๒ .

^{๓๑} วิ.ม.(บาลี) ๑/๒๔-๓๕ /๑๔ - ๒๖ , วิ.ม.(ไทย) ๑/๒๔ - ๓๕ /๑๗-๒๕ .

เพราะครูอาจารย์สิ้นไป และทรงเห็นว่าถึงเวลาแล้วโดยการอ้างตัวอย่างจากลัทธิต่างๆและ เหตุปัจจัยที่เหมาะสมจึงมีมติให้ภิกษุได้ทำสังคายนาโดยทรงชี้ให้เห็นถึงความสำคัญของพระ ธรรมวินัย และได้ทรงมอบหมายให้ภิกษุมิพระสารีบุตรเป็นต้น ได้ทำการสังคายนาใน โอกาสที่เหมาะสม^{๓๒}

๔) ความยืดหยุ่นในการใช้วิธีการ

วิธีการสอนนี้เป็นการแสดงถึง การรู้จักผ่อนหนักผ่อนเบาของพระพุทธองค์ที่ ใช้สอนบุคคลระดับต่างๆถ้าผู้สอนสอนอย่างไม่มียึดตายตัว ลดละค้นหา มานะ ทิฎฐิเสียให้น้อย ที่สุด ก็จะมุ่งไปยังสำเร็จในการเรียนรู้เป็นสำคัญ เช่น กรณีที่พระพุทธเจ้าตรัสกับคนฝึกม้าที่ มีวิธีการฝึกด้วยวิธีแบบสุภาพ วิธีแบบรุนแรง ทั้งวิธีแบบสุภาพและรุนแรง จนกระทั่ง สุดท้ายเมื่อฝึกไม่ได้ก็ฆ่าทิ้งเสีย ซึ่งพระองค์ก็ใช้วิธีการที่คนฝึกม้ากล่าวไว้นั้น ย้อนกลับมา เป็นอุปกรณ์การสอนของพระองค์ ด้วยพระดำรัสว่า “เราขอมฝึกคนด้วยวิธีละมุนละไมบ้าง ด้วยวิธีรุนแรงบ้าง ด้วยวิธีที่ทั้งละมุนละไมและทั้งรุนแรงปนกันไปบ้าง และถ้าฝึกไม่ได้ก็ฆ่า เสีย”^{๓๓} แต่ในกรณีการฆ่าของพระองค์นั้น หมายถึงการไม่เอาใจใส่ต่อบุคคลที่ไม่มีความ สนใจในธรรม จึงฆ่าเสียคือปล่อยให้หล่นไปสู่หนทางที่ไม่ดี เพราะสาเหตุจากการไม่สนใจ ของบุคคลนั้น การทำในลักษณะดังกล่าว ถือว่าเป็นฆ่าในอริยะวินัย

๕) การลงโทษและการให้รางวัล

การลงโทษในที่นี้คือ การลงโทษซึ่งมีทั้งในทางธรรมและวินัย มีบทบัญญัติ ความประพฤติดูอยู่แล้ว การให้รางวัลคือการแสดงธรรมไม่กระทบกระทั่ง ไม่รุกรานใคร แต่ เป็นการกล่าวสรรเสริญในการกระทำที่ถูกต้อง และถือว่าเป็นตัวอย่างแก่ผู้อื่นด้วย ในเรื่อง ของการลงโทษ เช่น การลงพรหมทัณฑ์ต่อพระฉันนะ ซึ่งมีความเชื่อหยิ่งว่าตนเองเป็นผู้ อุปฐากพระพุทธเจ้าในสมัยที่ทรงพระเยาว์จนกระทั่งออกบวช เป็นเหตุให้พระฉันนะไม่ ยอมปฏิบัติตามคำสั่งสอนของครูอาจารย์ ด้วยเหตุนี้ เพื่อให้พระฉันนะรู้จักสำนึกในการ กระทำของตนเอง พระพุทธเจ้าจึงตรัสให้มีการลงพรหมทัณฑ์ด้วยการไม่ให้ผู้ใดพูดคุย หรือ กล่าวดักเตือนอะไรเลยแก่พระฉันนะโดยตรัสกับพระอานนทีก่อนที่จะเสด็จปรินิพพานว่า

^{๓๒} ที.ปา.(บาลี) ๑๑/๒๕๖ – ๓๐๒ / ๑๘๘ – ๑๘๙, ที.ปา.(ไทย) ๑๑/๒๕๖ – ๓๐๒ / ๒๔๓ – ๒๕๐ .

^{๓๓} อง.จตุกก.(บาลี) ๒๑/๑๑๑/๑๒๘, อง. จตุกก.(ไทย) ๒๑/๑๑๑/๑๓๐ .

“อานนท์ เมื่อเราล่องไปสงฆ์พึงลงพรหมทัณฑ์แก่ภิกษุฉันนะ ด้วยการที่ว่า แม้ภิกษุฉันนะจะพึงพูดได้ตามต้องการ แต่ภิกษุไม่พึงว่ากล่าวตักเตือนปราศอนเธอ”^{๓๔}

การให้รางวัลของพระพุทธองค์นั้น ที่ปรากฏเด่นชัดก็คือ การตรัสยกย่องในความเป็นเลิศในด้านต่างๆ ที่เรียกว่าเป็น “เอตทัคคะ” เช่น กรณียกย่องพระสารีบุตรว่า มีความเป็นเลิศในด้านผู้มีปัญญามาก มีความเข้าใจอรรถแห่งธรรมที่ละเอียดลึกซึ้งได้ โดยเปรียบพระสารีบุตรเหมือนเสนาบดีที่มีความรอบรู้ได้อย่างสูงสุด ดังพุทธพจน์ที่ว่า “นรชน ใดผู้ไม่ต้องเชื่อใคร รู้จักนิพพานที่ปัจฉิมอะไรปรุงแต่ไม่ได้ตรอยแห่งการเกิดใหม่ ทำลายโอกาสแห่งการท่องเที่ยวไปในสังสาร คลายความหวังแล้ว นรชนนั้นแล เป็นบุรุษสูงสุด”^{๓๕} แม้ว่าพระพุทธเจ้าจะทรงใช้การชมเชยกย่องบ้าง ก็เป็นไปในรูปการยอมรับคุณความดีของผู้นั้น เป็นการกล่าวชมโดยธรรมให้เขามั่นใจในการกระทำความดีของตน แต่ไม่ให้เกิดการเปรียบเทียบกับคนอื่นลง บางทีทรงยกย่องเพื่อให้ถือเป็นตัวอย่างหรือเพื่อแก้ความเข้าใจผิดให้ตั้งทัศนคติที่ถูกต้อง

๑๐) การแก้ปัญหาเฉพาะหน้า

ปัญหาเฉพาะหน้าที่เกิดขึ้นต่างครั้งต่างคราว ย่อมมีลักษณะแตกต่างกันไปไม่มีที่สิ้นสุด การแก้ปัญหาเฉพาะหน้าย่อมต้องอาศัยปฏิภาณ คือ ความสามารถในการประยุกต์หลักวิธีการและเทคนิคต่างๆ มาใช้ให้เหมาะสมเป็นเรื่องเฉพาะคราวไป ในการประกาศพระศาสนาของพระพุทธเจ้าต้องเจอกับปัญหามากมาย และพระองค์ก็ต้องอาศัยปฏิภาณไขอยู่ตลอดเวลา เช่น กรณีของครอบครัวพราหมณ์ที่อยู่ในเมืองราชคฤห์ ฝ่ายสามีนับถือศาสนาพราหมณ์แต่ภรรยานับถือพระพุทธศาสนา และภรรยาก็สรรเสริญแต่พระพุทธคุณอยู่ตลอดเวลา จนสามีไม่พอใจคอยพูดว่าร้ายพระพุทธเจ้าต่างๆ นานา จนกระทั่งอยู่มาวันหนึ่งภรรยาทำอาหารหล่น แล้วเปล่งอุทานด้วยคำพูดที่แสดงออกถึงความเคารพต่อพระพุทธเจ้า พราหมณ์เกิดความไม่พอใจยิ่งนัก จึงไปเพื่อจะเอาชนะด้วยการถามให้พระพุทธเจ้าจนปัญญา ในการตอบปัญหาว่า “บุคคลก่การจัดอะไรได้จึงอยู่เป็นสุข ก่การจัดอะไรได้จึงไม่เศร้าโศก ข้าแต่พระโคตม พระองค์ทรงพอพระทัย การก่การจัดธรรมอย่างหนึ่งคืออะไร” พระพุทธเจ้าทรงใช้กลวิธีแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้าด้วยการตรัสตอบว่า “บุคคลก่การจัดความโกรธได้จึงอยู่เป็นสุข ก่การจัดความโกรธได้จึงไม่เศร้าโศก พราหมณ์ พระอริยะทั้งหลายสรรเสริญการก่การจัดความ

^{๓๔} ที.ม.(บาลี) ๑๐/๒๑๖/๑๖๕, ที.ม.(ไทย) ๑๐/๒๑๖/๑๖๕ .

^{๓๕} ขุ.ม. (บาลี) ๒๕/๘๘/๒๓๕, ขุ.ม.(ไทย) ๒๕/๘๘/๒๓๕ .

โกรธ ซึ่งมีรากเหง้าเป็นพิษ มียอดหวาน เพราะบุคคลกำจัดความโกรธนั้นได้แล้ว จึงไม่เศร้าโศก” ซึ่งหลังจากพระพุทธเจ้าตรัสแก้ปัญหาจบพราหมณ์จึงเกิดความเลื่อมใสและยอมรับที่จะเป็นสาวกของพระองค์^{๑๖} ซึ่งเนื้อหาในการตรัสตอบปัญหาโดยการแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้ากับพราหมณ์ แสดงถึงลักษณะความเป็นบรมครูของพระพุทธองค์อย่างหาใครเปรียบมิได้

๒.๔.๓ วิธีการเผยแผ่ของพระธรรมทูตในประเทศไทย

การปฏิบัติงานพระธรรมทูตที่คณะสงฆ์ไทยได้ยึดถือเป็นแนวปฏิบัติเพื่อให้สอดคล้องกับสภาพการณ์ปัจจุบัน กองงานพระธรรมทูตได้วางระเบียบมาเพื่อให้คณะสงฆ์ยึดถือเป็นแนวทางการปฏิบัติ เมื่อพระธรรมทูตออกปฏิบัติกิจการงานพระธรรมทูตเสร็จแล้ว พระธรรมทูตฝ่ายปฏิบัติการทุกอำเภอก็จัดทำบัญชีสรุปรายงานกิจกรรมพระธรรมทูต เพื่อจะได้ส่งศูนย์งานพระธรรมทูตจังหวัด และแจ้งกรมการศาสนา เพื่อถือเป็นหลักการปฏิบัติ ซึ่งการจัดทำบัญชีสรุปรายงานกิจกรรมพระธรรมทูต ประกอบด้วยวิธีการสอนแบบต่างๆ คือ

๑. การแสดงธรรม
๒. การนำฝึกสมาธิ
๓. การนำเป็นพุทธมามกะ
๔. การพัฒนาท้องถิ่น

ในการปฏิบัติงานพระธรรมทูตด้วยวิธีการสอนแบบต่างๆข้างต้น พึงอธิบายได้ดังนี้

๑. การแสดงธรรม

การแสดงธรรม หมายถึง การแสดงหรือบอก ได้แก่ จี้แจง แนะนำ สั่งสอนผู้ที่ยังไม่รู้ให้เกิดความรู้ความเข้าใจ และเป็นพยานของสิ่งที่เข้าใจให้มันยิ่งขึ้น ดังเช่นบอกทางให้แก่คนหลงทาง หรือส่องแสงสว่างให้แก่คนที่อยู่ในที่มืด ให้ได้เห็นสิ่งต่างๆนี้ โดยมี ๒ ประเภท ได้แก่

๑.๑) การแสดงธรรม ท่านพึงเฉพาะวิธีการแสดงซึ่งจัดเป็น ๒ ประเภท คือ แสดงธรรมโดยสมมติยกเอาบุคคลขึ้นเป็นตัวอย่าง ให้เข้าใจความง่าย เช่น ประพันธ์กถาขึ้นเรื่องหนึ่ง และบรรจุข้อธรรมไว้ในท้องเรื่องนั้น การใช้วิธีนี้มีประโยชน์ที่จะจูงใจ

^{๑๖} ส.ส.(บาลี) ๑๕/๑๘๗/๒๖๔, ส.ส.(ไทย) ๑๕/๑๘๗/๒๖๔ .

ให้ผู้ฟังเกิดความเพลิดเพลิน ทั้งเหมาะแก่ผู้ที่ได้เคยอบรมมาน้อย วิธีนี้ได้แก่ พระสูตรต่างๆ ดังนี้ เรียกว่า ปุคคลาธิฏฐานา

๑.๒) การแสดงยกเอาสภาวะธรรมล้วนๆขึ้นแสดง เช่น ยกศรัทธา วิริยะ สติ สมาธิ ปัญญา ว่าโดยประเภทและลักษณะตามนั้นเป็นต้น ดังนี้ เรียกว่า ธัมมาธิฏฐานา ^{๗๗}

การแสดงธรรม หมายถึง การแสดงที่ต้องมีองค์แห่งธรรมกถึก ๕ อย่าง ได้แก่

๑. แสดงธรรมไปโดยลำดับ ไม่ต้องลัดให้ขาดความ

๒. ต่างเหตุผลแนะนำให้ผู้ฟังเข้าใจ

๓. ตั้งจิตเมตตาปรารถนาให้เป็นประโยชน์แก่ผู้ฟัง

๔. ไม่แสดงธรรมเพราะเห็นแก่ลาภ

๕. ไม่แสดงธรรมกระทบตนและผู้อื่น

ที่กล่าวเช่นนี้ เพราะคำว่า “องค์” หมายถึง ข้อปฏิบัติ หรือคุณสมบัติ คำว่า ธรรมกถึก คือ นักเทศน์ เพราะฉะนั้น คำว่า องค์แห่งธรรมกถึก จึงหมายถึง ข้อปฏิบัติของนักเทศน์ หรือ คุณสมบัติของนักเทศน์ ^{๗๘}

เทศนา คือ การแสดงธรรม รวมทั้งการสอนธรรม การปาฐกถาธรรม หรือการบรรยายธรรม สดแล้วแต่ว่าแสดงแบบไหนก็รวมอยู่ในคำว่า เทศนา ทั้งนี้ แต่เรามักจะเรียกชื่อแยกออกไป เทศนานั้นหมายความว่า ต้องขึ้นธรรมาสน์ ต้องให้ศีล ต้องยกถาถา นิกเขปบท แล้วลงท้ายก็ต้องมีให้พร เรานิยมกันว่าอย่างนั้น แต่ถ้าหากว่าการบรรยายก็ไม่มีอะไร มีแต่ผู้นำทำให้ทราบว่า ผู้บรรยายคือใคร ปาฐกถาก็แบบเดียวกัน การที่พูดในเรื่องของเทศนาวิธีก็สามารถนำไปใช้ในการแสดงปาฐกถาธรรม หรือการบรรยายธรรม การสอนธรรมได้ เรื่องเทศนาเป็นเรื่องสำคัญที่สุดสำหรับพระพุทธศาสนา พระพุทธศาสนาถ้าไม่มีเทศนา พระพุทธศาสนาก็ต้องสูญ เพราะไม่มีผู้แสดงธรรม ไม่มีผู้สอนธรรม ไม่มีผู้บรรยายธรรม พระพุทธศาสนาก็ต้องสูญเท่านั้นเอง มีหลักอยู่ในพระสูตรว่า พระพุทธศาสนาจะเสื่อมเพราะเหตุ ๕ ประการ ^{๗๙}

^{๗๗} พระมหามนตรี ศรีบุญเรือง , “แนวทางการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตในต่างประเทศในทศวรรษหน้า (๒๕๕๑-๒๕๖๐)”, วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพัฒนศึกษา, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยศิลปากร , ๒๕๕๐) , หน้า ๑๓๘ .

^{๗๘} เรื่องเดียวกัน , หน้า ๘๕ – ๘๖ .

^{๗๙} พระพรหมวชิรญาณ , “ทูตแห่งธรรม” ใน พระธรรมทูตสายต่างประเทศ รุ่นที่ ๕, หน้า ๕๖ .

๑. ิกิษุไม่เรียนธรรม
๒. ิกิษุไม่เรียนวินัย
๓. ิกิษุไม่สอนธรรม
๔. ิกิษุไม่สาธยายธรรม
๕. ิกิษุไม่ศรัทธาพระธรรม

การแสดงธรรม คือ การเผยแผ่ธรรมะให้ขยายวงกว้างออกไป เพื่อให้หลักธรรมการสั่งสอนให้ผู้มีความศรัทธาความเชื่อ น้อมนำหลักธรรมในพระพุทธศาสนาไปประพฤติปฏิบัติ เพื่อให้เกิดประโยชน์แก่ผู้ประพฤติปฏิบัติ มี ๓ วิธีการสอนดังนี้ คือ

๑. วิธีการสอนศีลธรรมแก่ประชาชนตามหลัก ๗ ประการ

๑.๑ อุปนิสินนถา คือ การสนทนาปราศรัยกับบุคคลผู้มาหาผู้ หรือการต้อนรับแขกผู้มาเยือน การพูดคุยกันโดยการสอดแทรกธรรมะเข้าไปในการสนทนากันนั้นตามสมควรแก่เหตุการณ์ กาลเทศะ และบุคคลผู้ฟัง โดยไม่มีการเตรียมตัวมาก่อน นิยมพูดกันว่า “การเทศน์ธรรมาสันต์เสีย”

๑.๒ ธรรมมิกถา คือ การสอนศีลธรรมแก่ประชาชนอย่างเป็นกิจจะลักษณะ เป็นงานเป็นการ เป็นเรื่องเป็นราว มีการเตรียมการไว้ล่วงหน้า ได้แก่ การแสดงปาฐกถา การบรรยายธรรม เป็นต้น

๑.๓ โอวาทถา คือ การสอนศีลธรรมแก่ประชาชนแบบคำแนะนำ คำตักเตือน คำสั่งสอน โดยเฉพาะเจาะจงลงไปในเรื่องใดเรื่องหนึ่ง เพื่อให้ผู้ฟังเกิดความสังวรระวังไม่ทำความชั่ว ให้ละความชั่ว ให้ทำความดี และให้รักษาความดีไว้

๑.๔ อนุสาสนิกถา คือ การสอนศีลธรรมแก่ประชาชนแบบสอนบ่อยๆ นิยมพูดกันว่า “พรา้สอน” เพื่อให้เกิดจำได้เกิดความชินหู จนเกิด “ความคล่องปากขึ้นใจ” เรื่องที่สอนนั้นก็อยู่ในประเภทคำแนะนำ คำแนะแนว และคำกล่าวสอนนั่นเอง ถ้ากล่าวสอนเป็นครั้งคราว จัดเป็น “โอวาทถา” ถ้ากล่าวสอนเป็นประจำและทำบ่อยๆ จัดเป็น “อนุสาสนิกถา”

๑.๕ ธรรมสากัจฉาถา คือ การแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกันและกัน การสนทนากันเพื่อแสวงหาความถูกต้อง หรือเพื่อปรับความเข้าใจกัน นิยมเรียกว่า “การสนทนาธรรม” โดยผลัดกันพูดผลัดกันฟัง

๑.๖ ปุจฉาวิสัชนากถา คือ การสอนศีลธรรมแก่ประชาชนแบบการถามและการตอบในเรื่องที่จะสอนนั้น เพื่อทดสอบถึงพื้นฐานความรู้เดิมของผู้รับสอนว่ามีอยู่แค่ไหนเพียงไร เพื่อเป็นการกระตุ้นเร้าใจผู้ฟังให้เกิดความตื่นตัวอยู่เสมอ และเพื่อทดสอบความจำและความเข้าใจในเรื่องที่สอนนั้นว่า ผู้ฟังมีแค่ไหนเพียงไร โดยมีวิธีการ ๓ วิธี คือ ถามเพื่อให้ตอบ ถามเองตอบเอง และให้ถามเพื่อตอบ

๑.๗ ธรรมเทศนา กถา คือ การแสดงธรรมชี้แจงแสดงธรรมหลักสัมมาปฏิบัติ เพื่อให้ผู้ฟังรู้แจ้งเห็นจริงในธรรมที่ควรรู้ควรเห็น เป็นการชี้แนะให้ผู้ฟังเกิดความศรัทธา - ปลงในธรรมปฏิบัติ ยอมรับเป็น “หลักจำ” และเป็น “หลักใจ” ยึดถือเป็นอุดมคติในการดำเนินชีวิตประจำวัน เพื่อความอยู่เย็นเป็นสุข พ้นจากความอยู่ร้อนนอนทุกข์

ความจริง “ธรรมเทศนา กถา” กับ “ธรรมมิกถา” มีส่วนคล้ายคลึงกันบางแห่ง ท่านกล่าวว่าเป็นอย่างเดียวกัน แต่ธรรมเทศนานี้นิยมทำเป็นกิจจะลักษณะและมีกระบวนการมีระเบียบแบบแผนมากกว่าธรรมมิกถา โดยเน้นถึงลีลาหรือท่วงทำนองวาจาที่เปล่งให้ถูกต้องเหมาะสม เป็นวรรคเป็นตอน เน้นถึงอริยาบถทางกายเป็นระเบียบเรียบร้อย โดยมีหลักใหญ่ ๒ ประการ คือ หลักเทศน์ คือ ลีลาการขึ้นธรรมาสน์ เป็นต้น และหลักธรรม คือ หัวข้อธรรมะเหมาะแก่งาน แก่กาลเทศะและบุคคล ประกอบด้วยอุเทศ นิเทศ และปฏินิเทศอย่างสมบูรณ์ทุกประการ โดยแบ่งวิธีเทศน์เป็น ๒ แบบ คือ การเทศน์อ่านคัมภีร์ การเทศน์ปฏิภาณ

๒. การอธิบายธรรมตามพุทธวิธี ๔ ประการ คือ

๒.๑ สันทติสนา คือ การชี้แจงแสดงเหตุผล แสดงบาปบุญคุณโทษ ประโยชน์ มิใช่ประโยชน์ ผลได้ผลเสียของธรรมข้อนั้นๆอย่างแจ่มชัด ทำให้ผู้ฟังเกิดความรู้แจ้งเห็นจริง มีข้ออุปมา ๔ ประการ คือ เหมือนเปิดของที่ปิด เหมือนหางายของที่คิดว่าเหมือนบอกทางแก่คนหลงทาง และเหมือนตามประทีปไว้ในที่มืด เพื่อให้คนตาดีมองเห็นสิ่งต่างๆได้ฉะนั้น

๒.๒ สมหาปนา คือ การชี้แจงแสดงเหตุผล แสดงบาปบุญคุณโทษ ประโยชน์ มิใช่ประโยชน์ ผลได้ผลเสียของธรรมข้อนั้นๆ ให้ผู้ฟังยอมรับนับถือและยึดถือเป็นหลักประพฤติปฏิบัติคุณธรรมประจำใจ เป็นหลักจำและเป็นหลักใจ เป็นอุดมคติ เป็นมโนคติของตนในการดำเนินชีวิตตลอดไป

๒.๓ สมุตเตชนา คือ การชี้แจงแสดงเหตุผล แสดงบาปบุญคุณโทษ ประโยชน์มิใช่ประโยชน์ ผลได้ผลเสียของกรรมข้อนั้นๆ ให้ผู้ฟังเกิดความองอาจกล้าหาญ ในการจะละเว้นความชั่ว ในการมุ่งทำความดีแบบมอภายถวายเป็นชีวิต

๒.๔ สัมปหังสนา คือ การชี้แจงแสดงเหตุผล แสดงบาปบุญคุณโทษ ประโยชน์มิใช่ประโยชน์ ผลได้ผลเสียของกรรมข้อนั้นๆ ให้ผู้ฟังเกิดความร่าเริงบันเทิงใจ เกิดความเข้มแข็งเบิกบานใจ ไม่ม่วงเหงาหวนอน

๓. หลักการอธิบายธรรม ๖ ประการ

๓.๑ อัตถะ คือ อธิบายความหมายของกรรมข้อนั้นๆว่ามีความหมายอย่างไร แยกอธิบายออกได้เป็น ๒ อย่าง คือ โดยอรรถ คือ ความหมายที่เป็นจุดประสงค์ หรือ ความหมายที่แท้จริง ส่วนโดยพยัญชนะ คือ ความหมายตามพยัญชนะ ตามหลักบาลี ไวยากรณ์

อีกนัยหนึ่ง อัตถะ คือ อธิบายความหมายของกรรมข้อนั้นๆว่ามีความหมายอย่างไร แยกอธิบายออกได้เป็น ๒ อย่าง คือ ทางคติโลก ได้แก่ ความหมายทางคติโลก หรือความหมายของชาวโลก ส่วนทางคติธรรม ได้แก่ ความหมายทางคติธรรม หรือ ความหมายทางศาสนา

๓.๒ ประเภท คือ กรรมข้อนั้นๆ แยกประเภทออกไปได้อย่างไรหรือไม่ และแยกประเภทออกไปได้เท่าไร คืออะไรบ้าง

๓.๓ เหตุ คือ กรรมข้อนั้นๆมีอะไรเป็นมูลเหตุทำให้เกิดขึ้นหรือเป็นกรรมมีอะไรเป็น “ปทัฏฐาน” คือ เป็นเหตุทำให้เกิดขึ้น

๓.๔ ผล คือ กรรมข้อนั้นๆมีผลเป็นอย่างไรแก่บุคคลผู้ปฏิบัติตาม และแก่บุคคลผู้ปราศจากกรรมข้อนั้นๆ กล่าวคือ มีอานิสงส์หรือมีโทษแก่บุคคลผู้ปฏิบัติอย่างไร

๓.๕ อุปมา คือ กรรมข้อนั้นๆมีข้ออุปมา (เปรียบเทียบ) เหมือนอะไร เพื่อช่วยให้ผู้ฟังเกิดความเข้าใจกรรมข้อนั้นๆได้อย่างแจ่มแจ้งยิ่งขึ้น

๓.๖ สาธก คือ กรรมข้อนั้นๆควรยกเรื่องอะไรนำมาเล่าประกอบเป็น ปุคคลาธิษฐาน เพื่อให้ผู้ฟังทรงจำกรรมข้อนั้นๆได้ดียิ่งขึ้น^{๔๐}

^{๔๐} กรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม, คู่มือการดำเนินงานหน่วยเผยแพร่ศีลธรรม, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย, ๒๕๕๑), หน้า ๑๓๘.

ดังนั้น จึงพอสรุปได้ว่า การแสดงธรรม หมายถึง วิธีการต่างๆที่สามารถนำหลักธรรมคำสั่งสอนขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้ามาแสดงหรือบอก เพื่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจอย่างถูกต้อง แล้วสามารถนำไปประพฤติปฏิบัติในการดำเนินชีวิตตามหลักธรรมของพระพุทธศาสนา ซึ่งพระธรรมทูตสามารถดำเนินการโดยการแสดง การสอน การวางตน การใช้ภาษาหรือเวลาอย่างเหมาะสมในการนำธรรมได้สอดคล้องกับสภาพความเป็นจริงตามเหตุปัจจุบันที่สามารถนำหลักธรรมคำสั่งสอนขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าไปประพฤติปฏิบัติในการดำเนินชีวิต

๒. การนำฝึกสมาธิ

การนำฝึกสมาธิมีมานานแล้วก่อนสมัยพุทธกาลก็มีการฝึกสมาธิ มีปรากฏมากมายตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน โดยเฉพาะในปัจจุบันการฝึกสมาธิกำลังเป็นที่สนใจศึกษาและปฏิบัติกันอย่างกว้างขวางความเจริญทางวัตถุได้ก่อให้เกิดปัญหาทางด้านบุคลิกภาพ ปัญหาสุขภาพจิตใจ การฝึกสมาธิสามารถช่วยแก้ไขปัญหาดังกล่าวได้ผลเป็นอย่างดีและได้มีการพัฒนาการปฏิบัติกันอย่างจริงจัง

สมาธิแบบพุทธ เป็นวิธีการฝึกตามที่พระพุทธเจ้าทรงสอนไว้มีหลายวิธี ทั้งนี้เพื่อให้เหมาะกับจริตของบุคคล ในสมัยพุทธกาลเมื่อพระพุทธเจ้ายังไม่มีใครรู้และกำลังแสวงหาโพธิญาณในชาติสุดท้าย ทรงออกไปศึกษายังสำนักของอาฬารดาบส กาลามโคตร และได้บรรลุอาภิญญาตนะ ฌานเท่ากับอาฬารดาบสผู้เป็นอาจารย์ จากนั้นก็ได้ไปศึกษายังสำนักของอุทกดาบส รามบุตร ผู้ซึ่งได้สมาบัติ ๘ คือได้เนวสัญญานาสัญญายตนฌานสูงกว่าอาฬารดาบส กาลามโคตรไปอีกหนึ่งขั้น พระพุทธองค์ทรงศึกษาอยู่ในสำนักของอุทกดาบสไม่นานก็ได้บรรลุสมาบัติ ๘ มีความรู้เทียบเท่ากับอุทกดาบสผู้เป็นอาจารย์ เป็นหลักฐานยืนยันว่าการฝึกสมาธิมีมาก่อนสมัยพุทธกาล

ตามพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน ได้ให้ความหมายของสมาธิไว้ว่า ความตั้งมั่นแห่งจิต ความสำรวมใจให้แน่วแน่เพื่อให้จิตสงบ เพื่อให้เกิดปัญญาเห็นแจ้ง^{๔๐}

พระราชมุนี ได้อธิบายความหมายของสมาธิไว้ในหนังสือพุทธธรรม กล่าวว่า สมาธิ คือ ความมีใจตั้งมั่น , ความตั้งมั่นแห่งจิต , การทำใจให้สงบแน่วแน่ไม่ฟุ้งซ่าน , การมี

^{๔๐} ราชบัณฑิตยสถาน , พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒ , (กรุงเทพมหานคร : นานมี บุ๊คพับลิเคชันส์ , ๒๕๔๖) , หน้า ๑๑๓๐ .

จิตกำหนดแน่วแน่อยู่ว่าในสิ่งใดสิ่งหนึ่งโดยเฉพาะ มักใช้เป็นคำเรียกง่ายๆ สำหรับอธิจิตศึกษา^{๔๒}

กรมการศาสนา ได้ให้ความหมายไว้ว่า สมาธิ คือ การทำจิตให้สงบนิ่งเอง ธรรมชาติของจิตนั้นย่อมไม่อยู่นิ่งเฉย มักจะไปซัดหรือจับอยู่ในอารมณ์ต่างๆ ตามความที่เคยชิน ดังนั้น เพื่อมิให้จิตใจได้เคล็ดไปหรือน้อมไปตามอารมณ์ต่างๆ จำต้องกำหนดจิตไว้ในอารมณ์ใดอารมณ์หนึ่งเท่านั้น เพื่อให้จิตได้ชงัดติดอยู่ เมื่อจิตเริ่มติดในอารมณ์ที่กำหนดได้แล้ว จะรู้สึกว่าจิตได้เริ่มชงัดอยู่แต่ในอารมณ์ที่กำหนดให้ การที่จิตชงัดหรือสงบอยู่ในอารมณ์ที่กำหนดให้นั้น จิตนั้นเรียกว่า “สมาธิ” สมาธิมีอยู่ ๒ ประการ คือ โลภียสมาธิ และโลกุตตรสมาธิ

โลภียสมาธิ เป็นสมาธิที่ได้จากสมถภาวนา จนได้รูปฌานและอรุณฌาน เมื่อบำเพ็ญภาวนานี้จนเกิดฌานสมาธิแล้วย่อมจะส่งผลให้ไปบังเกิดในพรหมโลก ซึ่งมีอายุยืนตั้งแต่ ๑ กัป ๔ กัป เป็นต้นไปจนถึง ๔ หมื่น ๔ พันกัปทีเดียว แม้จะได้เกิดเป็นพรหมมีอายุยืนสักปานใดก็ตาม เมื่อจุติลงมาเกิดในมนุษย์โลกเพราะหมดอำนาจของฌานสมาธิแล้วนั้น ถ้าไม่มีการสังวรหรือสำรวมอินทรีย์ให้จงดีแล้ว ก็ย่อมจะกระทำความชั่วได้อีก เมื่อได้สร้างกรรมชั่วขึ้นแล้ว ผลกรรมนั้นก็จะบันดาลให้ไปเกิดในอบายภูมิ มีนรกเป็นต้นได้อีก ดังนั้น โลภียสมาธินี้ยังไม่เป็นสมาธิที่น่าไว้วางใจได้ จำต้องสร้างโลกุตตรสมาธิจึงจะวางใจได้โดยแท้

โลกุตตรสมาธิ คือ มรรคสมาธิ และผลสมาธิ นั้นเอง แต่โลกุตตรสมาธินี้จำต้องสมบูรณ์ด้วยปัญญา จึงจะนับได้ว่าเป็นโลกุตตรสมาธิโดยแท้ ดังนั้น จึงต้องเริ่มแสวงหาปัญญามาประกอบ ปัญญานี้มีอยู่ ๒ ประการ คือ โลภียปัญญา และโลกุตตรปัญญา^{๔๓}

สมาธิ หมายถึง การฝึกฝนอบรมจิตใจให้สงบแน่วแน่มั่นคง เพื่อให้จิตใจที่สามารถทำงานหรือใช้การได้ดี โดยเฉพาะในการคิดพิจารณาให้เกิดปัญญาหรือใช้ปัญญาอย่างได้ผล จิตใจที่มีสมาธิจะเป็นจิตใจที่เอื้อหรือเหมาะสมต่อการพัฒนาของคุณสมบัติต่างๆ เช่น คุณธรรมทั้งหลายที่จะเจริญเพิ่มพูนพวงมาด้วยในจิตนั้น เมื่อจิตใจสงบมั่นแน่วแน่มั่น

^{๔๒} พระราชวรรมณี (ประยูร ทุตโต), พุทธธรรม, (กรุงเทพมหานคร : กรมการศาสนา , ๒๕๓๑) หน้า ๓๐๒ .

^{๔๓} กรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม , คู่มือการดำเนินงานหน่วยเผยแพร่ศีลธรรม , (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย , ๒๕๕๑) , หน้า ๒๔๕ – ๒๔๖ .

สมาธิแล้ว ก็จะอยู่ในภาวะที่ปลอดพ้นจากการรบกวนของความเศร้าหมองขุ่นมัว ความร่า
ร้อนสับสนวุ่นวายต่างๆ จึงเป็นจิตที่ปลอดโปร่งเบาสบาย เบิกบาน สดชื่น ผ่องใส เป็นสุข

สมาธิ จึงเป็นเรื่องของการฝึกในด้านจิตหรือระดับจิตใจ ได้แก่ การพัฒนา
คุณสมบัติต่างๆของจิตทั้งในด้านคุณธรรม เช่น ความเมตตากรุณา ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ใน
ด้านความสามารถของจิต เช่น ความเข้มแข็งมั่นคง ความเพียรพยายาม ความรับผิดชอบ
ความแน่วแน่มั่นคง ความมีสติสมาธิ และในด้านความสุข เช่น ความอímใจ ความร่าเริงเบิก
บานใจ ความสดชื่นผ่องใส ความรู้สึกพอใจ พุดสั้นๆว่า พัฒนาคุณภาพ สมรรถภาพและ
สุขภาพของจิต^{๔๔}

การนำฝึกสมาธิ หมายถึง การที่จิตตั้งมั่น ระลึกรู้ถึงสิ่งใดสิ่งเดียวอย่างแน่วแน่
ไม่แผ่สลายไประลึกรู้ถึงสิ่งนั้นบ้างสิ่งนี้บ้าง เปลี่ยนไปเปลี่ยนมาในเวลาอันรวดเร็วอย่างที่เร
ามักจะเป็นกันอยู่

ถ้าอยากรู้ว่าจิตของเรามันแผ่สลายอย่างไร ก็ลองนั่งหลับตาแล้วนับลมหายใจเข้า
ออกโดยนับเป็นคาบ คือ เมื่อหายใจเข้าไปและหายใจออกมาให้นับเป็นหนึ่ง หายใจเข้าออก
นับเป็นสอง สาม สี่ ดังนี้เรื่อยๆไป ในขณะที่นับนั้นก็ให้คอยระวังอย่าไปนึกถึงอะไรอย่าง
อื่นอีก นอกจากการนับลมหายใจเท่านั้น แต่เมื่อใดที่รู้สึกตัวว่ากำลังไปนึกถึงอะไรอย่างอื่น
อีกด้วย ก็ให้กำหนดรู้ไว้ในใจว่าในขณะที่นับนั้นนับได้เท่าใด แล้วก็ให้เริ่มต้นนับหนึ่งต่อไปอีก
จนกระทั่งสามารถกำหนดหมายได้ว่า นับลมหายใจได้ประมาณสักกี่ครั้ง จึงเริ่มนึกถึงเรื่อง
อื่นๆอีกซึ่งก็หมายความว่าในตอนนั้นจิตกำลังฟุ้งซ่านซัดส่ายไปนั่นเอง

ดังนั้น การนำฝึกสมาธิ หมายถึง การเป็นผู้นำให้บุคคลอื่นประพฤติปฏิบัติตาม
ในการทำจิตใจให้สงบแน่วแน่อยู่ในสิ่งใดสิ่งหนึ่งอย่างมีสติสัมปชัญญะ ไม่ฟุ้งซ่าน ปลอด
พ้นจากการรบกวนของความเศร้าหมองขุ่นมัว ความสับสนวุ่นวายต่างๆเพื่อให้เกิดปัญญ
อย่างมีเหตุผล ซึ่งพระธรรมทูตสามารถดำเนินการโดยการเป็นผู้นำในการฝึกสมาธิในการ
ปฏิบัติ ก่อนฝึกสมาธิมีการกล่าวคำสมาทาน แนะนำวิธีการขั้นตอนต่างๆ ในการฝึกสมาธิ มี
การบรรยายประกอบการนั่งสมาธิ เมื่อนั่งเสร็จให้บุคคลอื่นแผ่เมตตาโดยใช้เวลาได้อย่าง
เหมาะสมเพื่อประพฤติปฏิบัติให้จิตมั่นคงปลอดพ้นจากการรบกวนของความเศร้าหมองขุ่น
มัว ความสับสนวุ่นวายต่างๆเพื่อให้เกิดปัญญาอย่างมีเหตุผล

^{๔๔}เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๔๐ .

๓. การนำเป็นพุทธมามกะ

การนำเป็นพุทธมามกะ เป็นการยอมรับนับถือทำมาตั้งแต่ครั้งพุทธกาล เป็นกิจตั้งทำในสมัยพระพุทธศาสนาเกิดขึ้นใหม่ๆ เพื่อให้รู้ว่าตนละลัทธิเดิมรับเอาพระพุทธศาสนาไว้เป็นที่นับถือ พระรัตนตรัย คือ พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์เป็นที่พึ่งในจิตใจ

ตามพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน ได้กล่าวไว้ว่า พุทธมามกะ หมายถึง ผู้ประกาศตนว่าพระพุทธเจ้าเป็นพระบรมศาสดาของตน , ผู้ประกาศตนว่าเป็นผู้นับถือพระพุทธศาสนา^{๘๕}

พระราชวรมนิ ได้อธิบายไว้ว่า พุทธมามกะ หมายถึง ผู้ประกาศตนว่าเป็นผู้นับถือพระพุทธศาสนา พิธีแสดงตนเป็นพุทธมามกะนั้น สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ได้ทรงเรียบเรียงตั้งเป็นแบบไว้ ในคราวที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดฯส่งเจ้านายคณะหนึ่งออกไปศึกษาในทวีปยุโรป ทรงถือตามคำแสดงตนเป็นอุบาสกของเดิมแต่แก้บท “อุบาสก” ที่เฉพาะผู้ใหญ่ผู้ได้ศรัทธาเลื่อมใสด้วยตนเองเป็น “พุทธมามกะ” และได้เกิดเป็นประเพณีนิยมแสดงตนเป็นพุทธมามกะสืบต่อกันมาโดยจัดทำในกรณีต่างๆ โดยเฉพาะ คือ เมื่อบุตรหลานพ้นวัยทารก อายุ ๑๒-๑๕ ปี เมื่อจะส่งบุตรหลานไปอยู่ในถิ่นที่มีใช้ดินแดนของพระพุทธศาสนา โรงเรียนประกอบพิธีให้นักเรียนที่เข้าศึกษาใหม่แต่ละปีเป็นหมู่ และเมื่อบุคคลผู้เคยนับถือศาสนาอื่นต้องการประกาศตนเป็นผู้นับถือพระพุทธศาสนา ในการประกาศตนว่าเป็นผู้นับถือพระพุทธศาสนา หรือพิธีแสดงตนเป็นพุทธมามกะนั้น ท่านวางระเบียบพิธีไว้สรุปได้ดังนี้

ก. มอบตัว (ถ้าเป็นเด็กให้ผู้ปกครองนำตัวหรือครุณารายชื่อไป) โดยนำดอกไม้ธูปเทียนใส่พานไปถวายพระอาจารย์ที่จะให้เป็นประธานสงฆ์ในพิธี พร้อมทั้งเผด็จสงฆ์รวมทั้งพระอาจารย์เป็นอย่างน้อย ๔ รูป

ข. จัดสถานที่ในอุโบสถหรือวิหาร ศาลาการเปรียญ หรือหอประชุมที่มีโต๊ะบูชา มีพระพุทธรูปประธาน และจัดอาสนะสงฆ์ให้เหมาะสม

ค. พิธีการ ให้ผู้แสดงตนจุดธูปเทียนเปล่งวาจาบูชาพระรัตนตรัย

การนำเป็นพุทธมามกะ คือ การประกาศตนของผู้แสดงว่าเป็นผู้รับ นับถือพระพุทธเจ้าเป็นของตน เป็นการแสดงตนให้ปรากฏว่ายอมรับนับถือพระพุทธศาสนาประจำชีวิตของตนนั่นเอง จึงเกิดเป็นประเพณีนิยมแสดงตนเป็นพุทธมามกะขึ้นสืบต่อกันมา

^{๘๕} ราชบัณฑิตยสถาน ,พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒ ,หน้า ๘๕๕ .

ดังนั้น การนำเป็นพุทธมามกะ คือ การให้พระสงฆ์หรือพระธรรมทูตออกไปปลุกฝังนิสัยเด็กนักเรียนและเยาวชนให้มั่นคงในพระพุทธศาสนา โดยการระลึกนึกถึงพระรัตนตรัยเป็นสำคัญอันประกอบด้วย พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ ซึ่งเป็นสัญลักษณ์ของพระพุทธศาสนาว่า เราทุกคนยอมรับนับถือพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชีวิตของตนเอง ซึ่งพระธรรมทูตดำเนินการโดยการนำประกอบกิจกรรมแสดงตนเป็นพุทธมามกะ โดยการอธิบายให้นักเรียนเห็นความสำคัญ มีความเข้าใจในความเป็นพุทธมามกะ และปฏิบัติตนเป็นคนดีและจัดการแสดงตนเป็นพุทธมามกะให้มีความเหมาะสมกับสถานที่และกิจกรรม

๔. นำพัฒนาท้องถิ่น

คำว่า พัฒนา มาจากภาษาบาลีว่า วฑฺฒน หรือ วัฒนฺะ แปลว่า เพิ่มขึ้น ขยายขึ้น ฝึกฝน ทำให้ยืนยาวขึ้น และมาจาก วรฺธนะ ในภาษาสันสกฤต แปลว่า ความเจริญ^{๖๖} เมื่อนำมาใช้

ในภาษาไทย ก็มีความหมายว่า ความเจริญ ความงอกงาม การขยายขยาย ดังที่พระราชวรมุนี ได้อธิบายคำว่า พัฒนา ไว้โดยละเอียดความว่าในเมื่อคำว่า พัฒนา แปลว่า ความเจริญ เราก็โยงได้ว่าที่จริงเราพัฒนากันมานานแล้ว คำว่า เจริญ นั้นเอง ซึ่งได้กับคำศัพท์ต่าง ๆ มากมายพอได้ศัพท์นี้แล้ว ก็ไปดูอีกทีว่าคำว่าเจริญ ซึ่งเป็นศัพท์ภาษาไทยนั้น ถ้าไปเปรียบกับศัพท์บาลีเดิมที่เป็นต้นตอจะได้แก่หลักธรรมอะไร ก็เห็นได้เลยอย่างคำว่า เจริญ วิปัสสนา ทางพระท่านเรียกว่า วิปัสสนากาวนา ที่แปลว่าเจริญนั้น ถ้าแปลออกศัพท์หรือโดยพยัญชนะ ก็แปลทำให้เกิดใหม่ขึ้น หรือว่าทำให้มีให้เป็นขึ้น หมายความว่าอะไรที่ยังไม่มีก็ให้มี อะไรที่ยังไม่เป็นที่ทำให้เกิดขึ้นใหม่ขึ้น หรือโดยเฉพาะท่านหมายถึง กุศลธรรม กุศลธรรมอันใดยังไม่เกิดขึ้นทำให้เกิดขึ้นอย่างนี้เรียกว่า กาวนา ความหมายที่เรียกว่า ความหมายตามตัวอักษร ส่วนความหมายที่แปลทางเนื้อความจากเอกสารท่านมักแปลว่า การฝึกธรรมให้เจริญเพิ่มพูนมากมายงอกงามขึ้นมา^{๖๗}

พระสงฆ์หรือธรรมทูต ถือว่ามีความสำคัญเป็นอย่างยิ่งจากอดีตจนถึงปัจจุบันมีความสัมพันธ์ใกล้ชิด และมีบทบาทสำคัญในสังคม ซึ่งทุกวันนี้ อาจจะมีบทบาทน้อยลงใน

^{๖๖} เรือเดียวกัน, หน้า ๑๑๕ .

^{๖๗} พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต) , “บทบาทและหน้าที่ของพระธรรมทูตในต่างแดน” . ใน อนุสรณ์พระธรรมทูตสายต่างประเทศ รุ่นที่ ๑ , (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘), หน้า ๕-๗ .

ปัจจุบัน แต่บทบาทพระสงฆ์หรือพระธรรมทูตด้านการศึกษาสงเคราะห์ช่วยเหลือได้รับความนับถือและยอมรับจากประชาชนอย่างมากในสถานที่กลไกของรัฐเข้าไปให้บริการไม่ทั่วถึง ดังที่ไพโรจน์ อยู่มนเทียร ^{๔๔} ได้กล่าวการสงเคราะห์ของท่านพระพยอม กัลยาโณ ที่ช่วยเหลือ ๓ ประเภท ใหญ่ๆ คือ

๑. ด้านการเผยแพร่ธรรม มีการเทศน์ การปาฐกถาธรรมในสถานที่ต่างๆ เน้น วัด โรงเรียน สถานสงเคราะห์ เป็นต้น ทั่วประเทศพร้อมกันก็มี เช่น รายการแสดงธรรมตามสถานีโทรทัศน์ วิทู เขียนบทความลงในหนังสือพิมพ์และวารสารต่างๆ

๒. ด้านการศึกษา มีโครงการณรงค์ผู้ไม่รู้หนังสือให้มีโอกาสได้เรียน เป็นโครงการช่วยเหลืออุปการะเลี้ยงดูส่งเสริมให้สถานศึกษาแก่เด็กผู้ด้อยโอกาสทางการศึกษา

๓. ด้านการสงเคราะห์ มีการช่วยเหลือผู้ตกทุกข์ได้ยากประสบเคราะห์กรรมต่างๆ เช่น ผู้ไม่มีที่อยู่อาศัย ไม่มีงานทำ การมอบทุนเป็นโครงการอาหารกลางวันแก่เด็กนักเรียน และการจัดหารายได้และทุนการศึกษาให้แก่เด็กนักเรียนในช่วงปิดเทอมโดยให้เด็กนักเรียนที่ประสงค์จะหารายได้มาทำงานทั้งในและนอกโรงเรียน เป็นต้น

กรมการศาสนา ^{๔๕} ได้อธิบายว่า พระสงฆ์หรือพระธรรมทูตมีการพัฒนาห้องที่ในการบริการด้านสวัสดิการแก่ประชาชนและโรงเรียน ดังนี้

๑. การให้ที่พักอาศัย ตลอดจนอาหาร เครื่องนุ่งห่ม และทุนการศึกษาเล่าเรียนแก่เด็กจากครอบครัวที่ยากจน

๒. การให้สถานศึกษาของรัฐได้ใช้ที่ดินและอาคารของวัดเป็นสถานที่ตั้ง และเป็นอาคารเรียน

๓. การช่วยเหลือสอนศีลธรรมในโรงเรียน

๔. การจัดตั้งโรงเรียนสอนเด็กก่อนเกณฑ์

๕. การสาธารณสงเคราะห์ เช่น ทำถนนหนทาง สงเคราะห์ผู้ประสบภัย

จากที่กล่าวมาสรุปได้ว่า การนำพัฒนาห้องที่ คือการที่พระสงฆ์หรือพระธรรมทูตที่มีบทบาทต่อการนำพัฒนาห้องที่ ในด้านสาธารณสงเคราะห์ที่เกี่ยวกับโรงเรียนในด้านการให้ทุนการศึกษา ทุนโครงการอาหารกลางวัน และมอบสิ่งก่อสร้างหรือวัสดุอุปกรณ์ต่างๆให้

^{๔๔} ไพโรจน์ อยู่มนเทียร, ร้อยธรรมนำความสุขจากพระพยอม, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ ซีอีดี, ๒๕๔๕), หน้า ๑๔๕ – ๑๕๔ .

^{๔๕} กรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม, คู่มือการดำเนินงานหน่วยเผยแพร่ศีลธรรม, หน้า ๒๔ .

โรงเรียน เพื่อจะนำไปพัฒนาโรงเรียนให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น เพราะพระสงฆ์หรือพระ
ธรรมทูตผูกพันกับชุมชน โรงเรียน อย่างแน่นแฟ้นในฐานะที่เกื้อกูลส่งเสริมซึ่งกันและกัน

๒.๕ สื่อการสอนของพระธรรมทูต

สื่อ (Chanel หรือ Media) เป็นองค์ประกอบสำคัญของการสื่อสาร ซึ่งจะเป็น
พาหนะหรือตัวกลางนำสารจากผู้ส่งสารไปยังผู้รับสาร การที่ผู้ส่งสารซึ่งต้องการส่งสารไปยัง
ผู้รับ แต่ไม่มีสื่อการสื่อสารนั้นๆย่อมไม่เกิดขึ้น “สื่อ” นั้นได้นำมาใช้กันในความหมายที่
ค่อนข้างกว้างขวาง เช่น อาจารย์ถึงตัวสารเข้าใจด้วย^{๕๐} ในส่วนของการศึกษารูปแบบของ
การใช้สื่อการสอนในการเผยแผ่พุทธธรรมของพระธรรมทูตนั้น มี ๓ วิธีการ คือ

- ๑) สื่อบุคคล ได้แก่ พระธรรมเทศนา บรรยายธรรม สัมโมทนิยกถา การให้
โอวาท
- ๒) สื่อมวลชน ได้แก่ วิทยูกระจายเสียง วิทยูโทรทัศน์ สื่อสิ่งพิมพ์
- ๓) สื่อเฉพาะกิจ ได้แก่ การสร้างวัดถ้ำมงคล บทความ แถบบันทึกละเอียด

รูปแบบการใช้สื่อการสอนในการเผยแผ่พุทธธรรมของพระธรรมทูตแต่ละวิธีการ
ข้างต้นนั้น ผู้วิจัยขอนำเสนอรายละเอียดดังต่อไปนี้

๒.๕.๑ การใช้สื่อบุคคลในการเผยแผ่พุทธธรรม

สื่อบุคคล ในที่นี้ หมายถึง พระธรรมเทศนา ปาฐกถาธรรม บทบรรยายธรรม
สัมโมทนิยกถา โอวาทที่พระธรรมทูตใช้เป็นสื่อในการเผยแผ่พุทธธรรม อันเป็นการสื่อสาร
ระหว่างบุคคลบ่งเป็นนัยว่า ผู้ทำการสื่อสารเป็นบุคคล (Human) ได้แก่ พระธรรมทูตมี
ปฏิริยาตอบโต้กันอย่างจับพลันระหว่างผู้ส่งสารและรับสาร ได้แก่ ประชาชน เยาวชน ผู้รับ
ทราบการเผยแผ่ผ่านสื่อบุคคลประเภทต่างๆ ดังนี้

- ๑) พระธรรมเทศนา หมายถึง การชี้แจงแสดงเหตุผลให้ผู้ฟังรู้ยิ่งเห็นจริง
ในธรรมที่ควรรู้ ควรเห็น โดยมีท่วงทีลีลาสำนวนโวหารเป็นรูปแบบที่ใช้ในการเทศนาธรรม
โดยเฉพาะ หรือเป็นการยกพระบาลีขึ้นมาตั้งกระทู้ (อุเทศ) แล้วอธิบายกระทู้ที่ตั้งไว้ไป

^{๕๐} ฉันทนันท์ ประกายสันติสุข, ประสิทธิผลการสื่อสารในการเผยแผ่ธรรมะ หลักสูตรการพัฒนาจิต
ให้เกิดปัญญาและสันติสุข (ฉบับย่อ), (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ภาพพิมพ์, ๒๕๔๗), หน้า ๒๕ .

ตามลำดับ (นิเทศ) และลงท้ายด้วยการให้ความรู้ที่ผู้ฟังสามารถปฏิบัติตามได้ (ปฎินิเทศ)^{๕๐} หรือ การยกหัวข้อธรรมขึ้นแสดง เพื่อสั่งสอนประชาชนให้รู้และเข้าใจ จะได้ละชั่ว ทำดี มี สวรรค์และนิพพานเป็นจุดหมายหมายของชีวิต^{๕๑} พระธรรมทูตหลายรูปได้แสดงธรรมเทศนา ตามสถานที่ต่างๆ ไว้มากมาย ผู้วิจัยของยกตัวอย่างพระธรรมเทศนาที่แสดงโดยพระวิสุทธาธิ บดี (วีระ ภูทวาริ)^{๕๒} ดังต่อไปนี้

(๑) ปุณฺณกถา	(๒) สาราธิคมกถา
(๓) คุณสมบัติของพระสาวก	(๔) บัณฑิตกถา
(๕) ปมาทกถา	(๖) สังฆโสภณกถา
(๗) กตัญญูกถา	(๘) สันติกถา
(๙) มหาบุรุษ	(๑๐) สัตบุรุษกถา

๒) บรรยายธรรม หมายถึง การแสดงธรรมในรูปแบบบรรยาย ซึ่งการกำหนด หัวข้อ ผู้บรรยายจะต้องบรรยายให้อยู่ในกรอบของเรื่องนั้น พระธรรมทูตหลายรูป ได้ บรรยายธรรมไว้มากมาย ผู้วิจัยยกตัวอย่างกรณีการบรรยายธรรมของพระวิสุทธาธิบดี (วี ระ ภูทวาริ)^{๕๔} เช่น

(๑) ในหลวงของปวงชน	(๒) ๖๐ พรรษามหาราชา
(๓) เมืองดี นาริราม เมืองแห่งความภูมิใจ	(๔) หญิงมีบุญ
(๕) ความเสียสละอันประเสริฐ	(๖) จอมทัพไทย
(๗) การสร้างพระพุทธรูป	(๘) วัด
(๙) สัจจะ	(๑๐) วันทำดี

^{๕๐} พระมหาณรงค์ศักดิ์ โสภณสิทธิ (โสภา), “ศึกษาบทบาทการเผยแผ่พุทธธรรมของพระธรรม ปริยัติเวที (สุเทพ สุสุธรรมโม)”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย :มหาวิทยาลัยจุฬาลงกรณ ราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘), หน้า ๗๐ .

^{๕๑} เสนาะ ผดุงฉัตร, วิทยาศาสตร์ ศิลปะเพื่อการพูด, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณ ราชวิทยาลัย , ๒๕๔๐) , หน้า ๑๖๔ .

^{๕๒} พระมหาศักดิ์พิชิต ฐานสิริโร (ชัยดี) “ศึกษาบทบาทการเผยแผ่พุทธธรรมของพระวิสุทธาธิบดี (วีระ ภูทวาริ)”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย :มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราช วิทยาลัย, ๒๕๔๘ , หน้า ๑๕๕ .

^{๕๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๕๖ .

๓) สัมโมทณียกถา หมายถึง กถาเป็นที่รื่นเริงบันเทิงใจ การกล่าวชม การสรรเสริญ ปลุก ปรับ ปลอบใจ ในการทำคุณงามความดี หลีกหนีหรือละเว้นการทำความชั่วทุกประการ

๔) โอวาท หมายถึงคำกล่าวสอน , คำแนะนำ , คำตักเตือน คำกล่าวสอนและพร่ำสอน, การสอนตามหลักโอวาทของพระพุทธเจ้า ๓ ประการ ได้แก่ ๑) เว้นจากทุจริต คือ ประพฤติชั่วด้วยกาย วาจา หรือไม่ทำความชั่วทั้งปวง ๒) ประกอบสุจริต คือ ประพฤติชอบด้วยกาย วาจา ใจ หรือทำแต่ความดี ๓) ทำจิตใจของตนให้หมดจดจากเครื่องเศร้าหมอง มี โลก โกรธ หลง เป็นต้น^{๕๕}

วิธีการเผยแผ่พุทธธรรมทั้ง ๔ ประการข้างต้นนั้น พระธรรมทูตหลายรูปมีวิธีการนำเสนอพุทธธรรมทั้งโดยตรงและโดยอ้อม โดยประยุกต์การสอนให้มีลักษณะเป็นแบบบูรณาการ กล่าวคือ ผสมผสานระหว่างการชี้ให้เห็นปัญหาต่างๆที่เกิดขึ้นในสังคมไทย และให้คำชี้แนะ หรือเสนอความคิดเห็นเชิงแก้ไขปรับปรุง เพื่อการพัฒนาบุคคล ครอบครัว สังคม และประเทศชาติ อันจะก่อให้เกิดความสงบสุขแก่ตนเองและสังคมส่วนรวม ส่งเสริมสนับสนุนให้เกิดจิตสำนึกในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ โบราณสถานและโบราณวัตถุ ให้เกิดความรักความหวงแหนสิ่งแวดล้อมตามธรรมชาติ ศิลปะ วัฒนธรรม และประเพณีอันดีงามที่บรรพบุรุษได้สร้างสรรค์ขึ้นให้แก่ชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์

๒.๕.๒ การใช้สื่อมวลชนในการเผยแผ่พุทธธรรม

ปัจจุบันการเผยแผ่พระพุทธศาสนาผ่านสื่อมวลชนเป็นไปอย่างกว้างขวาง ทั้งวิทยุ โทรทัศน์ วิทยุกระจายเสียง สื่อสิ่งพิมพ์ เป็นต้น เนื่องด้วยประชาชนในยุคปัจจุบันบริโภคข่าวสารผ่านสื่อมวลชนมากขึ้นเรื่อยๆ จนกลายเป็นกิจวัตรประจำวัน การแสวงหาธรรมะจากพระสงฆ์ในวัดจึงเป็นเรื่องห่างไกลออกไป แต่ศาสนาก็ยังเป็นส่วนสำคัญในการดำเนินชีวิตในท่ามกลางสังคมที่เต็มไปด้วยการแข่งขัน คนในสังคมยังต้องการที่พึ่งทางจิตใจ การเผยแผ่พุทธธรรมให้แก่ประชาชน จึงต้องเพิ่มเครือข่ายเข้าสู่สื่อมวลชนมากขึ้น^{๕๖}

^{๕๕} พระราชวรเมธี (ประยุทธ์ ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, (กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์การพิมพ์, ๒๕๒๓), หน้า ๔๔๐ .

^{๕๖} อรรถ พนาราม, “สื่อมวลชนกับการเผยแผ่พระพุทธศาสนา” วารสารพุทธศาสนศึกษา, ปีที่ ๑๑ ฉบับที่ ๓ (กันยายน-ธันวาคม ๒๕๔๓) : ๓ – ๕ .

พระธรรมทูตในประเทศไทยหลายรูป นอกจากจะมีรูปแบบในการใช้สื่อบุคคล ในการเผยแผ่พุทธธรรมแล้ว ยังเป็นมีอีกหลายรูปที่มีความทันสมัยและมีวิสัยทัศน์ในการเผยแผ่พุทธธรรมด้วยการใช้สื่อมวลชน หรือสื่อเทคโนโลยีในการเผยแผ่พุทธธรรม รูปแบบการใช้สื่อมวลชนในการเผยแผ่พุทธธรรมของพระธรรมทูตนั้น พอสรุปได้ ๓ รูปแบบ^{๕๓} ดังนี้

๑) สื่อวิทยุโทรทัศน์

สื่อวิทยุโทรทัศน์ นับว่าเป็นสื่อมวลชนหรือสื่อเทคโนโลยีที่ทันสมัย มีอิทธิพลต่อจิตใจต่อการรับรู้และความเชื่อถือของประชาชนคนหมู่มาก ในปัจจุบันสื่อวิทยุโทรทัศน์ได้แพร่ขยายเข้าไปในที่ทุกหนทุกแห่ง ไม่ว่าจะอยู่ในพื้นที่ใด ประชาชนจะมีเครื่องรับสัญญาณวิทยุโทรทัศน์แทบทั้งสิ้น เพราะการรับชมวิทยุโทรทัศน์ ทำให้ประชาชนหูตากว้างไกล สามารถมองเห็นภาพเหตุการณ์ต่างๆที่เกิดขึ้นในปัจจุบัน และจะเกิดขึ้นในอนาคตได้ ทำให้เป็นคนทันโลกทันเหตุการณ์ และข้อมูลข่าวสารที่เผยแพร่สื่อโทรทัศน์นั้น ย่อมถูกยอมรับโดยปริยายว่าผ่านการกลั่นกรองมาแล้ว มีความน่าเชื่อถือ และถูกต้องสูง แต่ในปัจจุบันรายการเผยแผ่พุทธธรรมผ่านสื่อวิทยุโทรทัศน์กลับมีน้อยมาก พบว่ามีพระสงฆ์ผู้ทำการเผยแผ่เพียงไม่กี่รูปที่มีโอกาสเผยแผ่ทางสื่อวิทยุโทรทัศน์ ส่วนมากจะเป็นพระสงฆ์ที่มีชื่อเสียงปรากฏเด่นๆ และเป็นที่ยอมรับในสังคมพระสงฆ์เท่านั้น

๒) สื่อวิทยุกระจายเสียง

สื่อวิทยุกระจายเสียงนั้น ได้ทำหน้าที่เผยแผ่ข้อมูลข่าวสารทางบ้านเมือง เศรษฐกิจ การศึกษา สังคม และเพื่อความบันเทิง โดยความควบคุมของหน่วยงานราชการ และเอกชน รายการธรรมะที่เผยแผ่พระพุทธศาสนาได้แทรกตัวอยู่ตามรายการหลักทางวิทยุอันได้แก่ รายการข่าว และสาระบันเทิง นับเป็นการกลายรูปแบบ จากการไปฟังธรรมที่วัดในวันพระ มาเป็นฟังธรรมจากเครื่องรับวิทยุซึ่งหาได้ง่ายในราคาที่ใครๆก็เป็นเจ้าของได้ออกอากาศทุกวัน ทั้งยังมีความหลากหลายในเนื้อหา สะดวกเรื่องเวลา^{๕๔} รูปแบบการใช้สื่อ

^{๕๓} พระมหาศกดิ์พิชิต ฐานสิทฺโธ (ชัยดี) “ศึกษาบทบาทการเผยแผ่พุทธธรรมของพระวิสุทธิสารธัมม (วีระ ภาทจาโร)”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย :มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๕), หน้า ๑๘๗ .

^{๕๔} อรรถัย พนาราม, “สื่อมวลชนกับการเผยแผ่พระพุทธศาสนา”, วารสารพุทธศาสนศึกษา, ปีที่ ๑๑ ฉบับที่ ๓ (กันยายน – ธันวาคม ๒๕๔๗) : หน้า ๒๘ .

วิทยุกระจายเสียงในการเผยแผ่พุทธธรรมนั้น พระสงฆ์ไทยได้รู้จักและใช้มาเป็นเวลานานพอสมควร ตั้งแต่ระบบการสื่อสารมวลชนหรือระบบการสื่อสารที่เป็นเทคโนโลยียังไม่มีความเหมือนในปัจจุบัน พระสงฆ์ผู้ทำหน้าที่เผยแผ่พุทธธรรมก็ได้อาศัยการจัดรายการธรรมะต่างๆ ทางสถานีวิทยุกระจายเสียงให้ประชาชนได้รับฟังเรื่อยมาจนถึงปัจจุบันนี้

๓) สื่อสิ่งพิมพ์

การใช้สื่อสิ่งพิมพ์ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนานั้น เริ่มต้นที่การพิมพ์พระธรรมคัมภีร์พระไตรปิฎก ในสมัยรัชกาลที่ ๔ ใช้ศึกษาเฉพาะวงพระสงฆ์ กษัตริย์เจ้านายชั้นสูงเท่านั้น สิ่งพิมพ์นั้นไม่แพร่หลายแก่คนทั่วไป เพราะเทคโนโลยีการผลิตยังไม่มี ความก้าวหน้าเพียงพอ เนื้อหาพระธรรมชั้นสูงก็อยู่ในความสนใจของคนในวงจำกัด เมื่อสื่อสิ่งพิมพ์มีความเจริญก้าวหน้าขึ้น สื่อสิ่งพิมพ์ก็เข้ามามีบทบาทในการเผยแผ่พุทธธรรม

การใช้สื่อสิ่งพิมพ์ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตนั้น เป็นหนังสือที่พิมพ์ออกในหลายรูปแบบ พอสรุปได้ดังนี้ คือ สิ่งพิมพ์ประเภทหนังสือธรรมะทั่วไป สิ่งพิมพ์ประเภทการให้โอวาท หนังสือคู่มือประกอบภาพ หนังสือสวดมนต์ และบทความธรรมะ

๒.๕.๓ การใช้สื่อเฉพาะกิจในการเผยแผ่พุทธธรรม

ในการเผยแผ่พุทธธรรมในยุคข้อมูลข่าวสาร หรือยุคไอทีในปัจจุบันนั้น ยังมีสื่ออีกประเภทหนึ่งที่พระธรรมทูต พระนักเผยแผ่นิยมใช้เป็นเครื่องมือ หรือใช้เป็นช่องทางในการเผยแผ่ นั่นก็คือ สื่อเฉพาะกิจ เพราะสื่อเฉพาะกิจเป็นเรื่องจำเป็นสำหรับประเทศที่กำลังพัฒนา สื่อเฉพาะกิจจัดว่าเป็นแขนงหนึ่งของสื่อมวลชน แต่ได้พัฒนาเนื้อหามาใช้เพื่อประโยชน์เป็นเรื่องราวไป อาทิ ใบปลิว คู่มือภาพ โฆษณา หนังสือเล่มเล็ก แผ่นพับ เสียงตามสาย เทปเสียง การสร้างวัตถุมงคล ฯลฯ เป็นสื่อที่สร้างขึ้นเพื่อปลูกฝังความนิยม สร้างความเข้าใจแก่ผู้รับสาร โดยมีหลักคือ การใช้ข้อความและภาษาง่ายๆ ใช้ศิลปะการพิมพ์ที่ดี ให้ง่ายให้ผู้ฟังอ่านภาพประกอบด้วยอักษร สี และการจัดหน้าเล่ม ฉะนั้นสื่อเฉพาะกิจนี้โดยทั่วไปจึงมีกลุ่มเป้าหมายที่แน่นอน

๒.๖ องค์ประกอบของการเผยแพร่พระพุทธศาสนา^{๕๕}

๒.๖.๑ ประเภทของการเผยแพร่

- (๑) สังคมกรรม/สังคมประภคิตี ได้แก่ การชี้ชวน การเสนอให้ การบังคับ
- (๒) องค์การ/การจัดองค์กร ได้แก่ บุคคล คณะบุคคล ทีมงาน กระบวนการ
- (๓) การใช้ยุทธวิธี เช่น การแทรกแซง การเลียนแบบ การแข่งขัน การสมรสการจัดตั้งโรงเรียน

๒.๖.๒ วัตถุประสงค์ของการเผยแพร่

ในการเผยแพร่นั้น มักมีวัตถุประสงค์เพื่อแจ้งเรื่องราวต่าง ๆ ที่ตนต้องการให้คนอื่นทราบและเห็นคล้อยตาม เพื่อให้ผู้อื่นได้รับประโยชน์จากการเผยแพร่ เพื่อสื่อให้เกิดความเข้าใจและรวมเป็นพวกเดียวกัน เพื่อแสดงบทบาทที่ตนมีอยู่ และเพื่อสนองความต้องการของสังคม

๒.๖.๓ หลักการเผยแพร่ตามแนวพระพุทธศาสนา

ธรรมะอย่างเดียวกันหรือหัวข้อเดียวกัน แต่ถ้าหากผู้สื่อมีทักษะต่างกัน ผลสัมฤทธิ์ในการเผยแพร่นั้นก็แตกต่างกันด้วย ดังนั้น ในการเผยแพร่วรรณหรือการสื่อสารธรรมะจึงจำเป็นที่จะต้องรู้หลักการ ซึ่งประกอบด้วย การนำเสนอ การโน้มน้าวทางใจ การนำปฏิบัติ การตอบคำถาม การแสดงความเป็นมิตร

๒.๖.๔ วิธีการเผยแพร่

วิธีการเผยแพร่นั้น สามารถทำได้หลายวิธี เช่น การพูดคุย การแสดงปาฐกถาการบรรยาย การอภิปราย การสอน การใช้เอกสารประกอบ หรือแม้กระทั่งการแจกอมิส

๒.๖.๕ กระบวนการเผยแพร่

การเผยแพร่ที่ดีควรมีกระบวนการดังนี้ คือ มีการวางแผน มีการสร้างบุคลากร มีการพัฒนาบุคลากร มีการจัดส่งบุคลากร มีการให้การสนับสนุนบุคลากร และมีการประเมินผล

^{๕๕} มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น, คู่มืออบรมนักเทศน์, (ขอนแก่น : โรงพิมพ์คลังนานาวิทยา, ๒๕๔๕), หน้า ๔๓ – ๔๘.

๒.๖.๖ กลุ่มเป้าหมายในการเผยแพร่

ในการแสดงธรรมโปรดเวไนยสัตว์ พระพุทธเจ้าจะทรงแผ่ขยายพระญาณตรวจดูอุปนิสัยของผู้รับการแสดงธรรมเสียก่อน จากนั้นจึงค่อยเสด็จไปโปรด แม้คนเดียวพระองค์ก็ทรงโปรด ดังนั้น การแสดงธรรมของพระองค์จึงมีผลคือผู้ฟังได้บรรลุธรรมตามสมควรแก่อุปนิสัยหรือบารมีธรรมของเขา แต่ในปัจจุบัน กลุ่มเป้าหมายในการแสดงธรรมของพระสงฆ์นั้นมีมากมายหลายกลุ่ม แล้วแต่จะเลือกเอง โดยภาพรวมหากจัดตามวัย ก็แบ่งได้เป็น ๕ วัย คือ วัยเด็ก วัยรุ่น วัยหนุ่มสาว วัยผู้ใหญ่ และวัยชรา

หากจัดตามความต้องการหรือความรู้สึของผู้ฟัง ก็สามารถจัดแบ่งได้เป็น ๓ กลุ่ม ได้แก่ กลุ่มที่อยากจะฟังอยู่แล้ว กลุ่มที่รู้สึกเป็นกลาง และกลุ่มที่ไม่อยากฟัง แต่ถูกเกณฑ์หรือบังคับมาฟัง^{๑๑๑}

กลุ่มเป้าหมายในการเผยแพร่ตามหลักแห่งพระพุทธศาสนานั้น จัดเป็น ๒ ประเภทใหญ่ ๆ ซึ่งมีลักษณะตรงกันข้ามกัน ดังพระพุทธพจน์ในโพธิราชกุมารสูตร ซึ่งพระพุทธเจ้าตรัสกับโพธิราชกุมารถึงตอนที่พระองค์รับคำทูลอาราธนาให้แสดงธรรมโปรดสรรพสัตว์ว่า

ราชกุมาร ครั้นนั้น อาตมภาพรับคำทูลอาราธนาของพรหม และเพราะอาศัยความกรุณาในสัตว์ทั้งหลาย จึงตรวจดูโลกด้วยพุทธจักขุ เมื่อตรวจดูโลกด้วยด้วยพุทธจักขุ ได้เห็นสัตว์ทั้งหลายผู้มีธุลีในดวงตาน้อย มีธุลีในดวงตามาก มีอินทรีย์แก่กล้า มีอินทรีย์อ่อน มีอาการดี มีอาการทราม สอนให้รู้ได้ง่าย สอนให้รู้ได้ยาก บางพวกเห็นปรโลกและโทษว่าเป็นสิ่งน่ากลัว บางพวกเห็นปรโลกและโทษว่าเป็นสิ่งไม่น่ากลัว^{๑๑๒}

จากพระพุทธพจน์นี้ สามารถจัดประเภทแห่งกลุ่มเป้าหมายในการเผยแพร่พุทธธรรมได้ดังนี้

ก. จัดตามปัญญาในการรู้ธรรมหรือบารมีธรรม

- (๑) ผู้มีธุลีในดวงตาน้อย ได้แก่ มีราคะ โทสะ และโมหะน้อย
- (๒) ผู้มีธุลีในดวงตามาก ได้แก่ มีราคะ โทสะ และโมหะมาก

^{๑๑๑} สัมพันธ์ ก้องสมุทร อ่างใน พระมหาวุฒิชัย จิตฺตคุตฺโต, “ศึกษากระบวนการสื่อสารเพื่อเผยแผ่พุทธธรรมของสวนโมกขพลาราม”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๔), หน้า ๓๕.

^{๑๑๒} ม.ม. (ไทย) ๑๓/๓๓๕/๔๐๕.

ข. จัดตามอินทรีย์

- (๑) ผู้มีอินทรีย์แก่กล้า ได้แก่ มีศรัทธาเป็นต้น แก่กล้า
(๒) ผู้มีอินทรีย์อ่อน ได้แก่ มีศรัทธาเป็นต้น ไม่แก่กล้า

ค. จัดตามอาการ

- (๑) ผู้มีอาการดี ได้แก่ เป็นผู้มีศรัทธาเป็นต้น
(๔) ผู้มีอาการทราม ได้แก่ เป็นผู้ไม่มีศรัทธาเป็นต้น

ฅ. จัดตามสติปัญญาในการรับรู้คำสอน

- (๑) สอนให้รู้ได้ง่าย ได้แก่ ฟังคำสอนแล้วก็รู้ตามได้ง่าย
(๒) สอนให้รู้ได้ยาก ได้แก่ ฟังคำสอนแล้วก็รู้ตามได้ยาก

ง. จัดตามความเห็น หรือทิว ได้แก่

- (๑) พวกที่เห็นปรโลกและโทษว่าเป็นสิ่งน่ากลัว ได้แก่ พวกที่เห็นว่าโลกหน้าและโทษภัย (วิบากหรือผลของอกุศลกรรม) เป็นสิ่งที่น่ากลัว
(๒) พวกที่เห็นปรโลกและโทษว่าเป็นสิ่งไม่น่ากลัว ได้แก่ พวกที่เห็นว่าโลกหน้าและโทษภัย (วิบากหรือผลของอกุศลกรรม) เป็นสิ่งที่ไม่น่ากลัว

ในพระบาลี พระพุทธเจ้าทรงเปรียบเทียบกัลป์กับบัว ๓ เหล่า คือ (๑) บัวที่ยังจมอยู่ในน้ำ (๒) บัวที่โผล่ขึ้นมาเหนือน้ำ (๓) บัวที่โผล่อยู่เหนือน้ำ ส่วนในอรรถกถา ท่านเพิ่มบัวที่เสีย ไม่มีโอกาสจะโผล่เหนือน้ำเข้ามาอีกเหล่าหนึ่ง จึงเป็นบัว ๔ เหล่า ดังนี้

๑. อุภยัตถุญญ ผู้รู้ฉับพลัน (ฉลาดมาก) เปรียบเหมือนบัวที่อยู่เหนือน้ำ พอดีแสงพระอาทิตย์ก็จะบานในวันนี้

๒. วิปจิตถุญญ ผู้รู้ได้ง่าย (เข้าใจง่าย) เปรียบเหมือนบัวที่อยู่เสมอรระดับน้ำ รอบานในวันพรุ่งนี้

๓. เนยยะ ผู้พอสั่งสอนได้ เปรียบเหมือนบัวที่จมอยู่ในน้ำ รอบานในวันที่สาม

๔. ปทปรมะ ผู้ไม่สามารถสั่งสอนได้ (โง่มาก) เปรียบเหมือนบัวที่เสีย ไม่มีโอกาสจะโผล่เหนือน้ำ มีแต่จะเป็นอาหารของปลาและเต่าต่างเดียว

๒.๖.๓ จริยธรรมในการเผยแผ่

ศาสตร์ต่าง ๆ จะต้องมีการจริยธรรมด้วย จึงจะเป็นศาสตร์เพื่อการสร้างสรรค์ ไม่ใช่การอาศัยเป็นเครื่องมือในการสร้างประโยชน์ให้กับตนเองโดยไม่คำนึงถึงความถูกต้องดีงาม

การสื่อสารเพื่อโน้มน้าวใจก็มีจริยธรรมเช่นกัน คือต้องมีศีลธรรมกำกับ นอกจากประโยชน์ตนแล้วต้องคำนึงถึงประโยชน์ของผู้อื่นด้วย ไม่ใช่เป็นการโฆษณาชวนเชื่อ หรือการสร้างหลักฐานเท็จหลอกลวง ซึ่งจัดเป็นมุสาวาท ตัวอย่างในการสร้างหลักฐานเท็จ ชักชวนให้คนอื่นเชื่อ เพื่อทำลายฝ่ายตรงกันข้ามกับตน เช่นกรณีของนางกัญจมาณวิกา เป็นต้น คือ พวกเดียรถีย์เสื่อมลาภสักการะ เนื่องจากคนในสมัยนั้นนับถือพุทธศาสนามาก จึงออกอุบายทำลายชื่อเสียงของพระพุทธเจ้าโดยการให้นางกัญจมาณวิกาแสดงอาการลงว่ามิท้องกับพระพุทธเจ้าโดยให้เที่ยวไปเที่ยวมาที่พระเชตวันวิหาร ซึ่งเป็นที่ประทับของพระพุทธเจ้า ให้คนทั้งหลายเข้าใจว่านางมีสัมพันธ์กับพระพุทธเจ้า เมื่อกาลล่วงเลยไปพอสมควร ก็ทำที่เป็นเหมือนคนท้อง คือใช้ไม้ทาบมือและเท้าของตนให้บวมและใช้ไม้ผูกท้องให้ป่อง คนทั้งหลายก็เข้าใจตามนั้นจริง แต่ในที่สุดความจริงก็ปรากฏโดยการเปิดเผยให้ทราบของเทวดา การเผยแผ่เช่นนี้ควรหลีกเลี่ยงไม่ให้เกิดมีขึ้น ผู้เผยแผ่ควรควบคุมตนด้วยหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา ๒ ประการ ได้แก่

(๑) อนุปวาโท การไม่กล่าวให้ร้าย หรือกล่าวพาดพิงผู้อื่นในทางที่เสียหาย อันเป็นเหตุให้เขาเสียชื่อเสียง

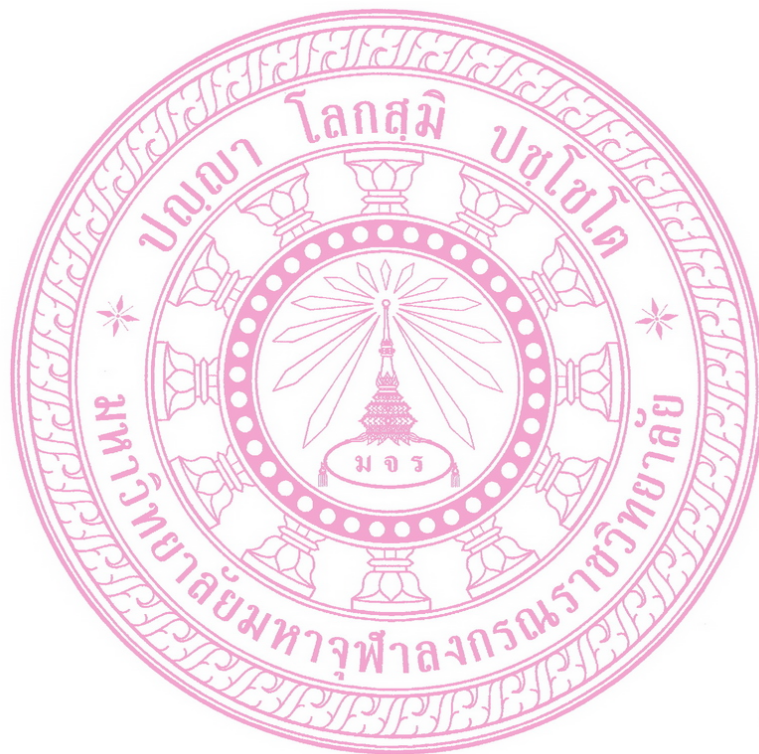
(๒) อนุปมาโต การไม่ทำร้าย ไม่เบียดเบียนข่มเหงรังแก ไม่ทำลายชีวิตผู้อื่น เพราะประโยชน์ตนหรือหมู่คณะ

จริยธรรมของผู้เผยแผ่นั้น ดังนี้

๑. มีความเป็นธรรม (ธมฺมิโก, ธมฺมาจริ)
๒. เป็นมิตรกับบุคคลทั่วไป (กลฺยาณมิตฺตโก, กลฺยาณมิตฺตตา)
๓. ไม่เห็นแก่อำภิส (อนามิสโก, น อามิสฺนฺตโร)
๔. ไม่ยกตนข่มท่าน (อนตฺตูกฺกสนปรมฺภวานา, อตฺตฺตานญฺจ ปรญฺจ อนุปฺหฺจ)
๕. ยึดมั่นในศาสนาของตน (สทฺธฺธาธิโก, สทฺธฺธาสมฺปทา)

กล่าวโดยสรุปพระสงฆ์ผู้ที่เป็นแบบอย่างการดำเนินชีวิตที่ประเสริฐดีงามด้วยทางสายกลาง ไม่โน้มเอียงจนถลาลไปสู่การดำเนินชีวิตอย่างเข้มงวด จนกลายเป็นการเบียดเบียนตนเองหรือแก้ปัญหาด้วยความรุนแรงพระธรรมทูต หมายความว่าผู้เป็นทูตแห่งธรรม ผู้ปฏิบัติพระพุทธศาสนา ผู้เป็นทูตแห่งธรรมที่นำพระวินัยไปเผยแผ่แก่ชาวต่างประเทศ ให้ได้รับแสงสว่างแห่งธรรมอันพระบรมศาสดาตรัสไว้ดีแล้ว คือ การเผยแผ่ธรรมะ และเพื่อยังประโยชน์เกื้อกูลและความสุขแก่มหาชนเป็นอันมากยิ่งๆขึ้นไปโดยทั่วกันพระธรรมทูต

หมายถึง พระภิกษุผู้มีความรู้ ความสามารถ ประพฤติดี ปฏิบัติดีที่ผ่านการอบรมและได้รับการแต่งตั้งอย่างเป็นทางการจากสำนักฝึกอบรมพระธรรมทูตหรือได้รับการคัดเลือกจากเจ้าคณะอำเภอ ให้ปฏิบัติหน้าที่เผยแผ่พระพุทธศาสนา อบรมศีลธรรม วัฒนธรรมอันดีงามแก่ประชาชน และเด็กนักเรียนเยาวชนในท้องถิ่นนั้นเพื่อให้ผู้อื่นได้รับประโยชน์จากการเผยแผ่เพื่อสื่อให้เกิดความเข้าใจและรวมเป็นพวกเดียวกัน เพื่อแสดงบทบาทที่ตนมีอยู่ และเพื่อสนองความต้องการของสังคม

บทที่ ๓

รูปแบบและวิธีการเผยแพร่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูต ประจำอำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด

บทที่ ๓ เป็นการศึกษาเกี่ยวกับรูปแบบและวิธีการเผยแพร่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตประจำอำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด ซึ่งประกอบด้วยข้อมูลและสภาพทั่วไปของอำเภอเกษตรวิสัย รูปแบบและวิธีการเผยแพร่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตประจำอำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด มีรายละเอียดดังนี้

๓.๑ ข้อมูลและสภาพทั่วไปของอำเภอเกษตรวิสัย

เพื่อประโยชน์ต่อการศึกษาระบบการและวิธีการเผยแพร่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตประจำอำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ดมากยิ่งขึ้น จำเป็นต้องรู้ข้อมูลและสภาพทั่วไปของฝ่ายบ้านเมืองและฝ่ายคณะสงฆ์ เพราะถือว่าเป็นปัจจัยเกี่ยวข้องกับการเผยแผ่ที่สำคัญอย่างยิ่ง ซึ่งผู้วิจัยจะได้นำเสนอตามลำดับดังต่อไปนี้

๓.๑.๑ ข้อมูลและสภาพทั่วไปของฝ่ายบ้านเมือง*

อำเภอเกษตรวิสัย เป็นอำเภอชั้น ๒ ของจังหวัดร้อยเอ็ด มีอาณาเขตกว้างขวางและเก่าแก่มานาน มีประวัติความเป็นมาพอมีหลักฐาน จากคำเล่าสืบต่อกันมาว่าอำเภอเกษตรวิสัย เดิมชื่อ “เมืองเกษ” มีพระศรีเกษตรราชไชย (เหง้า) เป็นอุปราชผู้ก่อตั้งเมืองขึ้นในสมัยรัชกาลที่ ๕ มีพระบรมราชโองการให้ตั้งเมืองขึ้นใหม่ที่บ้านดอนเสาธง (ปัจจุบันอยู่ในเขตอำเภอพนมไพร จังหวัดร้อยเอ็ด) แต่พระศรีเกษตรราชไชย (เหง้า) ผู้รับพระบรมราชโองการเห็นว่าบ้านดอนเสาธงอยู่ในทำเลที่ไม่เหมาะสม จึงขอพระบรมราชานุญาตเปลี่ยนที่ตั้งเมืองใหม่จากบ้านดอนเสาธง มาตั้งที่บ้านกู่กระโดน ซึ่งสมัยนั้นอยู่ในเขตเมืองสุวรรณภูมิ เพราะเห็นว่าเป็นทำเลที่เหมาะสมมีความอุดมสมบูรณ์ดี และได้รับพระบรมราชานุญาตให้ขนานนามว่า “เมืองเกษ” เชื่อกันว่าที่ได้ชื่อว่าเมืองเกษ เพราะดินแดนแห่งนี้มีต้นดอกเกษเป็น

* <http://www.amphoe.com/menu.php?mid=1&am=511&pv=46> [๑ กรกฎาคม ๒๕๕๕].

จำนวนมาก รวมทั้งมีความอุดมสมบูรณ์ด้วยพืชพันธุ์ธัญญาหาร ถึงกับมีคำกล่าวขานสืบต่อกันมาเสมอว่า “ซ้อยอยู่กำเมืองเกษค่าน้ำชุ่ม ปลาชุมบ่อนคือแซ่แก่งหาง ปลานางบ่อนคือขางฟาลัน จักจั่นฮ้องคือฆ้องลั่นขาม” นั่นคือสภาพเมืองเกษ แห่งทุ่งกุลาร้องไห้

ต่อมาปีพุทธศักราช ๒๓๕๘ เมืองสุวรรณภูมิได้ยกฐานะเป็นอำเภอ เมืองเกษจึงได้แยกการปกครองออกมาและยกฐานะเป็นอำเภอเรียกว่า "อำเภอหนองแวง" ในสมัยรัชกาลที่ ๖ เพื่อให้พ้องชื่อกับตำบลที่ตั้งของตัวอำเภอในขณะนั้น ต่อมาในปี พ.ศ. ๒๔๘๕ จึงได้เปลี่ยนชื่อจากอำเภอหนองแวงเป็น "อำเภอเกษตรวิสัย"

ปัจจุบัน อำเภอเกษตรวิสัย เป็นอำเภอที่มีประชากรหนาแน่นอีกอำเภอหนึ่งของจังหวัดร้อยเอ็ด ตั้งอยู่ทางทิศใต้ของตัวจังหวัดร้อยเอ็ดประมาณ ๔๗ กิโลเมตร มีพื้นที่ทั้งหมด ๘๐๕.๘๑ ตารางกิโลเมตร อยู่ในเขตพื้นที่ทุ่งกุลาร้องไห้ อาชีพส่วนใหญ่ของประชากร คือ อาชีพทำนาเป็นอาชีพหลัก มีอาณาเขตติดต่อกับพื้นที่ต่างๆ ดังนี้

ทิศเหนือ ติดกับอำเภอจตุรพักตรพิมาน

ทิศตะวันออก ติดกับอำเภอเมืองสรวงและอำเภอสุวรรณภูมิ

ทิศใต้ ติดกับอำเภอท่าตูมและอำเภอชุมพลบุรี (จังหวัดสุรินทร์)

ทิศตะวันตก ติดกับอำเภอปทุมรัตน์ จังหวัดร้อยเอ็ด และอำเภอวาปีปทุม (จังหวัดมหาสารคาม) ดังแสดงในภาพประกอบที่ ๑

ภาพประกอบที่ ๑ แสดงแผนที่อำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด

๓.๑.๒ ข้อมูลและสภาพทั่วไปของคณะสงฆ์อำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด

คณะสงฆ์อำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด เป็นส่วนงานในสายการบังคับบัญชาของคณะสงฆ์จังหวัดร้อยเอ็ด ซึ่งมีโครงสร้างการบริหารงานตามกฎหมายเถรสมาคม ฉบับที่ ๒๓ ว่าด้วยการปกครองคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๔๑ ออกตามความในพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕ กำหนดให้เขตปกครองคณะสงฆ์ระดับอำเภอเป็นเขตการปกครองในระดับภูมิภาค และมีการบังคับบัญชาขึ้นตรงต่อการปกครองคณะสงฆ์จังหวัด การปกครองคณะสงฆ์ระดับอำเภอมีเจ้าคณะอำเภอเป็นผู้บังคับบัญชาสูงสุด และมีรองเจ้าคณะอำเภอเป็นผู้ช่วยตามที่เจ้าคณะอำเภอมอบหมาย

ในการปกครองคณะสงฆ์อำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ดนั้น มีเขตปกครองในระดับตำบลที่อยู่ในความรับผิดชอบ จำนวน ๑๕ เขต โดยหากมีตำบลใดที่มีวัดในเขตปกครองจำนวนมาก ก็จะขออนุมัติแบ่งเขตการปกครองคณะสงฆ์ตำบลออกเป็น เขต ๑ เขต ๒ หรือเขต ๓

ในปี พ.ศ. ๒๕๕๕ อำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด มีพระภิกษุ จำนวน ๑,๔๑๒ รูป มีสามเณร ๑๘๗ รูป มีแม่ชีและศิษย์วัดจำนวน ๔๔ คน

๓.๑.๓ พระธรรมทูตประจำอำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด

พระธรรมทูตประจำอำเภอเกษตรวิสัย แบ่งการปฏิบัติงานออกเป็น ๒ ส่วนใหญ่ๆ ได้แก่ งานบริหาร และงานปฏิบัติการทั่วไป มีรายละเอียดดังนี้^๒

๑. งานบริหาร เป็นภาระงานที่มีหน้าที่ดูแลกำกับนโยบายด้านการเผยแผ่ของพระธรรมทูตประจำอำเภอเป็นหลัก อำนาจการและให้คำปรึกษาแนะนำแก่พระธรรมทูต รวมทั้งร่วมแก้ไขปัญหาคือข้อขัดข้องในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูต รวมทั้งจัดหางบประมาณเพื่อสนับสนุนงานเผยแผ่ให้ประสบความสำเร็จ ในระเบียบการบริหารงานพระธรรมทูตนั้น กำหนดให้พระสังฆาธิการผู้ดำรงตำแหน่งเจ้าคณะผู้ปกครองในระดับอำเภอ ได้แก่ เจ้าคณะอำเภอและรองเจ้าคณะอำเภอ เป็นพระธรรมทูตสายบริหารโดยตำแหน่ง ซึ่งมีรายนามพระธรรมทูต ดังนี้

^๒ สำนักงานพระธรรมทูตประจำอำเภอเกษตรวิสัย , “รายงานการปฏิบัติงานของพระธรรมทูตประจำอำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด ประจำปี ๒๕๕๕” , (ร้อยเอ็ด:พรพิไลพริ้นติ้ง, ๒๕๕๕), หน้า ๒-๓ . (อัดสำเนา) .

- ๑) พระครูบุญวราภรณ์ เจ้าคณะอำเภอเกษตรวิสัย เป็นหัวหน้าพระธรรมทูตประจำอำเภอเกษตรวิสัย โดยตำแหน่ง
- ๒) พระครูสุวัฒนวิริยธรรม รองเจ้าคณะอำเภอเกษตรวิสัย เป็นรองหัวหน้าพระธรรมทูตประจำอำเภอเกษตรวิสัย โดยตำแหน่ง
- ๓) พระครูวิโรจน์คุณาการ รองเจ้าคณะอำเภอเกษตรวิสัย เป็นรองหัวหน้าพระธรรมทูตประจำอำเภอเกษตรวิสัย โดยตำแหน่ง

๒. งานปฏิบัติการทั่วไป เป็นการดำเนินงานเกี่ยวกับการปฏิบัติงานเผยแผ่พระพุทธศาสนาในพื้นที่จริง เช่น การอบรมคุณธรรม การนำพัฒนา ร่วมมือกับประชาชน และหน่วยงานต่างๆในพื้นที่เพื่อสร้างเสริมคุณธรรมจริยธรรมให้มีคุณภาพชีวิตที่ดี และเป็นอยู่อย่างสงบสุข โดยการนำหลักพระพุทธศาสนาไปประยุกต์ใช้กับงานพัฒนาคุณภาพชีวิต นอกจากนั้นพระธรรมทูตปฏิบัติงานทั่วไป ยังมีภาระหน้าที่ที่ต้องรับผิดชอบหลายประการด้วยกัน คือ

- ๑) รายงานผลการดำเนินงานเผยแผ่พระพุทธศาสนาประจำปีต่อหัวหน้าพระธรรมทูตประจำอำเภอ
- ๒) ประชุมสัมมนา/อบรมตามโครงการของสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ หรือกองงานพระธรรมทูต
- ๓) เข้าร่วมพัฒนาประสิทธิภาพด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนาด้วยเทคนิควิธีการสมัยใหม่ ตามที่คณะสงฆ์ หน่วยงานราชการ หรือกองงานพระธรรมทูตจัดขึ้น
- ๔) วางแผนงานการเผยแผ่พระพุทธศาสนาประจำปีร่วมกับพระธรรมทูตประจำอำเภอ และพระธรรมทูตประจำจังหวัด

ในปีงบประมาณ ๒๕๕๕ นั้น มีพระธรรมทูตปฏิบัติทั่วไปประจำอำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด จำนวน ๑๐ รูป ดังนี้

๑. พระครูสุธรรมวงศ์	เจ้าคณะตำบลเมืองบัว
๒. พระครูปริยัติธรรมโมภาส	เจ้าคณะตำบลเกษตรวิสัย เขต ๒
๓. พระครูศรีปริยัติยานุวัตร	เจ้าคณะตำบลกำแพง เขต ๑
๔. พระมหาสมศรี ดิคุปญฺโญ	เจ้าคณะตำบลน้ำอ้อม
๕. พระครูประกาศธรรมานุยุต	เจ้าอาวาสวัดยางจ้อย

๖. พระครูวิสุทธิสมณกิจ	เจ้าคณะตำบลเหล่าหลวง
๗. พระอธิการกำธร อภินนุโท	เจ้าอาวาสวัดอู่เม่า
๘. เจ้าอธิการชูศักดิ์ จารุณโณ	เจ้าคณะตำบลโนนสว่าง
๙. พระครูสุปัญญารัตน์	เจ้าคณะตำบลหนองแขว เขต ๓
๑๐. พระครูอรุณโพธิธรรม	รองเจ้าคณะตำบลหนองแขว เขต ๓

๓.๒ รูปแบบและวิธีการเผยแพร่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตอำเภอเกษตรวิสัย

๓.๒.๑ รูปแบบและวิธีการเผยแพร่ธรรมโดยการแสดงธรรมเทศนา

การจัดให้มีพระธรรมเทศนา หรือที่เรียกสั้นๆว่า "มีเทศน์" คือ มีการแสดงธรรมฟังกันในที่ประชุมตามโอกาสอันสมควร นับเป็นนิยมนับประการหนึ่ง ส่วนมากนิยมผนวกเข้าในการทำบุญงานต่างๆ ทั้งงานมงคลและอวมงคล เช่น งานฉลองอายุ ฉลองพระบวชใหม่ และฉลองอาคารสถานที่ต่างๆ ที่สร้างขึ้นเพื่ออุทิศเป็นบุญกุศล ตลอดจนงานศพ งานทำบุญอุทิศ เป็นต้น หรือแม้ไม่ต้องมีงานทำบุญอะไร ก็นิยมจัดให้มีขึ้นเพื่อฟังกันตามกาลตามวาระหรือตามโอกาสที่เหมาะสมก็มี เช่น ที่จัดให้มีในวัดหรือตามศาลาโรงธรรม ประจำวันธรรมสวนะ และวันอุโบสถ เป็นต้น ทั้งนี้ เพื่อให้เกิดบุญทางจิตใจและสติปัญญาแก่ผู้ฟัง ฉะนั้น การจัดให้มีพระธรรมเทศนาจึงเป็นประเพณีนิยมของพระพุทธศาสนาสืบเนื่องมานานแต่ครั้งพุทธกาล ในปัจจุบันนี้ แม้ในอำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด ก็นิยมให้มีพระธรรมเทศนา ๒ อย่าง คือ เทศน์ธรรมคาถาโดยผู้เทศน์รูปเดียวอย่างหนึ่ง และเทศน์ปฐกวิสัชชานา โดยผู้เทศน์ตั้งแต่ ๒ รูปขึ้นไปแสดงร่วมกันเป็นธรรมสากัจฉาอย่างหนึ่ง ซึ่งพอจะสรุปได้ ๔ ลักษณะสำคัญที่นิยม คือ ^๓

- ๑) การแสดงธรรมในงานบุญ
- ๒) การแสดงธรรมตามกาลนิยม
- ๓) การแสดงธรรมในโอกาสพิเศษ
- ๔) การเทศน์มหาชาติ

^๓ สำนักงานพระธรรมทูตประจำอำเภอเกษตรวิสัย , “รายงานการปฏิบัติงานของพระธรรมทูตประจำอำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด ประจำปี ๒๕๕๕” , หน้า ๗ . (อัคราณา) .

ในแต่ละลักษณะมีวิธีการที่เรียกว่าระเบียบพิธีไม่เหมือนกัน ทั้งเจ้าภาพผู้จัดงานและพระสงฆ์ผู้แสดงธรรม พออธิบายได้ดังนี้

๑. การแสดงธรรมในงานบุญ

งานทำบุญนิยมเทศน์หรือมีพระธรรมเทศนาผนวกด้วยนั้น สำหรับงานมงคลส่วนใหญ่กำหนดจัดให้มีกันเฉพาะงานเกี่ยวกับการฉลองเป็นพื้นฐาน ถ้าเจ้าภาพจะจัดให้มีเทศน์ผนวกด้วยก็ได้ตามความเหมาะสม เช่น เทศน์งานทำบุญขึ้นบ้านใหม่ เทศน์งานฉลองอายุ ใช้เวลาประมาณ ๓๐ นาที ถึง ๑ ชั่วโมงหลังจันทักตอาหารเสร็จ เข้าหรือเพลตามความเหมาะสมเช่นกัน ถ้าเทศน์ ๒ ธรรมาสน์ ใช้เวลามากตั้งแต่ ๒ ชั่วโมงขึ้นไป มักจะจัดให้เทศน์หลังจันทักตอาหารเสร็จ

สวนงานอวมงคล นิยมเทศน์ผนวกได้ทุกกรณีทั้งแบบเทศน์ธรรมคาหรือเทศน์ปฐกวิสัชชานาตามแต่โอกาสอำนวย ปกติถ้าเป็นงานทำวันเดียวก็จัดให้มีเทศน์เป็นรายการสุดท้าย แต่ถ้าเป็นงานทำตั้งแต่ ๒ วัน อาจจัดให้มีเทศน์ต่อท้ายสวดมนต์เย็นของวันงานวันแรกก็ได้ทั้งนี้แล้วแต่ความเหมาะสม สำหรับวิธีปฏิบัติที่มักจัดให้มีในงานทำบุญ มีดังนี้^๔

๑) ฝ่ายเจ้าภาพเมื่อมีศรัทธาจะจัดให้มีเทศน์ในงานทำบุญของตนไม่ว่าจะเป็นงานมงคลหรืออวมงคลใด ต้องตระเตรียมเป็นพิเศษเพิ่มจากการทำบุญโดยทั่วไป กล่าวคือต้องอาราธนาพระผู้แสดงธรรมตามความต้องการ ถ้าเป็นเทศน์ธรรมคา ต้องการพระรูปใดแสดงธรรม จะให้แสดงเรื่องอะไรหรือแล้วแต่ผู้แสดงธรรม ก็ต้องแจ้งความประสงค์ให้ผู้แสดงทราบ การอาราธนาพระเทศน์นี้ที่นิยมปฏิบัติกันในเขตอำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด หรือแม้กระทั่งท้องที่อำเภอหรือจังหวัดใกล้เคียงนิยมปฏิบัติกัน คือ ทำเป็นฎีกาอาราธนา โดยกำหนดวันเวลาสถานที่ให้ชัดเจน พร้อมทั้งการจัดพาหนะรับส่งหรือจัดไปตามอริยาศัยก็จะระบุไว้ในฎีกาอาราธนา ซึ่งมีความชัดเจนกว่าวิธีเดิมที่ใช้การเตรียมพานดอกไม้ที่เรียกว่า “ขันธ ๕” พร้อมมอบให้ผู้เฒ่าผู้แก่ของหมู่บ้านนั้นๆ ไปอาราธนาพระสงฆ์ แม้จะเป็นวิธีที่เป็นการรักษาธรรมเนียมปฏิบัติอันดีงาม แต่อาจทำให้พระสงฆ์หลงลืมเวลาได้เช่นกัน ยิ่งถ้าเป็นพระสงฆ์ที่มีงานเทศน์จำนวนมาก วิธีการทำหนังสือฎีกาอาราธนา จึงเป็นวิธีการที่นิยมทำกันในปัจจุบันนี้

^๔ สำนักงานพระธรรมทูตประจำอำเภอเกษตรวิสัย , “รายงานการปฏิบัติงานของพระธรรมทูตประจำอำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด ประจำปี ๒๕๕๕” , (ร้อยเอ็ด : พรพิไลพริ้นติ้ง , ๒๕๕๕) , หน้า ๓-๕ . (อัคราณา) .

สิ่งที่ต้องเตรียมเป็นสำคัญอีกอย่างหนึ่งคือ การจัดกรรมาสน์แสดงธรรม เนื่องจากเป็นพิธีที่สำคัญและแตกต่างจากการเผยแพร่ธรรมอย่างอื่น การจัดให้มีการแสดงธรรม ผู้จัดหรือเจ้าภาพและผู้เทศน์จะต้องรักษาธรรมเนียมปฏิบัติอย่างเคร่งครัด

การแสดงธรรมในบางโอกาสที่มีการสวดพระพุทธรูปหรือเจริญพระพุทธรูปที่มีการทำบุญฉลองเลี้ยงพระเสร็จแล้ว การมีเทศน์ต่อถือว่าเป็นบุญพิธีใหม่นิยมเริ่มต้นด้วยการให้อุบาสกอาราธนาศีล พระให้ศีล สมาทานศีล อาราธนาธรรม พระแสดงธรรม เมื่อจบการแสดงธรรม ถ้ามีการสวดธรรมคาถาต่อท้ายในงานศพ เจ้าภาพต้องจุดธูปเทียนบูชาหน้าพระสวดด้วย สวดจบแล้วจึงถวายไทยธรรม พระสงฆ์อนุโมทนา เจ้าภาพกรวดน้ำเป็นอันเสร็จพิธี

๒) ฝ่ายพระสงฆ์เทศน์ เมื่อรับอาราธนาแล้วพึงเตรียมและจัดการตามสมควร เพื่อให้งานของเจ้าภาพเสร็จได้ตามความประสงค์ ถ้าเทศน์ธรรมดางานมงคล มักแสดงธรรมด้วยความสามารถปฏิภาณไหวพริบของตนเอง ที่สำคัญคือต้องเตรียมคัมภีร์ใบลานกับตาลปัตรหรือพัดรองไว้สำหรับให้ศีลและอนุโมทนาให้พร้อม และไปถึงบริเวณพิธีก่อนกำหนดเวลาพอสมควร

เมื่อได้เวลาเทศน์ เจ้าภาพจุดเทียนประจำธรรมาสน์ เป็นเครื่องหมายให้พระสงฆ์ผู้แสดงธรรมขึ้นธรรมาสน์โดยไม่ต้องรอนิมิตไปในตัว เพราะฉะนั้น พอสังเกตเห็นเจ้าภาพจุดเทียนประจำธรรมาสน์ก็ถือพัดขึ้นธรรมาสน์ทันที วางพัดไว้ข้างซ้าย ปกตินั่งบนธรรมาสน์นิยมนั่งพับเพียบ แต่ถ้าไม่สะดวกก็อาจนั่งขัดสมาธิได้ เมื่อเจ้าภาพกล่าวคำอาราธนาที่เริ่มพิธีได้ คือ ถ้าอาราธนาศีลก็ตั้งพัดและให้ศีลก่อน จับคัมภีร์แล้วจบ (เพื่อแสดงความเคารพ) จบแล้วคลี่คัมภีร์ให้อยู่ระหว่างนิ้วโป้งกับนิ้วชี้ ทำในขณะที่เจ้าภาพอาราธนาธรรม วิธีการเหล่านี้เป็นศิลปะและธรรมเนียมปฏิบัติสำหรับผู้เทศน์

ระเบียบแสดงธรรมในงานทั่วไป

๑) จับคัมภีร์ใบลานขึ้นประคองระหว่างมือทั้งสองประณมเพียงอกแล้วบอกศักราชตามธรรมเนียม ทั้งคำบาลีและคำแปล

๒) พอจบคำบอกศักราชเสร็จ ตั้ง นะโม ถ้าเทศน์อ่านคัมภีร์ให้คลี่มือแยกห่างจากกันในขณะที่ตั้งนะโมครั้งที่ ๓ ต่อจากนั้นอ่านแสดงไปตามลีลาการเทศน์จนจบ แต่ถ้าเทศน์ด้วยปฏิภาณไม่ต้องขยายมือทำประณมออกคงประณมมือประคองคัมภีร์อยู่เช่นนั้น

จนกว่าจะบอกนิทเชบพทจน เมื่อบอกนิทเชบพทจนแล้วจึงคลี่มือแยกห่างจากกัน แล้วเทศน์เหมือนอ่านคัมภีร์ไปจนจบ แต่ไม่ต้องพลิกใบลานต่อไป

๓) เมื่อเทศน์จบแล้ว เก็บใบลานเข้าที่เดิม ตั้งพักกระทำอนุโมทนาวิธี

๔) การจัดให้มีเทศน์ ๒ หรือ ๓ ธรรมาสน์ ก็มักปฏิบัติตามนี้โดยอนุโลม ซึ่งพอสรุปวิธีการได้ดังนี้

- ให้ศีล
- บอกศักราช
- แสดงอนิสงส์หน้าธรรมาสน์
- สมมุติหน้าที่พระธรรมกะถิก
- สรุปความท้ายเทศนา
- อนุโมทนาควยบท ยถา... สพุพิติโย

ระเบียบพิธีการเทศน์ดังกล่าวนี้ นิยมปฏิบัติกันทั่วไปในเขตอำเภอเกษตร

วิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด ตลอดทั้งอำเภอและจังหวัดใกล้เคียงอื่นๆ^๕

ดังเป็นที่ทราบในเบื้องต้นแล้วว่า การแสดงธรรมนั้น เป็นการแสดงหรือบอกการชี้แจง แนะนำ สั่งสอนผู้ที่ยังไม่รู้ให้เกิดความรู้ความเข้าใจ และเป็นพยานของสิ่งที่เข้าใจให้มั่นใจยิ่งขึ้น ดังเช่นบอกทางให้แก่คนหลงทาง หรือส่องสว่างให้แก่คนที่อยู่ในที่มืด ให้ได้เห็นสิ่งต่างๆนี้ โดยมี ๒ ประเภท ได้แก่

๑) การแสดงธรรม มีวิธีแสดงซึ่งจัดเป็น ๒ ประการ คือ แสดงโดยสมมุติยกเอาบุคคลขึ้นเป็นตัวอย่างให้เข้าใจความง่ายขึ้น เรียกว่า ปุคคลาธิษฐานและการแสดงโดยเอาสภาวะธรรมล้วนๆขึ้นแสดง เช่น ยกศรัทธา วิริยะ สติ สมาธิ ปัญญา เรียกว่า ธัมมาธิษฐาน โดยธรรมทูตหรือพระธรรมกะถิกนั้น จะต้องแสดงโดยคำนึงถึงคุณ ๕ อย่างได้แก่

- (๑) แสดงธรรมไปโดยลำดับ ไม่ลัดให้ขาดความ
- (๒) แสดงเหตุผลแนะนำให้ผู้ฟังเข้าใจ
- (๓) ตั้งจิตเมตตาปรารภนาให้เป็นประโยชน์แก่ผู้ฟัง
- (๔) ไม่แสดงธรรมเพราะเห็นแก่ลาภ
- (๕) ไม่แสดงธรรมกระทบตนเองและผู้อื่น

^๕ พระครูปริยัติธรรมโมภาส , “รายงานการปฏิบัติงานของพระธรรมทูตประจำอำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด ประจำปี ๒๕๕๕” , (ร้อยเอ็ด : สุธรรมพริ้นติ้ง , ๒๕๕๕) , หน้า ๑๓ . (อัคราณา) .

การแสดงธรรม เป็นการเผยแผ่ธรรมให้ขยายวงกว้างออกไป เพื่อให้หลักธรรมสั่งสอนให้ผู้มีความศรัทธา ความเชื่อ น้อมนำหลักธรรมในพระพุทธศาสนาไปประพฤติปฏิบัติเพื่อให้เกิดประโยชน์แก่ผู้ปฏิบัติ มี ๓ วิธีการสอน คือ

๑. วิธีการสอนศีลธรรมแก่ประชาชนตามหลัก ๗ ประการ

๑) อุปสินทกถา คือ การสนทนาปราศรัยกับบุคคลผู้มาหาผู้ หรือการต้อนรับแขกผู้มาเยือน การพูดคุยกันโดยการสอนแทรกธรรมเข้าไปในการสนทนากันนั้นตามสมควรแก่เหตุการณ์ กาลเทศะ และบุคคลผู้ฟัง

๒) ธรรมมิกถา คือ การสอนศีลธรรมแก่ประชาชนอย่างเป็นกิจจะลักษณะ เป็นงานเป็นการ เป็นเรื่องเป็นราว มีการเตรียมการไว้ล่วงหน้า

๓) โอวาทกถา คือ การสอนศีลธรรมแก่ประชาชนแบบคำแนะนำ คำตักเตือน คำสั่งสอน โดยเฉพาะเจาะจงลงไปในเรื่องใดเรื่องหนึ่ง เพื่อให้ผู้ฟังเกิดความสังวรระวังไม่ทำความชั่วให้ละความชั่ว ให้ทำความดี และให้รักษาความดีไว้

๔) อนุศาสนิกถา คือ การสอนศีลธรรมแก่ประชาชนแบบสอนบ่อยๆ นิยมพูดกันว่า “พรา้สอน” เพื่อให้เกิดจำได้ เกิดความชินหู จนเกิด “ความคล่องปากขึ้นใจ”

๕) ธรรมสากัจฉากถา คือ การแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกันและกัน การสนทนากันเพื่อแสวงหาความถูกต้อง หรือเพื่อปรับความเข้าใจกัน นิยมเรียกว่า “การสนทนาธรรม” โดยผลักกันพูดผลัดกันฟัง

๖) ปุจฉาวิสัชนากถา คือ การสอนศีลธรรมแก่ประชาชนแบบการถามและการตอบในเรื่องที่จะสอนนั้น เพื่อทดสอบถึงพื้นฐานความรู้เดิมของผู้รับสอนว่ามีอยู่แค่ไหน เพียงไร เพื่อเป็นการกระตุ้นเร้าใจผู้ฟังให้เกิดความตื่นตัวอยู่เสมอ และเพื่อทดสอบว่าความจำและความเข้าใจในเรื่องที่สอนนั้นว่า ผู้ฟังมีแค่ไหนเพียงไร โดยมีวิธีการ ๓ วิธี คือ

๖.๑) ถามเพื่อให้อตอบ

๖.๒) ถามเอง ตอบเอง

๖.๓) ให้ถามเพื่อตอบ

๗) ธรรมเทศนากถา คือ การแสดงธรรมชี้แจงแสดงธรรมหลักสัมมาปฏิบัติเพื่อให้ผู้ฟังรู้แจ้งเห็นจริงในธรรมที่ควรรู้ควรเห็น ชี้นำให้ผู้ฟังเกิดศรัทธาประสาทะ ในธรรมปฏิบัติ ขอมรับเป็น “หลักจำ” และเป็น “หลักใจ” ยึดถือเป็นอุดมคติในการดำเนินชีวิตประจำวัน เพื่อความอยู่เย็นเป็นสุข พ้นจากความทุกข์ร้อนนอนทุกข์

๒. การอธิบายธรรมตามพุทธวิธี ๔ ประการ

๒.๑ สันทัดสนา เป็นการชี้แจงแสดงเหตุผล แสดงบาปบุญคุณโทษ ประโยชน์มิใช่ประโยชน์ ผลได้ผลเสียของกรรมข้อนั้นๆ อย่างแจ่มชัด ทำให้ผู้ฟังเกิดความรู้แจ้งเห็นจริง

๒.๒ สมาปทนา เป็นการชี้แจงแสดงเหตุผล แสดงบาปบุญคุณโทษ ประโยชน์มิใช่ประโยชน์ ผลได้ผลเสียของกรรมข้อนั้นๆ ให้ผู้ฟังยอมรับนับถือและยึดถือเป็นหลักประพฤติปฏิบัติคุณธรรมประจำใจ

๒.๓ สมุตเตชนา เป็นการชี้แจงแสดงเหตุผล แสดงบาปบุญคุณโทษ ประโยชน์มิใช่ประโยชน์ ผลได้ผลเสียของกรรมข้อนั้นๆ ให้ผู้ฟังเกิดความองอาจกล้าหาญ ในการจะละเว้นความชั่ว ในการมุ่งทำความดีแบบมอบกายถวายชีวิต

๒.๔ สัมปหังสนา เป็นการชี้แจงแสดงเหตุผล แสดงบาปบุญคุณโทษ ประโยชน์มิใช่ประโยชน์ ผลได้ผลเสียของกรรมข้อนั้นๆ ให้ผู้ฟังเกิดความร่าเริงบันเทิงใจ เกิดความแจ่มชื่น เบิกบานใจ ไม่ท้อถอยท้อแท้

๓. หลักการอธิบายธรรม ๖ ประการ

๓.๑ อัตถะ คือ การอธิบายความหมายของกรรมข้อนั้นๆ ว่ามีความหมายอย่างไร ทั้งอรรถคือ จุดประสงค์ และพยัญชนะ คือ หลักไวยากรณ์ หรือคติโลกคติธรรม

๓.๒ ประเภท คือ กรรมข้อนั้นๆ แยกประเภทออกไปได้อย่างไรหรือไม่ และแยกประเภทไปได้เท่าไร คืออะไรบ้าง มีความแจ่มชัด

๓.๓ เหตุ คือ กรรมข้อนั้นๆ มีอะไรเป็นมูลเหตุ

๓.๔ ผล คือ กรรมข้อนั้นๆ มีผลเป็นอย่างไรแก่ผู้ปฏิบัติตาม มีานิสงส์หรือโทษอย่างไร

๓.๕ อุปมา คือ กรรมข้อนั้นๆ มีข้ออุปมา (เปรียบเทียบ) เหมือนอะไร เพื่อช่วยให้คลายสงสัย เข้าใจชัดเจน

๓.๖ สาธก คือ กรรมข้อนั้นๆ มีตัวอย่างอย่างไร

จากที่กล่าวมานี้ ผู้วิจัยพบว่า พระธรรมทูตประจำอำเภอเกษตรวิสัย มีการแสดงธรรม ซึ่งเป็นวิธีการที่สามารถนำหลักธรรมคำสั่งสอนขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้ามาแสดงหรือบอก เพื่อให้เกิดความรู้เข้าใจอย่างถูกต้อง แล้วสามารถนำไปปฏิบัติ

ในการดำเนินชีวิตประจำวันตามหลักธรรมของพระพุทธศาสนา ซึ่งพระธรรมทูตสามารถประจำอำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด สามารถดำเนินการโดยการแสดง การสอน การวางตน การใช้ภาษาหรือเวลาอย่างเหมาะสมในการนำธรรมะได้สอดคล้องกับสภาพความเป็นจริงตามเหตุปัจจุบันที่สามารถนำหลักธรรมไปประพฤติปฏิบัติในการดำเนินชีวิต

๓.๒.๒ รูปแบบและวิธีการเผยแผ่ธรรมโดยการบรรยายธรรมหรือปาฐกถาธรรม

ในการเผยแผ่ธรรมโดยการบรรยายธรรมหรือปาฐกถาธรรมนั้นโดยทั่วไปจะมี ๒ ลักษณะสำคัญ คือ พระธรรมทูตติดต่อสถานที่เพื่อบรรยายธรรมเอง โดยปฏิบัติตามแผนปฏิบัติการประจำปีที่ได้รับมอบหมายจากหัวหน้างานพระธรรมทูตประจำอำเภอ ลักษณะนี้เป็นการเผยแผ่ธรรมเชิงรุก และ หน่วยงานต่างๆเป็นผู้ติดต่อพระธรรมทูตให้เป็นผู้แสดงธรรม โดยมีฎีกาอาราธนา ลักษณะนี้เรียกว่า การรับอาราธนาบรรยายธรรมหรือปาฐกถาธรรม ทั้งสองลักษณะมีกระบวนการดังนี้^๖

ก) การติดต่อสถานที่เพื่อบรรยายธรรมด้วยตนเอง

กระบวนการนี้ พบว่า พระธรรมทูตอำเภอเกษตรวิสัยส่วนใหญ่ มักมีการเขียนโครงการเผยแผ่ธรรมประจำปีตามแผนปฏิบัติการ ซึ่งได้มีการประชุมวางแผนและมอบหมายภารกิจ เช่น ช่วงระยะเวลา กลุ่มเป้าหมาย พื้นที่ หัวข้อธรรมที่ใช้บรรยาย ซึ่งอาจมีการประยุกต์ใช้หลักธรรมให้สอดคล้องกับสถานการณ์บ้านเมืองและนโยบายของรัฐบาล และคณะสงฆ์ เมื่อเขียนโครงการเสร็จในเอกสาร โครงการจะได้รับการรับรองหรือให้ความเห็นชอบจากหัวหน้าพระธรรมทูตประจำอำเภอเกษตรวิสัย ซึ่งเจ้าคณะอำเภอเป็นผู้ปฏิบัติหน้าที่นี้โดยตำแหน่ง วิธีการนี้จะช่วยให้หน่วยงานต่างๆที่พระธรรมทูตมีหนังสือขอความร่วมมือในการเผยแผ่ธรรมได้รับความร่วมมือเป็นอย่างดี

ขั้นตอนต่อมาคือจัดทำหนังสือติดต่อสถานที่ต่างๆที่อยู่ในพื้นที่รับผิดชอบ เช่น วัด โรงเรียน หมู่บ้าน หน่วยงานภาครัฐ รวมทั้งองค์กรเอกชน บริษัท ห้างร้าน การส่งหนังสือติดต่อเพื่อบรรยายธรรมนั้น พบว่าพระธรรมทูตอำเภอเกษตรวิสัยมีการติดต่อประสานงานกับองค์กรต่างๆดังกล่าวด้วยตนเอง โดยการส่งหนังสือขอความร่วมมือจัดบุคลากรในสำนักงานเข้าฟังการบรรยายธรรม เข้าหาผู้บริหารพบปะพูดคุยและตกลงวัน เวลา

^๖ พระครูศรีปริยัตยานุวัตร , “รายงานการปฏิบัติงานของพระธรรมทูตประจำอำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด ประจำปี ๒๕๕๕”, (ร้อยเอ็ด : พรพิไลพริ้นติ้ง, ๒๕๕๕), หน้า ๒๑. (อัครานา) .

สถานที่ที่ชัดเจน และติดต่อทางโทรศัพท์เพื่อความชัดเจนยิ่งขึ้น ส่วนใหญ่แล้ว การที่พระธรรมทูตติดต่อเพื่อขอบรรยายธรรมเองนั้น มักจะเป็นองค์การที่เป็นวัด โรงเรียน หมู่บ้าน หน่วยงานภาครัฐ ยังไม่พบว่ามี การติดต่อขอบรรยายธรรม ณ บริษัท ห้างร้าน แต่อย่างไร อาจเป็นเพราะว่าในท้องที่อำเภอเกษตรวิสัยยังไม่มีบริษัท ห้างหุ้นส่วนจำกัดขนาดใหญ่ ไม่มีพนักงานจำนวนมากเช่นในเขตเมือง และอาจเป็นเพราะว่าผู้บริหาร/เจ้าของกิจการเข้าร่วมในกิจกรรมบรรยายธรรมที่จัดในชุมชนนั้นๆ โดยการให้การสนับสนุนปัจจัยเครื่องอุปถัมภ์อยู่แล้ว

ต่อจากนั้น เมื่อมีการตกลงพูดคุยและประสานงานในเรื่องเกี่ยวกับวัน เวลา สถานที่ และอื่นๆที่เกี่ยวข้องแล้ว ย่อมเป็นหน้าที่ของพระธรรมทูตต้องเตรียมเนื้อหาธรรมที่จะใช้ในการบรรยายธรรม ซึ่งรวมถึงเทคนิควิธีการสื่อสาร เครื่องมือที่ใช้ในการเผยแพร่ ให้น่าสนใจและเป็นประโยชน์ต่อการเผยแผ่ในครั้งต่อไป

ในส่วนของการจัดสถานที่นั้น มักจัดอาสนสงฆ์กับแสดนต์สำหรับยื่นบรรยายธรรม โดยแบ่งเป็น ๒ ช่วงพิธี คือ อาสนสงฆ์จัดสำหรับพระธรรมทูตนั่งเมื่อมีการประกอบพิธีทางสงฆ์ เช่น ประชานพิธีจุดธูป-เทียนบูชาพระรัตนตรัย การกล่าวเปิดงาน การอาราธนาศีล การให้ศีล ในการบรรยายธรรมนั้น หากไม่จัดธรรมมาสน์มักไม่มีการอาราธนาธรรม โดยใช้วิธีการมอบให้พิธีกรกล่าวจูงใจผู้ฟังและนิมนต์พระธรรมทูตประจำแสดนต์เพื่อดำเนินการบรรยายธรรมต่อไป และโดยทั่วไปแล้ว พระธรรมทูตจะใช้วิธีการบรรยายธรรมโดยการยืน เนื่องจากมีการใช้อุปกรณ์และเทคโนโลยีประกอบการบรรยาย ซึ่งจะทำให้เกิดความสะดวกและทำให้ผู้ฟังเกิดความสนใจ

เมื่อบรรยายเสร็จสิ้น พระธรรมทูตจะกลับมาประจำ ณ อาสนสงฆ์ และประกอบพิธีทางสงฆ์ เพื่อรักษาธรรมเนียมปฏิบัติอันดีงามที่เรียกว่าอาจารย์ของพระสงฆ์ เช่น การรับการถวายปัจจัยไทยธรรม การให้พร (ให้พรด้วยอนุโมทนาวิธี ยถา.....สัพพัตติโย) การกรวดน้ำอุทิศส่วนกุศล การนำพาผู้ฟังกล่าวคำปฏิญาณต่างๆ เช่น การนำกล่าวถวายพระพร เป็นต้น

บางแห่งมิได้จัดอาสนสงฆ์ไว้รองรับ แต่จัดโต๊ะหรือชุดรับแขกไว้ต้อนรับแทน โดยธรรมเนียมปฏิบัติแล้ว จะไม่มีการอาราธนาศีล ให้ศีล หรือให้พรด้วยอนุโมทนาวิธีข้างต้น แต่จะใช้กระบวนการประยุกต์แบบสมัยใหม่แทน ซึ่งก็ทำให้น่าสนใจและมีความคล่องในวิธีการเช่นกัน เช่น การจัดให้พิธีกร-พิธีการ มีลำดับขั้นตอนของกำหนดการ การ

กล่าวกรึ่นนำของพระธรรมทูตที่ดึงดูดผู้ฟังให้สนใจติดตาม การให้พรก็ใช้การอวยพรด้วยภาษาปัจจุบันที่สละสลวย เช่น บทกลอน บทกวี ข้อคิดเตือนใจฝากให้ปฏิบัติผสมกับหลักพุทธธรรม ยิ่งทำให้น่าสนใจและประทับใจยิ่งขึ้น”^๓

ข) การรับอาราธนาบรรยายธรรมหรือปาฐกถาธรรม

กระบวนการเผยแผ่ธรรมวิธีนี้ ส่วนใหญ่พระธรรมทูตจะเป็นผู้ได้รับอาราธนาให้เป็นผู้แสดงธรรมตามความต้องการของผู้จัดในโอกาสต่างๆ เช่น โครงการอบรมคุณธรรมสำหรับข้าราชการ โครงการอบรมคุณธรรมจริยธรรมสำหรับนักเรียนนักศึกษาเยาวชน ประชาชน การประชุมสัมมนาและอื่นๆ ซึ่งมีกระบวนการเหมือนกับการบรรยายธรรมข้างต้น เพียงแต่เปลี่ยนจากพระธรรมทูตติดต่อสถานที่เผยแผ่ธรรมเองมาเป็นหน่วยงานหรือองค์กรต่างๆเป็นผู้อาราธนาพระธรรมทูตให้เป็นผู้แสดงธรรมหรือปาฐกถาธรรม

อย่างไรก็ตาม ก็มีลักษณะเฉพาะที่สำคัญซึ่งพระธรรมทูตมักนิยมตระเตรียมไว้เพื่อให้เหมาะสมกับงาน ก็คือ เนื้อหาธรรมที่จะให้บรรยายธรรมหรือปาฐกถาธรรมและเวลาที่จะใช้บรรยาย ซึ่งจากรายงานการประชุมพระธรรมทูตประจำอำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด พบว่า มีการแนะนำเทคนิควิธีการเผยแผ่ให้พระธรรมทูตได้ตระหนักและเข้าใจร่วมกัน คือ การบรรยายธรรมที่มีเนื้อหาธรรมสอดคล้องกับกิจกรรมของหน่วยงานและการรักษาเวลา เช่น การไปถึงสถานที่ก่อนเวลาพอสมควร และการบรรยายธรรมรักษาเวลาคือตรงต่อเวลา^๔

๓.๒.๓ รูปแบบและวิธีการเผยแผ่ธรรมโดยการบรรยายธรรมผ่านสื่อแพร่ภาพหรือสถานีวิทยุกระจายเสียงออกอากาศ

ในการเผยแผ่ธรรมผ่านสื่อแพร่ภาพหรือสถานีวิทยุกระจายเสียงออกอากาศนั้น ส่วนใหญ่แล้วพระธรรมทูตอำเภอเกษตรวิสัยจะมีโอกาสได้เผยแผ่ธรรมผ่านสถานี

^๓ พระครูสุธรรมวงศ์, “รายงานการปฏิบัติงานของพระธรรมทูตประจำอำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด ประจำปี ๒๕๕๕”, (ร้อยเอ็ด : พรพิไลพริ้นติ้ง, ๒๕๕๕), หน้า ๑๘. (อัคราณา).

^๔ พระมหาสมศรี ดิคุขปัญโญ, “รายงานการปฏิบัติงานของพระธรรมทูตประจำอำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด ประจำปี ๒๕๕๕”, (ร้อยเอ็ด : พรพิไลพริ้นติ้ง, ๒๕๕๕), หน้า ๒๑. (อัคราณา).

วิทยุกระจายเสียงเท่านั้น ซึ่งในปัจจุบันมีสถานีวิทยุชุมชนอยู่หลายแห่งได้เปิดโอกาสให้พระธรรมทูตได้เผยแผ่ธรรม ในการเผยแผ่ธรรมรูปแบบนี้ มีกระบวนการดังนี้^๙

๑. พระธรรมทูตทำการติดต่อผู้บริหารสถานีวิทยุชุมชนที่ต้องการเผยแผ่ ซึ่งมีทั้งการขอใช้เวลาเป็นช่วงขณะหรือโอกาสหนึ่งๆ หรือ การขอร่วมเป็นผู้จัดรายการในผังรายการออกอากาศ ซึ่งแต่ละอย่างจะมีความเข้มข้นของการรับผิดชอบแตกต่างกัน

๒. พระธรรมทูตจะทำการเตรียมเนื้อหาธรรมที่จะบรรยายออกอากาศ (สคริปต์ออกอากาศ) ทุกครั้งที่ต้องการเผยแผ่ธรรม จะไม่เพียงปฏิบัติไหวพริบอย่างเดียว และรักษาอาการของพระสงฆ์อย่างเคร่งครัด เนื่องจากการออกอากาศมีผู้รับฟังหลายประเภท

๓. มีการติดตามและประเมินผลจากผู้ฟังรายการ จัดทำฐานข้อมูลผู้ฟังรายการ และพัฒนาปรับปรุงวิธีการเผยแผ่ เนื้อหา คำพูด อารมณ์ และเทคนิคที่ใช้ในการพูดออกอากาศอยู่เสมอ

๔. จัดรวบรวมสคริปต์ธรรมะที่ใช้ออกอากาศเป็นรูปเล่ม เพื่อแจกจ่ายแก่ประชาชนที่สนใจในโอกาสต่างๆ

๓.๒.๔ รูปแบบและวิธีการเผยแผ่ธรรมโดยการจัดโครงการส่งเสริมคุณธรรมต่างๆ

การเผยแผ่ธรรมของพระธรรมทูตอำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด มีการจัดโครงการต่างๆที่เป็นการส่งเสริมคุณธรรม ดังนี้^{๑๐}

๑. โครงการบรรพชาอุปสมบทเนื่องในวันสำคัญของชาติ
๒. โครงการบรรพชาสามเณรและอบรมเยาวชน
๓. โครงการธรรมสัญจร
๔. โครงการเผยแผ่ธรรมในสถานศึกษาและส่วนราชการ
๕. โครงการปฏิบัติธรรมประจำปี และเนื่องในวันสำคัญของชาติ

^๙ พระครูวิโรจน์คุณาการ , “รายงานการปฏิบัติงานของพระธรรมทูตประจำอำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด ประจำปี ๒๕๕๕”, (ร้อยเอ็ด : พรพิไลพริ้นติ้ง , ๒๕๕๕), หน้า ๓๐. (อัดสำเนา).

^{๑๐} สำนักงานพระธรรมทูตประจำอำเภอเกษตรวิสัย , “รายงานการปฏิบัติงานของพระธรรมทูตประจำอำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด ประจำปี ๒๕๕๕”, (ร้อยเอ็ด : พรพิไลพริ้นติ้ง , ๒๕๕๕), หน้า ๑๐. (อัดสำเนา).

การเผยแพร่ธรรมโดยการจัดโครงการส่งเสริมคุณธรรมดังกล่าวข้างต้นนั้น แต่โครงการพระธรรมทูตประจำอำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ดมีกระบวนการเผยแพร่ที่มีลักษณะเหมือนกัน พอสรุปได้ดังนี้^{๑๑}

๑) การจัดทำโครงการและการขออนุมัติโครงการ

โดยทั่วไปแล้ว พระธรรมทูตจะต้องจัดทำเอกสารโครงการ เพื่อให้ทราบถึงความสำคัญและความจำเป็นของแต่ละโครงการ รวมถึงวัตถุประสงค์ วิธีดำเนินการ กลุ่มเป้าหมาย ระยะเวลา พื้นที่ งบประมาณ คณะทำงาน และการประเมินผล และดำเนินการขออนุมัติโครงการจากผู้บริหารทางการคณะสงฆ์ บางโครงการอาจต้องขอความเห็นชอบจากผู้บริหารฝ่ายบ้านเมืองด้วย เพื่อให้ได้รับความร่วมมือในการจัดโครงการ อันนำไปสู่ความสำเร็จของโครงการ

๒) การประชุมคณะกรรมการดำเนินงาน

เมื่อโครงการได้รับอนุมัติแล้ว พระธรรมทูตผู้เป็นเจ้าของโครงการหรือผู้รับผิดชอบโครงการ ก็จะต้องรีบดำเนินการจัดประชุมคณะกรรมการดำเนินงาน เพื่อร่วมกันวางแผนและร่วมกันปฏิบัติงานให้สำเร็จตามวัตถุประสงค์ โดยมอบหมายงานให้ผู้ที่เกี่ยวข้องและมีความเชี่ยวชาญในแต่ละภาระงานร่วมรับผิดชอบทั้งบรรพชิตและคฤหัสถ์

๓) การขออนุมัติงบประมาณในการดำเนินการ

ในการจัดโครงการแต่ละครั้ง สิ่งที่ต้องให้ความสำคัญอย่างยิ่งคืองบประมาณในการดำเนินการ จากเอกสารรายงานผลการปฏิบัติงานของพระธรรมทูตอำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด พบว่า งบประมาณแม้จะเป็นปัจจัยสำคัญในการดำเนินการ แต่ไม่มีปัญหาเรื่องการขาดงบประมาณดำเนินการและพบว่า มีหน่วยงาน องค์กร และประชาชนทั่วไปให้การสนับสนุนไม่ขาด ไม่ว่าจะทำโครงการ ณ ศูนย์ใดๆ จากเอกสารการประเมินโครงการแล้วพบว่า สาเหตุที่พระธรรมทูตจัดโครงการอบรมแล้วไม่มีปัญหาเรื่องงบประมาณแต่ได้รับการสนับสนุนอย่างเพียงพอ เพราะ

(๑) พระธรรมทูตอำเภอเกษตรวิสัย ทำงานเผยแผ่อย่างจริงจังจึงเป็นรูปธรรมชัดเจน

^{๑๑} พระครูบุญวราภรณ์ , “รายงานการปฏิบัติงานของพระธรรมทูตประจำอำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด ประจำปี ๒๕๕๕” , (ร้อยเอ็ด : พรพิไลพริ้นติ้ง , ๒๕๕๕), หน้า ๑๑-๑๒. (อัครานา) .

(๒) หน่วยงาน องค์กรทั้งภาครัฐและเอกชน และประชาชนทั่วไป สนใจและให้ความสำคัญกับการพัฒนาคุณธรรมในรูปแบบต่างๆ

(๓) วัฒนธรรมและจารีตประเพณีของชาวอำเภอเกษตรวิสัยมีลักษณะ สนับสนุนโครงการที่เป็นการจรรโลงคุณธรรมจริยธรรมในสังคมเป็นพื้นฐานอยู่แล้ว

(๔) การประชาสัมพันธ์มีความชัดเจน ทัวถึง และมีระยะเวลาที่เหมาะสม

๔) การดำเนินงานตามโครงการ

การดำเนินงานตามโครงการนั้น อาศัยหลักการบังคับบัญชาตามสายงาน อาศัยหลักมนุษยสัมพันธ์ในการทำงาน มุ่งเน้นความโปร่งใส และกุศลเจตนาเพื่อเผยแผ่ พระพุทธศาสนา ทำให้งานแต่ละครั้งสามารถสำเร็จได้ดังประสงค์

การดำเนินงานแต่ละโครงการมีห้วงเวลาที่แตกต่างกัน ขึ้นอยู่กับสถานการณ์และ ปัจจัยแวดล้อมทางการบริหารอยู่อย่าง เช่น บางโครงการใช้เวลา ๓ วัน ๗ วัน ๑๐ วัน หรือ ๑๕ วัน หรือบางครั้งอาจใช้เวลา ๒๐ – ๓๐ วัน การดำเนินงานเน้นความเป็น ประชาธิปไตย ร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมกันแก้ไขปัญหา และจริงจังจริงจังไม่ย่อท้อต่อการ พัฒนางานคุณธรรม

๕) การประเมินผลโครงการ

พระธรรมทูตประจำอำเภอเกษตรวิสัย ใช้วิธีการประเมินผลโครงการแบบมี ส่วนร่วมของผู้เกี่ยวข้อง ทั้งคณะกรรมการดำเนินงาน ผู้สนับสนุนโครงการ ผู้เข้าร่วม โครงการ และผู้สังเกตการณ์ทั่วไป แรกเริ่มใช้วิธีการพรรณนาวิเคราะห์สรุปเป็นเอกสาร แต่ ปัจจุบันมีโปรแกรมคอมพิวเตอร์ช่วยในการวิเคราะห์ข้อมูล ทำให้ได้ข้อมูลที่ยังตรงมีความ น่าเชื่อถือมากยิ่งขึ้น ซึ่งเป็นประโยชน์ต่อการประเมินผลโครงการ เช่น การนำโปรแกรม วิเคราะห์ข้อมูล SPSS มาใช้

๖) การนำโครงการมาปรับปรุงแก้ไขและนำไปสู่การจัดโครงการในครั้งต่อไป

โครงการแต่ละโครงการที่มีการประเมินผลจะถูกนำเข้าสู่คณะกรรมการ ดำเนินงาน และผู้ทรงคุณวุฒิ เพื่อให้คำแนะนำแก้ไขปรับปรุงเพิ่มเติม และนำไปสู่การเขียน โครงการให้มีความกระชับ ละเอียดยรอบคอบในขั้นตอนการทำงานมากยิ่งขึ้น

๓.๒.๕ รูปแบบและวิธีการเผยแพร่ธรรมโดยการนำฝึกสมาธิ

สมาธิคือการที่มีใจตั้งมั่นในอารมณ์ใดอารมณ์หนึ่งอย่างแน่วแน่ กล่าวในภาษาชาวบ้านก็คือ การมีใจจดจ่ออยู่ในเรื่องใดเรื่องหนึ่ง ไม่ฟุ้งซ่านนั่นเอง

การทำสมาธินั้นที่พระธรรมทูตอำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด นำไปใช้ในการเผยแผ่ นั้น ไม่ได้เน้นการเข้าถึงนิพพาน หรือความสิ้นไปของอาสวะ แต่เน้นความเป็นพื้นฐานที่ดีต่อการปฏิบัติในขั้นสูง และเน้นประโยชน์ที่ได้ทันทีในชีวิตประจำวัน เช่น การทำให้มีจิตใจผ่องใส ประกอบกิจการงานได้ราบรื่น และคิดอะไรรวดเร็วทะลุปรุโปร่ง ด้วยเหตุว่าระดับจิตใจได้ถูกฝึกมาให้มีความนิ่งดีแล้ว เมื่อมีความนิ่งเป็นสมาธิดีแล้ว ย่อมมีพลังแรงกว่าใจที่ไม่มีสมาธิ ดังนั้นเมื่อจะคิดทำอะไร ก็จะทำได้ดี และได้เร็วกว่าคนปกติ ที่ไม่ได้ผ่านการฝึกสมาธิมาก่อน วิธีการทำสมาธิที่พระธรรมทูตอำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด นิยมนำมาเผยแผ่แนะนำนั้น จะขอนำมากล่าวไว้ในที่นี้เริ่มตั้งแต่ขั้นพื้นฐาน และขั้นตอนต่างๆ โดยมีหัวข้อตามลำดับดังต่อไปนี้^{๑๒}

๑. การทำสมาธิสามารถทำได้ทุกขณะอิริยาบถ

พระธรรมทูตอำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด ได้ร่วมกันจัดทำคู่มือการนำฝึกสมาธิเพื่อใช้เป็นประโยชน์ต่อการเผยแผ่ ซึ่งในคู่มือดังกล่าว ได้ให้คำอธิบายวิธีการทำสมาธิในชีวิตประจำวัน เวลาที่จะทำสมาธินั้นทำได้ทั้งยืน เดิน นั่ง และนอน ในอิริยาบถทั้ง ๔ นี้ เมื่อใดที่ใจเป็นสมาธิก็ถือว่าเป็นภาวนามยกุล ซึ่งถือเป็นกุศลกรรมสิทธิ์เฉพาะตัว ถือว่าได้บุญด้วยอย่างหนึ่ง ดังนั้นจึงพอสรุปจากคำแนะนำของพระธรรมทูตในหนังสือคู่มือดังกล่าวไว้ดังนี้คือ การยืน ทำโดยยืนให้ตรง วางมือขวาทับมือซ้าย คว่ำมือทั้งสอง หลังตาหรือลิ้นตาสุด แต่จะสะดวกในการทำ แล้วเพ่งไปที่คำว่า พุท-โธ จนจิตตั้งมั่นได้

การเดิน เรียกว่าเดินจงกรม ให้กำหนดความสั้น ความยาว ของเส้นทางที่จะเดินสุดแต่เราเอง ควรจะหาสถานที่ และเวลาที่เหมาะสม ไม่อึกที่กกริโครม และไม่มีสิ่งรบกวนจากรอบข้าง นอกจากนั้นที่ที่จะเดินไม่ควรสูงๆ ต่ำๆ แต่ควรเรียบเสมอกัน เมื่อหาสถานที่และเวลาที่เหมาะสมได้แล้วก็ตั้งสติ อย่างเงยหน้าหรือก้มหน้านัก ให้ส้ารวมสายตาให้ทอดลงพอดี วางมือทั้งสองลงข้างหน้าทับกันเหมือนกับยืน การเดินแต่ละก้าวก็ให้จิตตั้งมั่นอยู่กับคำบริกรรมว่า พุท-โธ โดยเดินอย่างส้ารวม ช้าๆ ไม่เร่งรีบ กำหนดรู้ในใจ

^{๑๒} พระครูสุวัฒนวิริธรรม, “รายงานการปฏิบัติงานของพระธรรมทูตประจำอำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด ประจำปี ๒๕๕๕”, (ร้อยเอ็ด : พรพิไลพริ้นติ้ง, ๒๕๕๕), หน้า ๓๓-๓๗. (อัดสำเนา).

การนั่ง คือนั่งให้สบาย แล้วเพ่งเอาจิตไปที่การบริกรรมคำว่า พุท-โธ ท่องภาวนาไว้เป็นอารมณ์ให้กำหนดรู้อยู่ในใจ

การนอน คือให้นอนตะแคงข้างขวา เอามือขวาวางรองศีรษะ ยึดมือซ้ายไปตามตัว ไม่นอนขัด นอนคว่ำ หรือนอนหงาย แล้วก็สำรวมสติตั้งมั่นด้วยการภาวนา คำว่า พุทโธ ให้ตั้งมั่นอยู่ในอารมณ์เดียว เช่นเดียวกัน

๒. ข้อเสนอแนะและการเตรียมตัวก่อนการทำสมาธิ

๒.๑ การหาเวลาที่เหมาะสม เช่น ไม่ใช่เวลาใกล้เที่ยงเป็นต้นจะทำให้หิวข้าว หรือทำใกล้เวลาอาหาร และไม่ทานอิ่มเกินไปเพราะจะทำให้ง่วงนอน หรือเวลาที่คนในบ้านยังมีกิจกรรมอยู่ ยังไม่หลับเป็นต้น

๒.๒ การหาสถานที่ที่เหมาะสม ไม่ใช่ที่อึกทึก นอกจากได้สมาธิในขั้นต้นแล้ว และต้องการฝึกการเข้าสมาธิในที่อึกทึก

๒.๓ เสรีจากธุระภารกิจต่างๆ และกิจวัตรประจำวันแล้ว เช่น หลังจากอาบน้ำแล้ว ขับถ่ายเรียบร้อยแล้ว ไม่ได้มีนัดหมายกับใครแล้วเป็นต้น

๒.๔ อยู่ในอาการที่สบาย คือการเลือกท่านั่งที่สบาย ท่าที่จะทำให้อยู่นิ่งๆ ได้นานโดยไม่ปวดเมื่อยและเกิดเหน็บชา อาจจะไม่ใช่การนั่งขัดสมาธิก็ได้ แต่การนั่งขัดสมาธิถ้าทำได้ถูกท่าและชินแล้ว จะเป็นท่าที่ทำให้นั่งได้นานที่สุด อย่างไรก็ตามไม่ควรอยู่ในท่าเอนหลังหรือนอน เพราะความง่วงจะเป็นอุปสรรค เมื่อร่างกายได้ชานานกับพื้นโลกจะทำให้ระบบของร่างกายพักการทำงานโดยอัตโนมัติ ทำให้ต้องใช้กำลังใจในการทำสมาธิมากกว่าการนั่ง

๒.๕ ไม่ควรนึกถึงผล หรือปรารถนาในลำดับขั้นของการนั่งในแต่ละครั้ง เช่นว่า จะต้องเห็นโน่นเห็นนี่ให้ได้ในคืนนี้เป็นต้น เพราะจะเป็นการสร้างความกดดันทางใจโดยไม่รู้ตัว และเกิดความกระวนกระวายทำให้ใจไม่เกิดสมาธิ ใจไม่นิ่ง ต้องทำใจให้ว่างมากที่สุด

๒.๖ ตั้งเป้าหมายในการนั่งแต่ละครั้ง เช่นตั้งใจว่าจะต้องนั่งให้ครบ ๑๕ นาทีก็ต้องทำให้ได้เป็นต้น และพยายามขยายเวลาให้นานออกไป เมื่อเริ่มฝึกไปได้สักระยะหนึ่งแล้วเพื่อให้สมาธิได้สงบนิ่งได้นานยิ่งขึ้น

๒.๗ เมื่อได้เริ่มแล้วก็ให้ทำทุกวันจนเกิดความเคยชินเป็นนิสัยติดตัว เพราะว่าการทำสมาธิต้องอาศัยความเพียรในการฝึกฝน เพื่อให้เกิดความเคยชินและชำนาญ การที่นานๆทำสักครั้ง ก็เหมือนกับการมาเริ่มต้นนับหนึ่งใหม่

๓. การทำสมาธิโดยการนับเพื่อฝึกการควบคุมจิต

การทำสมาธิโดยวิธีนี้นั้นมีหลักการนับอยู่หลายวิธี และแต่ละวิธีก็ล้วนแต่มีจุดหมายเดียวกันคือ เป็นอุบายหลอกล่อให้จิตตั้งมั่นอยู่ในเรื่องใดเรื่องหนึ่งเป็นเวลานานได้ ทำให้เราเรียนรู้ที่จะเป็นนายของจิต ควบคุมมันได้ วิธีนับแบบต่างๆ บอกเล่าโดยย่อได้ดังต่อไปนี้คือ

๓.๑ นับโดยการบวกเพิ่มขึ้นไปเรื่อยๆ

๓.๒ นับลมแบบอรรคถา

๓.๓ นับทวนขึ้นทวนลง

๓.๔ นับวน

๓.๑ การนับโดยการบวกเพิ่มขึ้นไปเรื่อยๆ ทีละหนึ่ง ยกตัวอย่างเช่น พอหายใจเข้าก็นับหนึ่ง พอหายใจออกก็นับสอง หายใจเข้าต่อไปก็นับสาม และหายใจออกต่อไปก็นับสี่ บวกเพิ่มขึ้นไปเรื่อยๆ ทีละหนึ่ง ตัวเลขที่นับมันก็จะไม่รู้จบ แต่ท่านอาจจะกำหนดตัวเลขจำนวนสูงสุดก็ได้ อาทิเช่นพอถึงหนึ่งร้อย ก็เริ่มนับหนึ่งใหม่เป็นต้น คงไม่ต้องยกตัวอย่าง วิธีนี้เป็นวิธีเริ่มต้นที่ง่าย และใช้สมาธิไม่มากนัก เพราะเหตุที่เราคุ้นเคยกับการนับในชีวิตประจำวันอยู่แล้วโดยอัตโนมัติ เพียงแต่เอาการนับมาควบเข้ากับจังหวะการหายใจเข้า-ออก เพื่อให้มีจิตรู้ตัวอยู่เสมอนั่นเอง

๓.๒ การนับลมแบบอรรคถา เป็นวิธีของท่านพระอรรคถาจารย์ ที่ได้นำเอาตัวเลข มาเป็นเครื่องกำหนดร่วมกับการกำหนดลมหายใจ ตามหลักคำสอนของพระพุทธเจ้าจากหนังสือพุทธธรรม ของพระราชวรมุนี หน้า (๘๖๕) หลักการนับแบบนี้ช่วยฝึกให้ใจมีสมาธิจดจ่อมากกว่าวิธีแรก วิธีนี้มีสองแบบ แบบแรกให้นับเป็นคู่ คือเมื่อหายใจเข้า ก็ให้นับว่า ๑ เมื่อหายใจออกให้นับว่า ๑ พอเที่ยวต่อไปหายใจเข้าให้นับว่า ๒ หายใจออกก็ให้นับว่า ๒ สรุปก็คือลมหายใจเข้าและออกถือเป็นหนึ่งครั้ง จนถึงคู่ที่ ๕ ก็ให้ตั้งต้นมานับ ๑ ไปใหม่จนถึงเลข ๖ ก็ให้มาตั้งต้นนับ ๑ ไปจนถึง ๗ ถึง ๘ ถึง ๙ และ ๑๐ แล้วตั้งต้นนับ ๑ ไปจนถึง ๕ และนับต่อไปถึง ๑๐ อีก ลองศึกษาดูที่ตารางข้างล่างนี้เพื่อทำความเข้าใจอีกครั้ง

แบบนับเป็นคู่พร้อมกับลมหายใจ เช่น (๑-๑) หนึ่งตัวแรกคือลมหายใจครั้งที่ ๑ หนึ่งตัวที่สองคือการนับ

เที่ยวที่ ๑	๑-๑	๒-๒	๓-๓	๔-๔	๕-๕				
เที่ยวที่ ๒	๑-๑	๒-๒	๓-๓	๔-๔	๕-๕	๖-๖			
เที่ยวที่ ๓	๑-๑	๒-๒	๓-๓	๔-๔	๕-๕	๖-๖	๗-๗		

เทียวกี่ ๔	๑-๑	๒-๒	๓-๓	๔-๔	๕-๕	๖-๖	๗-๗	๘-๘		
เทียวกี่ ๕	๑-๑	๒-๒	๓-๓	๔-๔	๕-๕	๖-๖	๗-๗	๘-๘	๙-๙	
เทียวกี่ ๖	๑-๑	๒-๒	๓-๓	๔-๔	๕-๕	๖-๖	๗-๗	๘-๘	๙-๙	๑๐-๑๐

อีกแบบหนึ่งคือการนับเดียว นับแต่ตัวเลขอย่างเดียว ไม่ต้องคำนึงว่าเป็นลมหายใจเข้าหรือออก แต่ท่านควรจะทำแบบแรกให้คล่องเสียก่อน แล้วจึงมาลองแบบที่สองนี้ ลองศึกษาทำความเข้าใจกับตารางข้างล่างนี้สำหรับการนับเดียว

เทียวกี่ ๑

เทียวกี่ ๒

เทียวกี่ ๓

เทียวกี่ ๔

เทียวกี่ ๕

เทียวกี่ ๖

ทั้งสองแบบนี้ใช้วิธีการนับทวนไปทวนมา จนกระทั่งเราเกิดสมาธิ อย่างไรก็ตาม ขอให้ถือหลักความเพียรเข้าไว้ วันนี้ใจยังว้าวุ่นอยู่ก็ไม่ใช่ไร ลองพรั้งนี้อีกที ทำไปเรื่อยๆ จนกว่าจะสงบใจให้เชื่องอยู่ได้บังคับบัญชาของเรา และเมื่อนั้นแหละคุณภาพทางจิตและร่างกายของท่านได้ถูกพัฒนาขึ้นมาอีกระดับหนึ่งแล้ว

แบบนี้ นับลมเป็นคู่

วิธีนี้จะง่ายกว่าแบบอรรถกถาข้างต้นเล็กน้อย เพราะทำให้เริ่มนับไปได้เลย วิธีมีดังนี้คือ

แบบนี้ นับตามลม เวลาหายใจเข้า ก็ให้กำหนดลมหายใจที่เข้ามากระทบไว้ที่ปลายจมูก หรือโพรงจมูกด้านใน ตรงที่รู้สึกวาลมกระทบตรงนั้น แล้วเริ่มต้นนับหนึ่งในใจ แล้วก็เอาใจตามลมหายใจเข้ามาจนผ่านปอด ให้ความรู้สึกว่าไปสุดปลายที่ท้องเลยทีเดียว ถึงตรงนี้ก็ถือถือเป็นสิ้นสุดการหายใจเข้า เวลาหายใจออก ก็ให้ต้นลมอยู่บริเวณท้องแล้วก็นับหนึ่งใหม่ในใจ พร้อมกับหายใจออก เพื่อให้เข้าใจยิ่งขึ้น ให้ศึกษาดูจากตารางนี้อีกทีหนึ่ง

เทียวกี่ ๑	๑-๑									
เทียวกี่ ๒	๑-๑	๒-๒								
เทียวกี่ ๓	๑-๑	๒-๒	๓-๓							
เทียวกี่ ๔	๑-๑	๒-๒	๓-๓	๔-๔						

เที่ยวที่ ๕	๑-๑	๒-๒	๓-๓	๔-๔	๕-๕					
เที่ยวที่ ๖	๑-๑	๒-๒	๓-๓	๔-๔	๕-๕	๖-๖				
เที่ยวที่ ๗	๑-๑	๒-๒	๓-๓	๔-๔	๕-๕	๖-๖	๗-๗			
เที่ยวที่ ๘	๑-๑	๒-๒	๓-๓	๔-๔	๕-๕	๖-๖	๗-๗	๘-๘		
เที่ยวที่ ๙	๑-๑	๒-๒	๓-๓	๔-๔	๕-๕	๖-๖	๗-๗	๘-๘	๙-๙	
เที่ยวที่ ๑๐	๑-๑	๒-๒	๓-๓	๔-๔	๕-๕	๖-๖	๗-๗	๘-๘	๙-๙	๑๐-๑๐

การนำฝึกสมาธิ จึงเป็นวิธีการที่พระธรรมทูตแนะนำให้บุคคลอื่นประพฤติปฏิบัติในการทำจิตใจให้สงบแน่วแน่นอยู่ในสิ่งใดสิ่งหนึ่งอย่างสติสัมปชัญญะ ไม่ฟุ้งซ่าน ปลอดภัยจากการรบกวนของความเศร้าหมองขุ่นมัว ความสับสนวุ่นวายต่างๆ เพื่อให้เกิดปัญญอย่างมีเหตุผล ซึ่งพระธรรมทูตประจำอำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ดได้ดำเนินการโดยการเป็นผู้นำในการฝึกสมาธิในการปฏิบัติ ก่อนฝึกสมาธิมีการกล่าวคำสมาทาน แนะนำวิธีการขั้นตอนต่างๆ ในการฝึกสมาธิ มีการบรรยายประกอบภาวนาสมาธิ เมื่อนั่งเสร็จให้บุคคลอื่นแผ่เมตตาโดยใช้เวลาได้อย่างเหมาะสมเพื่อประพฤติดุติปฏิบัติให้จิตมั่นคงปลอดภัยจากการรบกวนของความเศร้าหมองขุ่นมัว

๓.๒.๖ รูปแบบและวิธีการเผยแพร่ธรรมโดยการนำปฏิญาณตนเป็นพุทธมามกะ

การทำพิธีแสดงตนเป็นพุทธมามกะ หมายความว่า ประกาศตนว่า เป็นผู้รับนับถือพระพุทธเจ้า กล่าวคือ เป็นผู้ถือพระพุทธศาสนา. (พุทธ แปลว่า ผู้รู้ ผู้ฉลาด พุทธศาสนา แปลว่า คำสอนของท่านผู้รู้, ผู้ถือ พุทธศาสนา ปฏิบัติถูกต้องก็ย่อมฉลาดยิ่ง ๆ ขึ้น สามารถตัดความชั่วความโง่ได้)

การทำพิธีแสดงตนเป็นพุทธมามกะนี้ มีมาตั้งแต่สมัยพระพุทธเจ้าตลอดมาจนถึงบัดนี้ รวมเป็น ๔ วิธี คือ^{๓๓}

๑. มีผู้มาทูลขอบวช พระพุทธเจ้าทรงให้บวชด้วยพระวาจาว่า "มาเถิดภิกษุ จงประพฤติพรหมจรรย์เถิด" ดังนี้เป็นต้น ผู้นั้นถือเพศ คือ โจนผม นุ่งห่มสบงจีวร เป็นเสร็จพิธี

๒. ขอบวชต่อพระสาวก ต้องปลงผม นุ่งห่มสบงจีวรก่อน แล้วลั่นวาจาถึงพระรัตนตรัยเป็นสรณะคือเป็นที่พึ่งที่ระลึก ๓ หน เป็นเสร็จพิธี

^{๓๓} พระครูประกาศธรรมานุยุต, “รายงานการปฏิบัติงานของพระธรรมทูตประจำอำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด ประจำปี ๒๕๕๕”, (ร้อยเอ็ด : พรพิไลพริ้นติ้ง , ๒๕๕๕) (อัคราณา). หน้า ๒๗-๒๘ .

๓. ผู้มีอายุไม่ครบ ๒๐ ปีบริบูรณ์ ขอบวช กับวชด้วยวิธีที่ ๒ สำเร็จเป็นสามเณร

๔. คฤหัสถ์ผู้ไม่ต้องการบวช ถิ่นวาจาถึงพระพุทธ - พระธรรม - พระสงฆ์ ว่าเป็น
สรณะ ถ้าอายุเกิน ๑๕ ปี ผู้ชาย เรียกว่า "อุบาสก" หญิง เรียกว่า "อุบาสิกา" ถ้าอายุ ๑๕ ลงมา
๑๒ ขึ้นไป เรียกว่า "พุทธมามกะ" หรือ "พุทธมามิกา" ตามเพศชาย - หญิง

การปฏิญาณตนเป็นผู้นับถือพระพุทธศาสนา คนหนึ่งจะปฏิญาณหลายครั้ง ตาม
ความเลื่อมใสศรัทธาก็ได้

ประเพณีนิยมแสดงตนเป็นพุทธมามกะในประเทศไทย ในปัจจุบันมีสรุปได้ ๔
คราว คือ

๑. คราวที่บุตร - หลาน มีอายุพ้นเขตทารก คือระหว่างอายุ ๑๒-๑๕ ปี เพื่อให้เด็ก
สืบความเป็นชาวพุทธตามตระกูลวงศ์

๒. คราวส่งบุตร - หลาน ที่เป็นชาวพุทธอยู่แล้ว ไปอยู่ในถิ่นศาสนาอื่นนานแรมปี
เพื่อให้เด็กระลึกอยู่เสมอว่า ตนเป็นพุทธศาสนิกชน. หรือเมื่อเข้าโรงเรียนต่างศาสนา

๓. คราวที่เด็กเข้าศึกษาในโรงเรียนที่สอนวิชาทั้งสามัญศึกษาและวิสามัญศึกษา
เพื่อให้นักเรียนเห็นความสำคัญในการที่ตนเป็นชาวพุทธอยู่ร่วมกัน

๔. คราวที่บุคคลต่างศาสนาเกิดเลื่อมใสในพุทธศาสนา ก็ทำพิธี ประกาศตนเป็น
ชาวพุทธ เพื่อให้ผู้อื่นทราบว่าตนถือพระพุทธศาสนาแล้ว

กระบวนการมีดังนี้

๑. มอบตัว คือ

ก. เข้าไปหาพระที่ตนเคารพนับถือ ควรมีผู้ปกครองนำไป ถ้าเป็นโรงเรียน ก็มี
ตัวแทนของโรงเรียนนำไป พร้อมด้วยตัวแทนนักเรียน ถวายดอกไม้ธูปเทียน กราบ แจ้งความ
ประสงค์

ข. ฝึกหัดอบรมผู้จะแสดงตนให้รู้จักกราบไหว้ ท่องคำบูชา คำน้อมสการคำ
ปฏิญาณ คำอาราธนาศีล ๕ คำสมาทานศีล ๕

๒. เตรียมการ คือ

ก. ฝ่ายพระสงฆ์ นิมนต์พระผู้ใหญ่หรือผู้น้อยที่สมควร ให้ครบ ๔ รูป เป็น
องค์สงฆ์ จัดสถานที่ ควรจัดในโบสถ์หรือวิหาร ศาลาการเปรียญ มีโต๊ะตั้งพระพุทธรูป และ
เครื่องบูชาพร้อม

ข. ฝ่ายผู้แสดงตน นุ่งห่มผ้าขาว มีผ้าห่มเฉวียงบ่า ไม่ใส่หมวก-รองเท้า ถ้า

นักเรียนก็แต่งเครื่องแบบ แต่ต้องถอดหมวก - รองเท้า. เตรียมดอกไม้ ธูป เทียน บูชาพระรัตนตรัย ๑ ชุด ถวายพระอาจารย์ในพิธีอีก ๑ ชุด จะมีไทยธรรมถวายด้วยก็แล้วแต่ศรัทธา

๓. พิธีการ

ก. ผู้แสดงตนเตรียมแต่งตัว และเครื่องบูชาพร้อมแล้ว เข้าในบริเวณพิธี นั่งประจำที่ รอเวลา

ข. ถึงเวลา พระสงฆ์เข้าประจำที่

ค. ผู้แสดงตน จูกรูป เทียน วางดอกไม้บูชาพระ ระลึกถึงคุณพระรัตนตรัย เปล่งวาจาว่า

(กราบ) อิมินา สกกาเรน, พุทฺธํ ปูเชมิ. ข้าพเจ้าขอบูชาพระพุทธเจ้า ด้วยเครื่องสักการะนี้

(กราบ) อิมินา สกกาเรน, ธมฺมํ ปูเชมิ. ข้าพเจ้าขอบูชาพระธรรม ด้วยเครื่องสักการะนี้

(กราบ) อิมินา สกกาเรน, สงฺฆํ ปูเชมิ. ข้าพเจ้าขอบูชาพระสงฆ์ ด้วยเครื่องสักการะนี้

เมื่อกล่าวคำบูชาพระรัตนตรัยเสร็จแล้ว ผู้แสดงตนเข้าถวายพานเครื่องสักการะแก่พระอาจารย์ กราบ ๓ ครั้ง แล้วกล่าวคำนมัสการพระพุทธเจ้าว่า

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส (๓ จบ)

เสร็จแล้วกล่าวคำปฏิญาณตนว่า

เอสาห ภนฺเต สุจิรปริณีพุตฺตมปี, ต ภควนฺตํ สรณํ คจฺฉามิ,

ธมฺมมฺยจฺ สงฺฆมฺยจฺ พุทฺธมามโกติ มํ สงฺโฆ ธาเรตุ.

หมายเหตุ :-

ชายหลายคนว่า เอเต มยฺ ภนฺเต... คจฺฉาม... พุทฺธมามกาคิ โน

หญิงคนเดียวว่า เอสาห ภนฺเต... คจฺฉามิ... พุทฺธมามิกาคิ มํ

หญิงหลายคนว่า เอเต มยฺ ภนฺเต... คจฺฉาม... พุทฺธมามิกาคิ โน

เมื่อกล่าวคำปฏิญาณจบแล้ว พระสงฆ์รับว่า "สาธุ" พร้อมกัน

ต่อจากนั้นผู้ปฏิญาณนั่งราบคอยฟังโอวาท ประนมมือฟัง พระอาจารย์ให้โอวาทเกี่ยวกับหัวใจพระพุทธศาสนา ๓ ข้อ เป็นต้น

เมื่อฟังโอวาทจบ รับว่า "สาธุ" แล้วนั่งคุกเข่า กล่าวคำอาราธนาศีล ๕ ว่าดังนี้

คำอาราธนาเบญจศีล (ศีล ๕)

อหิ ภนฺเต วิสฺสง วิสฺสง รกฺขณฺตถาย ติสฺรเณน สห ปณฺจสีลานิ ยาจามิ.
 ทุติยมฺปิ อหิ ภนฺเต วิสฺสง วิสฺสง รกฺขณฺตถาย ติสฺรเณน สห ปณฺจสีลานิ ยาจามิ.
 ตติยมฺปิ อหิ ภนฺเต วิสฺสง วิสฺสง รกฺขณฺตถาย ติสฺรเณน สห ปณฺจสีลานิ ยาจามิ.

หมายเหตุ :-

ถ้าหลายคน อหิ เปลี่ยนเป็น มยิ, ยาจามิ เปลี่ยนเป็น ยาจาม.

คำสมาทานเบญจศีล

พระอาจารย์เป็นผู้บอก ผู้ปฏิบัติว่าตาม.

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส (๓ จบ)

พุทฺธ สฺรณํ คจฺฉามิ.

ธมฺม สฺรณํ คจฺฉามิ.

สงฺฆ สฺรณํ คจฺฉามิ.

ทุติยมฺปิ พุทฺธ สฺรณํ คจฺฉามิ.

ทุติยมฺปิ ธมฺม สฺรณํ คจฺฉามิ.

ทุติยมฺปิ สงฺฆ สฺรณํ คจฺฉามิ.

ตติยมฺปิ พุทฺธ สฺรณํ คจฺฉามิ.

ตติยมฺปิ ธมฺม สฺรณํ คจฺฉามิ.

ตติยมฺปิ สงฺฆ สฺรณํ คจฺฉามิ.

(พระอาจารย์ว่า "ติสรณคมน นิภูจฺฐิตํ" ผู้ปฏิบัติรับว่า "อาม ภนฺเต")

พระอาจารย์บอกต่อไป ผู้ปฏิบัติว่าตามต่อไปว่า

ปาณาติปาตาเวรมณี สิกฺขาปทํ สมาธิยามิ.

อทินฺนาทานาเวรมณี สิกฺขาปทํ สมาธิยามิ.

กาเมสุ มิจฺฉาจาราเวรมณี สิกฺขาปทํ สมาธิยามิ.

มูสาวาทาเวรมณี สิกฺขาปทํ สมาธิยามิ.

สุราเมรยมชฺชพมาทภูฏานาเวรมณี สิกฺขาปทํ สมาธิยามิ.

อิมานิ ปณฺจ สิกฺขาปทานิ สมาทียามิ. (บรรทัดนี้ อาจารย์ว่า ๑ จบ ผู้ปฏิบัติว่า ๓ จบ)
 พระอาจารย์ว่า

สีเลน สุกฺคิ ชนฺติ สีเลน โภคสมฺปทา

สีเลน นิพฺพุติ ชนฺติ ตสฺมา สีลํ วิโสธเย.

(ผู้ปฏิบัติไม่ต้องว่าตาม)

ผู้ปฏิบัติกราบ ๓ ครั้ง ถ้ามีไทยธรรมก็ถวายแก่พระสงฆ์ แล้วเตรียมกรวดน้ำ
 พระสงฆ์อนุโมทนาด้วยบท ดังนี้

๑. ยถา...

๒. สพุทฺธิโย...

๓. โส อตุลลทฺโธ... หรือ สา อตุลลทฺธา... หรือ เต อตุลลทฺธา...

๔. ภวตุ สพุพฺพมงคลํ ...

หมายเหตุ :-

ขณะพระว่า ยถา... ผู้ปฏิบัติ ฟังกรวดน้ำ รินน้ำพร้อมกับว่าคำกรวดน้ำ
 เมื่อพระว่าพร้อมกันทุกรูปว่า สพุทฺธิโย... ก็รินน้ำให้หมด แล้วประนมมือรับพร. เมื่อพระ
 สวดจบ ก็คุกเข่ากราบพระสงฆ์ ๓ ครั้ง เป็นอันเสร็จพิธี

๓.๒.๓) รูปแบบและวิธีการเผยแพร่ธรรมโดยการนำพัฒนาท้องถิ่น

การเผยแพร่ธรรมของพระธรรมทูตอำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด ที่
 เอกสาร รายงานปฏิบัติงานประจำปี พบว่า พระธรรมทูตมีกระบวนการเผยแพร่โดยการนำ
 พัฒนาท้องถิ่น โดยการจัดตั้งศูนย์การพัฒนาเพื่อชุมชนในรูปแบบต่างๆ ดังนี้^{๑๔}

- ๑) โครงการจัดตั้งศูนย์อนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม
- ๒) โครงการจัดตั้งธนาคารหมู่บ้านเพื่อส่งเสริมการออม
- ๓) โครงการพัฒนาแหล่งน้ำเพื่ออุปโภคและบริโภค
- ๔) โครงการจัดตั้งธนาคารข้าวเปลือกและพันธุ์พืชประจำหมู่บ้าน

^{๑๔} สำนักงานพระธรรมทูตประจำอำเภอเกษตรวิสัย , “รายงานการปฏิบัติงานของพระธรรมทูต
 ประจำอำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด ประจำปี ๒๕๕๕”, (ร้อยเอ็ด : พรพิไลพริ้นติ้ง, ๒๕๕๕), (อัดสำเนา).
 หน้า ๑๒ .

ทั้งนี้ ในแต่ละโครงการมีกระบวนการในการดำเนินงานคล้ายกัน โดยพระธรรมทูตมุ่งเน้นการสอดแทรกหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาผ่านกิจกรรมมีส่วนร่วมของประชาชนในแต่ละชุมชน

หลักวิธีการสำคัญที่พระธรรมทูตนำมาใช้ในการจัดทำโครงการพัฒนาท้องถิ่นที่ก็คือ ^{๙๕}

๑. หลักการมีส่วนร่วมของประชาชน โดยมีวัดเป็นศูนย์กลาง ร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมแก้ปัญหา ร่วมรับผิดชอบ

๒. หลักความโปร่งใสตรวจสอบได้

๓. หลักความเป็นธรรม เสมอภาคกันทุกคน

๔. หลักถูกต้องตามกฎหมาย กฏระเบียบ กติกาที่ร่วมกันวางไว้ (หลักนิติธรรม) ไม่ผิดกฎหมายบ้านเมือง ไม่ขัดศีลธรรมจรรยาอันดีงามของสังคมชุมชน

๕. หลักความรับผิดชอบ ทุกคนในชุมชนเป็นเจ้าของร่วมกันในโครงการต่างๆ ที่จัดตั้งขึ้น ทำให้เกิดความรักและห่วงใยในผลประโยชน์ของชุมชน

๖. หลักความคุ้มค่า มองเห็นประโยชน์ในอนาคตเพื่อลูกหลาน

การจะทำโครงการอะไรก็ตาม พระธรรมทูตประจำอำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด จะร่วมกับชุมชนนำมาพูดคุย อภิปรายประเด็นต่างๆ โดยอยู่ภายใต้หลักการสำคัญ ๖ ประการนี้ หากที่ประชุมเห็นชอบก็ร่วมกันดำเนินการอย่างมีความรับผิดชอบ หากไม่เห็นชอบก็ร่วมกันคิดหาวิธีการอย่างอื่นที่เหมาะสมและคุ้มค่าเป็นประโยชน์ต่อชุมชน

หลักคุณธรรมศีลธรรมที่พบในการร่วมกันจัดทำโครงการพัฒนาท้องถิ่นที่ เช่น ความเมตตา มุ่งดีมุ่งเจริญต่อสังคมส่วนร่วม การให้เกียรติให้โอกาสแก่กัน การให้ความเคารพผู้ใหญ่ในชุมชน การแสดงออกถึงวิถีประชาธิปไตย ความเสียสละ ความขยันหมั่นเพียร ความรู้จักเก็บรักษาทรัพย์สินสมบัติหรือการอดออม การใช้จ่ายอย่างประหยัด สัมมาอาชีพ และคุณธรรมศีลธรรมอย่างอื่นอีกจำนวนมาก^{๙๖} ซึ่งประชาชนจะซึมซับคุณธรรมศีลธรรมผ่านโครงการต่างๆ อย่างไม่รู้สีกตัว และเกิดจิตสำนึกรับผิดชอบต่อตนเองและสังคมอย่างอัตโนมัติ

^{๙๕} พระครูวิสุทธิสมณกิจ . “รายงานการปฏิบัติงานของพระธรรมทูตประจำอำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด ประจำปี ๒๕๕๕”, (ร้อยเอ็ด : พรพิไลพรินต์ติ้ง , ๒๕๕๕), หน้า ๑๕-๒๐ . (อัดสำเนา) .

^{๙๖} พระอธิการคำธรรม อภินนุโท . “รายงานการปฏิบัติงานของพระธรรมทูตประจำอำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด ประจำปี ๒๕๕๕”, (ร้อยเอ็ด : พรพิไลพรินต์ติ้ง, ๒๕๕๕), หน้า ๒๕ . (อัดสำเนา) .

พระสงฆ์หรือพระธรรมทูต จึงนับได้ว่ามีความสำคัญอย่างยิ่งต่องานเผยแผ่พระพุทธศาสนา จากอดีตจนถึงปัจจุบันมีความสัมพันธ์ใกล้ชิด และมีบทบาทสำคัญในสังคม ซึ่งบทบาทที่ได้รับการยอมรับจากสังคมของพระธรรมทูตในฐานะที่เป็นพระสังฆาธิการ ที่ช่วยเหลือสังคม ๓ ประเภทใหญ่ ได้แก่

๑) ด้านการเผยแผ่ธรรม

๒) ด้านการศึกษา มีโครงการณรงศ์ผู้ไม่รู้หนังสือ จัดการเรียนการสอนในรูปแบบโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกธรรม แผนกบาลี หรือปริยัติสามัญ ตลอดจนอุปการะเลี้ยงดูบุตรหลานชาวบ้าน เป็นต้น

๓) ด้านการสงเคราะห์ เช่น การช่วยเหลือผู้ตกทุกข์ได้ยาก ไม่มีที่อยู่ ไม่มีงานทำ การมอบทุนเป็นโครงการอาหารกลางวันแก่เด็กนักเรียน การจัดหารายได้และทุนการศึกษาแก่เด็กนักเรียน

๓.๒.๘ รูปแบบและวิธีการเผยแผ่ธรรมโดยการทำกิจกรรมสังคมสงเคราะห์

การเผยแผ่ธรรมโดยการทำกิจกรรมสังคมสงเคราะห์นั้น พระธรรมทูตประจำอำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด ได้จัดดำเนินการในรูปแบบต่างๆดังนี้^{๓๓}

๑) การจัดสวัสดิการสงเคราะห์แก่ชุมชน

๒) การสนับสนุนการศึกษา

๓) การเป็นสถานพยาบาล

๔) การเป็นสถานใกล้เคียงข้อพิพาท

๕) การเป็นสถานพักผ่อนหย่อนใจ

ในแต่ละรูปแบบนั้น มีกระบวนการเผยแผ่แตกต่างกัน ขึ้นอยู่กับความสามารถและความเชี่ยวชาญเฉพาะด้านของพระธรรมทูต บางรูปจัดสวัสดิการสงเคราะห์ชุมชนเนื่องจากได้บำเพ็ญบารมีด้านนี้ มีบุคลิกลักษณะเอื้อเพื่อประนีประนอม และมีจิตใจมุ่งบำเพ็ญ

^{๓๓} สำนักงานพระธรรมทูตประจำอำเภอเกษตรวิสัย , “รายงานการปฏิบัติงานของพระธรรมทูตประจำอำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด ประจำปี ๒๕๕๕”, (ร้อยเอ็ด : พรพิไลพริ้นติ้ง, ๒๕๕๕), หน้า ๑๕ . (อัคราณา) .

บารมีทาน ก็จะเน้นการเผยแผ่ในรูปแบบของการจัดสวัสดิการเพื่อสงเคราะห์ชุมชน เช่น ช่วยภัยหนาว ภัยแล้ง น้ำท่วมและอื่นๆ^{๑๘}

พระธรรมทูตบางรูป เป็นนักการศึกษา มีสติปัญญาปฎิภาณไหวพริบแก่กล้า มีความสุขกับการเผยแผ่พระพุทธศาสนาโดยการจัดการศึกษา ทั้งนักธรรม บาลี ธรรมศึกษา ปริยัติสามัญ หรือแม้กระทั่งสนับสนุนทุนการศึกษาแก่นักเรียนนักศึกษา-เยาวชนในชุมชน หากวิธีการส่งเสริมการศึกษาทุกรูปแบบ ซึ่งแต่ละรูปมีพลังมากบ้าง น้อยบ้าง ตามสภาพแวดล้อม สังคม ชุมชน และบารมีที่ตั้งสม^{๑๙}

พระธรรมทูตบางรูปมีความรู้เรื่องการพยาบาล โดยเฉพาะการรักษาโรคด้วยสมุนไพรพื้นบ้าน ก็จะให้การสงเคราะห์ชาวบ้านที่ได้รับความเดือดร้อนเจ็บไข้ได้ป่วยด้วยยาสมุนไพร รวมทั้งแนะนำส่งเสริมให้ชาวบ้านรู้จักพึ่งพาตนเองด้วยการปลูกสมุนไพรที่จำเป็น อย่างน้อยๆก็จะช่วยปฐมพยาบาลได้ในเบื้องต้น การจัดให้ความรู้เรื่องการรักษาโรคต่างๆทั้งแผนโบราณและแผนปัจจุบันโดยร่วมกันโรงพยาบาลประจำอำเภอและโรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพประจำตำบล ตลอดจนร่วมมือการหน่วยงานต่างๆที่เกี่ยวข้อง เพื่อให้ความรู้ในการดูแลรักษาสุขภาพแก่ประชาชนในชุมชน^{๒๐}

พระธรรมทูตบางรูปมีปฎิภาณไหวพริบและมีความรู้เรื่องข้อกฎหมายและกระบวนการประนีประนอม มีเทคนิควิธีพูดจูงใจให้คนเชื่อ มีภาวะความเป็นผู้นำสูง มีปฏิปทาน่าเลื่อมใสน่าเกรงขาม และคุณลักษณะพิเศษเฉพาะ ไกล่เกลี่ย ประนีประนอม ตัดสินปัญหาข้อพิพาทอย่างเป็นธรรมและทำให้คนอยู่ร่วมกันได้ เพราะบางข้อพิพาทไม่ใช่เรื่องใหญ่โตอะไร แต่ชาวบ้านบางคนก็ขัดข้องหมองใจกัน เมื่อได้พระธรรมทูตที่มี

^{๑๘} พระอธิการกำธร อภินนฺโท, “รายงานการปฏิบัติงานของพระธรรมทูตประจำอำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด ประจำปี ๒๕๕๕”, (ร้อยเอ็ด : พรพิไลพริ้นติ้ง , ๒๕๕๕), หน้า ๒๗ . (อัดสำเนา).

^{๑๙} เจ้าอธิการชูศักดิ์ จารูณฺโณ, “รายงานการปฏิบัติงานของพระธรรมทูตประจำอำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด ประจำปี ๒๕๕๕”, (ร้อยเอ็ด : พรพิไลพริ้นติ้ง, ๒๕๕๕), หน้า ๒๐ . (อัดสำเนา).

^{๒๐} พระครูสุปัญญารัตน์, “รายงานการปฏิบัติงานของพระธรรมทูตประจำอำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด ประจำปี ๒๕๕๕”, (ร้อยเอ็ด : พรพิไลพริ้นติ้ง , ๒๕๕๕), หน้า ๒๓ . (อัดสำเนา).

คุณลักษณะพิเศษดังกล่าวก็ช่วยทำให้ชาวบ้านที่เกิดข้อพิพาทอยู่ร่วมกันได้อย่างสันติ และยอมรับในการตัดสินของพระสงฆ์ที่เป็นพระธรรมทูต เป็นต้น ^{๒๐}

พระธรรมทูตบางรูปมีจิตใจสงบเยือกเย็น จัดวัดให้เป็นสถานที่พักผ่อนหย่อนใจ ปฏิบัติธรรมไคร่ครวญในธรรมเป็นต้น

นอกจากนั้น พระธรรมทูตประจำอำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด ทุกรูปล้วนเป็นเจ้าอาวาส จึงต้องปฏิบัติหน้าที่ในฐานะเจ้าอาวาสด้วย ซึ่งหน้าที่สำคัญประการหนึ่งก็คือ การให้การสงเคราะห์ประชาชนหรือชุมชนตามความเหมาะสม เช่น การจัดสถานที่บำเพ็ญบุญกุศล การดูแลพิธีกรรมในทางพระพุทธศาสนา การให้คำปรึกษาเกี่ยวกับกิจกรรมของสังคม รวมทั้งความเชื่อ เป็นต้น

จากการที่ผู้วิจัยได้ศึกษาจากเอกสารรายงานการปฏิบัติงานของพระธรรมทูตประจำอำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ดแล้ว พบว่า มีวิธีการนำพัฒนาท้องถิ่นหลายวิธีการดังนี้

- ๑) ให้ที่พัก อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ทุนการศึกษา
- ๒) จัดการศึกษาและสนับสนุนให้มีการจัดการศึกษาในวัด
- ๓) ช่วยเหลือสอนศีลธรรมในโรงเรียน
- ๔) จัดตั้งโรงเรียนสอนเด็กก่อนเกณฑ์
- ๕) การสาธารณสงเคราะห์ เช่น ทำถนนหนทาง ขุดลอกบ่อน้ำ

สงเคราะห์ผู้ประสบภัย

เห็นได้ว่า การนำพัฒนาท้องถิ่นของพระธรรมทูตประจำอำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด เป็นการแสดงบทบาทการนำพัฒนาท้องถิ่นในด้านสาธารณสงเคราะห์ที่เกี่ยวกับโรงเรียน ทุนการศึกษา อาหาร เครื่องนุ่งห่ม สิ่งก่อสร้าง สาธารณประโยชน์อื่นๆ เพราะพระธรรมทูตคิดว่าในฐานะเป็นพระสงฆ์ย่อมต้องผูกพันกับชุมชน และต้องช่วยเหลือชุมชนที่ตนเองเป็นส่วนหนึ่งของชุมชน วิธีการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตประจำอำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด จึงพบว่ามีหลากหลายวิธีการ เช่น การเผยแผ่พระพุทธศาสนาผ่านวิธีการจัดการศึกษาและให้บริการด้านสงเคราะห์ เช่น กรณีของพระครูสุธรรมวงศ์

^{๒๐} พระครูอรุณโพธิธรรม, “รายงานการปฏิบัติงานของพระธรรมทูตประจำอำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด ประจำปี ๒๕๕๕”, (ร้อยเอ็ด : พรพิไลพริ้นติ้ง , ๒๕๕๕), หน้า ๒๕ . (อัดสำเนา).

เจ้าคณะตำบลเมืองบัว ในฐานะพระธรรมทูตประจำอำเภอเกษตรวิสัย ที่ผู้วิจัยพบ ได้แก่ บทบาททางด้านการศึกษาใน ๒ ลักษณะ คือ ^{๒๒}

ลักษณะแรก เป็นการให้บริการทางการศึกษาโดยตรง ได้แก่ การจัดให้มี โรงเรียนพระปริยัติธรรมสำหรับพระภิกษุสามเณร โรงเรียนสำหรับฆราวาส โรงเรียน พระพุทธศาสนาวินยาศิลา และสำนักปฏิบัติธรรม

ลักษณะที่สอง เป็นการให้บริการทางการศึกษาโดยอ้อม ได้แก่ การจัดให้มีการ เผยแผ่ธรรมะ การให้บริการห้องสมุดและพิพิธภัณฑ์

ในส่วนของการให้บริการสังคมสงเคราะห์นั้น ได้แก่ เป็นสุสานและฌาปนสถาน เป็นสถานสงเคราะห์ เป็นศูนย์สาธารณสุข

จากรายงานการปฏิบัติงานพระธรรมทูตและพระนักเผยแผ่ประจำอำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด ของพระครูบุญวราภรณ์ เจ้าคณะอำเภอเกษตรวิสัย พบว่า ท่านมีวิธีการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ดังนี้ ^{๒๓}

๑) จัดกิจกรรมในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา เช่น วันมาฆบูชา วันวิสาขบูชา วันอัฐมิบูชา วันอาสาฬหบูชา

๒) อบรมธรรมแก่ประชาชนในเขตปกครองที่รับผิดชอบและนอกเขตพื้นที่

๓) จัดงานปฏิบัติธรรมเข้าอยู่ปริวาสกรรมแก่พระภิกษุสามเณรอุบาสกอุบาสิกา

๔) จัดงานปฏิบัติธรรมเข้าอยู่ปริวาสกรรมแก่พระภิกษุสามเณรอุบาสกอุบาสิกา

๕) การส่งเสริมการปฏิบัติธรรมสำหรับพระภิกษุผู้สมัครเป็นพระธรรมทายาท

๖) งานอบรมกลุ่มอาสาพัฒนาท้องถิ่น

วิธีการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตอำเภอเกษตรวิสัยอีกรูปหนึ่งที่น่าสนใจ คือ พระครูสุวัฒนวิริยธรรม รองเจ้าคณะอำเภอเกษตรวิสัย ในฐานะพระธรรมทูตประจำอำเภอเกษตรวิสัย ซึ่งผู้วิจัยพบว่าท่านมีวิธีการเผยแผ่พระพุทธศาสนาที่สำคัญ ดังนี้ ^{๒๔}

^{๒๒} พระครูสุธรรมวงศ์, “รายงานการปฏิบัติงานของพระธรรมทูตประจำอำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด ประจำปี ๒๕๕๕”, หน้า ๓๗ .

^{๒๓} พระครูบุญวราภรณ์, “รายงานการปฏิบัติงานของพระธรรมทูตประจำอำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด ประจำปี ๒๕๕๕”, (ร้อยเอ็ด : พรพิไลพริ้นติ้ง , ๒๕๕๕), หน้า ๓๔ . (อัคราณา) .

^{๒๔} พระครูสุวัฒนวิริยธรรม, “รายงานการปฏิบัติงานของพระธรรมทูตประจำอำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด ประจำปี ๒๕๕๕”, (ร้อยเอ็ด : พรพิไลพริ้นติ้ง , ๒๕๕๕) (อัคราณา) . หน้า ๔๒ .

๑) จัดอบรมศีลธรรม จริยธรรมแก่ครู นักเรียนและเยาวชน ตามแผนปฏิบัติการ
ต่อสู้เพื่อเอาชนะยาเสพติดในเขตพื้นที่การศึกษาจังหวัดร้อยเอ็ด

๒) โครงการแผ่นดินธรรมแผ่นดินทอง

๓) โครงการอบรมคุณธรรม จริยธรรม ศีลธรรม เพื่อเป็นการส่งเสริมคุณภาพชีวิต
ให้ประชาชนมีความเป็นอยู่ที่ดี ปราศจากอบายมุขในหมู่บ้านและชุมชน

๔) งานปฏิบัติธรรมงานทำบุญอายุวัฒนมงคล (วันล้ออายุ)

๕) งานทอดเทียนเข้าพรรษาประจำปี

๖) อบรมธรรมกลุ่มแม่บ้านร่วมกับหน่วยราชการในโครงการหมู่บ้านสามัคคี
ครอบครัวอบอุ่น

๗) อบรมกลุ่มอาสาพัฒนาท้องถิ่นแก่กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน กรรมการหมู่บ้านสมาชิก
องค์การบริหารส่วนตำบล ตามหลักเศรษฐกิจพอเพียง

ในส่วนของผู้วิจัยเองในฐานะรองเจ้าคณะอำเภอเกษตรวิสัย และในฐานะพระ
ธรรมทูตประจำอำเภอเกษตรวิสัย นอกจากมีวิธีการเผยแผ่พระพุทธศาสนาข้างต้นแล้ว ยังมี
วิธีการดังต่อไปนี้^{๒๕}

๑) เขียนบทความธรรมะ นิทานธรรมะ ปริศนาธรรม ข้อคิดคติธรรมอื่นๆ ใน
วารสารต่างๆ

๒) จัดพิมพ์หนังสือธรรมเกี่ยวกับพุทธศาสนาเผยแผ่

๓) ผลิตสื่อการสอนธรรมะเป็นภาพนิ่ง ภาพเคลื่อนไหว VCD VDO DVD ม้วน
เทปธรรมะต่างๆ

๔) จัดบรรพชาสามเณรภาคฤดูร้อนในวัดต่างๆ

๕) สนับสนุนพระธรรมทูตและพระนักเผยแผ่ในการปฏิบัติงานเผยแผ่พระพุทธ
ศาสนา

๖) อำนาจการสถานที่แก่ทางราชการหลายหน่วยงานในการประชุมสัมมนาทาง
ด้านวิชาการ คุณธรรมและจริยธรรม เช่น โรงพยาบาล อำเภอ ข้าราชการครูและบุคลากร
ทางการศึกษา

^{๒๕} พระครูวิโรจน์คุณากร , “รายงานการปฏิบัติงานของพระธรรมทูตประจำอำเภอเกษตรวิสัย
จังหวัดร้อยเอ็ด ประจำปี ๒๕๕๕” , (ร้อยเอ็ด : พรพิไลพรินตัง, ๒๕๕๕), หน้า ๓๘. (อัดสำเนา) .

๙) มีการแสดงธรรมในวันธรรมสวนะแก่พระภิกษุสามเณรอุบาสกและอุบาสิกา
ผู้มาบำเพ็ญบุญในและนอกพรรษา

๑๐) จัดรายการธรรมะสถานีวิทยุกระจายเสียง (สถานีวิทยุท้องถิ่น)

การใช้ภาษาและการเล่าเรื่องที่สนุก เป็นปัจจัยที่ทำให้ผู้ฟังมีความสนใจ เช่น กรณี
ของพระครูปริยัติธรรมโมภาส เจ้าคณะตำบลเกษตรวิสัย เขต ๒ ในฐานะพระธรรมทูต
อำเภอเกษตรวิสัย ที่ท่านมีเทคนิควิธีการเผยแผ่พระพุทธศาสนา โดยยกอุทาหรณ์และเล่า
นิทานเปรียบเทียบกับคำอุปมาอุปไมย ยกพุทธศาสนสุภาษิต สุภาษิต คำคม ปรัชญา ผญา
โคลงกลอน ใช้ภาษาง่ายๆ เหมาะสมกับผู้ฟัง^{๒๖}

พระครูศรีปริยัตติยานุวัตร เจ้าคณะตำบลกำแพง เขต ๑ ในฐานะพระธรรมทูต
ประจำอำเภอเกษตรวิสัย มีวิธีการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ดังนี้^{๒๗}

๑. ใช้วิธีการแสดงธรรมเทศนา การบรรยายธรรม โดยเน้นการนำประสบการณ์
จริงมาเป็นอนุสรณ์เตือนใจ ใช้ภาษาที่ฟังเข้าใจง่ายๆ ทำท่ายให้ไปสู่การปฏิบัติ

๒. การทำให้ดูเป็นตัวอย่าง โดยการสร้างรูปแบบที่เอื้อต่อการปฏิบัติธรรม การ
ปลูกฝังอุดมคติด้วยการสอนไม่เน้นคำสอน (ไม่เน้นการใช้ภาษาพูด) บำเพ็ญข้อวัตรปฏิบัติ
และทำให้ดูเป็นอยู่ให้เห็น

๓. การใช้อุปมาอุปไมย

๔. การสอนแบบปจฉาวิสัชนา

นอกจากเทคนิควิธีการดังกล่าวข้างต้นที่นับว่าเป็นปัจจัยสำคัญแล้ว บุคลิกภาพก็
นับเป็นองค์ประกอบสำคัญของพระธรรมทูต ดังที่พระมหาสมศรี ดิคุขปญโญ เจ้าคณะ
ตำบลน้ำอ้อม ในฐานะพระธรรมทูตอำเภอเกษตรวิสัย ได้อธิบายวิธีการเผยแผ่ไว้ในรายงาน
การปฏิบัติงานของพระธรรมทูตประจำอำเภอเกษตรวิสัย ว่า^{๒๘}

“บุคลิกภาพเป็นองค์ประกอบสำคัญประการหนึ่งของพระนักเผยแผ่พระพุทธ
ศาสนา

^{๒๖} พระครูปริยัติธรรมโมภาส, “รายงานการปฏิบัติงานของพระธรรมทูตประจำอำเภอเกษตรวิสัย
จังหวัดร้อยเอ็ด ประจำปี ๒๕๕๕”, (ร้อยเอ็ด : พรพิไลพรินต์ติ้ง, ๒๕๕๕), หน้า ๔๐. (อัครานา).

^{๒๗} พระครูศรีปริยัตติยานุวัตร, “รายงานการปฏิบัติงานของพระธรรมทูตประจำอำเภอเกษตรวิสัย
จังหวัดร้อยเอ็ด ประจำปี ๒๕๕๕”, (ร้อยเอ็ด : พรพิไลพรินต์ติ้ง, ๒๕๕๕), หน้า ๑๘. (อัครานา).

^{๒๘} พระมหาสมศรี ดิคุขปญโญ, “รายงานการปฏิบัติงานของพระธรรมทูตประจำอำเภอเกษตร
วิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด ประจำปี ๒๕๕๕”, (ร้อยเอ็ด : พรพิไลพรินต์ติ้ง, ๒๕๕๕), หน้า ๓๕. (อัครานา).

เพราะบุคลิกภาพที่สง่างามย่อมสร้างความศรัทธา บุคลิกภาพถือว่าเป็นปัจจัยที่สร้างเสริมศรัทธาให้เกิดขึ้นการที่พระนักเผยแผ่คำนึงถึงการปรับปรุงบุคลิกภาพของตน ย่อมเป็นการสร้างเสริมศรัทธาอย่างมีต้องสงสัย ผู้ที่มีบุคลิกภาพดีจึงเป็นผู้ที่ระมัดระวังตนให้มีความสะอาดทั้งร่างกายและจิตใจ มีความแจ่มใส สงบสำรวมสง่าผ่าเผยด้วยความมั่นใจในตนเอง”

พระธรรมทูตจึงควรพัฒนาบุคลิกภาพส่วนตัวให้เป็นต้นแบบของผู้เผยแผ่พระพุทธศาสนา จนสามารถเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตได้ เช่น ความใจเย็น อันหมายถึง ความละเอียดรอบคอบ น้ำขุนไว้โน น้ำใสไว้นอก ความมีเมตตาสูง เป็นคนมีสีหน้าแจ่มชื่นเบิกบานยิ้มแย้มเข้าหากันมีแต่ความปรารถนาดี ชอบความเป็นมิตรมากกว่าความเป็นศัตรู ไม่ชอบทำร้าย ไม่ชอบเบียดเบียนผู้อื่น และการเข้าใจภาษาและวัฒนธรรมท้องถิ่น

วิธีการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตดังกล่าวข้างต้น นอกจากจะมีลักษณะเฉพาะตัวแล้ว บางรูปยังนำเอาวิธีการของพระธรรมทูตรูปอื่นๆ มาประยุกต์ใช้กับวิธีการเผยแผ่ของตนเอง เช่น กรณีของพระครูประกาศธรรมานุยุต เจ้าอาวาสวัดยางจ้อง ในฐานะพระธรรมทูตประจำอำเภอเกษตรวิสัย อธิบายไว้ว่า พระธรรมทูตนอกจากมีวิธีการเผยแผ่ตามแบบอย่างของพระครูสุธรรมวงศ์แล้ว ยังต้องมีวิธีการดังนี้^{๒๕}

๑. อธิษาศัยไม่ตรงคางม มีใบหน้ายิ้มแย้มต้อนรับผู้คนผู้มาหาพบปะและสนทนาและสามารถสร้างความศรัทธาในพระศาสนาได้ดี

๒. การเผยแผ่ด้วยการตอบปัญหานี้ใช้ไขข้อข้องใจของศิษยานุศิษย์ ให้คลายความสงสัยและได้ตีพิมพ์เป็นหนังสือ

๓. เกี่ยวกับการวางกฎข้อบังคับนั้น มิได้ยึดถือการตั้งกฎใหม่ ๆ อันใด เพราะท่านเน้นให้ปฏิบัติตามพระธรรมวินัยที่พระพุทธองค์ทรงบัญญัติไว้หากมีอิทธิพลเกิดขึ้นก็ให้ตัดสินใจไปตามพระธรรมวินัยและกฎหมาย

๔. ใช้เทคนิคการยกอุทาหรณ์และเล่านิทานประกอบเป็นที่ชอบกันมากทำให้เข้าใจง่าย

๕. ใช้อาคารสิ่งปลูกสร้างที่จิตรตระการตาเป็นสื่อหรืออุปกรณ์การสอนให้เห็นภาพสวรรค์ชัดเจนขึ้น เพื่อให้เร่ร่อนชวนทำความดีและไม่ประมาท

^{๒๕} พระครูประกาศธรรมานุยุต, “รายงานการปฏิบัติงานของพระธรรมทูตประจำอำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด ประจำปี ๒๕๕๕”, (ร้อยเอ็ด : พรพิไลพริ้นติ้ง, ๒๕๕๕), หน้า ๔๗. (อัดสำเนา).

๖. ประพัตินให้เป็นตัวอย่างด้วยการเสียดสละ ช่วยเหลือสังคมรักษาศีลอย่างเคร่งครัดและเจริญภาวนาเป็นกิจวัตรมิได้ขาด

๗. ไม่นิยมเล่นคำภาษา แต่ท่านใช้คำเรียบง่าย เข้าใจง่าย เป็นภาษาชาวบ้าน ในการเผยแผ่ ทำให้ได้รับความนิยมนมาก

วิธีการเผยแผ่พระพุทธศาสนาผ่านการจัดกิจกรรมต่างๆก็นับว่ามีความสำคัญเช่นกัน เช่น กรณีของพระครูวิสุทธิสมณกิจ เจ้าคณะตำบลเหล่าหลวง ในฐานะพระธรรมทูตประจำอำเภอเกษตรวิสัย กล่าวว่าท่านมีวิธีการเผยแผ่พระพุทธศาสนาโดยการจัดโครงการเปิดวัดวันอาทิตย์ใกล้ชิดพระพุทธศาสนา จัดโครงการสวดมนต์เสริมมงคลชีวิตทุกวันพระ และจัดโครงการปฏิบัติธรรมประจำปี^{๓๐} หรือแม้กระทั่ง พระครูอรุณโพธิธรรม รองเจ้าคณะตำบลหนองแวง เขต ๓ ในฐานะพระธรรมทูตประจำอำเภอเกษตรวิสัย ได้บอกว่าท่านยึดถือวิธีการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูต ดังนี้ การเผยแผ่ตามประเพณีคณะสงฆ์และประเพณีไทย ได้แก่ การเทศนาอบรม สั่งสอนประชาชนที่วัด ที่บ้านผู้อาราธนาและที่อื่นๆ ในโอกาสต่าง ๆ ทั้งแบบเทศนธรรมดา คือ เทศน์รูปเดียว หรือเทศน์ปฐนา วิถีนา ๒ รูปขึ้นไป และได้มีการปรับปรุงมีการเทศน์ทางวิทยุกระจายเสียงวิทยุโทรทัศน์ หรือบันทึกเสียงหรือแถบบันทึกเสียงนำไปเผยแผ่ในสถานที่และโอกาสต่างๆ การเผยแผ่แบบปรับปรุงให้เหมาะสมกับสภาพสังคมปัจจุบัน ได้แก่การบรรยายธรรม การสนทนาธรรม การปาฐกถาธรรม ในที่ประชุมที่วัดหรือที่อื่นๆ ในโอกาสต่าง ๆ หรือโดยทางวิทยุกระจายเสียงโทรทัศน์ บันทึกเสียงหรือแถบเสียงไปเผยแผ่ที่อื่น ในโอกาสต่างๆ รวมตลอดถึงการพิมพ์หนังสือเทศน์ หนังสือธรรมะออกเผยแผ่หรือลงในหนังสือพิมพ์เผยแผ่ด้วย และการเผยแผ่แบบจัดเป็นคณะหรือหน่วยงานเผยแผ่ หรือเป็นสถานศึกษาเป็นการประจำหรือครั้งคราว หรือจัดเป็นกิจกรรมพิเศษในวัดหรือในหมู่บ้านใกล้เคียง เช่น งานพระธรรมทูต งานพระธรรมจาริก งานอบรมประชาชนประจำตำบล (อ.ป.ต.) หน่วยสงเคราะห์พุทธมามกะผู้เยาว์ โรงเรียนพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์^{๓๑}

^{๓๐} พระครูวิสุทธิสมณกิจ , “รายงานการปฏิบัติงานของพระธรรมทูตประจำอำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด ประจำปี ๒๕๕๕”, (ร้อยเอ็ด : พรพิไลพริ้นติ้ง , ๒๕๕๕). หน้า ๔๕. (อัครานา).

^{๓๑} พระครูอรุณโพธิธรรม “รายงานการปฏิบัติงานของพระธรรมทูตประจำอำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด ประจำปี ๒๕๕๕”, (ร้อยเอ็ด : พรพิไลพริ้นติ้ง , ๒๕๕๕), หน้า ๔๓. (อัครานา).

พระธรรมทูตบางรูปเผยแผ่โดยยึดหลักพระธรรมกะถีกอย่างเคร่งครัด เพื่อสร้างความเลื่อมใสและรักษาศรัทธาพุทธศาสนิกชนไว้ เช่น กรณีของพระครูสุปัญญารัตน์ เจ้าคณะตำบลหนองแขวง เขต ๓ ในฐานะพระธรรมทูตประจำอำเภอเกษตรวิสัย ได้อธิบายวิธีการเผยแผ่พระพุทธศาสนาไว้ว่า ท่านได้ใช้หลักการถ่ายทอดคำสั่งสอน ตามองค์แห่งธรรมกะถีก ๕ อย่าง คือ กล่าวไปตามลำดับ ซึ่งแจกเหตุผลมาแสดงให้เข้าใจ แสดงด้วยอาศัยความเมตตา ไม่แสดงเพราะเห็นแก่อามิส และแสดงโดยไม่กระทบตนและคนอื่น^{๓๒}

ส่วนเจ้าอธิการชูศักดิ์ จารุธน โณ เจ้าคณะตำบลโนนสว่าง ในฐานะพระธรรมทูตประจำอำเภอเกษตรวิสัย พุทธศาสตรบัณฑิตจากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้กล่าวว่า วิธีการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของท่าน ใช้วิธีการเผยแผ่พุทธธรรมของพระราชวรมุนี (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) ซึ่งมีเทคนิคและวิธีการนำเสนอ ๖ วิธี คือ^{๓๓} นำเสนอโดยการยกอุทาหรณ์และเล่านิทานประกอบ นำเสนอโดยวิธีการเปรียบเทียบ นำเสนอโดยวิธียกพุทธศาสนสุภาษิต สุภาษิต ภาษิต คำคม ปรัชญาบทประพันธ์ โคลง และบทกลอนมาประกอบ นำเสนอโดยวิธีการเชื่อมโยงเหตุการณ์และสถานการณ์ต่างๆ มาประกอบการบรรยาย นำเสนอโดยวิธียกบุคคลตัวอย่างมาประกอบการบรรยาย และนำเสนอโดยแทรกเรื่องที่ทำให้เกิดอารมณ์ขัน^{๓๔}

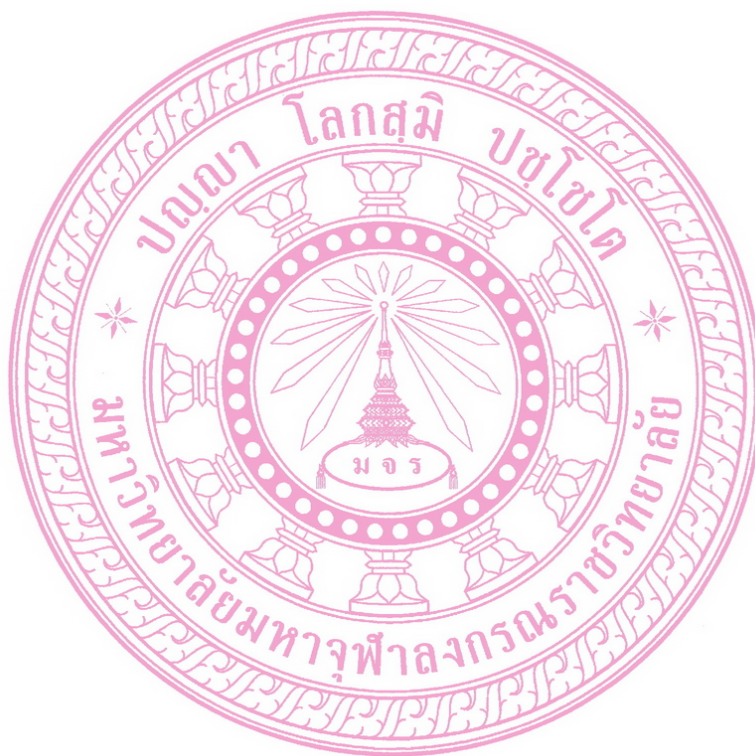
ดังนั้นจึงสรุปได้ว่า กระบวนการเผยแผ่ธรรมของพระธรรมทูตโดยการทำกิจกรรมสังคมสงเคราะห์นั้นช่วยทำให้ชาวบ้านเห็นความสำคัญของพระสงฆ์ ยอมเชื่อและปฏิบัติตามคำแนะนำ ซึ่งคำแนะนำของพระธรรมทูตส่วนใหญ่จะนำหลักธรรมในทางพระพุทธศาสนามาประยุกต์ใช้ให้เหมาะสมกับปัญหาและสถานการณ์ที่แตกต่างกันไป และอีกประการหนึ่งก็คือ การทำงานเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตประจำอำเภอเกษตรวิสัย ดำเนินงานอย่างมีส่วนร่วมกับชุมชนทั้งส่วนราชการ บ้าน วัดและโรงเรียน ตามแนวคิด “รัฐบวร” ทำให้งานเผยแผ่ได้รับการตอบสนองจากชุมชนเป็นอย่างดี ประกอบกับความเสียสละของพระธรรมทูตด้วย ส่วนหลักธรรมที่นำมาใช้ในการเผยแผ่ก็ขึ้นกับสภาพแวดล้อม

^{๓๒} พระครูสุปัญญารัตน์, “รายงานการปฏิบัติงานของพระธรรมทูตประจำอำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด ประจำปี ๒๕๕๕”, (ร้อยเอ็ด : พรพิไลพริ้นติ้ง, ๒๕๕๕), หน้า ๓๘. (อัคราณา).

^{๓๓} เจ้าอธิการชูศักดิ์ จารุธน โณ, “รายงานการปฏิบัติงานของพระธรรมทูตประจำอำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด ประจำปี ๒๕๕๕”, (ร้อยเอ็ด : พรพิไลพริ้นติ้ง, ๒๕๕๕), หน้า ๔๖. (อัคราณา).

^{๓๔} เสฐียรพงษ์ วรรณปก, พระสูตรสำคัญจากพระไตรปิฎก, (กรุงเทพมหานคร : เพชรรุ่งการพิมพ์ จำกัด, ๒๕๔๐), หน้า ๓๐.

ทางสังคม เศรษฐกิจและการเมือง และคุณลักษณะเฉพาะของพระธรรมทูตในการที่จะ
เลือกสรรมาเผยแผ่ให้เป็นประโยชน์กับผู้ฟังขึ้นอยู่กับเทคนิคและความสามารถ ของพระธรรม
ทูตแต่ละรูปที่จะนำมาใช้เผยแผ่โดยกำหนดเอาวันที่ ๑ เดือนมีนาคม ถึง ๓๐ มิถุนายน ของทุก
ปีเป็นเวลาในการปฏิบัติงาน โดยเจ้าคณะอำเภอออกคำสั่งแต่งตั้งพระธรรมทูตที่ได้รับการ
อบรมและพระนักเผยแผ่ที่มีความสามารถออกปฏิบัติงานตามที่ประชุมกันแล้วแบ่งออกเป็น
สายในการเผยแผ่และเป็นการดำรงรักษาไว้ซึ่งพระพุทธศาสนาสืบไป

บทที่ ๔

ผลของการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตอำเภอเกษตรวิสัย ในทัศนะของชาวพุทธในเขตอำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด

ในบทที่ ๔ นี้ ผู้ศึกษา ได้สัมภาษณ์ กลุ่มเป้าหมายทั้งพระสังฆาธิการ
ข้าราชการ ผู้นำชุมชน พุทธศาสนิกชนทั่วไปนักเรียนและเยาวชน ผลจาก
การศึกษาในแต่ละกลุ่ม ดังต่อไปนี้

๔.๑ กลุ่มพุทธศาสนิกชนทั่วไป

๔.๑.๑ ด้านเนื้อหาหลักธรรม กลุ่มพุทธศาสนิกชนทั่วไปมีทัศนะว่าพระ
ธรรมทูตประจำอำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด ได้นำหลักธรรมในทางพระพุทธศาสนา
หลักกตัตถิธรรม แนวคิดของนักปราชญ์ พระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และ
หลักปฏิบัติเพื่อชีวิตอันดีงามทั่วไป โดยเฉพาะการประยุกต์คำสอนที่เกี่ยวข้องกับสถานการณ์
บ้านเมืองในปัจจุบันมาใช้ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา เนื้อหาหลักธรรมที่นำมาใช้ในการ
เผยแผ่มีทั้งที่ซ้ำกันบ้าง แตกต่างกันบ้างขึ้นอยู่กับบริบทแวดล้อมในขณะทำการเผยแผ่ การ
ทำให้ผู้ฟังได้ธรรมรสในการฟัง มีความสุขและได้รับประโยชน์จากการฟังมากน้อยนั้นขึ้นอยู่กับ
บุคลิกภาพ ปฏิภาณไหวพริบและลีลาการแสดงธรรมของพระธรรมทูต^๑ เนื้อหาและภาษา
ที่ใช้มีลำดับชั้นเป็นขั้นเป็นตอน ชี้ให้เห็นเหตุและผลแห่งการกระทำ^๒ มีชีวิตชีวาชวนให้
ติดตาม แต่ละลำดับจะมีจุดเด่นหรือมีองค์แห่งความรู้ใหม่ๆให้แก่งคิดอยู่เสมอ^๓ มีการพัฒนา
เนื้อหาไปตามลำดับแต่ละเรื่องหรือแต่ละจุดนั้นท่านจะมีประเด็นใหม่ๆให้ขบคิดอยู่เสมอ และ
ใช้ภาษาร่วมสมัยทำให้ผู้ฟังเข้าใจได้ง่าย^๔ ในส่วนของประเภทเนื้อหาที่นิยมนำมาเผยแผ่นั้น

^๑ สัมภาษณ์ นางพัชณี หงส์พิพิธ, เกษตรกร, ๑๒ ตุลาคม ๒๕๕๕ .

^๒ สัมภาษณ์ นางกนก นาวลี, เกษตรกร, ๑๒ ตุลาคม ๒๕๕๕ .

^๓ สัมภาษณ์ นางอ่อนจันทร์ ปาโส, เกษตรกร, ๑๓ ตุลาคม ๒๕๕๕ .

^๔ สัมภาษณ์ นายสาข ลาดศิลา, เกษตรกร, ๑๓ ตุลาคม ๒๕๕๕ .

มักจะประกอบด้วย ประเภทเนื้อหาเพื่อพัฒนาจิตใจและชีวิตที่ดีงาม การบูรณาการและ อนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ธรรมชาติ และเนื้อหาประเภทวิชาการ^๕

หลักสูตรที่พระธรรมทูตประจำอำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด นิยมนำมาใช้ ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาประกอบด้วยหลักเบญจศีล-เบญจธรรม ที่กลุ่มพุทธศาสนิกชน ทั่วไปนำไปใช้ในชีวิตประจำวันและจำขึ้นใจในคำสอน เพราะถือว่าเป็นหลักแห่งความเป็น มนุษย์ขั้นพื้นฐาน เป็นข้อปฏิบัติในการเว้นจากความชั่ว เป็นหลักที่ควรรักษาเป็นประจำ เพื่อ ควบคุมกาย วาจา และใจของตนให้ตั้งอยู่ในความไม่เบียดเบียนเป็นต้น^๖ นอกจากนั้นข้อมูล จากการสัมภาษณ์ ยังพบว่า กลุ่มพุทธศาสนิกชนนำหลักเบญจศีล-เบญจธรรมมาปฏิบัติมี ระดับความเคร่งครัดแตกต่างกันขึ้นอยู่กับทัศนคติ ความเชื่อดั้งเดิม การกล่อมเกลாத่าง สังคม การประกอบอาชีพและสภาพสังคมของแต่ละคน เช่น บางคนให้ความสำคัญในการ ไม่ฆ่า ไม่เบียดเบียนผู้อื่นให้ได้รับความทุกข์ทรมาน เพิ่มพูนความรักความเมตตาต่อผู้อื่น เสมอ^๗ บางคนนิยมคำสอนเกี่ยวกับการเว้นจากการคดโกง การละเมิดกรรมสิทธิ์ ทำลาย ทรัพย์สินของผู้อื่น และปรับเปลี่ยนพฤติกรรมเป็นการประกอบอาชีพที่สุจริต ไม่มีทุจริต คอรัปชั่น^๘ บางคนนิยมคำสอนที่เกี่ยวกับการงดเว้นจากการประพฤติดีกในทาง อันเป็นการ ล่วงละเมิดสิ่งที่ผู้อื่นรักใคร่หวงแหน หันมาสำรวมระวัง รู้จักยับยั้งควบคุมตนในทาง กามารมณ์ ถ้ามีรักก็ให้มีความจริงใจในคู่ครองของตน ไม่นอกใจคู่สามีภรรยาของตน^๙ บาง คนกล่าวว่าสังคมจะอยู่อย่างสงบสุขได้จะต้องเว้นจากการพูดเท็จ โกหก หลอกลวง ควร กล่าววาจาด้วยคำสัตย์จริงเสมอ^{๑๐} ผู้ให้สัมภาษณ์คนกล่าวว่า ในวงสังคมส่วนรวมถ้าทุกคน ต่างก็พูดจាកันด้วยคำสัตย์จริงแล้ว จะเป็นสังคมน่าอยู่ มีความสามัคคีปรองดอง เป็นที่ ไว้วางใจกันและกันได้^{๑๑} หรือแม้กระทั่งในวงการทำธุรกิจก็จะประสบความสำเร็จได้ดีด้วย อาศัยคำสัตย์เป็นปัจจัยช่วยสนับสนุนในส่วนหนึ่งด้วย^{๑๒} อีกคนหนึ่งกล่าวว่าควรงดเว้นจาก

^๕ สัมภาษณ์ นางสุพรรณ ลาตศิลา, เกษตรกร, ๑๓ ตุลาคม ๒๕๕๕.

^๖ สัมภาษณ์ นางสุนิสา สีหาฤทธิ์, เกษตรกร, ๑๓ ตุลาคม ๒๕๕๕.

^๗ สัมภาษณ์ นางทิพย์ สีหาฤทธิ์, เกษตรกร, ๑๔ ตุลาคม ๒๕๕๕.

^๘ สัมภาษณ์ นายไพรัตน์ สีหาฤทธิ์, เกษตรกร, ๑๔ ตุลาคม ๒๕๕๕.

^๙ สัมภาษณ์ นายบัว พลศิลา, เกษตรกร, ๑๔ ตุลาคม ๒๕๕๕.

^{๑๐} สัมภาษณ์ นายสกล นามมุงคุณ, เกษตรกร, ๑๔ ตุลาคม ๒๕๕๕.

^{๑๑} สัมภาษณ์ นางสุนิสา สีหาฤทธิ์, เกษตรกร, ๑๓ ตุลาคม ๒๕๕๕.

^{๑๒} สัมภาษณ์ นางสุพรรณ ลาตศิลา, เกษตรกร, ๑๓ ตุลาคม ๒๕๕๕.

การดื่มน้ำเมา อันได้แก่สุราเมรัยและสิ่งเสพติดทั้งหลายอันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท และถือว่าเป็นอบายมุขอันเป็นทางแห่งความเสื่อมในวิถีชีวิต^{๙๓} วิธีการลดละเลิกการดื่มน้ำเมาของมีนเมาและเสพติดทั้งหลาย คือ ควรมีสติยับยั้งความคิดให้รู้ว่าสิ่งใดควรทำและไม่ควรทำ ระวังมิให้เป็นคนมัวเมาประมาท ที่ให้ความสำคัญกับเรื่องนี้เพราะในปัจจุบันมีการรณรงค์ให้ประชาชนเลิกเหล้า บุหรี่ มองเห็นโทษ โรคและภัย โดยเฉพาะอุบัติเหตุที่เกิดจากการดื่มน้ำเมาแล้วขับในแต่ละปีมีตัวเลขที่สูงมาก เมื่อเราไม่ดื่ม ไม่ลอง ไม่เสพติด ชีวิตและทรัพย์สินของเราก็จะปลอดภัย^{๙๔}

นอกจากนั้น พระธรรมทูตท่านยังนำเนื้อหาหลักธรรมที่ใช้ปฏิบัติเพื่อสร้างคุณค่าทางเศรษฐกิจและสังคม อาทิให้นำหลักอริยบท ๔ มาใช้ในการประกอบอาชีพการงาน ที่สอนให้ผู้ประกอบกิจการต่างๆ ควรมีฉันทะ มีความรักความชอบในงานที่ทำและพร้อมที่จะลงมือทำงานนั้นด้วยความเต็มใจ มีวิริยะ คือขยันหมั่นเพียรประกอบอาชีพการงาน มีจิตตะ ได้แก่ มีความตั้งใจและสนใจในหน้าที่การงาน และมีวิมังสา หมั่นพิจารณาตรวจสอบ แก้ไขข้อบกพร่องและประเมินตนเองเพื่อความก้าวหน้าในอาชีพการงานอยู่เสมอ อย่างนี้จึงจะประสบความสำเร็จในอาชีพการงานต่างๆ ได้^{๙๕} และต้องประพฤติหลักธรรมอื่นๆควบคู่กันไปที่เรียกว่า “ธรรมานุธรรมปฏิบัติ” เช่น หลักประโยชน์สุขในปัจจุบัน คือมีความขยัน ประหยัดรักษาทรัพย์ดี มีมิตรงาม ตามรักษาดนให้เหมาะสมกับฐานะหน้าที่การงาน^{๙๖} ซึ่งสอดคล้องกับหลักทฤษฎีหมักตถประโยชน์ และการปฏิบัติตนตามครรลองของคนดี คือ กุศลกรรมบถ ๑๐ โดยการละเว้นกรรมชั่วที่บังเกิดแต่กาย วาจาและใจ ที่เรียกว่า พุจริต^{๙๗} โดยท่านได้พร่ำสอนเสมอว่าการดำเนินชีวิตตามหลักกุศลกรรมบถเป็นแนวทางพัฒนาชีวิตให้เจริญตามลำดับทั้งทางกาย วาจาและจิตใจ ความประพฤติทางกาย เช่น เว้นจากการเข่นฆ่าเบียดเบียนกันและกัน ควรมองว่าเรารักชีวิตกันใครคนอื่นก็รักชีวิตกันนั้น^{๙๘} เว้นจากการลักขโมยทรัพย์สินของคนอื่น ไม่ว่าจะเป็นการกระทำด้วยวิธีการใด ๆ แล้วได้ทรัพย์

^{๙๓} สัมภาษณ์ นางกน นาวลี, เกษตรกร, ๑๒ ตุลาคม ๒๕๕๕ .

^{๙๔} สัมภาษณ์ นางอ่อนจันทร์ ปาโส, เกษตรกร, ๑๓ ตุลาคม ๒๕๕๕ .

^{๙๕} สัมภาษณ์ นายบัว พลศิลา, เกษตรกร, ๑๔ ตุลาคม ๒๕๕๕ .

^{๙๖} สัมภาษณ์ นายไพรัตน์ สีหาฤทธิ์, เกษตรกร, ๑๔ ตุลาคม ๒๕๕๕ .

^{๙๗} สัมภาษณ์ นางสุนิศา สีหาฤทธิ์, เกษตรกร, ๑๓ ตุลาคม ๒๕๕๕ .

^{๙๘} สัมภาษณ์ นายสกล นามมุงคุณ, เกษตรกร, ๑๔ ตุลาคม ๒๕๕๕ .

ของคนอื่นมาก็ถือว่าไม่สุจริต^{๑๙} เว้นจากการล่วงละเมิดของรักและหวงแหนของผู้อื่น ควรมีความรักความจริงใจต่อกุสลาภีภรรยาซึ่งจะช่วยเสริมสร้างครอบครัวให้เป็นครอบครัวอบอุ่นเข้มแข็งได้ ด้วยการปฏิบัติตนตามข้อนี้จะช่วยให้ปลอดภัยจากโรคต่าง ๆ เช่น โรคเอดส์ เป็นต้น^{๒๐} ความประพฤติดังกล่าว คือ ควรพูดจาด้วยคำสัตย์จริง การพูดจาไพเราะอ่อนหวาน ย่อมเป็นที่พอใจของคนฟัง ดังคำคมเกี่ยวกับปากว่า อันอ้อยตาลหวานลิ้นแล้วสิ้นซาก แต่ลมปากหวานหูไม่รู้หาย แม้นเจ็บอื่นหมิ่นแสนก็แคลนคลาย เจ็บจนตายถ้าถูกเหน็บให้เจ็บใจ การอยู่ร่วมกันไม่ว่าจะเป็นที่บ้านหรือในสังคมก็ควรเว้นจากการพูดเท็จ พูดคำหยาบคาย พูดส่อเสียดให้เกิดความแตกแยก พูดเพื่อเจ้า ไร้สติ เพื่อเสริมสร้างความสามัคคีปรองดอง ความสงบสุขในสังคม^{๒๑} สำหรับความประพฤติดังนั้น ได้แก่ การเว้นจากความละโมภ คอยจ้องอยากได้ของเขามาเป็นของตัวเองที่เรียกว่า ความโลภ แต่ควรพยายามทำให้ได้ในสิ่งที่ตนควรได้ และพึงพอใจในสิ่งที่ได้มาตามความสามารถ^{๒๒} เว้นจากการคิดร้ายต่อผู้อื่น ที่เรียกว่า พยาบาท ความอาฆาตมาดร้ายผู้อื่น ควรบำเพ็ญจิตเมตตา แม้ว่าเขาคณนั้นจะเคยเป็นศัตรูคู่รักกันมาก่อน เพราะว่าเวรย่อมระงับด้วยการไม่จองเวร^{๒๓} บุคคลพึงเว้นจากมิจาภิภูติ คือ ความเห็นผิดจากคลองธรรม อันจะนำไปสู่การกระทำความชั่วทั้งปวง เพราะบาปกรรมชั่วที่บุคคลทำไปแล้วทั้งในที่ลับหรือที่แจ้ง มิแต่โทษเป็นทุกข์เดือดร้อนโดยส่วนเดียว ไม่ว่าจะอยู่ในที่ใดย่อมไม่พ้นจากความชั่วทั้งในปัจจุบันและอนาคต^{๒๔}

๔.๑.๒ ด้านกิจกรรม พบว่า พระธรรมทูตประจำอำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด มีการจัดกิจกรรมเพื่อเป็นสื่อนำจิตใจชาวบ้านให้เข้าถึงพระพุทธศาสนาจนสามารถพัฒนาชีวิตตนเองให้เป็นอยู่ได้อย่างสงบสุขและยั่งยืน และเสริมสร้างชุมชนให้เข้มแข็งพึ่งพาตนเองได้ กิจกรรมที่พระธรรมทูตนำพาชาวบ้านทำ เช่น กิจกรรมในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา ได้แก่ วันมาฆบูชา วันวิสาขบูชา วันอัฐบูชาวันอาสาฬหบูชา วันเข้าพรรษา วันออกพรรษา วันเทโวโรหนะ วันธรรมสวนะ วันสำคัญทางพระพุทธศาสนา

^{๑๙} สัมภาษณ์ นางสุนิสา สีหาฤทธิ์, เกษตรกร, ๑๓ ตุลาคม ๒๕๕๕ .

^{๒๐} สัมภาษณ์ นายสกล นามมุงคุณ, เกษตรกร, ๑๔ ตุลาคม ๒๕๕๕ .

^{๒๑} สัมภาษณ์ นายสาย ลาดศิลา, เกษตรกร, ๑๓ ตุลาคม ๒๕๕๕ .

^{๒๒} สัมภาษณ์ นางสุนิสา สีหาฤทธิ์, เกษตรกร, ๑๓ ตุลาคม ๒๕๕๕ .

^{๒๓} สัมภาษณ์ นางอ่อนจันทร์ ปาโส, เกษตรกร, ๑๓ ตุลาคม ๒๕๕๕ .

^{๒๔} สัมภาษณ์ นางสุนิสา สีหาฤทธิ์, เกษตรกร, ๑๓ ตุลาคม ๒๕๕๕ .

ตามประเพณีท้องถิ่นอื่นๆ โดยพระธรรมทูตจะเป็นผู้นำพาทำกิจกรรมต่างๆ^{๒๕} โดยการทำวัตร-สวดมนต์ การสมาทานรักษาศีล การนั่งสมาธิ เจริญจิตภาวนา การแสดงธรรม บรรยายธรรม หรือปาฐกถาธรรมตามโอกาส การทำบุญตักบาตร อุทิศส่วนกุศลให้บุรพชน และเจ้ากรรมนายเวร การแผ่เมตตา^{๒๖} และกิจกรรมในวันสำคัญแห่งชาติ เช่น วันเฉลิมพระชนมพรรษาของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ วันเฉลิมพระชนมพรรษาของสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ โดยพระธรรมทูตจะเป็นผู้นำพาชาวบ้านทำกิจกรรมต่างๆ เช่น การปลูกป่าเฉลิมพระเกียรติ^{๒๗} การเจริญพระพุทธมนต์-เจริญจิตภาวนา เพื่อถวายเป็นพระราชกุศล การบำเพ็ญสาธารณประโยชน์อื่นๆเช่น ขุดบ่อน้ำ ปรับปรุงถนนหนทาง ทำความสะอาดรอบหมู่บ้าน/ชุมชน การทำกิจกรรมการะวบูชาแก่บุพการีชน การรดน้ำดำหัวผู้ใหญ่ การปฏิญาณตนเป็นพลเมืองที่ดีของชาติ การจัดแสดงผลงาน/หรือจัดนิทรรศการ การจัดพิธีจุดเทียนชัยถวายพระพร^{๒๘} นอกจากนั้น ยังพบว่าพระธรรมทูตประจำอำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ดมีการจัดกิจกรรมพัฒนาชุมชนอื่นๆ ที่เป็นการสร้างสรรค์ชุมชนให้เข้มแข็ง มีภูมิคุ้มกัน และพึ่งพาตนเองได้อย่างยั่งยืน ได้แก่ โครงการธนาคารหมู่บ้าน โครงการสัจจะออมทรัพย์ โครงการธนาคารโค-กระบือ โครงการปลูกพืชสมุนไพร โครงการธนาคารข้าว โครงการอนุรักษ์วัฒนธรรมและมรดกของท้องถิ่น^{๒๙}

ผลที่ได้จากการจัดกิจกรรมเพื่อสร้างสรรค์คุณธรรมเหล่านี้มักปรากฏออกมาในรูปของความสามัคคี การทำงานร่วมกัน ความเสียสละ ความเมตตาปรารถนาดีต่อกัน การให้อภัยซึ่งกันและกัน ความเป็นประชาธิปไตย การร่วมรับผิดชอบในกิจกรรมของชุมชน การเคารพต่อผู้ใหญ่ในชุมชน จนนำไปสู่ความเข้มแข็งของชุมชนคือสามารถพึ่งพาตนเองได้อย่างยั่งยืน^{๓๐}

^{๒๕} สัมภาษณ์ นายสวน นามจันดา, ผู้ใหญ่บ้านบ้านดงน้อย, ๑๕ ตุลาคม ๒๕๕๕ .

^{๒๖} สัมภาษณ์ นายสุพรรณ โสมประเสริฐ, ผู้อำนวยการโรงเรียนไตรคามสามัคคี, ๑๗ ตุลาคม ๒๕๕๕.

^{๒๗} สัมภาษณ์ นางทิพย์ วรรณสุทธิ, เกษตรกร, ๑๔ ตุลาคม ๒๕๕๕ .

^{๒๘} สัมภาษณ์ นายสาย ลาดศิลา, เกษตรกร, ๑๓ ตุลาคม ๒๕๕๕ .

^{๒๙} สัมภาษณ์ นางอ่อนจันทร์ ปาไธ, เกษตรกร, ๑๓ ตุลาคม ๒๕๕๕ .

^{๓๐} สัมภาษณ์ นายวิสิทธิ์ รักษาชาติ, ครูชำนาญการโรงเรียนบ้านหนองสังข์, ๑๗ ตุลาคม ๒๕๕๕

๔.๑.๓ ด้านการใช้สื่อประกอบ พุทธศาสนิกชนทั่วไป ได้ให้ทัศนะเกี่ยวกับการใช้สื่อของพระธรรมทูตประจำอำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ดในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาว่า มีการใช้สื่อคอมพิวเตอร์ประกอบการเผยแผ่พระพุทธศาสนา เช่น เครื่องฉายโปรเจกเตอร์ สื่อวีดิทัศน์^{๓๑} ทำให้ผู้ฟังเกิดความตื่นเต้นและสนใจในสิ่งที่พระธรรมทูตนำเสนอมากยิ่งขึ้น เนื่องจากเป็นเทคโนโลยีสมัยใหม่ และมองเห็นภาพตัวอย่างที่น่าสนใจได้ชัดเจนเข้าใจง่าย^{๓๒} นอกจากนั้น ยังมีเทคนิคทำเสียงประกอบการบรรยาย (Sound Effect) โดยท่านเลือกเสียงที่เหมาะสมกับคำบรรยาย ทำให้ได้บรรยากาศในการฟังมากยิ่งขึ้น^{๓๓} ถือว่าเป็นมิติใหม่ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูต^{๓๔} มีการใช้สื่อสิ่งพิมพ์ประกอบการเผยแผ่ โดยดำเนินการจัดพิมพ์เผยแผ่เพื่อแจกจ่าย ซึ่งมักปรากฏในรูปของบทความรวมเล่ม หนังสือที่แต่งขึ้นเพื่อเป็นอนุสรณ์ในงานพิธีต่างๆ หรือหนังสืออื่นๆ ที่แต่งโดยนักวิชาการหรือนักปราชญ์อื่นๆ ซึ่งพระธรรมทูตจัดพิมพ์เผยแผ่นำมาแจกจ่ายแก่ผู้สนใจทั่วไป^{๓๕} เช่น หนังสือธรรมะทั่วไป โอวาทธรรม^{๓๖} คู่มือมนุษย์^{๓๗} หนังสือสวดมนต์ และบทความธรรมะ^{๓๘} มีการใช้สื่อบุคคลในการเผยแผ่ ซึ่งก็คือบุคคลตัวอย่างที่พระธรรมทูตยกเป็นกรณีตัวอย่าง (Case Study) ที่ผู้ฟังส่วนใหญ่พอจะรู้และเข้าใจได้ดี^{๓๙} โดยเฉพาะบุคคลที่ปรากฏเป็นข่าว ปรากฏในบทเรียน ปรากฏในกิจกรรมทางสังคมอื่นๆ เพื่อใช้ประกอบการบรรยาย

^{๓๑} สัมภาษณ์ นายจักรี แทนประทุม, นักเรียนชั้น ม.๓ โรงเรียนไตรคามสามัคคี, ๒๐ ตุลาคม ๒๕๕๕ .

^{๓๒} สัมภาษณ์ นางสาวสุภาพร สืบสิงห์, นักเรียนชั้น ม.๓ โรงเรียนไตรคามสามัคคี, ๒๐ ตุลาคม ๒๕๕๕ .

^{๓๓} สัมภาษณ์ นางสาวดารัตน์ ลุยตัน, นักเรียนชั้น ม.๓ โรงเรียนไตรคามสามัคคี, ๒๐ ตุลาคม ๒๕๕๕ .

^{๓๔} สัมภาษณ์ นางสาวปรีชาพร สีหาฤทธิ์, นักเรียนชั้น ม.๓ โรงเรียนไตรคามสามัคคี, ๒๐ ตุลาคม ๒๕๕๕ .

^{๓๕} สัมภาษณ์ นางสุพรรณ ลาตศิลา, เกษตรกร, ๑๓ ตุลาคม ๒๕๕๕ .

^{๓๖} สัมภาษณ์ นายสกล นามมุงคุณ, เกษตรกร, ๑๔ ตุลาคม ๒๕๕๕ .

^{๓๗} สัมภาษณ์ นายถาวร ขุนขวัญ, ครูชำนาญการโรงเรียนไตรคามสามัคคี, ๑๓ ตุลาคม ๒๕๕๕ .

^{๓๘} สัมภาษณ์ พระครูจันทรรโมภาส, เจ้าคณะตำบลบ้านฝาง เขต ๑ เจ้าอาวาสวัดหนองตาแสง, ๑๘ ตุลาคม ๒๕๕๕ .

^{๓๙} สัมภาษณ์ นายวุฒิชัย โพโสภา, ครูชำนาญการพิเศษโรงเรียนบ้านส้มโฮง, ๑๓ ตุลาคม ๒๕๕๕ .

ให้ผู้ฟังเห็นชัดเจนยิ่งขึ้น^{๔๐} และรวมถึงตัวพระธรรมทูตในฐานะผู้สื่อสารด้วย มีการใช้สื่อวิทยุกระจายเสียง โดยพระธรรมทูตดำเนินบทบาทในฐานะจัดรายการตามผังรายการของสถานีวิทยุต่างๆในเขตอำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด จำนวน ๕ แห่ง ได้แก่ สถานีวิทยุชุมชนคนเกษตรวิสัย คลื่น ๙๓.๕๐ MHz. ตั้งอยู่ ณ หมู่ที่ ๑๐ ตำบลเกษตรวิสัย^{๔๑} สถานีวิทยุชุมชนร่วมใจเกษตรวิสัย คลื่น ๑๐๔.๐๐ MHz. ตั้งอยู่ ณ หมู่ที่ ๑ ถนนเจริญราษฎร์ ตำบลเกษตรวิสัย^{๔๒} สถานีวิทยุชุมชนคนรักเกษตรวิสัย คลื่น ๙๐.๕๐ MHz. ตั้งอยู่ ณ หมู่ที่ ๑๕ ตำบลเกษตรวิสัย^{๔๓} สถานีวิทยุชุมชนคนเมืองเกษตรวิสัย คลื่น ๙๗.๗๕ MHz. ตั้งอยู่ ณ หมู่ที่ ๕ บ้านคุยผิง ตำบลเหล่าหลวง^{๔๔} สถานีวิทยุชุมชนโรงเรียนจันทบุรุษเกษอนุสรณ์ คลื่น ๑๐๗.๒๐ MHz. ตั้งอยู่ ณ โรงเรียนจันทบุรุษเกษอนุสรณ์^{๔๕}

ที่น่าสนใจอย่างยิ่งอีกประเภทหนึ่ง คือ การใช้รถแห่ประชาสัมพันธ์ เปิดธรรมะบรรยายไปตามหมู่บ้านต่างๆในช่วงเย็น เวลาประมาณ ๑๗.๐๐ - ๑๙.๐๐ น. ถือว่าเป็นแนวคิดใหม่ในการพัฒนางานเผยแผ่เชิงรุกของพระธรรมทูต เพราะโดยปกติแล้วรถแห่ประชาสัมพันธ์จะใช้เปิดสปอร์ตรายการเพื่อโฆษณาสินค้า หรือแจ้งกำหนดการงานพิธีเท่านั้น แต่พระธรรมทูตก็มีแนวคิดนำมาประยุกต์ใช้ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาได้เป็นอย่างดี “มีการใช้สื่อเฉพาะกิจในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ได้แก่ ใบปลิว คู่มือภาพ โฆษณา หนังสือเล่มเล็ก แผ่นพับ เสียงตามสาย เทปเสียง การสร้างวัตถุมงคล เป็นต้น”^{๔๖} เป็นสื่อที่สร้างขึ้นเพื่อปลูกฝังความนิยม สร้างความเข้าใจแก่ผู้รับสาร โดยมีหลักการใช้ข้อความและ

^{๔๐} สัมภาษณ์ นายเรืองศักดิ์ ทิพละ,ครูชำนาญการพิเศษ โรงเรียนบ้านเหล่าเสือ, ๑๗ ตุลาคม ๒๕๕๕.

^{๔๑} สัมภาษณ์ นางพัชณี หงส์พิพิธ, เกษตรกร, ๑๒ ตุลาคม ๒๕๕๕ .

^{๔๒} สัมภาษณ์ นางกนก นาวลี, เกษตรกร, ๑๒ ตุลาคม ๒๕๕๕ .

^{๔๓} สัมภาษณ์ เด็กหญิงอัญชิกา จำปาจันทร์, นักเรียนชั้น ม. ๒ โรงเรียนไทรคามสามัคคี, ๒๐ ตุลาคม ๒๕๕๕.

^{๔๔} สัมภาษณ์ นายปริษา ไทยฮาม, ครูชำนาญการโรงเรียนบ้านหนองสระพัง, ๑๗ ตุลาคม ๒๕๕๕.

^{๔๕} สัมภาษณ์ นายทองพูน ภูหมื่น, ผู้ใหญ่บ้านบ้านดงมัน, ๑๗ ตุลาคม ๒๕๕๕ .

^{๔๖} สัมภาษณ์ พระครูสุตเจติยาภิบาล, รองเจ้าคณะตำบลเกษตรวิสัย เขต ๑ เจ้าอาวาสวัดธาตุ, วันที่ ๑๘ ตุลาคม ๒๕๕๕ .

^{๔๗} สัมภาษณ์ พระครูสุตเจติยาภิบาล, รองเจ้าคณะตำบลเกษตรวิสัย เขต ๑ เจ้าอาวาสวัดธาตุ, วันที่ ๑๘ ตุลาคม ๒๕๕๕ .

ภาษาง่ายๆใช้ศิลปะการพิมพ์ที่ดี เราใจให้ผู้ฟังอ่านภาพประกอบด้วยอักษร สี และการจัดหน้าเล่ม มีกลุ่มเป้าหมายที่แน่นอน^{๔๔} อย่างไรก็ตาม จากการสัมภาษณ์แล้ว ยังไม่พบว่า มีพระธรรมทูตประจำอำเภอเกษตรวิสัยรูปใดที่ใช้สื่อประเภทวิทยุโทรทัศน์ประกอบในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาเลย อาจเป็นเพราะว่าขาดงบประมาณในการดำเนินการและยังไม่มีความรู้ความสามารถและความเข้าใจเพียงพอในการใช้สื่อประเภทนี้

๔.๑.๔ ด้านการได้รับประโยชน์และคุณค่า พบว่า กลุ่มพุทธศาสนิกชนที่ให้สัมภาษณ์ กล่าวว่า รูปแบบและวิธีการต่างๆที่ใช้ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตนั้น ทำให้พฤติกรรมของตนเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้น โดยเฉพาะหลักธรรมที่ช่วยพัฒนากาย วาจา และจิตใจ ให้เจริญ เกิดประโยชน์ทั้งแก่ตนและสังคม^{๔๕} โดยหลังจากที่ได้เข้าร่วมในรูปแบบและวิธีการเผยแผ่พระพุทธศาสนาแล้ว มีความเลื่อมใสต่อพระพุทธศาสนามากยิ่งขึ้น กลายความกังวลใจ ความสงสัยในเรื่องบาปบุญคุณโทษ เห็นประโยชน์ของการบำเพ็ญบุญกุศล เห็นความจำเป็นในการรักษาศีล เกิดความมุ่งมั่นที่จะรักษาศีลให้มั่นคงต่อไป นอกจากนี้ จากที่เคยมีพฤติกรรมตระหนี่ก็ปรับเปลี่ยนเป็นคนที่ไม่ตระหนี่ รู้จักการให้เสียสละเสียได้ ทำให้บรรเทาความหลงระเหิด ยึดติดในเรื่องของกามารมณ์(กาม) การไม่รู้จักรัประมาณในการบริโภค (กิน) การลุ่มหลงในลาภ ยศ สรรเสริญ(เกียรติ)ออกไปเสียได้ รู้จักคุณค่าของชีวิตทรัพย์สินมากขึ้น ปรับเปลี่ยนพฤติกรรมจากที่เคยใช้จ่ายฟุ่มเฟือยสุรุ่ยสุร่าย ไม่พิจารณาให้แบบคาย เป็นหันกลับมาเป็นคนรู้จักใช้จ่ายประหยัด รอบคอบ มีความขยันหมั่นเพียร มีอุตสาหกรรมในการทำงานมากยิ่งขึ้น ได้รับการยอมรับจากสังคมมากยิ่งขึ้นอันเกิดจากการปรับเปลี่ยนพฤติกรรม จนกระทั่งในระดับสูงสุดคือ มีจิตมุ่งมั่นทำความดีเพื่อเข้าสู่สวรรค์และเข้าถึงพระนิพพาน

๔.๑.๕ ด้านอื่นๆ กลุ่มพุทธศาสนิกชนทั่วไปที่ให้สัมภาษณ์ กล่าวว่า พระธรรมทูตหลายรูปให้ความสำคัญกับการตรงต่อเวลา การจัดสถานที่ในการแสดงธรรมหรืออบรมและพุทธศาสนพิธี ซึ่งก็ถือว่าเป็นความจำเป็นอย่างยิ่งเพราะถือว่าการเตรียมผู้ฟังให้พร้อมทำนุยกตัวอย่างกรณีของพระพุทธเจ้าที่จะทรงแสดงธรรม หากพบว่าบุคคลใดยังมีความเหน็ดเหนื่อย ก็ทรงให้พักผ่อนก่อน หากบุคคลใดมีความหิวกระหาย ก็ทรงมอบให้อุบาสกอุบาสิกาผู้ใจบุญจัดอาหารให้ทานจนอิ่มหน้าสำราญก่อน หากบุคคลใดเนื้อตัวไม่สะอาดมอมแมม ก็

^{๔๔} สัมภาษณ์ นายวิสิทธิ์ รัชชาชาติ, ครูชำนาญการพิเศษโรงเรียนบ้านหนองสังข์, ๑๗ ตุลาคม ๒๕๕๕ .

^{๔๕} สัมภาษณ์ นางพัชราณี หงส์พิพิธ, เกษตรกร, ๑๒ ตุลาคม ๒๕๕๕ .

ทรงให้อาบน้ำชำระร่างกายให้สะอาดสดชื่นกระปรีะกระเปร่าก่อน หรือกระทั่งบุคคลใดมีจิตใจว่าวุ่น เพราะถูกราคะ โทสะ โมหะครอบงำ ก็จะทรงบรรเทาให้กิเลสเหล่านั้นเบาบางลงก่อน จึงเป็นความฉลาดในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตอย่างยิ่ง

อย่างไรก็ตาม สิ่งที่พระธรรมทูตควรนำไปปรับปรุงเพื่อพัฒนางานเผยแผ่ให้มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น คือ ไม่ควรให้ความสำคัญกับด้านใดด้านหนึ่งมากเกินไป เช่น ให้ความสำคัญกับการจัดสถานที่จนสิ้นเปลืองและเสียเวลา ให้ความสำคัญกับศาสนพิธีจนมีเวลาน้อยในการฟังธรรม ควรพัฒนาเนื้อหาหลักธรรมที่บรรยายให้สอดคล้องกับภาวะเศรษฐกิจ สังคมและการเมือง จะช่วยให้ประชาชนทั่วไปได้ประโยชน์หลายด้าน ได้แก่ ข้อมูลข่าวสารบ้านเมือง และการนำหลักธรรมไปดำเนินชีวิตให้ถูกต้อง

๔.๒ กลุ่มนักเรียนและเยาวชน

๔.๒.๑ ด้านเนื้อหาหลักธรรม จากการสัมภาษณ์กลุ่มนักเรียนและเยาวชนในเขตอำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ดแล้ว พบว่า พระธรรมทูตได้มีการแนะนำให้นักเรียนและเยาวชนปฏิบัติตามหลักธรรมสำหรับคนที่ประสบความสำเร็จ คือ จักร ๔ ได้แก่ การเลือกอยู่เลือกทำในพื้นที่ที่เหมาะสมแก่กาลเทศะ การคบและเข้าหาคนดี การประพฤติโดยชอบ ไม่เหลวไหล และการกระทำความดีไว้ในปางก่อน ซึ่งก็เกิดมาจากปัจจุบัน^{๕๐} และอิทธิบาท ๔ อันได้แก่ ความพอใจ ความหมั่นเพียร การรู้จักคิด และการพิจารณาเหตุผลการในการศึกษาเล่าเรียน^{๕๑} โดยผู้เป็นนักเรียนนักศึกษาพึงมีหลักการที่ควรรู้ และหลักที่ควรประพฤติโดยทั่วไป กล่าวคือการรู้จักหลักคุณภาพของการศึกษา การสร้างหลักประกันของชีวิตที่พัฒนา การทำตามหลักเสริมสร้างปัญญา การศึกษาให้เป็นพหุสูต และการเคารพผู้จุดประทีปปัญญา^{๕๒}

คำสอนที่พระธรรมทูตนำมาใช้ในการเผยแผ่แล้วที่มีความประทับใจทุกครั้ง คือ การนำพระบรมราโชวาทของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมาเป็นแนวปฏิบัติสำหรับนักเรียน

^{๕๐} สัมภาษณ์ นายทศพล ศรีแก่นจันทร์, นักเรียนชั้น ม. ๓ โรงเรียนไตรคามสามัคคี, ๒๐ ตุลาคม ๒๕๕๕ .

^{๕๑} สัมภาษณ์ นายสุจินดา ก้านจันทร์, นักเรียนชั้น ม.๓ โรงเรียนไตรคามสามัคคี, ๒๐ ตุลาคม ๒๕๕๕ .

^{๕๒} สัมภาษณ์ นายสุรัตน์ วรรณะโสกา, นักเรียนชั้น ม.๓ โรงเรียนไตรคามสามัคคี, ๒๐ ตุลาคม ๒๕๕๕ .

และเยาวชน เช่น คำสอนที่ว่า ในหลวงทรงสอนให้รู้จักการให้ คือการทำทุกอย่างให้กับประเทศชาติบ้านเมืองและประชาชน^{๕๓} ในหลวงทรงสอนให้ทำงานอย่างมีความสุข คือความสุขที่ได้ทำงานช่วยเหลือประชาชนและสร้างความเจริญก้าวหน้าให้แก่ประเทศชาติ^{๕๔} ในหลวงทรงสอนว่า คนทำงานต้องมีความเพียร คือ มีความมุ่งมั่นทำงานอย่างไม่ย่อท้อกับปัญหาหรืออุปสรรคใดๆ เพื่อพัฒนาบ้านเมืองให้ก้าวหน้าต่อไปอย่างไม่หยุดยั้ง^{๕๕} ในหลวงทรงสอนว่า สิ่งสำคัญที่จะทำให้บ้านเมืองอยู่รอดได้ คือความสามัคคี อันหมายถึง ความร่วมมือร่วมใจกันปฏิบัติงานเพื่อให้เกิดผลดีแก่ชาติ บ้านเมือง^{๕๖} และคุณธรรมสำนึกในคุณค่าปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ความสมานฉันท์ สันติวิธี ประชาธิปไตย เป้าหมายของการพัฒนาเยาวชนให้เป็นคนดี มีความรู้ และอยู่ดีมีสุข^{๕๗} นอกจากนี้ยังพบว่า พระธรรมทูตมีการพัฒนาวิธีการสอนและประยุกต์หลักแนวคิดต่างๆ ให้ทันสมัย สอดคล้องกับหลักคุณธรรม ๘ ประการ ที่ใช้เป็นหลักปฏิบัติสำหรับนักเรียน-นักศึกษา ได้แก่ ความขยัน คือตั้งใจเพียรพยายามทำหน้าที่การงานอย่างต่อเนื่อง สม่ำเสมอ อดทนไม่ทอดทิ้งเมื่อพบอุปสรรค โดยปฏิบัติควบคู่กับสติปัญญา^{๕๘} ความประหยัด คือการรู้จักเก็บ อดออม ถนอมใช้ทรัพย์สินสิ่งของแต่พอควรพอประมาณ ให้เกิดประโยชน์คุ้มค่า ไม่ฟุ่มเฟือย ดำเนินชีวิตเรียบง่าย^{๕๙} ความซื่อสัตย์ คือซื่อตรง ไม่เอนเอียง ไม่มีเล่ห์เหลี่ยม มีความจริงใจทั้งต่อหน้าที่ วิชาชีพ

^{๕๓} สัมภาษณ์ นางสาวราภรณ์ ธิปัญญา, นักเรียนชั้น ม.๓ โรงเรียนไตรคามสามัคคี, ๒๐ ตุลาคม ๒๕๕๕ .

^{๕๔} สัมภาษณ์ เด็กหญิงอัญชิกา จำปาจันทร์, นักเรียนชั้น ม.๒ โรงเรียนไตรคามสามัคคี , ๒๐ ตุลาคม ๒๕๕๕ .

^{๕๕} สัมภาษณ์ เด็กหญิงปริยาพร สีหาฤทธิ์, นักเรียนชั้น ม.๒ โรงเรียนไตรคามสามัคคี , ๒๐ ตุลาคม ๒๕๕๕ .

^{๕๖} สัมภาษณ์ นางสาวสุภารัตน์ ลุยตัน, นักเรียนชั้น ม.๓ โรงเรียนไตรคามสามัคคี , ๒๐ ตุลาคม ๒๕๕๕ .

^{๕๗} สัมภาษณ์ นางสาวสุภาพร สืบสิงห์, นักเรียนชั้น ม.๓ โรงเรียนไตรคามสามัคคี , ๒๐ ตุลาคม ๒๕๕๕ .

^{๕๘} สัมภาษณ์ นายจักรี แท่นประทุม, นักเรียนชั้น ม.๓ โรงเรียนไตรคามสามัคคี, ๒๐ ตุลาคม ๒๕๕๕ .

^{๕๙} สัมภาษณ์ นายไวทยา แพงสมศรี, นักเรียนชั้น ม.๓ โรงเรียนไตรคามสามัคคี, ๒๐ ตุลาคม ๒๕๕๕ .

และเวลา^{๖๐} ความมีวินัย คือการยึดมั่นในระเบียบแบบแผน ข้อบังคับและข้อปฏิบัติ ทั้งวินัยในตนเองและสังคมอย่างเต็มใจและตั้งใจ^{๖๑} ความสุภาพ คือเรียบร้อย อ่อนโยน อ่อนน้อมต่อผู้ใหญ่ ไม่ก้าวร้าวข่มผู้อื่นทั้งโดยวาจาและท่าทาง^{๖๒} ความสะอาด คือ ทำตนมิให้มัวหมองทั้งกาย วาจา ใจ และสภาพแวดล้อม ทำตนให้เป็นที่เจริญตาเกิดความสุขใจแก่ผู้พบเห็น มีความแจ่มใสอยู่เสมอ^{๖๓} ความสามัคคี คือพร้อมเพียงกัน มีความปรองดองและร่วมใจกันปฏิบัติงานให้บรรลุผลตามที่ต้องการ ไม่ทะเลาะวิวาทเอารัดเอาเปรียบผู้อื่น ยอมรับความมีเหตุผลและความแตกต่างทางความคิด เชื่อชาติ^{๖๔} ความมีน้ำใจ ได้แก่ ความจริงใจที่เห็นอกเห็นใจและเห็นคุณค่าในเพื่อนมนุษย์ เอื้ออาทรเอาใจใส่ความทุกข์สุขของผู้อื่น และพร้อมช่วยเหลือเกื้อกูลกันและกัน^{๖๕} อีกประการหนึ่ง พระธรรมทูตประจำอำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด ยังนิยมนำหลักธรรมสำหรับบริหารตนเองให้ประสบความสำเร็จมาแสดงหรือแนะนำให้แก่แก่นักเรียนนักศึกษา โดยการพัฒนาและบริหารหัวใจของแต่ละคนด้วยการแบ่งหัวใจออกเป็น ๔ ห้อง ดังนี้^{๖๖} หัวใจห้องที่ ๑ ให้นักเรียน/นักศึกษาจดจำเป็นห้องพระ คือ พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ และพระมหากษัตริย์ พระพุทธนั้นได้แก่ความรู้ รู้เขา รู้เรา รู้เท่า รู้ทัน รู้ถึ้น รู้แก่รู้แพ้ รู้ชนะ รู้ภัย พระธรรมนั้นได้แก่ความดี หมายถึง กายดี วาจาดี และจิตใจดี พระสงฆ์นั้นได้แก่ ความสามัคคี สำหรับพระมหากษัตริย์นั้นให้นักเรียนนักศึกษายึดถือไว้เป็นมิ่งขวัญของจิตใจ หัวใจห้องที่ ๒ จัดเป็นห้องของบิดามารดา

^{๖๐} สัมภาษณ์ นายสุรัตน์ วรรณโสภณ, นักเรียนชั้น ม.๓ โรงเรียนไตรคามสามัคคี, ๒๐ ตุลาคม ๒๕๕๕ .

^{๖๑} สัมภาษณ์ นายสุจินดา ก้านจันทร์, นักเรียนชั้น ม.๓ โรงเรียนไตรคามสามัคคี, ๒๐ ตุลาคม ๒๕๕๕ .

^{๖๒} สัมภาษณ์ นางสาวสุภารัตน์ ลุยตัน, นักเรียนชั้น ม.๓ โรงเรียนไตรคามสามัคคี, ๒๐ ตุลาคม ๒๕๕๕ .

^{๖๓} สัมภาษณ์ เด็กหญิงปริยาพร สีหาฤทธิ์, นักเรียนชั้น ม.๒ โรงเรียนไตรคามสามัคคี, ๒๐ ตุลาคม ๒๕๕๕ .

^{๖๔} สัมภาษณ์ นางสาววราภรณ์ ดีปัญญา, นักเรียนชั้น ม.๓ โรงเรียนไตรคามสามัคคี, ๒๐ ตุลาคม ๒๕๕๕ .

^{๖๕} สัมภาษณ์ นายจักรี แท่นประทุม, นักเรียนชั้น ม.๓ โรงเรียนไตรคามสามัคคี, ๒๐ ตุลาคม ๒๕๕๕ .

^{๖๖} สัมภาษณ์ นายไวยหา แพงสมศรี, นักเรียนชั้น ม.๓ โรงเรียนไตรคามสามัคคี, ๒๐ ตุลาคม ๒๕๕๕ .

ครูบาอาจารย์ บิдамารดา ให้เอาคุณธรรม อันประกอบด้วยสระน้ำ ถ้ำยอ กอไผ่ แบบพิมพ์ ครูบาอาจารย์ ให้เอาคุณธรรมตามหลัก ค.๓ งาม ๔ ดี ๕ หลัก ค. ๓ นั้นเป็นหลักของการ ครองตน ครองคน และครองงาน หลักงาม ๔ นั้นเป็นหลักปฏิบัติเกี่ยวกับเสื้อผ้า ทำทาง การวางตัว และหัวใจ หลักดี ๕ นั้นเป็นหลักว่าด้วยความรู้ดี ความสามารถดี ความ ประพฤติดี อนามัยดี และการงานดี หัวใจห้องที่ ๓ ให้จัดเป็นห้องมิตรสหาย พวกพ้อง บริวาร คุณธรรมที่ควรประพฤติสำหรับข้อนี้คือ ไม่เกาะกระรานผู้อื่น ชักชวนในทางที่ผิดงาม ได้ประกอบกรรมดีแล้วภูมิใจ ยึดความบริสุทธิ์ยุติธรรมเป็นหลัก เคารพระเบียบวินัย กฎ กติกาของสังคม หัวใจห้องที่ ๔ ให้จัดเป็นห้องที่อาศัยของตนเอง โดยสร้างภูมิคุ้มกัน ๓ เครื่องประดับ ๑๐ อันว่าภูมิคุ้มกัน ๓ นั้น ได้แก่ ๖๓ ภูมิวุฒิ หมายถึง ความรู้ ความสามารถ (แหลม คม หนัก) ภูมิธรรม หมายถึงเอาคุณธรรม จริยธรรม วัฒนธรรม และภูมิฐานนั้น หมายถึง เอาการมีหลักฐาน อันว่าการประดับตนด้วยเครื่องประดับ ๑๐ นั้น ได้แก่ ความรู้ดี มีสัจจะ เสียสละเพื่อสังคม นิยมประชาธิปไตย ให้เหตุผล หลักหนีอบายมุข หาความสุขจากธรรมะ ลดละความชั่ว และมีสติครองตน ๖๔

๔.๒.๒ ด้านกิจกรรม ข้อมูลจากการสัมภาษณ์พบว่า นักเรียนและเยาวชนส่วนใหญ่บอกว่า กิจกรรมที่ใ้้มักจัดขึ้นเพื่อสร้างบรรยากาศในการบรรยายธรรม ทำให้ผู้ฟังสนใจ ในหัวข้อธรรมต่างๆที่ต้องการนำเสนอ เช่น การจัดกิจกรรมประชาสัมพันธ์ทางสื่อ ต่างๆ การจัดกิจกรรมเพื่อส่งเสริมพระพุทธศาสนา เช่น การตอบปัญหาธรรมะ การร้อง เพลงส่งเสริมคุณธรรม การแสดงตนเป็นพุทธมามกะ ตลอดจนทั้งปฏิบัติตนตามหลักคำสอน ทางพระพุทธศาสนาถวายเป็นพุทธบูชา ๖๕ นอกจากนี้ยังพบว่า มีการจัดกิจกรรมธรรมะสู่ โรงเรียน ที่เน้นการบรรยายธรรมในสถานศึกษา เนื้อหาที่นิยมมาใช้ประกอบในการจัด กิจกรรมที่ใช้ เช่น กิจกรรมเรารักแม่ กิจกรรมพ่อในดวงใจ กิจกรรมรักษาดิรักรักถิ่นรักแผ่นดิน ไทย กิจกรรมรักในวัยเรียน กิจกรรมยาเสพติดพิษร้ายในสังคม กิจกรรมชีวิตพัฒนาได้ถ้าใจ พร้อม กิจกรรมศีลธรรมนำสุข กิจกรรมกรรมลิขิตชีวิตคุณ กิจกรรมปฐมนิเทศคุณธรรม

๖๓ สัมภาษณ์ นางสาวสุภาพร สืบสิงห์, นักเรียนชั้น ม.๓ โรงเรียนไตรคามสามัคคี, ๒๐ ตุลาคม ๒๕๕๕ .

๖๔ สัมภาษณ์ นางสาวอัญชิภา จำปาจันทร์, นักเรียนชั้น ม.๓ โรงเรียนไตรคามสามัคคี, ๒๐ ตุลาคม ๒๕๕๕ .

๖๕ สัมภาษณ์ พระครูจันทรรโมภาส, เจ้าคณะตำบลบ้านฝาง เขต ๑ เจ้าอาวาสวัดหนองตาแสง , ๑๘ ตุลาคม ๒๕๕๕ .

กิจกรรมปัจฉิมนิเทศคุณธรรม^{๓๐} มีการจัดกิจกรรมธรรมทายาท ที่เป็นการเข้าค่ายคุณธรรม เพื่อฝึกฝนการดำเนินชีวิตให้มีจิตสำนึกมีวินัยและความสงบ หลักสูตรที่ใช้ในการอบรม เช่น หลักสูตรค่ายธรรมทายาท หลักสูตรค่ายวัยใส ใจสะอาดเปี่ยมพรานด้วยธรรม หลักสูตรค่ายทักษะชีวิต หลักสูตรค่ายผู้นำ หลักสูตรโครงการคุณธรรม หลักสูตรค่ายปฏิบัติธรรม^{๓๑} และมีการจัดกิจกรรมธรรมนำสมัย ซึ่งเน้นการฝึกอบรมคุณธรรมจริยธรรมนำสมัย นิสิต นักศึกษา ครูอาจารย์ ข้าราชการ และบุคลากรในหน่วยงานภาครัฐ และเอกชน เนื้อหาการจัดกิจกรรมที่นำมาใช้ประกอบ เช่น หลักสูตรครูคือพลังของแผ่นดิน หลักสูตรคุณภาพชีวิตกับความสำเร็จในการทำงาน หลักสูตรพลังจิตแห่งปัจจุบัน หลักสูตรสู่โลกกว้างด้วยพระธรรมนำชีวิต หลักสูตรค่ายอาสาจิตสาธารณะ หลักสูตรต้อนรับน้องใหม่ดวงใจไฟธรรม หลักสูตรวิปัสสนาพัฒนาชีวิต^{๓๒}

๔.๒.๓ ด้านการใช้สื่อประกอบ สื่อที่พระธรรมทูตนิยมนำมาใช้ ได้แก่ สื่อคอมพิวเตอร์ เครื่องฉายโปรเจกเตอร์ สื่อวีดิทัศน์ และสื่อสิ่งพิมพ์ต่างๆ มีการนำหนังสือ ธรรมะและแผ่น CD ธรรมะ มาแจกจ่ายให้นักเรียนตามโรงเรียนต่างๆ สิ่งนี้นักเรียนและเยาวชนประทับใจในการใช้สื่อคือ การให้นักเรียนและเยาวชนมีส่วนร่วมในการใช้สื่อจริงๆ เช่น นักเรียนคนหนึ่งกล่าวว่า บางครั้งท่านบรรยายเรื่องความจริงของชีวิต ท่านจะนำพานักเรียนไปดูการประกอบพิธีฌาปนกิจศพเพื่อให้เห็นจุดสุดท้ายของชีวิต หรือการพาไปดูคนเกิด คนเจ็บไข้ได้ป่วย และการดูแลรักษาที่โรงพยาบาลอำเภอเกษตรวิสัย หรือโรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพประจำตำบล เป็นต้น ในขณะที่เดียวกันท่านก็จะสอดแทรกธรรมะเข้าไปในสื่อต่างๆเหล่านี้ ซึ่งเป็นสื่อชีวิตจริงๆ ทำให้นักเรียนและเยาวชนตื่นตัว เห็นคุณค่าของธรรมะมากยิ่งขึ้น

๔.๒.๔ ด้านการได้รับประโยชน์และคุณค่า จากการสัมภาษณ์พบว่า นักเรียนและเยาวชนในเขตอำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด ได้รับประสบการณ์หลากหลายที่ทำให้เกิดความรู้ ความชำนาญทางวิชาการและวิชาชีพอย่างกว้างขวางยิ่งขึ้น ค้นพบความสนใจ

^{๓๐} สัมภาษณ์ นางสาวดี มงคลศรี, ครูชำนาญการพิเศษโรงเรียนไตรคามสามัคคี, ๑๗ ตุลาคม ๒๕๕๕ .

^{๓๑} สัมภาษณ์ นายไวยา แพงสมศรี, นักเรียน ชั้น ม.๓ โรงเรียนไตรคามสามัคคี, ๒๐ ตุลาคม ๒๕๕๕ .

^{๓๒} สัมภาษณ์ นายวิจิตร พรหมศาสตร์, ครูชำนาญการพิเศษ โรงเรียนไตรคามสามัคคี, ๑๗ ตุลาคม ๒๕๕๕ .

ความถนัดและพัฒนาความสามารถพิเศษเฉพาะตัว มองเห็นช่องทางในการสร้างงานอาชีพในอนาคตได้เหมาะสมกับตนเอง เห็นคุณค่าขององค์ความรู้ต่างๆ สามารถนำความรู้และประสบการณ์ไปใช้ในการพัฒนาตนเองและประกอบสัมมาอาชีพ^{๓๓} มีการพัฒนาบุคลิกภาพเจตคติ ค่านิยมให้ถูกต้องเหมาะสมกับสังคมไทย และนำมาใช้ในการดำเนินชีวิต สร้างศีลธรรมจริยธรรม มีจิตสำนึกและทำประโยชน์เพื่อสังคมและประเทศชาติ เกิดแรงจูงใจเชิงบวกให้เกิดความเชื่อมั่นและภูมิใจในตัวเอง การปฏิบัติเป็นแบบอย่างที่ดี^{๓๔} เห็นความสำคัญของความสามัคคีและความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างครอบครัว ระหว่างครูกับนักเรียน ระหว่างครูกับชุมชน และระหว่างคนในชุมชนด้วยกัน มีภูมิคุ้มกันที่แข็งแรง ห่างไกลจากความชั่วทั้งหลาย เช่น อบายมุข อสุสกรรมบถ ประกอบการมีคุณธรรมทั้ง ๘ ประการ คือ ขยัน ประหยัด ซื่อสัตย์ มีวินัย สุภาพ สะอาด สามัคคี มีน้ำใจ ทำให้นักเรียนนักศึกษามีชีวิตสดใส ปราศจากสิ่งชั่วร้ายทั้งหลาย^{๓๕}

การได้รับประโยชน์และคุณค่าจึงมักเป็นเรื่องการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมทางความคิด คำพูดและการกระทำ เพื่อให้ตนเองและสังคมอยู่ร่วมกันได้อย่างมีความสุข

๔.๒.๕ ด้านอื่นๆ กลุ่มนักเรียนและเยาวชนได้ให้ข้อมูลสัมภาษณ์ว่า พระธรรมทูตท่านมีกิจกรรมรณรงค์ทั้งบุคลิกภาพเรียบร้อยงดงามเป็นแรงจูงใจอย่างหนึ่งที่ทำให้เกิดความสนใจใคร่ฟังธรรมบรรยายจากท่านประการหนึ่ง รู้สึกถึงในความรู้ความสามารถของท่านที่นำเทคโนโลยีสมัยใหม่ที่สื่อได้ทั้งภาพและเสียงมาใช้ประกอบการบรรยายได้อย่างไม่บกพร่องประการหนึ่ง และเห็นความจริงใจมุ่งมั่นมุ่งเจริญของท่านที่มีต่อนักเรียนและเยาวชน โดยเฉพาะความเสียสละไม่ว่าจะเวลาและปัจจัย (เงิน) นำนักเรียนเยาวชนไปศึกษาดูงานให้เห็นสภาพของสังคมที่แท้จริงเพื่อจะได้สอดแทรกธรรมะให้เข้าใจง่ายและนำไปปฏิบัติให้ได้ผลจริงประการหนึ่ง

อย่างไรก็ตาม สิ่งที่พระธรรมทูตควรมีการปรับปรุงเพื่อพัฒนางานเผยแผ่ให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น คือ ควรมีทีมงานพระธรรมทูตที่เป็นพระสงฆ์รุ่นใหม่ ซึ่งจะมีความเข้าใจ

^{๓๓} สัมภาษณ์ นายปริษา ไทยฮาม, ครูชำนาญการโรงเรียนบ้านหนองสระพัง, ๑๑ ตุลาคม ๒๕๕๕ .

^{๓๔} สัมภาษณ์ นายสุรัตน์ วรรณโสภะ, นักเรียนชั้น ม. ๓ โรงเรียนไตรคามสามัคคี, ๒๐ ตุลาคม ๒๕๕๕ .

^{๓๕} สัมภาษณ์ นางสาววราภรณ์ ติปัญญา, นักเรียนชั้น ม. ๓ โรงเรียนไตรคามสามัคคี, ๒๐ ตุลาคม ๒๕๕๕ .

ธรรมะสำหรับนักเรียนและเยาวชนซึ่งเป็นวัยรุ่นสมัยใหม่ได้ดี เข้าใจอารมณ์และความรู้สึกของวัยรุ่นได้ดีกว่า เช่น การทำกิจกรรมบางอย่างอาจไม่เหมาะสมสำหรับพระธรรมทูตที่เป็นพระเถระ จึงควรให้พระสงฆ์รุ่นใหม่ที่เป็นทีมงานทำกิจกรรมเช่นนั้นแทน ยกตัวอย่างกิจกรรมร้องเพลงคุณธรรม กิจกรรมพัฒนาบุคลิกภาพ เป็นต้น

๔.๓ กลุ่มผู้นำชุมชน

๔.๓.๑ ด้านเนื้อหาหลักธรรม ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์กลุ่มผู้นำชุมชนพบว่า พระธรรมทูตมีการนำคุณธรรมของโบราณจารย์ใช้ในการเผยแผ่ ได้แก่ ความขยันหมั่นเพียรในหน้าที่การงาน บุคคลผู้เป็นผู้นำต้องมีน้ำใจ ดั้นตัวอยู่เสมอ คิดสร้างสรรค์ กล้าเผชิญความลำบาก ระลึกไว้ในใจเสมอว่าตนมีหน้าที่บรรเทาความทุกข์ บำรุงสุขแก่ผู้ที่อยู่ในสังคมหรือในความรับผิดชอบของตน ท่านสอนให้รู้จักหน้าที่ และทำตามหน้าที่ ขยันหมั่นเพียร กระทำให้ต่อเนื่อง ^{๓๖} ความไม่ประมาท ได้แก่ การไม่ละเลยในเรื่องเล็กน้อยๆ กล่าวคือ การไม่เห็นแก่เล็กน้อย พระธรรมทูตได้ให้คำแนะนำว่า อย่าประมาทเรื่องเล็กน้อย เพราะความโศกใหญ่ย่อมก่อตัวมาจากเล็กน้อยทั้งนั้น ปัญหาหรือความเดือดร้อน ความทุกข์ยากของผู้ที่อยู่ในความรับผิดชอบ อย่าเห็นว่าเล็กน้อย ต้องเห็นว่ายิ่งใหญ่เสมอหรือมากกว่าปัญหาหรือความเดือดร้อนของตน หากทางขจัดปิดเป่า แก้ไขในทางที่ถูกที่ควรต่อไป

อย่าเห็นแก่ได้เล็กน้อยๆ เพราะเป็นมารดาแห่งความทุจริตทั้งหลายทั้งปวง ไม่ว่าจะเป็นการฉ้อราษฎร์ หรือการบังหลวง สังคมใด ประเทศใด มีผู้นำที่ไม่ประมาท ไม่เห็นว่เล็กน้อย และไม่เห็นแก่เล็กน้อยในทุกเรื่อง สังคมนั้นย่อมเจริญไม่มีเสื่อม ^{๓๗} ความมีปัญญารู้เท่าทันเหตุการณ์ กล่าวคือ รู้ทางแห่งความเจริญ ^{๓๘} รู้ทางแห่งความเสื่อม ^{๓๙} รู้วิธีแก้ไขเหตุการณ์ โดยต้องจัดแจงการงานดี คือ ทำงานรวดเร็ว เรียบร้อย ได้ผลงานไม่ดีแต่พูด ^{๔๐}

นอกจากนั้น ท่านยังได้นำหลักหลักทศพิธราชธรรม ๑๐ ประการมาใช้ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาด้วย ซึ่งประกอบด้วย การให้ ซึ่งเป็นการสละทรัพย์สิ่งของ ช่วยเหลือผู้ได้บังคับบัญชาและเพื่อให้เป็นประโยชน์ต่อสาธารณะด้วย การถ่อมมั่นในศีล โดยการ

^{๓๖} สัมภาษณ์ นายธงชัย วรรณคำ, ผู้ใหญ่บ้านบ้านสิงห์โลก, ๑๕ ตุลาคม ๒๕๕๕ .

^{๓๗} สัมภาษณ์ นายสมศักดิ์ จิวาจร, ผู้ใหญ่บ้านบ้านนกกะเห, ๑๕ ตุลาคม ๒๕๕๕ .

^{๓๘} สัมภาษณ์ นายกิตติศักดิ์ ชาตินนตรี, กำนันตำบลกำแพง, ๑๕ ตุลาคม ๒๕๕๕ .

^{๓๙} สัมภาษณ์ นายถนัด ประทุม, ผู้ใหญ่บ้านบ้านหนองเมืองแสน, ๑๖ ตุลาคม ๒๕๕๕ .

^{๔๐} สัมภาษณ์ นายสุพจน์ สุนันทนาม, ผู้ใหญ่บ้านบ้านหนองสระพัง, ๑๖ ตุลาคม ๒๕๕๕ .

ลำรวมกาย วาจา การมีจิตใจความยินดีเสียสละ มีความซื่อสัตย์ต่อหน้าที่ ประพฤติ
อ่อนโยน มีอัธยาศัยงดงาม ไม่กระด้างหยาบคาย การเป็นผู้รู้จักการถ้อยถนอากิเลส ไม่ให้
กิเลสเข้ามาครอบงำจิตใจ การระงับความโกรธ การไม่เบียดเบียน มีความอดทน และความ
คงมั่นในธรรม ไม่มีความหวั่นไหว มีสติตั้งมั่นอยู่ในความยุติธรรม เนติธรรมและคุณธรรม^{๕๐}
ผู้นำชุมชนคนหนึ่งกล่าวว่า หลักแนวคิดของเศรษฐกิจพอเพียง ของพระบาทสมเด็จพระ
พระเจ้าอยู่หัว ที่ทรงมีพระราชดำรัสเรื่อง "เศรษฐกิจพอเพียง" เมื่อวันที่ ๔ ธันวาคม ๒๕๔๐
ประกอบด้วย^{๕๑} หลัก ๓ ห่วง คือ ความพอประมาณ หมายถึง ความพอดีที่ไม่น้อยเกินไป
และไม่มากเกินไปโดยไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น ความมีเหตุผล หมายถึง การตัดสินใจ
เกี่ยวกับความพอเพียงนั้น ๆ จะต้องเป็นไปอย่างมีเหตุผลโดยพิจารณาจากเหตุปัจจัยที่เกี่ยวข้อง
ตลอดจนคำนึงถึงผลที่คาดว่าจะเกิดขึ้นจากการกระทำนั้น อย่างรอบคอบ การมีภูมิคุ้มกันที่ดี
ในตัว หมายถึง การเตรียมตัวให้พร้อมรับผลกระทบและการเปลี่ยนแปลงต่างๆ ที่เกิดขึ้น
โดยคำนึงถึงความเป็นไปได้ ภัย กับ และหลัก ๒ เงื่อนไข คือ ความรู้ ประกอบด้วยความรู้รอบรู้
ต่างๆ ที่เกี่ยวข้องอย่างรอบด้าน ความรอบคอบที่จะนำความรู้เหล่านั้นมาพิจารณาให้เชื่อมโยง
กัน เพื่อประกอบการวางแผนไปสู่ขั้นตอนการปฏิบัติ (รอบรู้ รอบคอบ ระมัดระวัง)
คุณธรรม ที่จะต้องเสริมสร้างประกอบด้วยมีความตระหนักในคุณธรรม ซื่อสัตย์สุจริต และมี
ความอดทน มีความเพียร ใช้สติปัญญาในการดำเนินชีวิต (ซื่อสัตย์ สุจริต ขยัน อดทน และ
แบ่งปัน) และยังต้องประกอบด้วยหลักธรรมสำหรับนักบริหาร ที่ผู้นำชุมชนจะขาดไม่ได้
เพราะถือว่าเป็นพื้นฐานของผู้บริหาร ได้แก่ เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา ที่เรียกว่า พรหม
วิหารธรรม ๔^{๕๒} งดเว้นจากความลำเอียง (อคติ ๔) ได้แก่ ความลำเอียงเพราะรักใคร่ ความ
ลำเอียงเพราะเกลียด ความลำเอียงเพราะหลง ความลำเอียงเพราะกลัว^{๕๓}

๔.๓.๒ ด้านกิจกรรม พบว่า พระธรรมทูตประจำอำเภอเกษตรวิสัย จังหวัด
ร้อยเอ็ด มีการจัดกิจกรรมเพื่อเป็นส่งเสริมการปฏิบัติงานของผู้นำชุมชนให้เข้าถึง
พระพุทธศาสนาจนสามารถพัฒนาชีวิตตนเองให้เป็นอยู่ได้อย่างสงบสุข ยั่งยืน และเป็น
ตัวอย่างที่ดีในการเสริมสร้างชุมชนให้เข้มแข็งพึ่งพาตนเองได้ กิจกรรมที่พระธรรมทูตนำพา
ผู้นำชุมชนทำ เช่น กิจกรรมในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา มีวันมาฆบูชา วันวิสาขบูชา

^{๕๐} สัมภาษณ์ นางอุ้น บริกุล, ผู้ใหญ่บ้าน บ้านอุ่มเม่า, ๑๖ ตุลาคม ๒๕๕๕ .

^{๕๑} สัมภาษณ์ นายทองพูน ภูหมื่น, ผู้ใหญ่บ้านบ้านดงมัน, ๑๖ ตุลาคม ๒๕๕๕ .

^{๕๒} สัมภาษณ์ นายวิรัชศักดิ์ ไชยราช, ผู้ใหญ่บ้านบ้านเมืองบัว, ๑๖ ตุลาคม ๒๕๕๕ .

^{๕๓} สัมภาษณ์ นายทองพูน ภูหมื่น, ผู้ใหญ่บ้านบ้านดงมัน, ๑๖ ตุลาคม ๒๕๕๕ .

เป็นต้น กิจกรรมในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนาตามประเพณีท้องถิ่นอื่นๆ มีบุญคุณลาน บุญกุ่มข้าวใหญ่ บุญผะเหวดเทศน์มหาชาติ เป็นต้น กิจกรรมปฏิบัติธรรมประจำปี โดย พระธรรมทูตจะเป็นผู้นำพาทำกิจกรรมต่างๆ ^{๔๕} โดยการทำวัตร-สวดมนต์ การสมาทาน รักษาศีล การนั่งสมาธิ เจริญจิตภาวนา การแสดงธรรม บรรยายธรรม หรือปาฐกถาธรรม ตามโอกาส การทำบุญตักบาตร แผ่เมตตาและอุทิศส่วนกุศลให้บุรพชน ^{๔๖} และกิจกรรมในวันสำคัญแห่งชาติ เช่น วันเฉลิมพระชนมพรรษาของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ วันเฉลิมพระชนมพรรษาของสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ โดยพระธรรมทูตจะเป็นผู้ประสานงานกับผู้นำชุมชนเพื่อร่วมกันนำพาชาวบ้านทำกิจกรรมต่างๆ เช่น การปลูกป่าเฉลิมพระเกียรติ ^{๔๗} การเจริญพระพุทธมนต์-เจริญจิตภาวนา เพื่อถวายเป็นพระราชกุศล การบำเพ็ญสาธารณประโยชน์อื่นๆเช่น ขุดบ่อน้ำ ปรับปรุงถนนหนทาง ทำความสะอาดรอบหมู่บ้าน/ชุมชน การทำกิจกรรมการละเล่นแบบพหุพการีชน การรดน้ำดำหัวผู้ใหญ่ การปฏิญาณตนเป็นพลเมืองที่ดีของชาติ การจัดแสดงผลงาน/หรือจัดนิทรรศการ การจัดพิธีจุดเทียนชัยถวายพระพร ^{๔๘} นอกจากนั้น ยังพบว่าพระธรรมทูตประจำอำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ดมีการจัดกิจกรรมพัฒนาชุมชนอื่นๆ ที่เป็นการสร้างสรรค์ชุมชนให้เข้มแข็ง มีภูมิคุ้มกัน และพึ่งพาตนเองได้อย่างยั่งยืน ได้แก่ โครงการธนาคารหมู่บ้าน โครงการสัจจะออมทรัพย์ โครงการธนาคารโค-กระบือ โครงการปลูกพืชสมุนไพร โครงการธนาคารข้าว โครงการอนุรักษ์วัฒนธรรมและมรดกของท้องถิ่น ^{๔๙}

๔.๓.๓ ด้านสื่อที่ใช้ประกอบ พบว่า พระธรรมทูตมีการใช้สื่อคอมพิวเตอร์ ประกอบการเผยแผ่พระพุทธศาสนา เช่น เครื่องฉายโปรเจกเตอร์ สื่อวีดิทัศน์ การใช้สื่อสิ่งพิมพ์ประกอบการเผยแผ่ หนังสือที่แต่งขึ้นเพื่อเป็นอนุสรณ์ในงานพิธีต่างๆ หรือหนังสืออื่นๆที่แต่งโดยนักวิชาการหรือนักปราชญ์อื่นๆ ซึ่งพระธรรมทูตจัดพิมพ์เผยแพร่นำมาแจกจ่ายแก่ผู้สนใจทั่วไป เช่น หนังสือธรรมะทั่วไป โอวาทธรรม คู่มือมนุษย์ หนังสือสวดมนต์ และบทความธรรมะ มีการใช้สื่อบุคคลเป็นตัวอย่างประกอบในการเผยแผ่ มีการใช้สื่อ

^{๔๕} สัมภาษณ์ นายสวน นามจันดา, ผู้ใหญ่บ้านบ้านดงน้อย, ๑๕ ตุลาคม ๒๕๕๕.

^{๔๖} สัมภาษณ์ นายสุพรรณ โสมประเสริฐ, ผู้อำนวยการโรงเรียนไตรคามสามัคคี, ๑๗ ตุลาคม ๒๕๕๕.

^{๔๗} สัมภาษณ์ นางทิพย์ วรรณสุทธิ, เกษตรกร, ๑๔ ตุลาคม ๒๕๕๕.

^{๔๘} สัมภาษณ์ นายสาย ลาดศิลา, เกษตรกร, ๑๓ ตุลาคม ๒๕๕๕.

^{๔๙} สัมภาษณ์ นางอ่อนจันทร์ ปาโส, เกษตรกร, ๑๓ ตุลาคม ๒๕๕๕.

วิทยุกระจายเสียง โดยพระธรรมทูตร่วมจัดรายการตามผังรายการของสถานีวิทยุต่างๆในเขตอำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด เช่น รายการพุทธธรรมนำสุข จัดโดย พระครูบุญวราภรณ์ เจ้าคณะอำเภอเกษตรวิสัยและพระธรรมทูตประจำอำเภอเกษตรวิสัย ทางสถานีวิทยุชุมชนคนเกษตรวิสัย คลื่น ๕๓.๕๐ MHz. ตั้งอยู่ ณ หมู่ที่ ๑๐ ตำบลเกษตรวิสัย รายการเสียงธรรมจัดโดยพระครูสุวัฒน์วิจิตรธรรม รองเจ้าคณะอำเภอเกษตรวิสัยและพระธรรมทูตประจำอำเภอเกษตรวิสัย ทางสถานีวิทยุชุมชนร่วมใจเกษตรวิสัย คลื่น ๑๐๔.๐๐ MHz. ตั้งอยู่ ณ หมู่ที่ ๑ ถนนเจริญราษฎร์ ตำบลเกษตรวิสัย รายการพุทธธรรมเพื่อชีวิตที่ดั่งาม จัดโดยพระครูวิโรจน์คุณากร รองเจ้าคณะอำเภอเกษตรวิสัยและพระธรรมทูตประจำอำเภอเกษตรวิสัย ทางสถานีวิทยุชุมชนคนรักเกษตรวิสัย คลื่น ๕๐.๕๐ MHz. ตั้งอยู่ ณ หมู่ที่ ๑๕ ตำบลเกษตรวิสัย^{๕๐} นอกจากนั้น ยังมีสถานีวิทยุชุมชนหลายแห่งที่ให้ความร่วมมือกับพระธรรมทูตในการจัดรายการธรรมะเพื่อสื่อให้ประชาชนทั่วไปรวมทั้งผู้นำชุมชนได้ฟังด้วย เช่น สถานีวิทยุชุมชนคนเมืองเกษตร คลื่น ๕๗.๗๕ MHz. ตั้งอยู่ ณ หมู่ที่ ๕ บ้านคุยผิง ตำบลเหล่าหลวง สถานีวิทยุชุมชนโรงเรียนจันทบุบผาอนุสรณ์ คลื่น ๑๐๗.๒๐ MHz. ตั้งอยู่ ณ โรงเรียนจันทบุบผาอนุสรณ์

๔.๓.๔ ด้านการได้รับประโยชน์และคุณค่า จากการสัมภาษณ์กลุ่มผู้นำชุมชนในเขตอำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ดแล้ว ได้คำตอบว่า หลังจากที่มีพระธรรมทูตเข้ามาเผยแผ่พระพุทธศาสนาด้วยการแสดงธรรมบ้าง ด้วยการนำพาทำกิจกรรมการพัฒนาบ้าง และด้วยรูปแบบและวิธีการอื่นๆ พบว่า ชุมชนมีความเข้มแข็งและสงบสุขมากกว่าเดิม โดยเฉพาะการนำหลักแนวคิดของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของในหลวงมาเผยแผ่ให้ประชาชนในชุมชนได้ปฏิบัติ มีความรอบคอบระมัดระวังในกิจการงานที่ทำและการตัดสินใจ มีคุณธรรมคือ ความซื่อสัตย์ สุจริต ความขยัน ความอดทน และการแบ่งปัน^{๕๑} ผู้นำปรับวิสัยทัศน์ให้สอดคล้องกับโลกยุคใหม่และมีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์มากขึ้น สังคมนับถือและยอมรับให้เป็นแบบอย่างที่ดี มองเห็นคุณค่าของการทำงานอย่างมีส่วนร่วม โปร่งใส เป็นประชาธิปไตย และพอเหมาะพอคิตตามหลักมัชฌิมาปฏิปทา^{๕๒}

^{๕๐} สัมภาษณ์ เด็กหญิงอัญชิกา จำปาจันทร์, นักเรียนชั้น ม. ๒ โรงเรียนไตรคามสามัคคี, ๒๐ ตุลาคม ๒๕๕๕ .

^{๕๑} สัมภาษณ์ นายกิตติศักดิ์ ชาติมนตรี กำนันตำบลกำแพง, ๑๕ ตุลาคม ๒๕๕๕ .

^{๕๒} สัมภาษณ์ นายสุพจน์ สุนันทนาม, ผู้ใหญ่บ้านบ้านหนองสระพัง, ๑๖ ตุลาคม ๒๕๕๕ .

๔.๔ กลุ่มข้าราชการครู

หิริ คือละอายต่อบาป ต่อการทำความชั่ว ไม่ยอมทำบาป และมีโอตตปปะ คือ ความกลัวบาป เกรงกลัวต่อความชั่ว และผลของความชั่ว

อีกประการหนึ่ง พระธรรมทูตยังได้อบรมเรื่องคุณธรรมที่ทำให้เป็นคณางาม ได้แก่ ^{๕๓} ขันติ คือ ความอดทน อดกลั้น ความหนักแน่นของจิตใจ และโสรัจจะ คือ ความสงบเสงี่ยม อหยาตังงาม มีวาจาสุภาพเรียบร้อยซึ่งเป็นธรรมที่คู่กับความอดทน มีธรรมประจำใจของผู้ใหญ่ คือ ^{๕๔} เมตตา รักและปรารถนาดีให้ศิษย์มีความสุข กรุณา ความสงสารอยากช่วยศิษย์ให้พ้นทุกข์ มุทิตา ยินดีเมื่อศิษย์ได้ดี เจริญก้าวหน้า มีจิตใจผ่องใส แหม่มชื่นเบิกบาน อยู่เสมอ อุเบกขา มีใจเป็นกลาง เที่ยงธรรม ไม่เอนเอียงด้วยความรักความชัง ปฏิบัติตนตามหลักการและเหตุผล เว้นอคติธรรม ๔ ประการ อันทำให้เสียความยุติธรรม คือ ถิ่นทาคติ ลำเอียงเพราะรักใคร่ชอบพอ โทสาคติ ลำเอียงเพราะโกรธแค้นเกลียดชัง โมหาคติ ลำเอียงเพราะความหลง ความเขลา ตัดสินปัญหาโดยความไม่รู้ ภยากติ ลำเอียงเพราะความกลัวอำนาจหรืออิทธิพล นอกจากนั้น ครูยังต้องประกอบด้วยธรรมของคณดี ที่เรียกว่า สัปบุริส ธรรม ๗ ประการ ได้แก่ ^{๕๕} ครูต้องเป็นผู้รู้จักเหตุ คือ หลักการ ระเบียบและกฎเกณฑ์ของสิ่งทั้งหลาย (ธัมมัญญตา) รู้จักผลและเป้าหมายของการกระทำ เข้าใจวัตถุประสงค์ชัดเจน (อัตถัญญตา) ผู้รู้จักตน คือ รู้ตามเป็นจริงว่า ตัวเรานั้นโดยฐานะภาวะ เพศ กำลังความรู้ความสามารถ (อัตตัญญตา) รู้จักประมาณ คือ รู้จักพอดี (มัตตัญญตา) รู้จักเวลาอันเหมาะสม (กาลัญญตา) รู้จักชุมชน คือ รู้จักการอันควรประพฤติปฏิบัติในถิ่นชุมชน รู้จักระเบียบวินัย วัฒนธรรมประเพณีของชุมชนที่เข้าไปเกี่ยวข้อง (ปริสัณญตา) รู้จักบุคคล คือ รู้จักและเข้าใจความแตกต่างแห่งบุคคล รู้จักที่จะปฏิบัติต่อบุคคลอื่นๆ ด้วยดี (ปุคคลัญญตา) ยึดหลักทศพิธราชธรรม อันได้แก่ การรู้จักให้ รักษาศีล เสียสละ ซื่อสัตย์ อ่อนน้อมถ่อมตน

^{๕๓} สัมภาษณ์ นายสมวดี มงคลศรี, ครูชำนาญการพิเศษ โรงเรียนไทรคามสามัคคี, ๑๗ ตุลาคม ๒๕๕๕ .

^{๕๔} สัมภาษณ์ นายปริษา ไทยฮาม, ครูชำนาญการโรงเรียนบ้านหนองสระพัง, ๑๗ ตุลาคม ๒๕๕๕ .

^{๕๕} สัมภาษณ์ นายวิจิตร พรหมศาสตร์, ครูชำนาญการพิเศษโรงเรียนไทรคามสามัคคี, ๑๗ ตุลาคม ๒๕๕๕ .

บำเพ็ญเพียร ไม่โกรธ ไม่เบียดเบียนข่มเหงผู้ใด อดทน และไม่ทำผิดระเบียบกฎเกณฑ์^{๕๖} ที่สำคัญคือครูต้องมีอุดมคติของครู เช่น รักและศรัทธาในอาชีพครู ทำงานไม่เห็นแก่ความยากลำบาก วางตนให้เหมาะสมกับสภาพของอาชีพครู ชำรงไว้ซึ่งชื่อเสียงและเกียรติคุณแห่งอาชีพครู อุทิศตนให้แก่การศึกษาด้วยความเต็มใจโดยไม่คำนึงถึงผลตอบแทน ต้องมีวิญญานของครู เช่น รักและหวังดีต่อนักเรียนเสมือนบุตรธิดาของตน ไม่เลือกปฏิบัติ เป็นประชาธิปไตย ปรึกษาได้ทุกโอกาส ภูมิใจและรับผิดชอบต่ออาชีพของตน ขยันหมั่นเพียรในการสอน ต้องมีคุณธรรมของครู เช่น^{๕๗} รับฟังและเคารพเหตุผลของผู้อื่น ให้คุณให้โทษนักเรียนอย่างมีเหตุผล เป็นนักสันติวิธี มีความคิดริเริ่ม มีความยุติธรรม จิตใจแน่วแน่มั่นคง ซื่อสัตย์สุจริตและจริงใจ ไม่อวดพยานาบทนักเรียน และจะต้องมีจริยธรรมของครู ซึ่งเป็นการแสดงออกในสิ่งที่ควรปฏิบัติ อันเป็นหน้าที่ที่ครูควรจะทำ เช่น^{๕๘} ประพฤติตนดีสม่ำเสมอ เป็นตัวอย่างที่ดี ตรงต่อเวลา สร้างความก้าวหน้าในอาชีพ มีระเบียบวินัย มีกิริยา วาจาสุภาพ อ่อนโยน

๔.๔.๒ ด้านกิจกรรม พบว่า กิจกรรมที่พระธรรมทูตนำพาคณะข้าราชการครู รวมทั้งนักเรียนและเยาวชนทำร่วมกัน ได้แก่ กิจกรรมเข้าค่ายพุทธบุตร (ค่ายคุณธรรม) กิจกรรมนำทัศนศึกษาเพื่อให้เข้าใจถึงความจริงของชีวิต เช่น ทัศนศึกษาที่โรงพยาบาลประจำอำเภอเกษตรวิสัย โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพประจำตำบล การเข้าร่วมในงานฌาปนกิจศพที่จัดพิธีโดยของชาวบ้าน กิจกรรมพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมต่างๆที่จัดขึ้นในโรงเรียน ในชุมชน ครูและบุคลากรทางการศึกษามักจะมีโอกาสได้เข้าร่วมทำกิจกรรมเสมอ ซึ่งรวมถึงกิจกรรมที่ทำร่วมกับชาวบ้าน ชุมชน วัดและโรงเรียนด้วย เช่น กิจกรรมปลูกป่าเฉลิมพระเกียรติ กิจกรรมจุดเทียนชัยถวายพระพร กิจกรรมทำบุญตักบาตรเนื่องในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา กิจกรรมโครงการพัฒนาเศรษฐกิจในชุมชน เช่น โครงการธนาคารข้าว โครงการธนาคารโค-กระบือ ครูและบุคลากรทางการศึกษาจะเป็นผู้มีส่วนสำคัญในการร่วมมือกับพระธรรมทูตจัดทำกิจกรรมนี้ขึ้นเพื่อชุมชน

^{๕๖} สัมภาษณ์ นายเรืองศักดิ์ ทิพละ, ครูชำนาญการพิเศษ, โรงเรียนบ้านเหล่าเสือ, ๑๗ ตุลาคม ๒๕๕๕ .

^{๕๗} สัมภาษณ์ นายสุพรรณ โสมประเสริฐ, ผู้อำนวยการโรงเรียนไตรคามสามัคคี, ๑๗ ตุลาคม ๒๕๕๕ .

^{๕๘} สัมภาษณ์ นายสำราญ จำปาห้วย, ครูชำนาญการ โรงเรียนบ้านเขว้าใหญ่, ๑๗ ตุลาคม ๒๕๕๕ .

๔.๔.๓ ด้านสื่อ พบว่า สื่อที่พระธรรมทูตใช้ในการเผยแผ่ธรรมะสู่ข้าราชการครูส่วนใหญ่จะเป็นเครื่องฉายโปรเจกเตอร์และสื่อวีดิทัศน์ประกอบการบรรยาย ซึ่งจะพบในการอบรมคุณธรรมสำหรับข้าราชการที่จัดโดยกลุ่มโรงเรียน หรือกรณีเป็นความร่วมมือระหว่างหน่วยงานภาครัฐระดับอำเภอ และคณะสงฆ์ อีกประการหนึ่งสื่อที่ได้รับบอຍก็คือสื่อสิ่งพิมพ์ที่พระธรรมทูตนำมาแจกจ่ายแก่ครูและบุคลากรทางการศึกษาเพื่อนำไปศึกษาให้เกิดสัมมาปฏิบัติต่อไปนั้น เช่น ธรรมทรรศน์ของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น คู่มือมนุษย์ของท่านพุทธทาสภิกขุ หนังสือธรรมะทั่วไป หนังสืออนุสรณ์งานฉลองสมณศักดิ์ หนังสืออนุสรณ์งานฉาปนกิจ เป็นต้น

๔.๔.๔ ด้านการได้รับประโยชน์และคุณค่า พบว่า กลุ่มข้าราชการครูได้ให้สัมภาษณ์ว่า หลังจากที่ได้ร่วมกิจกรรมเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตแล้ว ผลที่ได้รับคือ การได้รับการยกย่องและเคารพนับถือให้เป็นอย่างดีที่ดี ในฐานะที่เป็นครูที่มีความรักและศรัทธาในวิชาชีพ มีความเจริญก้าวหน้าในอาชีพเพราะมีการพัฒนาวิชาชีพของตนเองอยู่เสมอ ได้รับการยอมรับเวลาแสดงความคิดเห็น เพราะประพฤติตนเป็นแบบอย่างที่ดีทั้งด้านศีลธรรม วัฒนธรรม กิจนิสัย สุขนิสัย อุปนิสัย และความเป็นประชาธิปไตย^{๕๕} มีความสุขเมื่อได้สอนศิษย์ เพราะมีความตั้งใจใฝ่รู้พัฒนาตนเองอยู่เสมอ และมีความเมตตาแก่ศิษย์ เห็นคุณค่าของศิษย์ มีสุขภาพกายแข็งแรง สุขภาพจิตสมบูรณ์ เหตุเพราะมีคุณธรรมประจำใจไม่เครียด มีผลงานที่ได้รับการยอมรับในหลายวงการ อันเป็นผลมาจากการมีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ทางวิชาการและสามารถใช้กระบวนการคิดวิเคราะห์เพื่อแก้ไขปัญหาต่างๆ ได้ ความสัมพันธ์ระหว่างครู นักเรียน และชุมชนเป็นไปอย่างสร้างสรรค์ อันเกิดจากความมีมนุษยสัมพันธ์ของครู^{๕๖} ประโยชน์และคุณค่าที่ได้รับนั้นขึ้นอยู่กับเงื่อนไขหลายอย่างไม่ว่าจะเป็นระยะเวลา ความจริงใจในการปฏิบัติตามคำสอน และสภาพแวดล้อมอื่นๆ ด้วย

๔.๔.๕ ด้านอื่นๆ กลุ่มข้าราชการครูได้ให้สัมภาษณ์เป็นข้อมูลที่น่าสนใจว่า การเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตนั้น ตั้งอยู่บนพื้นฐานของความศรัทธาเลื่อมใสและเชื่อมั่นของประชาชน นักเรียนและเยาวชน รวมทั้งครูและบุคลากรทางการศึกษาซึ่งอยู่อาศัยร่วมกันในชุมชนอยู่แล้ว เมื่อพระธรรมทูตนำพาทำกิจกรรมใดๆ เพื่อส่งเสริมคุณธรรม

^{๕๕} สัมภาษณ์ นายสุพรรณ โสมประเสริฐ , ผู้อำนวยการ โรงเรียนไตรคามสามัคคี, ๑๗ ตุลาคม ๒๕๕๕ .

^{๕๖} สัมภาษณ์ นายเรืองศักดิ์ ทิพละ, ครูชำนาญการพิเศษ โรงเรียนบ้านเหล่าเสือ, ๑๗ ตุลาคม ๒๕๕๕ .

จริยธรรม มักจะได้รับความร่วมมือโดยตลอด สิ่งที่พระธรรมทูตเองต้องพัฒนาคือ พัฒนาศักยภาพในการเผยแผ่ เช่น ความรู้ความเข้าใจในงานพัฒนาคุณภาพชีวิตของชุมชน หลักการประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วม ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการดำเนินงานด้านธุรกิจ การตลาดเพื่อให้เป็นประโยชน์ต่อการแนะนำชุมชน เพราะโดยปกติแล้วประชาชนมีความรู้ในระดับที่ไม่สูงนักหรือไม่มีความรู้เลย ที่ทำกิจกรรมต่างๆอยู่เพราะทำตามปู่ตายายเท่านั้น หากพระสงฆ์ได้พัฒนาความรู้ใหม่ๆแล้วนำพาชาวบ้าน นอกจากจะเป็นการเพิ่มพูนปัญญาความรู้แล้ว ยังจะช่วยให้ชาวบ้านพึ่งพาตนเองได้ ประการต่อมาก็คือ เมื่อพระธรรมทูตได้พัฒนาความรู้ในงานพัฒนาคุณภาพชีวิตดีแล้ว กลุ่มข้าราชการครูก็จะเป็นแรงผลักดันอีกด้านหนึ่งร่วมกับพระธรรมทูตทำกิจกรรมและสวดเทรกกุณธรรม

๔.๕ กลุ่มพระสังฆาธิการ

๔.๕.๑ ด้านเนื้อหาหลักธรรม มีการนำหลักอริยมรรคมีองค์ ๘ มาอบรมในการปฏิบัติธรรมที่ดี ในการอบรมพระสังฆาธิการที่ดี อันได้แก่ ^{๑๑๑} สัมมาทิฏฐิ ปัญญาเห็นชอบ คือเห็นแจ้งชัดในอริยสัจ ๔ สัมมาสังกัปปะ ความดำริชอบ เป็นความดำริชอบในการออกจากกาม (เนกขัมมสังกัปปะ) ดำริในการไม่ผูกพยาบาท (อพยาบาทสังกัปปะ) และดำริในการไม่เบียดเบียน (อวิหิงสาสังกัปปะ) สัมมาวาจา การเจรจาชอบ เป็นการพูดที่เกิดจากความเมตตาและปัญญา รวมทั้งเจตนาที่ดีโดยดเว้นจากการพูดการพูดคำเท็จ ไม่ตรงต่อความเป็นจริง การพูดคำส่อเสียด ยุยงให้เกิดความแตกแยกสามัคคี การพูดคำหยาบแข็งกระด้างไม่รื่นหู การพูดคำเพื่อจ้อไว้ประโยชน์ทั้งแก่ตนและผู้ฟัง สัมมากัมมันตะ การทำงานชอบ เป็นการกระทำที่งดเว้นจากการเบียดเบียนทำลายชีวิต การล่วงละเมิดกรรมสิทธิ์ของผู้อื่น และการประพฤติดีกในกาม ในทางตรงกันข้ามเป็นสิ่งที่ควรส่งเสริมให้ประพฤติ เช่น การทำทุกอย่างด้วยเมตตาจิต การอนุเคราะห์เกื้อกูลสรรพสัตว์ การเคารพในสิทธิ์และทรัพย์สินของผู้อื่น การให้เกียรติแก่สตรีเพศด้วยการไม่ล่วงล้ำเสรีภาพ ยอมรับความแตกต่างของกันและกัน สัมมาอาชีวะ การเลี้ยงชีพชอบ เป็นการประกอบกิจการงานที่สุจริต เว้นจากการโกง หลอกลวง ทูจริตคอร์ปชั่น การประจบสอพลอ การใช้เครื่องหมายนิมิตให้เข้าใจผิด การบีบบังคับคู่แข่ง การต่อลาภด้วยลาภ และมิฉนาศีพอย่างอื่น เช่น การค้ำมนุษย์ การค้ำอาวุธ การค้ำสัตว์เพื่อ

^{๑๑๑} สัมภาษณ์ พระครูสุตเจติยาภิบาล, รองเจ้าคณะตำบลเกษตรวิสัย เขต ๑ เจ้าอาวาสวัดธาตุ, วันที่ ๑๘ ตุลาคม ๒๕๕๕ .

นำไปฆ่า การค้าสุรายาเสพติดและการค้ายาพิษ สัมมาวายามะ ความพยายามชอบ เป็นการใช้ความพยายามไม่ทอดทิ้งมุ่งมั่นเสมอในการประกอบความเพียร ๔ ประการอันได้แก่^{๑๑๒} เพียรระวังไม่ให้ความชั่วเกิดขึ้น เพียรละความชั่วที่เกิดขึ้นแล้ว เพียรทำความดีให้เกิดขึ้นในตน และเพียรรักษาความดีที่เกิดขึ้นแล้วให้คงอยู่และให้เจริญยิ่งขึ้นไป สัมมาสติ การตั้งสติไว้ชอบ เป็นความระลึกได้ ความตื่นตัวต่อหน้าที่หรือภาวะที่จิตรู้เท่าทันอารมณ์ทั้งภายในและภายนอก และสัมมาสมาธิ ความตั้งใจมั่นชอบ เป็นความตั้งใจมั่นหรือภาวะที่จิตมีอารมณ์เดียว ไม่ส่ายมาสู่อารมณ์ที่มีได้กำหนด นอกจากนั้นพระธรรมทูตยังได้นำหลักสติปัญญา ๔

มาใช้อบรมในการปฏิบัติธรรมของพระสังฆาธิการเสมอ ได้แก่ กายานุปัสสนา การมีสติในกายเป็นอารมณ์ หรือการพิจารณาส่วนต่างๆของร่างกายเพื่อให้เกิดนิพพิทา เบื่อหน่าย อันล้วนเป็นไปเพื่อการระงับหรือดับต้นเหตุอุปาทาน ต่อมาก็เป็น เวทนานุปัสสนา ได้แก่การมีสติกำหนดพิจารณาเวทนาหรือการเสพรสอารมณ์ที่บังเกิดขึ้นเป็นธรรมดาให้เห็นเวทนาในเวทนา เพื่อให้จิตคลายความยึดมั่นถือมั่นในเวทนาหรือการเสพรสอารมณ์ที่บังเกิดขึ้นนั้นๆ^{๑๑๓} ต่อมาก็เป็น จิตตานุปัสสนา ได้แก่ การเห็นจิตในจิต หรือสติระลึกรู้เท่าทันหรือพิจารณาจิต^{๑๑๔} และธัมมานุปัสสนา เป็นการเอาสติกำหนดพิจารณาธรรม(สิ่งต่างๆ)ที่บังเกิดแก่ใจเป็นอารมณ์ทั้งที่เป็นกุศลหรืออกุศล ก็เพื่อเป็นเครื่องเตือนสติและเป็นเครื่องระลึกรู้เพื่อให้เกิดปัญญาเป็นสำคัญ

เนื้อหาหลักธรรมข้างต้นส่วนใหญ่พระธรรมทูตจะนำมาใช้เผยแผ่ในเวลาแสดงธรรม บรรยายธรรมแก่พระสงฆ์ที่ประพฤติวัตรปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน ส่วนที่พบว่ามีการนำมาใช้บรรยายในการอบรมพระสังฆาธิการ ได้แก่ หลักจริยาพระสังฆาธิการ ที่เป็นข้อกำหนดให้พระสังฆาธิการต้องปฏิบัติตาม มีจริยาที่ต้องปฏิบัติอย่างเคร่งครัดในระหว่างที่ดำรงตำแหน่ง ได้แก่ พระสังฆาธิการต้องเอื้อเฟื้อต่อกฎหมาย พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ ปฏิบัติตามหลักพระธรรมวินัยโดยเคร่งครัด ต้องเชื่อฟังและ ปฏิบัติตามคำสั่งของผู้บังคับบัญชา ต้องตั้งใจปฏิบัติหน้าที่ด้วยความระมัดระวัง ต้องปฏิบัติหน้าที่โดยชอบ และห้ามมิให้ใช้อำนาจหน้าที่ในทางที่ไม่สมควร ต้องสุภาพเรียบร้อยต่อผู้บังคับบัญชาเหนือตน

^{๑๑๒} สัมภาษณ์ พระครูเกษมกิจจาภรณ์, เจ้าคณะตำบลเกษตรวิสัย เขต ๒ เจ้าอาวาสวัดสำราญ, ๑๘ ตุลาคม ๒๕๕๕ .

^{๑๑๓} สัมภาษณ์ พระอธิการสมหมาย คุณุตตจิตฺโต, เจ้าอาวาสวัดอินทราาราม, ๑๘ ตุลาคม ๒๕๕๕ .

^{๑๑๔} สัมภาษณ์ พระอธิการบุญเลี้ยง อานนฺโท, เจ้าอาวาสวัดจอมศรีวราราม, ๑๘ ตุลาคม ๒๕๕๕ .

และผู้อยู่ในปกครอง ต้องรักษาส่งเสริมสามัคคีในหมู่คณะ และช่วยเหลือซึ่งกันและกันในทางที่ชอบ ต้องอำนวยความสะดวกในหน้าที่การคณะสงฆ์และการพระศาสนา ต้องรักษาข้อความอันเกี่ยวกับการคณะสงฆ์ที่ยังไม่ควรเปิดเผย ^{๑๑๕}

นอกจากนั้นพระสังฆาธิการยังต้องบำเพ็ญอุปทานิยธรรม ๗ ซึ่งเป็นธรรมอันไม่เป็นที่ตั้งแห่งความเลื่อม ธรรมที่ทำให้เกิดความเจริญทั้งส่วนตนและส่วนรวม หรือหลักปฏิบัติที่นำความสุขความเจริญมาสู่หมู่คณะ เป็นหลักธรรมที่เน้นความรับผิดชอบต่อส่วนรวม ความสามัคคีของหมู่คณะ และการเคารพนับถือซึ่งกันและกัน ได้แก่ ^{๑๑๖} พระสังฆาธิการต้องหมั่นประชุมกันเป็นเนืองนิตย์ ต้องพร้อมเพรียงในการประชุม มาประชุม เลิกประชุม และทำภารกิจอื่นๆ ให้พร้อมกัน ต้องไม่บัญญัติสิ่งใหม่ๆ ตามอำเภอใจ โดยผิดหลักการเดิมที่หมู่คณะวางไว้ ต้องเคารพนับถือผู้มีอาวุโส และรับฟังคำแนะนำจากท่าน ต้องไม่ข่มเหงหรือล่วงเกินสตรี ต้องเคารพสักการะปูชนียสถาน ปูชนียวัตถุ และรูปเคารพต่างๆ ที่บรรพชนสร้างไว้ และต้องให้ความคุ้มครองพระสงฆ์ผู้ทรงศีลให้อยู่ได้อย่างปลอดภัย

๔.๕.๒ ด้านกิจกรรม จากการสัมภาษณ์กลุ่มพระสังฆาธิการ พบว่า กิจกรรมที่พระธรรมทูตนำมาใช้ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาส่วนใหญ่ จะเป็นกิจกรรมประเภท การแสดงธรรม การบรรยายธรรม การอบรม และการประชุม พระธรรมทูตที่มีบทบาททำกิจกรรมในเรื่องดังกล่าวมักจะเป็นพระธรรมทูตที่มีตำแหน่งทางการบริหารกิจการคณะสงฆ์ในระดับอำเภอ กล่าวคือมีการใช้อำนาจหน้าที่ทางการปกครองคณะสงฆ์มาใช้เป็นเครื่องมือในการเผยแผ่ของพระธรรมทูตด้วย เพราะกลุ่มพระสังฆาธิการคือกลุ่มผู้บริหารงานคณะสงฆ์ การนำเสนอบางครั้งก็มีความจำเป็นต้องใช้อำนาจและหน้าที่ประกอบในการทำกิจกรรมด้วย แต่ก็มีพระธรรมทูตบางรูป แม้มิได้เป็นพระสังฆาธิการผู้มีตำแหน่งเป็นเจ้าคณะผู้ปกครองในระดับอำเภอ แต่มีความเป็นพระเถระ มีความน่าเชื่อถือ มีวุฒิภาวะทั้งทางโลกทางธรรมมาก็จะได้รับการยอมรับให้เป็นผู้นำพาทำกิจกรรมเช่นกัน กิจกรรมที่พระธรรมทูตได้มีโอกาสเป็นผู้นำพาทำกิจกรรมสำคัญๆ เช่น การปลูกป่า การบวชป่า การสงเคราะห์ชุมชนในคราวประสบภัยพิบัติต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นภัยแล้ง ภัยน้ำท่วม ภัยหนาว เป็นต้น การมีส่วนร่วมในการจัดตั้งโรงเรียนการกุศลภายในวัด เช่นกรณีวัดธาตุ อำเภอเกษตรวิสัย การมอบ

^{๑๑๕} สัมภาษณ์ พระครูจันทรรโมภาส, เจ้าคณะตำบลบ้านฝาง เขต ๑ เจ้าอาวาสวัดหนองตาแสง, ๑๘ ตุลาคม ๒๕๕๕ .

^{๑๑๖} สัมภาษณ์ พระครูกิตติธรรมประยุต, เจ้าคณะตำบลคงครั้งใหญ่ เจ้าอาวาสวัดบูรพานกเหาะ, ๑๘ ตุลาคม ๒๕๕๕ .

ทุนการศึกษาแก่นักเรียนและพระภิกษุสามเณร หรือแม้กระทั่งกิจกรรมในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา กิจกรรมในวันสำคัญแห่งชาติ และกิจกรรมที่กำหนดจัดขึ้นร่วมกันของคณะสงฆ์อำเภอเกษตรวิสัย เช่น การปฏิบัติธรรมประจำปี การประชุมสัมมนา การอบรมพระภิกษุสามเณรในเขตพื้นที่ต่างๆร่วมกัน เป็นต้น

กิจกรรมต่างๆดังกล่าวข้างต้น พระธรรมทูตโดยเฉพาะผู้ที่เป็นเจ้าของคณะผู้ปกครอง ก็จะสอดแทรกหลักธรรม จริยาพระสงฆ์ฆาติการ และหลักกฎหมายคณะสงฆ์และบ้านเมืองเข้าไปเพื่อเป็นการให้ความรู้และเพื่อความงดงามแห่งคณะสงฆ์

๔.๕.๓ ด้านสื่อ พบว่า สื่อที่พระธรรมทูตใช้ในการเผยแผ่และย้ายอยู่เสมอคือ สื่อบุคคล โดยพระธรรมทูตได้วางตนเป็นแบบอย่างที่ดีแก่พระสงฆ์ฆาติการในเขตปกครอง เช่น การครองผ้าเรียบร้อยโดยการห่มครองรัดอกเป็นปริณิชนิต สีสันสีเหลืองทอง ไม่สะพายย่าม แต่ใช้วิธีการห้อยสอทดแทน นอกจากการครองผ้าดังกล่าวแล้วยังมีเรื่องเกี่ยวกับการพัฒนาบุคลิกภาพของพระสงฆ์ฆาติการด้วย เช่น การยืน เดิน นั่ง นอน จัน ดื่ม ทำ พูด คิด พระธรรมทูตใช้มีความระมัดระวังในอาภักิริยาดังกล่าวเป็นสื่อต้นแบบที่ดีสำหรับพระสงฆ์ฆาติการและพระภิกษุสามเณร ยกตัวอย่างเช่น การยืน ก็ยืนด้วยความระมัดระวัง รู้จักกาลเทศะ ยืนในที่ที่ควรยืน หรือการพูด ก็พูดด้วยความเมตตา ใช้ภาษานุ่มนวลชวนฟัง และพูดด้วยความจริงใจ เป็นต้น ส่วนสื่อที่นำมาใช้ในการเผยแผ่รองลงมาคือ อุปกรณ์อิเล็กทรอนิกส์ต่างๆ เช่น คอมพิวเตอร์ เครื่องฉายโปรเจกเตอร์ สื่อสิ่งพิมพ์ เช่น หนังสือธรรมะ คู่มือพระสงฆ์ฆาติการ พระราชบัญญัติคณะสงฆ์และกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับคณะสงฆ์ สื่อวีดิทัศน์ เป็นต้น

นอกจากนั้น พระสงฆ์ฆาติการให้ทัศนะว่า สื่อที่สำคัญที่สุดคือการประพฤติตนเป็นแบบอย่างที่ดี เพราะการอบรมหรือเผยแผ่แก่พระสงฆ์ฆาติการเพื่อนำไปสู่การปฏิบัตินั้น คำพูดและสื่ออื่นๆไม่มีประสิทธิผลเท่ากับการประพฤติตนให้เหมาะสม

๔.๕.๔ ด้านการได้รับประโยชน์และคุณค่า

พระสงฆ์ผู้ปฏิบัติตามแนวทางการสอนของพระธรรมทูต ที่ใช้หลักไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ และปัญญาเป็นบรรทัดฐาน จะเกิดประโยชน์ทางโลก ๕ อย่าง คือ^{๑๑๑} มีความมุ่งมั่นจะเป็นตัวอย่างในการทำงานที่ดีของพระสงฆ์และของคนทั่วไป มีความมุ่งมั่นปฏิบัติงาน

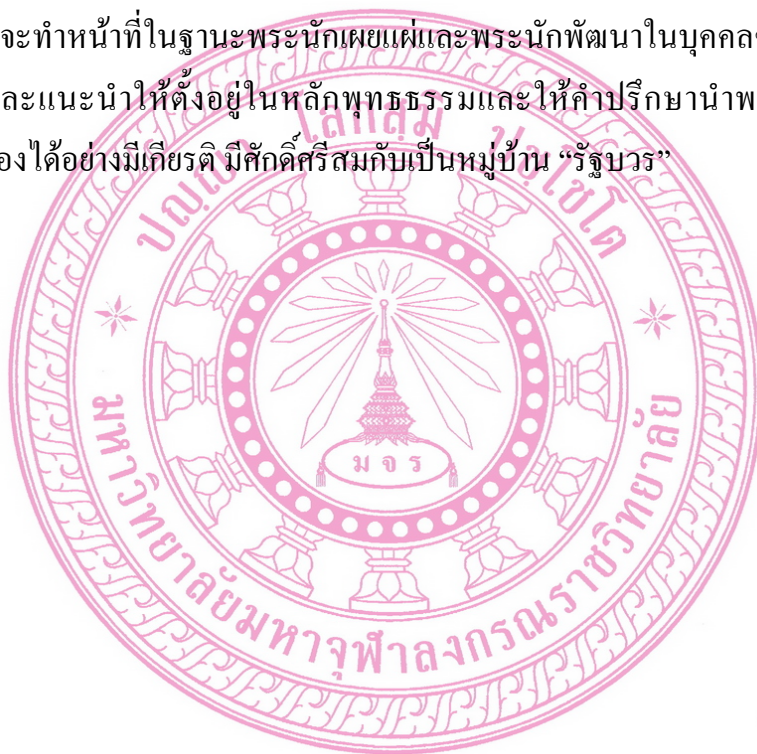
^{๑๑๑} พระครูเกษมกิจจาภรณ์, เจ้าคณะตำบลเกษตรวิสัย เขต ๒ เจ้าอาวาสวัดสำราญ, ๑๘ ตุลาคม ๒๕๕๕ .

พระศาสนา เพื่อสังคมส่วนรวม ได้ข้อคิดที่บ่งบอกให้เห็นว่าการทำ พุทธ คติ ไปตามธรรมวินัย ย่อมทำให้พ้นทุกข์มีจริงแน่แท้ เป็นผู้สมควรต่อชุมชนในการจะกราบไหว้สักการบูชา เทิดทูนอย่างสนิทใจ มีความตื่นตัวเร่งเร้าในการทำประโยชน์ตน ประโยชน์คนอื่น และ ประโยชน์สังคมส่วนรวม ไม่ทำให้ชีวิตเป็นหมันเสียเปล่าก่อนตาย มีความหนักแน่นต่อคติ โลก คติธรรม ไม่หวั่นไหวต่อสิ่งที่มากระทบ และทำตนให้ผู้อื่นพึงพาสบายได้ มีกิริยาสุภาพ อ่อนน้อมนุ่มนวลทุกอิริยาบถน้อยใหญ่ และจะเป็นที่พึ่งทางกายใจของคนทุกหมู่เหล่าอย่างถาวรยิ่งตลอดกาล กล่าวได้ว่าพระสังฆาธิการที่ได้ปฏิบัติตนตามหลักธรรมที่พระธรรมทูต นำมาเผยแผ่อบรมย่อมเกิดประโยชน์ทั้งแก่ตนและสังคมส่วนรวม ซึ่งหลักธรรมและข้อปฏิบัติที่นำมาเผยแผ่แนะนำนั้น มีจุดมุ่งหมายเพื่อต้องการฝึกอบรมบุคคลให้เป็นผู้เจริญใน ธรรมวินัย สามารถพัฒนาจิตของตนให้สูงยิ่งขึ้นตามลำดับ เพื่อขัดเกลากิเลสคือเครื่องเศร้าหมองแห่งจิตใจให้เบาบางและหมดสิ้นไป

๔.๕.๕ ด้านอื่นๆ กลุ่มพระสังฆาธิการได้ให้ทัศนะเกี่ยวกับการเพิ่ม ประสิทธิภาพในการทำงานด้านการเผยแผ่ของพระธรรมทูตประจำอำเภอเกษตรวิสัย จังหวัด ร้อยเอ็ด ว่า พระธรรมทูตประจำอำเภอเกษตรวิสัย ส่วนใหญ่จะมีตำแหน่งเป็นพระสังฆา ธิการจึงมีโอกาสเข้าร่วมในการประชุมสัมมนา การอบรมของคณะสงฆ์อำเภอเกษตรวิสัยอยู่ ประจำ ทำให้การสื่อสาร การมีปฏิสัมพันธ์กับพระสังฆาธิการรูปอื่นๆ เป็นไปด้วยดี ประกอบกับพระธรรมทูตเองก็มีอุปนิสัยและบุคลิกภาพของการเป็นนักเผยแผ่คือ อ่อนน้อม ถ่อมตน พุฒามีสัมมาคารวะ รู้จักที่ที่เหมาะสมแก่ตน จึงทำให้ไม่เกิดปัญหาและอุปสรรคต่อ การพูดคุยพบปะกับพระสังฆาธิการ สิ่งที่ต้องปรับปรุงเพื่อให้เกิดประสิทธิภาพต่อการเผยแผ่ พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูต ในกรณีของกลุ่มพระสังฆาธิการ ก็คือ พระธรรมทูตควรมี การเชิญนักพูด นักคิด นักบริหาร ผู้ที่ประสบความสำเร็จหรือล้มเหลวในการครองชีวิต หรือผู้ที่มีบทบาทสำคัญในการพัฒนาสังคมและได้รับการยอมรับจากประชาชนทั่วไปมา แลกเปลี่ยนเรียนรู้ประสบการณ์ในการทำงานเพื่อสังคม จะเป็นการเพิ่มอรรถรสและกระตุ้น ความสนใจให้พระสังฆาธิการอยากทำงานเพื่อพระศาสนาและชุมชนด้วย

ผลจากการสัมภาษณ์ข้างต้น พอสรุปได้ พระธรรมทูตประจำอำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด ส่วนใหญ่เป็นพระสังฆาธิการก็มีตำแหน่งเป็นผู้ปกครองคณะสงฆ์ ตั้งแต่ ระดับอำเภอ ตำบล และระดับวัด อยู่ร่วมในชุมชนที่ประกอบไปด้วย รัฐ บ้าน วัด โรงเรียน ที่เรียกว่า “รัฐบวร” ทำให้พระธรรมทูตวางตนให้เป็นที่พึ่งของชุมชนดังกล่าวให้ได้ทั้งในเรื่อง ของการให้คำปรึกษาแนะนำ การอบรมพร่ำสอน การสงเคราะห์ชุมชน การอำนวยความสะดวก

สะดวกต่างๆ การตัดสินใจปัญหา การรักษาพยาบาล ซึ่งพระธรรมทูตเองมิได้เป็นผู้ดำเนินการ แต่เพียงผู้เดียวแต่ทำงานอย่างมีส่วนร่วม โดยร่วมกับรัฐ อันได้แก่ ผู้นำชุมชนคือกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน บ้าน คือประชาชน วัดคือพระสงฆ์สามเณร และโรงเรียน คือ ครูและบุคลากรทางการศึกษา รวมทั้งนักเรียนเยาวชน จึงมักพบว่า กิจกรรมต่างๆ ที่พระธรรมทูตเป็นแกนนำสำคัญในการดำเนินการจะมีประชาชน ผู้นำชุมชน พระสงฆ์สามเณร ครูและบุคลากรทางการศึกษา รวมทั้งนักเรียนและเยาวชนในชุมชนนั้นๆ ร่วมกันทำอย่างมีความรับผิดชอบ โดยพระธรรมทูตจะทำหน้าที่ในฐานะพระนักเผยแผ่และพระนักพัฒนาในบุคคลคนเดียวกันอบรมพราสอนและแนะนำให้อยู่ในหลักพุทธธรรมและให้คำปรึกษานำพาพัฒนาให้ประชนพึงพาตนเองได้อย่างมีเกียรติ มีศักดิ์ศรีสมกับเป็นหมู่บ้าน “รัฐบวร”

บทที่ ๕

สรุปผลการวิจัย และข้อเสนอแนะ

๕.๑ สรุปผลการวิจัย

การศึกษาวิจัยเรื่อง “ศึกษาการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตประจำอำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด” มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาประวัติและความเป็นมาของพระธรรมทูตแห่งคณะสงฆ์ไทย เพื่อศึกษารูปแบบและวิธีการเผยแผ่ และผลของการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตประจำอำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด ในทัศนะของชาวพุทธ ในเขตอำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด ดำเนินการวิจัยโดยวิธีวิเคราะห์เอกสารและวิธีวิจัยเชิงสำรวจ โดยใช้แบบสัมภาษณ์ที่ผู้วิจัยสร้างขึ้นเอง แล้วนำไปเก็บข้อมูลจากกลุ่มตัวอย่างจำนวน ๕๐ รูป/คน

๕.๑.๑ ความเป็นมาของพระธรรมทูตตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน

หลักธรรมที่องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ทรงแสดงไว้เพื่อให้พุทธบริษัทได้ยึดถือเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตนั้น มีผลอันประเสริฐและควรแก่การปฏิบัติยิ่งนัก หลักธรรมอันหลากหลายดังกล่าวจะเผยแผ่ไปได้อย่างกว้างไกลก็โดยอาศัยพระธรรมทูต ซึ่งจากการศึกษาวิจัยครั้งนี้แล้ว พบว่า พระธรรมทูต มีความเป็นมาตั้งแต่สมัยพุทธกาล โดยสมัยแรกเริ่มพระพุทธรองค์ทรงปฏิบัติหน้าที่เป็นพระธรรมทูตในฐานะธรรมราชา ต่อมาเมื่อมีพระสงฆ์จำนวนมากขึ้นจึงทรงมอบหมายความเป็นใหญ่ให้คณะสงฆ์ ทรงกระจายอำนาจการเผยแผ่ ทรงใช้หลักในการบริหารงานบุคคลคือการยกย่องเชิดชูผู้ทำดีทำถูกต้อง ใครทำผิดก็ควรได้รับการลงโทษ

ในสมัยหลังพุทธกาล การเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตมีความโดดเด่นมากยิ่งขึ้นในสมัยพระเจ้าอโศกมหาราช โดยเฉพาะการส่งสมณทูตไปประกาศพระศาสนา ๘ สาย มีการส่งพระโสณะและพระอุตตระ ไปเผยแผ่พระพุทธศาสนา ณ สุวรรณภูมิ เป็นอาทิ และการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระนาคเสนเถระ ในสมัยของพระเจ้ามลิந்த เมื่อพระพุทธศาสนาได้เผยแผ่เข้ามายังประเทศไทย ก็มีพระสงฆ์เถระผู้ทรงความรู้และศีลาจารวัตร เป็นที่เคารพนับถือศรัทธาของประชาชน ได้เป็นกำลังสำคัญในการประกาศพระศาสนา

ในฐานะพระธรรมทูตเรื่อยมาตั้งแต่สมัยกรุงสุโขทัย กรุงศรีอยุธยา กรุงธนบุรี และกรุงรัตนโกสินทร์ ประกอบกับได้รับความอุปถัมภ์จากพระมหากษัตริย์ทุกยุคสมัย ทำให้วิถีชีวิตของประชาชนผูกติดอยู่กับหลักธรรมในพระพุทธศาสนา ผ่านค่านิยม วัฒนธรรม จารีต ประเพณี และกฎหมายของบ้านเมือง ต่อมาพระธรรมทูตดังกล่าวได้รับการรับรองโดยกฎหมาย มีระเบียบปฏิบัติที่ชัดเจน ซึ่งได้แก่ พระสงฆ์ที่ผ่านการอบรมและได้รับการแต่งตั้งอย่างเป็นทางการจากสำนักฝึกอบรมพระธรรมทูต ให้ปฏิบัติหน้าที่เผยแผ่พระพุทธศาสนา เพื่อความมั่นคงของสถาบันชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์ บำเพ็ญประโยชน์ต่อสังคม ที่ไม่ขัดต่อสมณวิสัยและพระธรรมวินัย ตลอดจนอธิสมจารอื่นๆของพระสงฆ์ โดยดำเนินกิจกรรมตามโครงการพระธรรมทูตมาตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๐๗ จนกระทั่งปัจจุบัน

ในส่วนของการบริหารงานพระธรรมทูตอำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ดนั้น มีการแบ่งโครงสร้างการบริหารออกเป็น ๒ ส่วน คือ ส่วนที่ ๑ เป็นพระธรรมทูตฝ่ายบริหาร มีหน้าที่กำหนดนโยบาย อำนวยการงานเผยแผ่พระพุทธศาสนาในเขตพื้นที่ให้เป็นไปด้วยความเรียบร้อย ดึงมา บรรลุวัตถุประสงค์ตามนโยบายของพระธรรมทูตผู้บังคับบัญชา ระดับสูงขึ้นไป ซึ่งพระธรรมทูตฝ่ายบริหารนั้น หมายถึง เจ้าคณะอำเภอและรองเจ้าคณะอำเภอ ปฏิบัติหน้าที่เป็นหัวหน้าและรองหัวหน้าพระธรรมทูตฝ่ายบริหารในระดับอำเภอโดยตำแหน่ง ส่วนที่ ๒ เป็นพระธรรมทูตฝ่ายปฏิบัติการ มีหน้าที่นำนโยบายของฝ่ายบริหารไปปฏิบัติ โดยการลงพื้นที่ ทำงานเผยแผ่เชิงรับและเชิงรุก พัฒนาวิธีการเผยแผ่ให้เกิดประสิทธิผลแก่ผู้ฟังให้สามารถการดำเนินชีวิตได้อย่างถูกต้องตามทำนองครองธรรม นอกจากนั้น ยังต้องมีการรายงานผลการดำเนินงานเผยแผ่พระพุทธศาสนาประจำปีต่อหัวหน้าพระธรรมทูตประจำอำเภอ การเข้าร่วมประชุมสัมมนา/อบรมตามโครงการของสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ หรือกองงานพระธรรมทูต การเข้าร่วมพัฒนาประสิทธิภาพด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนาด้วยเทคนิควิธีการสมัยใหม่ ตามที่คณะสงฆ์หน่วยงานราชการ หรือกองงานพระธรรมทูตจัดขึ้น การร่วมวางแผนงานการเผยแผ่พระพุทธศาสนาประจำปีร่วมกับพระธรรมทูตประจำอำเภอ และพระธรรมทูตประจำจังหวัด ซึ่งพระธรรมทูตฝ่ายปฏิบัติการดังกล่าวนี้ จะต้องได้รับการคัดเลือกจากผู้บริหารระดับอำเภอ เสนอตามลำดับ ผ่านการอบรมและแต่งตั้งโดยกองงานพระธรรมทูต และปฏิบัติงานเผยแผ่ในพื้นที่ที่ได้รับมอบหมาย อย่างไรก็ตามแม้งานการเผยแผ่พระธรรมทูตจะมีโครงสร้างการบริหารงานที่ชัดเจน แต่ก็ยังเป็นโครงสร้างที่อยู่ภายใต้โครงสร้างการบริหารงานคณะสงฆ์

อีกชั้นหนึ่ง หมายความว่า พระธรรมทูตนอกจะต้องรับผิดชอบต่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนาแล้ว ยังต้องรับผิดชอบนโยบายทางการปกครองคณะสงฆ์ด้วย จึงมักพบว่า ผู้ที่ดำรงตำแหน่งเป็นพระธรรมทูตจะมีตำแหน่งเป็นพระสังฆาธิการระดับใดระดับหนึ่งด้วย เช่น เป็นเจ้าอาวาส เป็นเจ้าคณะตำบล เป็นเจ้าคณะอำเภอ เป็นต้น

๕.๑.๒ รูปแบบและวิธีการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตประจำอำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด

รูปแบบและวิธีการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตประจำอำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ดนั้น มีอยู่ ๗ รูปแบบ แต่ละรูปแบบก็มีวิธีการแตกต่างกันออกไป ตามคตินิยม ความเชื่อ สภาพแวดล้อมทางสังคม เศรษฐกิจและการเมือง เช่น บางแห่งบางท้องถิ่น นิยมรูปแบบการแสดงธรรม แต่ใช้วิธีการเทศน์เดี่ยว เทศน์ ๒ ธรรมาสน์ เทศน์ ๓ ธรรมาสน์ เทศน์อันิสงส์ เป็นต้น ซึ่งพอสรุปรูปแบบในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ได้ ๗ รูปแบบ ดังนี้คือ การแสดงพระธรรมเทศนา การบรรยายธรรมหรือปาฐกถาธรรม การบรรยายธรรมผ่านสื่อแพร่ภาพหรือสถานีวิทยุกระจายเสียงออกอากาศ การจัดโครงการส่งเสริมคุณธรรมต่างๆ การนำฝึกสมาธิ การนำปฎิญาณตนเป็นพุทธมามกะ การนำพัฒนาท้องถิ่น การทำกิจกรรมสังคมสงเคราะห์ โดยในแต่ละรูปแบบจะมีนำวิธีการเผยแผ่พระพุทธศาสนามาใช้แตกต่างกัน ไม่ว่าจะเป็นรูปแบบการเผยแผ่ที่พระพุทธรเจ้าและพระสาวกใช้ และเทคนิควิธีสมัยใหม่เพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดแก่ผู้ฟัง

๕.๑.๓ ผลของการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตประจำอำเภอเกษตรวิสัยในทัศนะของชาวพุทธ ในเขตอำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด

๑) ด้านเนื้อหาหลักธรรมที่ใช้ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา โดยจัดตามกลุ่มผู้ฟัง โดยกลุ่มพุทธศาสนิกชนทั่วไปเห็นหลักธรรมที่พระธรรมทูตนำมาใช้แสดงบ่อยๆ ได้แก่ หลักเบญจศีล-เบญจธรรม หลักอิทธิบาท ๔ หลักทฤษฎีธรรมมีกัตถประโยชน์ ๔ ในกลุ่มนักเรียนและเยาวชน เป็นเนื้อหาหลักธรรมเกี่ยวกับหลักเพื่อความสำเร็จและเจริญรุ่งเรืองในหน้าที่การเรียน เช่น จักร ๔ อิทธิบาท ๔ พระบรมราโชวาทของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ศรัทธา ๘ ประการ หลักทศทั้ง ๖ หลักธรรมอันทำให้งาม ในกลุ่มของผู้นำชุมชนนั้น ส่วนใหญ่เป็นเนื้อหาหลักธรรมที่มุ่งให้เกิดการพัฒนาเศรษฐกิจ ความอยู่อย่างสันติสุขยั่งยืน การพึ่งพาตนเอง เช่น คุณธรรมของโบราณจารย์ เช่น

ทาน หลักแนวคิดปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง หลักธรรมสำหรับนักบริหาร เช่น พรหมวิหาร ธรรม ๔ อคติ ๔ เป็นต้น ในกลุ่มของข้าราชการครูมักเป็นหลักคุณธรรมสำหรับครูตาม แนวพระพุทธศาสนา หลักคุณธรรมที่ทำให้เป็นครูโดยสมบูรณ์ หลักอิทธิบาท ๔ หลักโลก पालธรรม หลักธรรมอันทำให้งาม หลักพรหมวิหารธรรม ๔ หลักอคติ ๔ รวมทั้งหลักอุดม คติของครู หลักวิญญานของครู หลักคุณธรรมทั่วไปของครู และหลักจริยธรรมของครู สำหรับกลุ่มพระสังฆาธิการนั้น หลักธรรมที่พระธรรมทูตนิยมนำมาเผยแผ่นั้น มักเป็นเรื่อง เกี่ยวกับการประพฤติตนตามหลักพุทธธรรมเพื่อความเลื่อมใสศรัทธาของพุทธศาสนิกชน และการรักษาธรรมวินัยให้มั่นคง การปฏิบัติตนเพื่อหลุดพ้นจากกองกิเลส รวมทั้งหลัก กฎหมาย ระเบียบที่เกี่ยวกับการทำหน้าที่ปกครองคณะสงฆ์ เช่น จริยาพระสังฆาธิการ

โดยสรุปแล้วหลักธรรมที่พระธรรมทูตนำไปใช้ในการเผยแผ่นั้น จะเป็น หลักธรรมที่เกี่ยวกับการพัฒนาตนเองเจริญรุ่งเรืองด้วยวิถีทางที่ถูกต้องทั้งกาย วาจา และจิตใจ การร่วมกันสร้างสังคมหรืองานสาธารณะให้น่าอยู่ การรักษาทรัพยากรธรรมชาติและ สิ่งแวดล้อม และการพัฒนาระบบเศรษฐกิจอย่างยั่งยืน

๒) ด้านกิจกรรมที่พระธรรมทูตใช้ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ส่วนใหญ่เป็น กิจกรรมที่พระธรรมทูตต้องทำในฐานะผู้นำคณะสงฆ์ ผู้นำทางพุทธศาสนพิธี อันได้แก่ กิจกรรมในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา เช่น การทำวัตร สวดมนต์ รักษาศีล เจริญจิต ภาวนา แผ่เมตตา กิจกรรมในวันสำคัญแห่งชาติ เช่น การปลูกป่าเฉลิมพระเกียรติ พิธีจุดเทียนชัยถวายพระพร การสร้างสรรค์สังคมและสิ่งสาธารณะ กิจกรรมที่ใช้ประกอบในการ เผยแผ่ธรรมทั่วไป เช่น การตอบปัญหา การจัดนิทรรศการ กิจกรรมในการจัดโครงการ เฉพาะกรณี เช่น กิจกรรมธรรมทายาท กิจกรรมธรรมะสู่โรงเรียน กิจกรรมเข้าค่ายพุทธบุตร และกิจกรรมพัฒนาชุมชน เช่น การจัดตั้งโครงการธนาคารโค-กระบือ การจัดตั้งโครงการ กลุ่มสัจจะออมทรัพย์ เป็นต้น

๓) ด้านสื่อที่ใช้ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา พระธรรมทูตประจำอำเภอเกษตร วิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด มีการใช้สื่อคอมพิวเตอร์ สื่อสิ่งพิมพ์ สื่อบุคคล สื่อวิทยุกระจายเสียง สื่อเฉพาะกิจ มาใช้เพื่อประกอบการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ส่วนสื่อที่ไม่ปรากฏว่ามีการ ใช้ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตประจำอำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด เลย คือ สื่อประเภทวิทยุโทรทัศน์ อาจเป็นเพราะไม่มีงบประมาณเพียงพอที่จะดำเนินการ

เนื่องจากใช้งบประมาณมาก และพระธรรมทูตยังไม่มีความรู้ความชำนาญในการใช้สื่อประเภทนี้

๔) ด้านการได้รับประโยชน์และคุณค่า จากการปฏิบัติงานเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูต พุทธศาสนิกชนชาวอำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด มีสภาพจิตใจที่ดี ประณีตมากขึ้น มีความละเอียดรอบคอบ มุ่งมั่น ขยันหมั่นเพียร อดทนมากยิ่งขึ้น เห็นคุณค่าของความเป็นมนุษย์ คุณค่าของทรัพยากรธรรมชาติ และคุณค่าของการอยู่ร่วมกันเป็นหมู่คณะ มีความเสียสละ มุ่งงามมุ่งเจริญแก่ตนเองและหมู่คณะ เมตตาปรารถนาดีต่อกันและกัน ไม่ประมาท มีสติจะ จิตใจเบิกบานไม่เศร้าหมอง

ด้านความคิด พบว่าผู้ให้สัมภาษณ์มีการคิดอย่างเป็นระบบมากขึ้น มีการคิดหาเหตุ-หาผลอย่างแยกแยะ มีการพิจารณาอย่างรอบคอบก่อนการเลือกหรือตัดสินใจในเรื่องต่างๆ การปรับระบบความคิดเป็นผลดีต่อการทำงานร่วมกับผู้อื่นได้ คิดอย่างผู้นำมีอาชีพ รวมถึงมีความรู้ความชำนาญในหน้าที่การงานมากยิ่งขึ้นเพราะได้ฟังสิ่งที่ยังไม่เคยฟัง และมีความชัดเจนในสิ่งที่ได้เคยฟัง และมีความเป็นประชาธิปไตย อุดมการณ์และจิตสำนึกที่ดี

ด้านกายภาพ พบว่าสิ่งที่ผู้ให้สัมภาษณ์มองว่าได้รับประโยชน์ คือ การมีบุคลิกภาพดี สง่างาม มีสุขภาพร่างกายแข็งแรงอันเป็นผลมาจากการมีจิตใจที่เบิกบาน นอนหลับและตื่นนอนเป็นสุข ไม่อมทุกข์ เป็นที่เคารพนับถือและไว้วางใจ (หรือได้รับการยอมรับ)จากสังคม

ด้านสภาพสังคมโดยรวม พบว่าสภาพสังคมของผู้ให้สัมภาษณ์ เกิดความสามัคคี มีความเป็นประชาธิปไตย โดยเฉพาะการยอมรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่นในการทำงานและอยู่อาศัยร่วมกัน ลดความขัดแย้งในสังคม ระดับอาชญากรรมและสิ่งเสพติดลดลง ระดับปัญหาการหย่าร้างและปัญหาครอบครัวอื่นๆลดลง

๕.๒ ข้อเสนอแนะ

๕.๒.๑ ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

๑. ควรมีการกำหนดนโยบายและแผนการปฏิบัติงานของพระธรรมทูตให้มีความชัดเจน เช่น แผนการทำงานเป็นทีม นโยบายเผยแผ่เชิงรุก รวมทั้งนำแผนปฏิบัติการไปวิเคราะห์หาจุดอ่อน จุดแข็ง โอกาส และอุปสรรคเพื่อประโยชน์ต่อการพัฒนางานเผยแผ่ในอนาคต

๒. ควรมีการจัดประชุมสัมมนา และพัฒนาเทคนิคการเผยแผ่พุทธธรรมที่ทันสมัย มีการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ระหว่างพระธรรมทูตด้วยกัน ทั้งระหว่างอำเภอ จังหวัด หรือสายงานพระธรรมทูต

๓. ควรมีการประชาสัมพันธ์โครงการเผยแผ่ธรรมของพระธรรมทูตให้ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องต่างๆ ได้รับรู้มากยิ่งขึ้น

๕.๒.๒ ข้อเสนอแนะเพื่อการศึกษาวิจัยครั้งต่อไป

๑. ควรมีการศึกษาเชิงเปรียบเทียบระหว่างรูปแบบและวิธีการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตที่ส่งผลต่อวิถีชีวิตของพุทธศาสนิกชน โดยเฉพาะในเรื่องเกี่ยวกับประสิทธิภาพและประสิทธิผล

๒. ควรมีการศึกษารูปแบบการมีส่วนร่วมในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตกับองค์กรอื่นๆ ทั้งที่เป็นองค์กรด้านการเผยแผ่โดยตรง หรือองค์กรที่ได้รับประโยชน์จากการเผยแผ่

๓. ควรมีการศึกษาผลการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตที่มีต่อการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมของพุทธศาสนิกชนในเขตอำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด หรือพื้นที่อื่นๆ

บรรณานุกรม

๑. ภาษาไทย :

ก. ข้อมูลปฐมภูมิ :

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย . พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๐๐ .

กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย , ๒๕๓๕ .

_____ . พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย .

กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย , ๒๕๓๕ .

_____ . อรรถกถาภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย . กรุงเทพมหานคร :

โรงพิมพ์วิบูลย์กิจ , ๒๕๓๒ .

_____ . ฎีกาภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย . กรุงเทพมหานคร :

โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย , ๒๕๓๕ .

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย . พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับสยามรัฐ ๒๕๒๕ .

กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย , ๒๕๓๕ .

ข. ข้อมูลทุติยภูมิ :

(๑) หนังสือ :

กรมการศาสนา . คู่มือการดำเนินงานของหน่วยเผยแผ่ศีลธรรม . กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย , ๒๕๕๑ .

กรมการศาสนา . พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ กฎกระทรวง กฎมหาเถรสมาคม .

พิมพ์ครั้งที่ ๒ , กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา , ๒๕๒๖ .

กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ . คู่มือพระสังฆาธิการว่าด้วยการคณะสงฆ์และการพระศาสนา , กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์กรมการศาสนา , ๒๕๔๐ .

กรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม . คู่มือการดำเนินงานหน่วยเผยแผ่ศีลธรรม .

กรุงเทพมหานคร : ชุมชนสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย , ๒๕๕๑ .

กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ . การจัดสาระการเรียนรู้พระพุทธศาสนา . กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว , ๒๕๔๔ .

กองพุทธศาสนศึกษา สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ . ประวัติความสำคัญของการเผยแผ่
พระพุทธศาสนา . พิมพ์ครั้งที่ ๑ , กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สำนักงานพระพุทธ
ศาสนาแห่งชาติ , ๒๕๕๓ .

จำนง อติวัฒน์สิทธิ์ . สังคมวิทยา ตามแนวพุทธศาสตร์ . กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย , ๒๕๔๕ .

ณัฐนันท์ ประกายสันติสุข . ประสิทธิผลการสื่อสารในการเผยแผ่ธรรมะ หลักสูตรการพัฒนา
จิตให้เกิดปัญญาและสันติสุข (ฉบับย่อ) . กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ภาพพิมพ์ ,
๒๕๔๗ .

ทศนา แจมมณี . ๑๔ วิธีสอน สำหรับครูมืออาชีพ . กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์แห่ง
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย , ๒๕๔๕ .

พระกวีวรรณ (จำนง ทองประเสริฐ) . ประวัติศาสตร์พุทธศาสนาในเอเชียอาคเนย์ .
กรุงเทพมหานคร : อภิธรรมมูลนิธิมหาธาตุวิทยาลัย , ๒๕๑๔ .

พระพิจิตรธรรมพาที (ชัยวัฒน์ ทุมมาทุตโน) . พระธรรมทูตสายต่างประเทศ รุ่นที่ ๔ ,
กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย , ๒๕๔๓ .

พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตโต) . พระพุทธศาสนาในอาเซียน . พิมพ์ครั้งที่ ๔ , กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย , ๒๕๓๑ .

พระเทพโสภณ (ประยูร ฐมมจิตโต) . ยุทธศาสตร์แห่งการเผยแผ่พระพุทธศาสนา .
กรุงเทพมหานคร : กรมการศาสนา , ๒๕๔๖ .

พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตโต) . พระพุทธศาสนาในเอเชีย . กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา,
๒๕๔๐ .

_____ . งานพระธรรมทูตในพระธรรมทูตในต่างประเทศ . พิมพ์ครั้งที่ ๒ ,
กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย , ๒๕๔๓ .

_____ . พระธรรมทูตไทยเบิกทางสู่อารยธรรมใหม่ . พิมพ์ครั้งที่ ๔ , กรุงเทพมหานคร :
มูลนิธิพุทธธรรม , ๒๕๔๕ .

_____ . พระธรรมทูตสายต่างประเทศ รุ่นที่ ๖ . กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย , ๒๕๔๓ .

_____ . พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม . กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย , ๒๕๔๓ .

_____ . พุทธวิธีการสอน . กรุงเทพมหานคร : บริษัท สหธรรมิก จำกัด , ๒๕๔๐ .

_____ . จารึกอโศก . พิมพ์ครั้งที่ ๓ , กรุงเทพมหานคร : บริษัท สหธรรมิก จำกัด , ๒๕๔๔ .

_____ . พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์ . พิมพ์ครั้งที่ ๕ , กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย , ๒๕๔๑ .

พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) . พุทธวิธีบริหาร . กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย , ๒๕๔๘ .

พระเมธีธรรมาภรณ์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) . การปกครองคณะสงฆ์ไทย . พิมพ์ครั้งที่ ๕ , กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิพุทธธรรม , ๒๕๓๕ .

พระราชวรมนี (ประยุทธ์ ปยุตฺโต) . เทคนิคการสอนของพระพุทธเจ้า . กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิพุทธธรรม , ๒๕๓๑ .

พระราชวรมนี (ประยุทธ์ ปยุตฺโต) . พุทธธรรม . กรุงเทพมหานคร : กรมการศาสนา , ๒๕๓๑

พิสิฐ เจริญสุข . คู่มือการเผยแพร่พระพุทธศาสนา . กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สำนักงาน

พระพุทธศาสนาแห่งชาติ , ๒๕๔๗ .

ไพโรจน์ อยู่มนเฑียร . ร้อยธรรมนำความสุขจากพระพยอม . กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ซีเอ็ด , ๒๕๔๕ .

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย . ธรรมนูญสภาเถาภาค ๕ . พิมพ์ครั้งที่ ๕ , กรุงเทพมหานคร :

โรงพิมพ์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย , ๒๕๓๔ .

_____ . ธรรมนูญสภาเถาภาค ๗ . พิมพ์ครั้งที่ ๕ , กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย , ๒๕๓๔ .

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น . คู่มืออบรมนักเทศน์ . ขอนแก่น : โรงพิมพ์คลังนานาวิทยา , ๒๕๔๕ .

ราชบัณฑิตยสถาน . พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒ . กรุงเทพมหานคร :

นานมี บุ๊คพับลิเคชั่นส์ , ๒๕๔๖ .

วสิน อินทสระ . ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา . พิมพ์ครั้งที่ ๒ . กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์เจริญกิจ , ๒๕๓๕ .

สนิท สีสำแดง . พระพุทธศาสนากับการศึกษา . กรุงเทพมหานคร : นิตนารการพิมพ์ , ม.ป.ป .

สุธัมมปาโล ภิกขุ . เมื่อพระเจ้าอโศกมหาราชเป็นใหญ่ในแผ่นดิน . กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย , ๒๕๔๐ .

เสฐียรพงษ์ วรรณปก . พระสูตรสำคัญจากพระไตรปิฎก . กรุงเทพมหานคร : เพชรรุ่งการพิมพ์ จำกัด , ๒๕๔๐ .

เสถียร โพธิ์นันทะ . ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาฉบับมุขปาฐะ ภาค ๑ . กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย , ม.ป.ป. .

เสถียร โพธิ์นันทะ . ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา ฉบับมุขปาฐะ ภาค ๒ . พิมพ์ครั้งที่ ๓ , กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย , ๒๕๔๐ .

เสนาะ ผดุงนัทร . วาทศาสตร์ ศิลปะเพื่อการพูด . กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย , ๒๕๔๐ .

(๒) บทความ :

พระพิจิตรธรรมพาที (ชัยวัฒน์ ชุมวาทนโน) . “เทคนิคการเผยแผ่ธรรม” พระธรรมทูตสายต่างประเทศ รุ่นที่ ๔ . กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย , ๒๕๔๑ .

พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตโต) . “บทบาทและหน้าที่ของพระธรรมทูตในต่างแดน” . ใน อานุสรณ์พระธรรมทูตสายต่างประเทศ รุ่นที่ ๑ . กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย , ๒๕๓๘ .

พระพรหมวชิรญาณ (ประสิทธิ์ เขมังกโร) . “วิถีแห่งพระธรรมทูต” , พระธรรมทูตสายต่างประเทศ รุ่นที่ ๕ . กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย , ๒๕๔๖ .

สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราชสกลมหาสังฆปริณายก (เจริญ สุวฑฺฒโน) .

“พระวรธรรมคติ” , พระธรรมทูตสายต่างประเทศ รุ่นที่ ๕ . มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย , กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย , ๒๕๔๖ .

อรทัย พนาราม . “สื่อมวลชนกับการเผยแผ่พระพุทธศาสนา” วารสารพุทธศาสนศึกษา . ปีที่ ๑๑ ฉบับที่ ๓ กันยายน-ธันวาคม , ๒๕๔๗ .

(๓) วิทยานิพนธ์ :

ปรีชา พงษ์พัฒนะ . “การติดตามและประเมินผลโครงการอบรมพระธรรมทูตสายต่างประเทศ: ศึกษาเฉพาะกรณีพระธรรมทูตไทยในสหรัฐอเมริกา”. วิทยานิพนธ์สังคมสงเคราะห์ศาสตรมหาบัณฑิต . บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๔.

พระมหาณรงค์ศักดิ์ โสภณสิทธิ (โสภณ) . “ศึกษาบทบาทการเผยแผ่พุทธธรรมของพระธรรมปริยัติเวที (สุเทพ สุคุตฺตมโม)” . วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต . บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย , ๒๕๔๘ .

พระมหาธีรวุฒิ ธีรธมฺโม . “บทบาทของพระสงฆ์ สื่อนุคคลในการชี้แนะและปลูกจิตสำนึกประชาชนบทเพื่อมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ป่าไม้ ศึกษาเฉพาะกรณี พระสังฆาธิการระดับเจ้าอาวาสจังหวัดอุดรธานี”. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต.บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย, ๒๕๔๑.

พระมหาประสิทธิ์ รวมพิมาย . “บทบาทพระธรรมทูตภายในประเทศ : ศึกษาจากกรอบความคิดโครงการพระธรรมทูตสำนักงานพระธรรมทูตสายที่ ๒ เฉพาะกรณีศูนย์งานพระธรรมทูตจังหวัดลพบุรี”. วิทยานิพนธ์สังคมสงเคราะห์ศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๓๘.

พระมหามนตรี ศรีบุญเรือง . “แนวทางการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตในต่างประเทศในทศวรรษหน้า (๒๕๕๑-๒๕๖๐)”. วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพัฒนศึกษา . บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยศิลปากร , ๒๕๕๐ .

พระวุฒิกรณ์ วุฑฺฒิกรโณ (พรหมพิมพ์) . “ศึกษาเทคนิคและวิธีการเผยแผ่พุทธธรรมของพระราชวรมุณี (ประยูร ธมฺมจิตฺโต)” . วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓ .

พระมหาศักดิ์พิชิต ฐานสิทฺโธ (ชัยดี) . “ศึกษาบทบาทการเผยแผ่พุทธธรรมของพระวิสุทธาธิปดี (วีระ ภาทฺธจารี)” . วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต . บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย , ๒๕๔๕.

พระมหาสนธิญาณ รักษาภักดิ์ . “การศึกษาความคิดเห็นของผู้เข้ารับการฝึกอบรมหลักสูตร
พระธรรมทูตต่อการฝึกอบรม ประจำปี พ.ศ. ๒๕๔๑”. วิทยานิพนธ์สังคม
สงเคราะห์ศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์,
๒๕๔๒.

พระมหาสายเพชร วชิรเวที (หงษ์แพ่งจิตร) . “การศึกษาบทบาทและวิธีการเผยแผ่พระพุทธ
ศาสนาของพระนาคเสนเถระ”. วิทยานิพนธ์พระพุทธศาสนามหาบัณฑิต . บัณฑิต
วิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย , ๒๕๔๕ .

พระมหาอุทัย นิลโกสีย์ . กระบวนการยุติธรรมของคณะสงฆ์ไทย . วิทยานิพนธ์สังคม
สงเคราะห์ศาสตรมหาบัณฑิต . บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
๒๕๔๔ .

พระมหาอรุณ จิตตคุตโต . “ศึกษากระบวนการสื่อสารเพื่อเผยแผ่พุทธธรรมของสวน
โมกขพลาราม”. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต . บัณฑิตวิทยาลัย :
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย , ๒๕๔๔.

ไพโรศล โอฬารวัธ . การศึกษาเปรียบเทียบบทบาทของพระสงฆ์กับผู้นำมุสลิม ในการปลูกฝัง
คุณธรรมในชุมชน ศึกษาเฉพาะกรณีในอำเภอไชยา จังหวัดอ่างทอง” .
วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหิดล , ๒๕๓๘ .

(๔) เอกสารที่ไม่ได้ตีพิมพ์เผยแพร่ :

เจ้าอธิการชูศักดิ์ จารุณโณ , รายงานการปฏิบัติงานของพระธรรมทูตประจำอำเภอเกษตรวิสัย
จังหวัดร้อยเอ็ด ประจำปี ๒๕๕๕ , ๒๕๕๕ , (ร้อยเอ็ด : พรพิไลพริ้นติ้ง ,
๒๕๕๕) (อัคราณา) .

พระครูปริยัติธรรมโมภาส , รายงานการปฏิบัติงานของพระธรรมทูตประจำอำเภอเกษตรวิสัย
จังหวัดร้อยเอ็ด ประจำปี ๒๕๕๕ , ๒๕๕๕ , (ร้อยเอ็ด : สุธรรมพริ้นติ้ง ,
๒๕๕๕) (อัคราณา) .

พระครูประกาศธรรมมานุยุต , รายงานการปฏิบัติงานของพระธรรมทูตประจำอำเภอเกษตรวิสัย
จังหวัดร้อยเอ็ด ประจำปี ๒๕๕๕ , ๒๕๕๕ , (ร้อยเอ็ด : พรพิไลพริ้นติ้ง ,
๒๕๕๕) (อัคราณา) .

พระครูบุญวราภรณ์ , รายงานการปฏิบัติงานของพระธรรมทูตประจำอำเภอเกษตรวิสัย
จังหวัดร้อยเอ็ด ประจำปี ๒๕๕๕ , ๒๕๕๕ , (ร้อยเอ็ด : พรพิไลพริ้นติ้ง ,
๒๕๕๕) (อัครา).

พระครูวิโรจน์คุณาการ , รายงานการปฏิบัติงานของพระธรรมทูตประจำอำเภอเกษตรวิสัย
จังหวัดร้อยเอ็ด ประจำปี ๒๕๕๕ , ๒๕๕๕ , (ร้อยเอ็ด : พรพิไลพริ้นติ้ง ,
๒๕๕๕) (อัครา).

พระครูศรีปริยัตยานุวัตร , รายงานการปฏิบัติงานของพระธรรมทูตประจำอำเภอเกษตรวิสัย
จังหวัดร้อยเอ็ด ประจำปี ๒๕๕๕ , ๒๕๕๕ , (ร้อยเอ็ด : พรพิไลพริ้นติ้ง ,
๒๕๕๕) (อัครา).

พระมหาสมศรี ติคุขปญโญ , รายงานการปฏิบัติงานของพระธรรมทูตประจำอำเภอเกษตรวิสัย
จังหวัดร้อยเอ็ด ประจำปี ๒๕๕๕ , ๒๕๕๕ , (ร้อยเอ็ด : พรพิไลพริ้นติ้ง ,
๒๕๕๕) (อัครา).

พระครูสุปัญญาวัฒน์ , รายงานการปฏิบัติงานของพระธรรมทูตประจำอำเภอเกษตรวิสัย
จังหวัดร้อยเอ็ด ประจำปี ๒๕๕๕ , ๒๕๕๕ , (ร้อยเอ็ด : พรพิไลพริ้นติ้ง ,
๒๕๕๕) (อัครา).

พระครูสุธรรมวงศ์ , รายงานการปฏิบัติงานของพระธรรมทูตประจำอำเภอเกษตรวิสัย จังหวัด
ร้อยเอ็ด ประจำปี ๒๕๕๕ , ๒๕๕๕ , (ร้อยเอ็ด : พรพิไลพริ้นติ้ง , ๒๕๕๕) (อัครา).

พระครูสุวรรณวิจิตร , รายงานการปฏิบัติงานของพระธรรมทูตประจำอำเภอเกษตรวิสัย
จังหวัดร้อยเอ็ด ประจำปี ๒๕๕๕ , ๒๕๕๕ , (ร้อยเอ็ด : พรพิไลพริ้นติ้ง ,
๒๕๕๕) (อัครา).

พระครูวิสุทธิสมณกิจ . รายงานการปฏิบัติงานของพระธรรมทูตประจำอำเภอเกษตรวิสัย
จังหวัดร้อยเอ็ด ประจำปี ๒๕๕๕ , ๒๕๕๕ , (ร้อยเอ็ด : พรพิไลพริ้นติ้ง ,
๒๕๕๕) (อัครา).

พระครูอรุณโพธิธรรม , รายงานการปฏิบัติงานของพระธรรมทูตประจำอำเภอเกษตรวิสัย
จังหวัดร้อยเอ็ด ประจำปี ๒๕๕๕ , ๒๕๕๕ , (ร้อยเอ็ด : พรพิไลพริ้นติ้ง ,
๒๕๕๕) (อัครา).

พระอธิการคำทร อภินนฺโท . รายงานการปฏิบัติงานของพระธรรมทูตประจำอำเภอเกษตรวิสัย
จังหวัดร้อยเอ็ด ประจำปี ๒๕๕๕ , ๒๕๕๕ , (ร้อยเอ็ด : พรพิไลพริ้นติ้ง ,
๒๕๕๕) (อัครา).

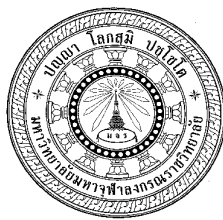
สำนักงานพระธรรมทูตประจำอำเภอเกษตรวิสัย , รายงานการปฏิบัติงานของพระธรรมทูต
ประจำอำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด ประจำปี ๒๕๕๕ , ๒๕๕๕ , (ร้อยเอ็ด
: พรพิไลพริ้นติ้ง , ๒๕๕๕) (อัครา).

สำนักฝึกอบรมพระธรรมทูต กองงานพระธรรมทูต . “เอกสารบรรยายในการอบรมพระ
ธรรมทูต รุ่นที่ ๑” . กรุงเทพมหานคร : วัดปากน้ำ ภาษีเจริญ , ๒๕๓๘ , (อัครา).

สำนักฝึกอบรมพระธรรมทูต กองงานพระธรรมทูต . “การประชุมปัจฉิมนิเทศงานพระธรรมทูต
ปี ๒๕๓๙” . นครปฐม : กรมการศาสนา , ๒๕๓๙ , (อัครา).

แบบสัมภาษณ์เพื่อการวิจัย

เรื่อง ศึกษาการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูต ประจำอำเภอเกษตรวิสัย

จังหวัดร้อยเอ็ด

คำชี้แจง

แบบสัมภาษณ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการวิจัยเพื่อการศึกษาของนิสิตปริญญาโท
คำตอบที่ได้จากท่านเป็นประโยชน์อย่างยิ่งต่องานวิจัย ดังนั้น จึงขอความร่วมมือจากท่านให้
ตอบตามความเป็นจริง ขออนุโมทนาขอบคุณล่วงหน้ามา ณ โอกาสนี้

ข้อมูลผู้ให้สัมภาษณ์

ชื่อ.....อายุ (สำหรับพระสงฆ์).....
นามสกุล.....อายุ.....พรรษา(สำหรับพระสงฆ์).....
ที่อยู่/ที่ทำงาน.....บ้าน.....
ตำบล.....อำเภอ.....จังหวัด ร้อยเอ็ด
ตำแหน่ง/อาชีพ/หน้าที่.....
วัน/เดือน/ปีที่ให้สัมภาษณ์.....

คำถามสัมภาษณ์

๑. พระธรรมทูตได้นำเนื้อหาหลักธรรมใดบ้าง มาใช้ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา

.....
.....

๒. พระธรรมทูตมีการนำจัดกิจกรรมใดบ้าง มาใช้ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา

๓. พระธรรมทูตมีการใช้สื่อใดบ้าง มาใช้ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา

๔. ท่านได้รับประโยชน์และคุณค่าอย่างไรบ้าง หลังจากที่ได้เข้าร่วมกิจกรรมการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูต

๕. ข้อคิดเห็น/ข้อเสนอแนะเพิ่มเติมเกี่ยวกับงานเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูต.....

ขอบขอบคุณ/เจริญพรขอบคุณมา ณ โอกาสนี้

(พระครูวิโรจน์คุณากร)

นิสิตปริญญาโท สาขาวิชาพระพุทธศาสนา

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น ๔๐๐๐๐

ภาคผนวก ข
ภาพการสัมภาษณ์กลุ่มเป้าหมาย

ภาพที่ ๑ สัมภาษณ์ นายสุพรรณ โสมประเสริฐ ผู้อำนวยการโรงเรียนไตรคามสามัคคี ตำบลโนนสว่าง

ภาพที่ ๒ สัมภาษณ์ นายวิสิทธิ์ รักษาชาติ ครูโรงเรียนบ้านหนองสังข์ ตำบลเหล่าหลวง

ภาพที่ ๓ สัมภาษณ์ นายวิรัชศักดิ์ ไชยราช ผู้ใหญ่บ้านบ้านเมืองบัว ตำบลเมืองบัว

ภาพที่ ๔ สัมภาษณ์ นางอุ้น บริกุล ผู้ใหญ่บ้านบ้านอุ่มเม้า ตำบลเหล่าหลวง

ภาพที่ ๕ สัมภาษณ์ นางอ่อนจันทร์ ปาโส พุทธศาสนิกชน ตำบลหนองแวง

ภาพที่ ๖ สัมภาษณ์ นายสาย ลาดศิลา พุทธศาสนิกชน ตำบลเกษตรวิสัย

ภาพที่ ๗ สัมภาษณ์ พระครูสุนทรประภากร (สุนทโร) เจ้าคณะตำบลสิงห์โลก

ภาพที่ ๘ สัมภาษณ์ พระอธิการสมหมาย กุตุตจิตโต เจ้าอาวาสวัดอินทาราม ตำบลน้ำอ้อม

ภาพที่ ๙ สัมภาษณ์ นางสาวสุภาพร สืบสิงห์ นักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๓
โรงเรียนไตรคามสามัคคี

ภาพที่ ๑๐ สัมภาษณ์ นายจักรี แทนประทุม นักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๓
โรงเรียนไตรคามสามัคคี

รายชื่อผู้ให้สัมภาษณ์

ก. กลุ่มพุทธศาสนิกชนทั่วไป

นางพัชฌ์ณี หงส์พิพิธ อายุ ๕๒ ปี ที่อยู่ ๕๑ หมู่ ๗ ตำบลเหล่าหลวง อำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด

นางกน นาวลี อายุ ๖๐ ปี ที่อยู่ ๖๐ หมู่ ๖ ตำบลสิงห์โคก อำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด

นางสุบรรณ ลาตศิลา อายุ ๕๑ ปี ที่อยู่ ๔๖ หมู่ ๕ ตำบลบ้านฝาง อำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด

นางอ่อนจันทร์ ปาโส อายุ ๓๘ ปี ที่อยู่ ๔๒ หมู่ ๔ ตำบลหนองแวง อำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด

นายสาย ลาตศิลา อายุ ๕๕ ปี ที่อยู่ ๔๖ หมู่ ๑ ตำบลเกษตรวิสัย อำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด

นางสุนิสา สีหาฤทธิ์ อายุ ๔๕ ปี ที่อยู่ ๓๕ หมู่ ๒ ตำบลน้ำอ้อม อำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด

นางทิพย์ วรรณสุทธิ อายุ ๕๕ ปี ที่อยู่ ๓๑ หมู่ ๓ ตำบลกำแพง อำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด

นายไพรัตน์ สีหาฤทธิ์ อายุ ๕๒ ปี ที่อยู่ ๒๒ หมู่ ๓ ตำบลกู่กาสิงห์ อำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด

นายบัว พลศิลา อายุ ๖๒ ปี ที่อยู่ ๔๕ หมู่ ๒ ตำบลเมืองบัว อำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด

นายสกล นามมุงคุณ อายุ ๕๘ ปี ที่อยู่ ๖๖ หมู่ ๔ ตำบลคงครั่งใหญ่ อำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด

ข. กลุ่มนักเรียนและเยาวชน

นางสาวอัญชิภา จำปาจันทร์ อายุ ๑๕ ปี นักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๓ โรงเรียน ไตรคามสามัคคี ตำบลโนนสว่าง อำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด

นางสาวสุภารัตน์ ลุยตัน อายุ ๑๕ ปี นักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๓ โรงเรียนไตรคามสามัคคี ตำบลโนนสว่าง อำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด

นางสาวสุภาพร สืบสิงห์ อายุ ๑๕ ปี นักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๓ โรงเรียนไตรคามสามัคคี ตำบลโนนสว่าง อำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด

นายไวทยา แพงสมศรี อายุ ๑๕ ปี นักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๓ โรงเรียนไตรคามสามัคคี ตำบลโนนสว่าง อำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด

นายจักรี แทนประทุม อายุ ๑๕ ปี นักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๓ โรงเรียนไตรคามสามัคคี ตำบลโนนสว่าง อำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด

นายสุจินดา ก้านจันทร์ อายุ ๑๕ ปี นักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๓ โรงเรียนไตรคามสามัคคี ตำบลโนนสว่าง อำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด

นายสุรัตน์ วรรณโสภา อายุ ๑๕ ปี นักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๓ โรงเรียนไตรคามสามัคคี ตำบลโนนสว่าง อำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด

นางสาวปรีชาพร สีหาฤทธิ์ อายุ ๑๔ ปี นักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๒ โรงเรียนไตรคามสามัคคี ตำบลโนนสว่าง อำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด

นางสาววรารักษ์ ติปัญญา อายุ ๑๕ ปี นักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๓ โรงเรียนไตรคามสามัคคี ตำบลโนนสว่าง อำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด

นายทศพล ศรีแก่นจันทร์ อายุ ๑๕ ปี นักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๓ โรงเรียนไตรคามสามัคคี ตำบลโนนสว่าง อำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด

ค. กลุ่มผู้นำชุมชน

นายบุญเที่ยง มาหาร อายุ ๕๖ ปี ที่อยู่ ๓๐ หมู่ที่ ๘ ตำบลน้ำอ้อม อำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด ตำแหน่ง ผู้ใหญ่บ้านบ้านหนองบัวพัฒนา

นายสวน นามจันดา อายุ ๕๑ ปี ที่อยู่ ๒๑๘ หมู่ ๑๑ ตำบลเหล่าหลวง อำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด ตำแหน่ง ผู้ใหญ่บ้านบ้านดงน้อย

นายธงชัย วรรณคำ อายุ ๔๕ ปี ที่อยู่ ๔๗ หมู่ ๑ ตำบลสิงห์โคก อำเภอ
เกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด ตำแหน่งผู้ใหญ่บ้านบ้านสิงห์โคก

นายสมศักดิ์ จีวาท อายุ ๕๒ ปี ที่อยู่ ๖๒/๑ หมู่ ๔ ตำบลคงครั่งใหญ่ อำเภอ
เกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด ตำแหน่งผู้ใหญ่บ้านบ้านนกกะเห

นายกิตติศักดิ์ ชาติมนตรี อายุ ๕๖ ปี ที่อยู่ ๑๗ หมู่ ๑ ตำบลกำแพง อำเภอ
เกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด ตำแหน่งกำนันตำบลกำแพง

นายถนัด ประทุม อายุ ๕๔ ปี ที่อยู่ ๒๗ หมู่ ๒ ตำบลกู่กาสิงห์ อำเภอเกษตร
วิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด ตำแหน่งผู้ใหญ่บ้านบ้านหนองเมืองแสน

นายสุพจน์ สุนันทนาม อายุ ๔๔ ปี ที่อยู่ ๘๒ หมู่ ๑๑ ตำบลหนองแวง อำเภอ
เกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด ตำแหน่งผู้ใหญ่บ้านบ้านหนองสระพัง

นางอุ้น บริกุล อายุ ๔๑ ปี ที่อยู่ ๗๗ หมู่ ๒ ตำบลเหล่าหลวง อำเภอเกษตรวิสัย
จังหวัดร้อยเอ็ด ตำแหน่งผู้ใหญ่บ้านบ้านอุมเม้า

นายทองพูน ภูหมื่น อายุ ๔๒ ปี ที่อยู่ ๕๖ หมู่ ๓ ตำบลสิงห์โคก อำเภอเกษตร
วิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด ตำแหน่งผู้ใหญ่บ้านบ้านดงมัน

นายวิรัชศักดิ์ ไชยราช อายุ ๔๕ ปี ที่อยู่ ๕/๑ หมู่ ๑ ตำบลเมืองบัว อำเภอเกษตร
วิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด ตำแหน่งผู้ใหญ่บ้านบ้านเมืองบัว

ง. กลุ่มข้าราชการครู

นายวิสิทธิ์ รักษาชาติ อายุ ๕๓ ปี ที่ทำงานโรงเรียนบ้านหนองสังข์ ตำบลเหล่าหลวง
อำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด ตำแหน่งครูชำนาญการ

นายสุพรรณ โสมประเสริฐ อายุ ๕๔ ปี ที่ทำงานโรงเรียนไตรคามสามัคคี ตำบล
โนนสว่าง อำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด ตำแหน่งผู้อำนวยการโรงเรียนไตรคาม
สามัคคี

นายถาวร ชุนขวัญ อายุ ๔๕ ปี ที่ทำงานโรงเรียนไตรคามสามัคคี ตำบลโนนสว่าง
อำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด ตำแหน่งครูชำนาญการ

นายสำราญ จำปาห้วย อายุ ๔๘ ปี ที่ทำงานโรงเรียนบ้านเขว้าใหญ่ ตำบลโนน
สว่าง อำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด ตำแหน่งครูชำนาญการ

นางสมวดี มงคลศรี อายุ ๔๐ ปี ที่ทำงานโรงเรียนไตรคามสามัคคี ตำบล
โนนสว่าง อำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด ตำแหน่ง ครูชำนาญการพิเศษ

นางสาวปรีชา ไทยสาม อายุ ๓๗ ปี ที่ทำงานโรงเรียนบ้านหนองสระพัง ตำบล
กำแพง อำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด ตำแหน่ง ครูชำนาญการ

นางวิจิตรา พรหมศาสตร์ อายุ ๕๐ ปี ที่ทำงานโรงเรียนไตรคามสามัคคี ตำบล
โนนสว่าง อำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด ตำแหน่ง ครูชำนาญการ

นายวุฒิชัย โพธิ์ภา อายุ ๔๖ ปี ที่ทำงานโรงเรียนบ้านส้มโอง ตำบลโนนสว่าง
อำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด ตำแหน่ง ครูชำนาญการพิเศษ

นายทองเยี่ยม ไชยน้ำอ้อม อายุ ๔๓ ปี ที่ทำงานโรงเรียนบ้านส้มโอง ตำบลโนน
สว่าง อำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด ตำแหน่ง ครูชำนาญการพิเศษ

นายเรืองศักดิ์ ทีพละ อายุ ๕๒ ปี ที่ทำงานโรงเรียนบ้านเหล่าเสือ ตำบลเหล่าหลวง
อำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด ตำแหน่ง ครูชำนาญการพิเศษ

นายอาคุณ พรหมศาสตร์ อายุ ๕๑ ปี ที่ทำงานโรงเรียนบ้านเหล่าเสือ ตำบลเหล่า
หลวง อำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด ตำแหน่ง ครูชำนาญการพิเศษ

จ. กลุ่มพระสังฆาธิการ

พระครูสุตเจติยาภิบาล กวีวิโส อายุ ๓๗ พรรษา ๑๕ เจ้าคณะตำบลเกษตรวิสัย เขต
๑ เจ้าอาวาสวัดธาตุ ตำบลเกษตรวิสัย อำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด

พระครูเกษมกิจจาภรณ์ เขมธมโม อายุ ๔๘ พรรษา ๑๗ เจ้าคณะตำบลเกษตรวิสัย
เขต ๒ เจ้าอาวาสวัดสำราญ ตำบลเกษตรวิสัย อำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด

พระอธิการสมหมาย กุตุตจิตโต อายุ ๓๕ พรรษา ๑๐ เจ้าอาวาสวัดอินทาราม
ตำบลน้ำอ้อม อำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด

พระอธิการบุญเลี้ยง อานนุโท อายุ ๕๐ พรรษา ๑๗ เจ้าอาวาสวัดจอมศรีวราราม
ตำบลเหล่าหลวง อำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด

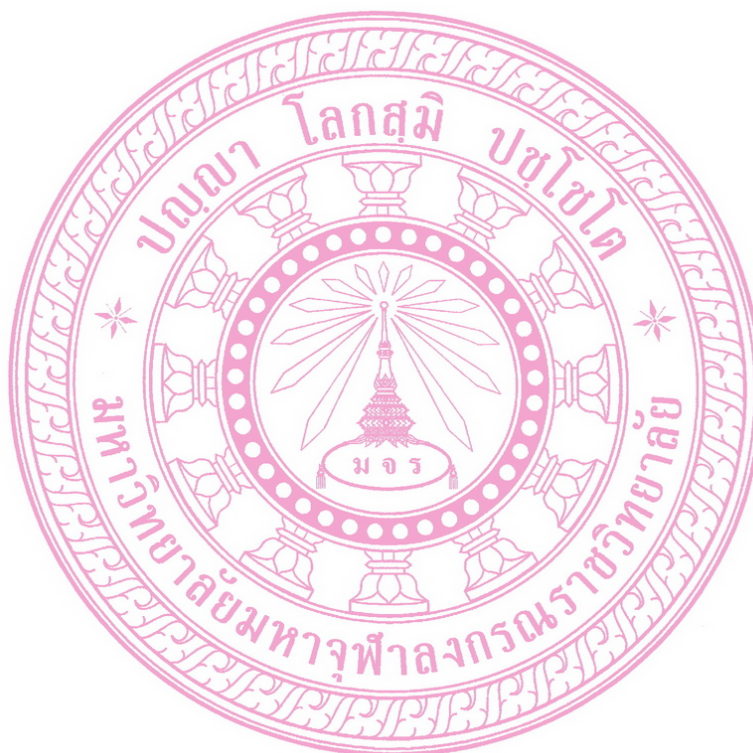
พระครูจันทรรโมภาส จันทมโม อายุ ๖๓ พรรษา ๓๓ เจ้าคณะตำบลบ้านฝาง
เขต ๑ เจ้าอาวาสวัดหนองตาแสง ตำบลบ้านฝาง อำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด

พระครูประภากรพิลาส อาภากรโธ อายุ ๖๔ พรรษา ๔๑ เจ้าคณะตำบลบ้านฝาง
เขต ๒ เจ้าอาวาสวัดหัวดอนชาด ตำบลบ้านฝาง อำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด

พระครูสุวิธานธรรมาภรณ์ สุวิชาโน อายุ ๖๗ พรรษา ๔๕ เจ้าอาวาสวัด
หนองหญ้าปล้อง ตำบลบ้านฝาง อำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด

พระครูญาณวีรานุวัตร ญาณวีโร อายุ ๔๕ พรรษา ๒๔ เจ้าคณะตำบลหนองแวง
เขต ๑ เจ้าอาวาสวัดสิงห์ทอง ตำบลหนองแวง อำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด

พระครูสุนทรประภากร สุนทโร อายุ ๖๐ พรรษา ๓๕ เจ้าคณะตำบลสิงห์โคก
เจ้าอาวาสวัดหัวหนองตาด ตำบลสิงห์โคก อำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด

ประวัติผู้วิจัย

- ชื่อ** : พระครูวิโรจน์คุณากร (จำรัส อติสโย / พลศิลา)
- เกิด** : วันที่ ๒๑ เดือน มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๐๒
- สถานที่เกิด** : เลขที่ ๒๓ หมู่ที่ ๗ ตำบลเหล่าหลวง อำเภอกะเทยตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด
- อุปสมบท** : เมื่อวันที่ ๑๗ เดือนพฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๒๗ ณ พัทธสีมาวัดโพนสะอาด ตำบลเหล่าหลวง อำเภอกะเทยตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด นามพระอุปัชฌาย์ พระครูสิริบุญญานุโยค วัดบุญสิริวราราม ตำบลโนนสว่าง อำเภอกะเทยตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด นามพระกรรมวาจาจารย์ พระใบฎีกาบัวเสน ปภาโส วัดจอมศรีวราราม นามพระอนุสาวนาจารย์ พระอธิการสวาสดี สมโน วัดโพนสะอาด ตำบลเหล่าหลวง อำเภอกะเทยตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด
- การศึกษา** : พ.ศ. ๒๕๓๓ สอบไล่ได้นักธรรมชั้นเอก จากสำนักศาสนศึกษาวัดธาตุ ตำบลกะเทยตรวิสัย อำเภอกะเทยตรวิสัย สำนักเรียนคณะจังหวัดร้อยเอ็ด
: พ.ศ. ๒๕๕๒ สำเร็จการศึกษาระดับปริญญาตรี หลักสูตรพุทธศาสตรบัณฑิต (พร.บ.) จากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
- การศึกษาพิเศษ** : ผ่านการฝึกอบรมวิชาชีพช่างไฟฟ้าจากศูนย์ฝึกอบรมพัฒนาวิชาชีพและฝีมือแรงงาน กรมแรงงาน กระทรวงมหาดไทย และสามารถออกแบบแปลนซ่อมระบบไฟฟ้าภายในและภายนอกบ้านได้
- ที่อยู่ปัจจุบัน** : วัดเหล่าเสือ ตำบลเหล่าหลวง อำเภอกะเทยตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด
- ตำแหน่งหน้าที่** : พ.ศ. ๒๕๓๒-ปัจจุบัน เป็นเจ้าอาวาสวัดเหล่าเสือ ตำบลเหล่าหลวง อำเภอกะเทยตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด
: พ.ศ. ๒๕๔๘-ปัจจุบัน เป็นรองเจ้าคณะอำเภอกะเทยตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด
: พ.ศ. ๒๕๕๒-ปัจจุบัน เป็นรองหัวหน้าหน่วยอบรม พระธรรมทูตอำเภอกะเทยตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด
- สมณศักดิ์** : พ.ศ. ๒๕๕๓ ได้รับพระราชทานเลื่อนสมณศักดิ์เป็นพระครูสัญญาบัตร รองเจ้าคณะอำเภอชั้นเอก (รจอ.ชอ) ในราชทินนามที่ “พระครูวิโรจน์คุณากร”